

ISSN 2079-4819

Міністерство освіти і науки України  
Донецький національний університет економіки і торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського

# **ВІСНИК**

**Донецького національного університету  
економіки і торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського**

***Серія «Економічні науки»***

**Науковий журнал**

**№ 64/2016**

**Виходить 2 рази на рік**

**Журнал засновано 1999 року**

**Засновник – Донецький національний університет  
економіки і торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського**

**Кривий Ріг  
ДонНУЕТ  
2016**

УДК 33.01:001.891(05) «540\*3»

Головний редактор –	Чернега О. Б., доктор економічних наук, професор, в. о. ректора, професор кафедри міжнародної економіки та туризму.
Заступник головного редактора –	Маловичко С. В., доктор економічних наук, доцент, перший проректор.
Відповідальний секретар серії –	Наторіна А. О., кандидат економічних наук.
Відповідальний редактор серії –	Лисак Є. Л. Белопольський М. Г., д-р екон. наук, проф. ( <i>Приазовський державний технічний ун-т, м. Маріуполь</i> ); Бочарова Ю. Г., канд. екон. наук, доц. ( <i>ДонНУЕТ</i> ); Буркинський Б. В. д-р екон. наук, проф. ( <i>Інститут проблем ринку і економіко-екологічних досліджень НАН</i> ); Гейсер Г. В., д-р екон. наук, проф. ( <i>ДонНУЕТ</i> ); Гейсер Е. С., д-р екон. наук, доц. ( <i>ДонНУЕТ</i> ); Косова Т. Д., д-р екон. наук, проф. ( <i>ДонНУЕТ</i> ); Чернега О. Б., д-р екон. наук, проф. ( <i>ДонНУЕТ</i> ).
Редакційна колегія серії (Україна):	
Закордонні члени редакційної колегії:	Белостесиник Г. ( <i>Академія економічних знань, ректор, республіка Молдова</i> ); Дадо Я. ( <i>Університет імені Матейя Бела, Республіка Словаччина</i> ); Папанікос Г. ( <i>Афінський інститут освіти та досліджень, Грецька республіка</i> ); Плоае В. ( <i>Університет Овідіус, Румунія</i> ); Солодовников С. Ю. ( <i>Інститут економіки НАН Білорусі, Республіка Білорусь</i> ); Сіскос Є. ( <i>Технічний університет Західної Македонії, Грецька республіка</i> ); Сураганова С. ( <i>Євразійський національний університет імені Льва Миколайовича Гумільова, Казахстан</i> ); Халлір Б. ( <i>Європейський торговельний інститут, Федеративна республіка Німеччина</i> ); Шелег М. С. ( <i>Білоруський державний економічний університет (м. Мінськ), Республіка Білорусь</i> ); Шеневуа М. ( <i>Університет Овернь-Клермон-1, Франція</i> ).
Рецензенти:	Брадул О. М., д-р екон. наук, проф.; Гейсер Г. В., д-р екон. наук, проф.; Гейсер Е. С., д-р екон. наук, доц.; Косова Т. Д., д-р екон. наук, проф.; Чернега О. Б., д-р екон. наук, проф.

*Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук (наказ Міністерства освіти і науки України № 241 від 09.03.2016 р.).*

Видання зареєстровано в Міністерстві юстиції України. Реєстраційний номер КВ № 13182-2066ПР від 25. 07. 2007 р.

Підписано до друку Вченою радою Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, протокол № 7 від 23.12. 2016 р.

**Вісник** Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського [Текст]. Серія «Економічні науки»: наук. журн. / гол. ред.: Чернега О. Б. – Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2016. – № 64. – 180 с. – ISSN 2079-4819.

*У журналі вміщено статті, в яких висвітлено результати експериментальних і теоретичних досліджень таких напрямів економіки: підприємництво, менеджмент, маркетинг, національна та міжнародна економіка, економіка торгівлі та послуг, фінанси та інвестиції; облік, аналіз та контроль.*

*У виданні можна публікувати результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, брати участь у наукових дискусіях, повідомляти про наукове відкриття, мати доступ до необхідної в науковій роботі інформації.*

*Призначено для наукових працівників, викладачів, аспірантів і студентів.*

Мова видання: українська, російська, англійська.

Усі права захищені. Передрук і переклади статей дозволено лише зі згоди авторів та редакції.

© **Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2016**

ISSN 2079-4762

**Ministry of Education and Science of Ukraine  
Donetsk National University of Economics and Trade  
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky**

**VISNYK**

**of Donetsk National University of Economics and Trade  
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky**

***Series “Economic science”***

**Scholarly Journal**

**Issue 64/2016**

**Issued 2 times a year**

**Published since 1999**

**Founder – Donetsk National University  
of Economics and Trade  
named after Mykhailo Tugan Baranovsky**

**Kryvyi Rih  
DonNUET  
2016**

UDC 33.01:001.891(05) «540\*3»

- Editor in chief – Chernega O. B., Doctor of Science, Economics, Professor, Acting rector, Professor of International Economics and Tourism Department.
- Deputy editor in chief – Malovychko S. V., Doctor of Science, Economics, Associate Professor, First Vice-Rector.
- Executive secretary – Natorina A. O., Candidate of Economic Sciences.
- Executive editor – Lysak Ye. L.
- Editorial board (Ukraine): Amosha O. I., Doctor of Science, Economics, Professor, academician of NAS of Ukraine, Director of the Institute (*The Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine*); Bielopolskyi M. H., Doctor of Science, Economics, Professor (*Pryazovskyi State Technical University, Mariupol*); Bocharova Yu. H., Candidate of Economic Sciences, Associate Professor (*DonNUET*); Burkynskyi B. V., Doctor of Science, Economics, Professor (*Institute of Market Problems, Economic and Ecological Researches, NASci of Ukraine*); Geyer G. V., Doctor of Science, Economics, Professor (*DonNUET*); Geyer E. S., Doctor of Science, Economics, Associate Professor (*DonNUET*); Kosova T. D., Doctor of Science, Economics, Professor (*DonNUET*); Chernega O. B., Doctor of Science, Economics, Professor (*DonNUET*).
- Foreign members of editorial board: Belostesynnyk H. (*Academy of Economic Sciences of Moldova, Republic of Moldova*); Dado Ya. (*The University of Mateya Bela, Slovak Republic*); Papanikos H. T. (*Athens Institute for Education and Research, Hellenic Republic*); Ploaie V. (*The University of Ovidius, Romania*); Solodovnykov S. Yu. (*The Institute of Economics of the National Academy of Sciences of Belarus, Republic of Belarus*); Siskos Ye. (*Technological Educational Institute of Western Macedonia, Hellenic Republic*); Surahanova S. K. (*L. N. Gumilyov Eurasian National University, Republic of Kazakhstan*); Hallier B. (*EHI Retail Institute, Federal Republic of Germany*); Sheleh N. S. (*Belarus State Economic University, The Republic of Belarus*); Chenevois M. (*Université D’Auvergne-Clermont 1, France*).
- Reviewers: Bradul O. M, Doctor of Science, Economics, Professor; Geyer G. V., Doctor of Science, Economics, Professor; Geyer E. S., Doctor of Science, Economics, Associate Professor; . Kosova T. D., Doctor of Science, Economics, Professor; Chernega O. B., Doctor of Science, Economics, Professor.

***This publication is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 241 of 09.03.2016).***

Journal was registered at Ministry of Justice of Ukraine. Registration number KB № 13182-2066PIP of July 25, 2007.

Passed for printing under recommendation of Academic Board of Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky, transaction No. 7 of 23.12.2016.

Chernega, O. B. (2016). Visnyk of Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky. Series “Economic science”. Kryvyi Rih, DonNUET Publ., Issue 64, 180 p.

*The collection contains articles which illustrate the results of investigational and theoretical studies of such sectors of economy as entrepreneurship, management, marketing, national and international economics, trade and service economy, finance and investments, accounting, analysis and control. The publication is included in the list of scientific professional editions of Ukraine which are permitted to publish findings of thesis researches for obtaining scientific degrees of Doctor of Science and PhD; allows to take part in scientific discussions, inform about scientific discoveries and have an access to the information needed for scientific work.*

*For researchers, academics, postgraduates, and students.*

Language of edition: Ukrainian, Russian, English.

Reprinting and translations are allowed only from the consent of authors and editorial board.

**Editorial body address:** Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky, Tramvaina str., 16, Kryvyi Rih, 50005, editorial office: phone (0564) 409-77-97, e-mail: druk. visnyk@ donnuet. edu.ua.

© Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky, 2016

## ПІДПРИЄМНИЦТВО, МЕНЕДЖМЕНТ, МАРКЕТИНГ

УДК 311.1

Берідзе Т. М., канд. техн. наук, доцент,  
Бондаренко О. О., канд. екон. наук,

Донецький національний університет  
економіки і торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського,  
Кривий Ріг, Україна,  
e-mail: bersdzet2008@rambler.ru

### ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПІВ І ФУНКЦІЙ СТРАТЕГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

UDC 311.1

Beridze T. M., Candidate of Technical  
Sciences, Associate Professor,  
Bondarenko O. O., Candidate of  
Economic Sciences,

Donetsk National University  
of Economics and Trade  
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,  
Kryvyi Rih, Ukraine,  
e-mail: bersdzet2008@rambler.ru

### PECULIARITIES OF PRINCIPLES AND FUNCTIONS FORMATION IN ENTERPRISE MANAGEMENT STRATEGIC MONITORING

***Мета.** Дослідити особливості формування принципів і функцій стратегічного моніторингу в системі управління підприємствами. В результаті визначення функцій та принципів, яким повинен відповідати стратегічний моніторинг, окреслити основні завдання щодо формування стратегічного моніторингу в системі управління підприємствами.*

***Методи.** Багатозначність понять і багатоваріантність економічних вимірювань призводять до необхідності застосування методів нормативного підходу до вирішення завдань класифікації принципів стратегічного моніторингу. Основу розробки самих принципів становлять загальнонаукові (філософські) методи дослідження, методи системного аналізу економічних об'єктів, методи теорії економічних вимірювань.*

***Результати.** Внаслідок проведеного дослідження, виявлена необхідність вдосконалення методів оцінювання та аналізу результатів господарської діяльності підприємства. Це можливо завдяки формуванню системи принципів, що складають теоретичну основу моделювання системи стратегічного моніторингу та регулюють процедурну сторону проведеного дослідження. Відповідно до цього, авторами запропоновано для найбільш повного відображення сутності економічних процесів підприємства об'єднати як кількісні, так і якісні їх характеристики при формуванні принципів побудови системи стратегічного моніторингу. Також виокремлено методологічні, методичні та прикладні принципи дослідження, розробки та практичного застосування системи моніторингу.*

***Ключові слова:** моніторинг, управління, принципи, функції, стратегія, система.*

***Постановка проблеми.** Перехід українських підприємств до стратегічних інструментів планування і контролю передбачає удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення управлінського процесу.*

Управління як домінуюча стратегія розвитку українського промислового бізнесу на теперішній час поступово відходить на другий план, тому все більше підприємств розглядає стійкий розвиток в якості стратегічної мети конкурентної поведінки. Наявні методи фінансового, управлінського та техніко-економічного аналізу і контролю не завжди адекватно вбудовані в механізм стратегічного управління, зокрема планування та контролю, що істотно звужує сферу їх застосування, а також не дає можливості максимально оперативного реагування на зміни факторів внутрішнього та зовнішнього середовища бізнесу. Дуже велика кількість спостережень обернеться для підприємства необґрунтованими витратами, оскільки дані для ухвалення управлінського рішення, за результатами моніторингу, будуть надлишковими.

Недостатня область спостережень призведе до інформаційного дефіциту і неповного обліку всіх чинників в ході генерації управлінських рішень. Отже, для проведення ефективного моніторингу, необхідно оптимізувати поле спостереження. Використання інтегрованих показників дозволить дослідити економічний стан підприємства, його конкурентний статус, що забезпечить використання дієвих управлінських рішень.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Моніторинг і оцінка виконання стратегії економічної політики є процесом, що відбувається у системі стратегічного управління підприємства. Цей процес забезпечує стійкий зворотний зв'язок між здійсненням процесу досягнення цілей і власне цілями, які поставлені перед підприємством. У роботах зарубіжних та вітчизняних науковців Ансоффа І., Велесько Е. І., Вінокурова В. А., Гелбрейта Дж., Друкера П., Ендрюса К., Єфремова В. С., Карлофа Б., Мюррея Е., Томпсона А., Натансона Д., Сейнера Дж., Хоффера Ч., Маркової В. Д., Редченко К. І. та інших [1–6] досліджуються питання моніторингу.

Більшість завдань з розробки системи моніторингу (СМ) є, тією чи іншою мірою, вимірювальними завданнями. Багатозначність понять і багатоваріантність економічних вимірювань призводять до необхідності нормативного підходу до вирішення такого роду завдань. Нормативність в даному випадку означає відповідність деякому набору вимог, які є в ролі критеріїв якості методів і моделей вимірювань. Дослідники, які вивчають проблеми економічних вимірювань, виокремлюють множину різноманітних вимог: загальних і конкретних, формальних і змістовних до моделі побудови статистичних показників в цілому і до її окремих параметрів.

Відсутність єдиного підходу до конструювання показників стратегічного моніторингу призводить до того, що кожен дослідник формує свій набір вимог. Питання побудови організаційно-економічних та організаційно-управлінських механізмів формування та реалізації стратегії залишаються мало дослідженими. У структурі таких механізмів формування та реалізації стратегії розвитку підприємства чільне місце належить концепції стратегічного моніторингу (СМ), тобто поєднання складових статистичного моніторингу, управлінських механізмів, методів, моделей, засобів прийняття ефективних управлінських рішень створюють підґрунтя для формування нового напрямку – стратегічного моніторингу в системі управління підприємством.

**Мета статті.** Складність внутрішньої організації, а також управління економічною системою підприємства обумовлюють додаткові вимоги до моніторингу, а саме: достовірність моніторингу – використання інформаційних даних і системи моніторингових показників (індикаторів), що характеризують досліджуване явище, найбільш повно і достовірно; оперативність – орієнтація на скорочення збору і обробки інформації з метою прийняття екстрених

управлінських рішень, якщо того вимагає складна економічна ситуація на підприємстві; систематичність – здійснення моніторингу протягом більш або менш тривалого терміну з певними інтервалами збору інформації. Зазначені вимоги зумовлюють необхідність визначення основних принципів і функцій стратегічного моніторингу в системі стратегічного управління підприємством.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Як свідчить практика, розповсюджене використання систем моніторингу на підприємствах різних галузей в значній мірі стримується відсутністю конкретного переліку послідовних дій щодо його реалізації з боку керівництва, тобто відсутністю алгоритму проведення економічного моніторингу [7, с. 111]. Адже при формуванні системи показників стратегічного моніторингу необхідно спиратись на знання факторів успішності головних завдань кожного етапу управління.

Для всеохоплюючого врахування дії негативних чинників необхідно розглядати підприємство з точки зору широкого спектру показників, що характеризують різні сторони його діяльності. Завдяки коректному використанню системи показників стратегічного моніторингу на підприємстві його керівництво може не тільки відслідковувати найважливіші тенденції розвитку економічних процесів, а й оперативно враховувати вплив основних чинників, що визначають можливі межі змін цих процесів.

Таким чином, система стратегічного моніторингу підприємства формує необхідну основу для вчасного реагування керівництвом на диспропорції, які виникли в його діяльності, що дозволяє підвищити ефективність стратегій, які реалізуються.

На першому етапі проведення моніторингу підприємства необхідно сформулювати стратегію, цілі, функції, принципи та методи управління підприємством, а також конкретизувати суб'єкт й об'єкт управління у рамках концепції сталого розвитку підприємства, що забезпечить економічний розвиток [8].

Об'єктами спостереження моніторингу є економічні відносини на підприємстві, їх взаємозв'язок і взаємодія із зовнішнім середовищем. Суб'єктами можуть виступати фахівці і керівники, здатні оцінювати внутрішні механізми виробництва, пріоритети розвитку, стан об'єкта дослідження.

Як і будь-яка система, моніторинг має свої функції та певний набір принципів, що допомагають досягати необхідні цілі стратегічного управління. При розгляді основних функцій управління виробничої системи, зазвичай, виділяють функції планування і організації. У широкому сенсі ці функції є узагальненими (інтегральними) функціями управління. Так, функція планування визначається як процес організації доцільної людської діяльності, заснований на встановленні її цілей і критеріїв, методів і засобів їх досягнення. Функція організації в широкому сенсі може розглядатися як специфічний процес навчання цілеспрямованим і впорядкованим діям, тобто вона може регламентувати виконання всіх функцій.

Поєднання певної структури управління разом з сукупністю функцій, що характеризують дії структурних елементів виробничої системи і правил, що регламентують процеси управління в системі, характеризує механізм управління виробничої системи. Практика проведення моніторингу на підприємствах дозволила виділити доцільність наступних функцій комплексного моніторингу підприємства.

Оціночна (аналітична) функція полягає в оцінюванні та аналізі рівня сталого розвитку підприємства, визначення класу стійкості. Ця функція відповідає за визначення конкретного набору показників сталого розвитку – системи показників (проводиться їх нормування, визначається узагальнений показник стійкого розвитку) [7]. Доцільно враховувати показники фінансового та

виробничого станів. Формування основ управління стійким розвитком підприємства (стратегії сталого розвитку) має цільовий характер, тобто передбачає постановку і досягнення певних цілей.

Інформаційна функція полягає у забезпеченні керівництва підприємства повною, оперативною і достовірною інформацією про процеси розвитку, що протікають на певному підприємстві. Контролююча функція полягає у вивченні економічної інформації суб'єкта на всіх стадіях розширеного виробництва з метою контролю за реалізацією стратегії, яку приймають за допомогою попередньої функції. Управлінська функція стратегічного моніторингу полягає у сприянні прийняттю ефективних управлінських рішень.

Для найбільш повного відображення сутності економічних процесів підприємства необхідно об'єднати як кількісні, так і якісні їх характеристики. С цією метою, зважаючи на особливості об'єкту спостереження, в основі організації системи стратегічного моніторингу мають бути закладені такі основні принципи:

1. Принцип взаємоузгодження елементів системи моніторингу. Основним недоліком традиційного аналізу економічної інформації про стан підприємства є ізольованість, націленість на один фактор (ліквідність, платоспроможність, рентабельність і т. д.). Поодинокі відносні показники мають обмежену цінність ще й тому, що принципове значення для керівництва має оцінка загальних тенденцій. Крім того, зміни в одному показнику можуть мати значення, тільки якщо співвідносяться з іншими показниками. Адже при побудові СМ в управлінській діяльності, процеси повинні вивчатися в їх взаємозв'язку, взаємозалежності і взаємозумовленості. Цей принцип вимагає взаємоузгодження: значень показників у часі, для чого необхідне використання показників динаміки; показників у просторі ознак, для чого необхідно встановлення економічно змістовних кількісних залежностей між показниками; етапів і кроків процесу моніторингу; використовуваних конструктивних елементів показників і моделей; оцінок і висновків.

2. Другий принцип, що виникає з наявності у системи інтегративних (емерджентних, цілісних) властивостей – принцип інтеграції. Цей принцип вимагає, насамперед, розробки (і використання) інтегральних показників. Узагальнення показників, зазвичай, називають агрегуванням або згорткою. При системному розгляді об'єкта доцільно розділити ці два поняття. В описі об'єкту можуть брати участь однакові показники різного обсягу, тобто які стосуються з елементів об'єкта різного рівня і масштабу (працівник, цех, підприємство в цілому), різні показники одного обсягу (чисельність працівників, їх фонд заробітної плати, обсяг продукції, яка ними вироблена і т. п.).

Узагальнення показників меншого обсягу для отримання однойменного показника більшого обсягу доцільно назвати агрегуванням. Необхідність агрегування визначається не стільки цілями порівняння, скільки потребою в компактному описі даних через їх «укрупнення». Потреба в компактному описі обумовлюється: великими розмірами економічних об'єктів; обмеженими можливостями по сприйняттю і зберіганню даних, більшою стійкістю укрупнених даних, необхідністю вирішувати завдання великої розмірності, пропускну здатністю каналів зв'язку, скороченням документації, прискоренням розрахунків тощо.

3. Цілеспрямованість. Моніторинг – це цілеспрямований процес оптимального вибору методів безперервного контролю, які дозволяють промислового підприємству ефективно функціонувати і стало розвиватися протягом тривалого періоду часу. Цілеспрямованість у використанні результатів моніторингу при прийнятті рішень обумовлюють властивість економічних величин – нормативність. Нормативність припускає, що суспільство виробило певну позицію щодо бажаного напрямку розвитку об'єктів управління.

4. Комплексність оцінки – одночасне відстеження динаміки показників, що характеризують різні сторони розвитку (проте можливий як моніторинг кожного окремо взятого показника, так і зведення їх у інтегральний показник, що дозволяє робити висновки щодо процесів реалізації стратегії в цілому), незалежність і об'єктивність. Система моніторингу не повинна залежати від суб'єктивних факторів. Інтегральні показники є результатом згортки приватних показників (індикаторів). Якщо агрегування є досить простою, в арифметичному сенсі, процедурою, то згортка породжує багато методичних проблем, зокрема пошук критеріїв, що дозволяють відібрати з сукупності ознак ті, які є індикаторами досліджуваної властивості, визначення місця кожної обраної ознаки в інтегральному показнику і т. п.

5. Системність оцінки передбачає облік взаємозв'язків базових показників і використання впорядкованої структури приватних та інтегральних характеристик розвитку підприємства. Об'єктивну основу відмінності інтересів складають ресурси і відповідальність. В умовах ринкової економіки істотно зріс інтерес різних учасників економічного процесу до об'єктивної та достовірної інформації про фінансовий стан і ділову активність підприємства. Присутність суб'єкта в системі управління призводить до певної її активності.

Активність системи управління виражається в її прагненні до досягнення цілей, що стоять перед нею. Цілі підсистем можуть не співпадати із загальними цілями всієї системи. Наявність локальних цілей обумовлює конфлікти в системі – міжрівневі і внутрішньорівневі. Міжрівневі конфлікти виникають, якщо несумісні глобальна мета системи і локальні цілі підсистем. Наприклад, елементи управління на нижньому рівні намагатимуться дати помилкові відомості або приховати частину ресурсів виробництва від рівнів, які стоять вище. Такі дії можуть бути обумовлені прагненням підлеглої системи отримати менш напружені плани, що гарантують їх виконання в майбутньому. Користувачі інформації різні, цілі їх конкурентні, а нерідко і протилежні.

6. Репрезентативність. Під час проведення моніторингу виникає необхідність отримання інформації, що є репрезентативною щодо різних об'єктів. Репрезентативність досягається шляхом правильного формування вибірки, яка за принциповими для дослідження параметрами має відтворювати загальний об'єкт дослідження.

7. Економічність – полягає у тому, що методика оцінювання розвитку підприємства [10] дозволяє використовувати як кількісні, так і якісні показники. Принцип вимагає роз'яснення змісту всіх передбачених в них обчислювальних операцій. Отримані в результаті моніторингу аналітичні показники, повинні бути не тільки теоретично обґрунтовані, але і практично пояснені. Вихідна інформація повинна ідентифікувати існуючі та очікувані проблеми підприємства.

Таким чином, даний принцип для системи моніторингу можна визначити як принцип, який вбирає в себе і розуміння сенсу представлення інформації і зручність користування нею і можливість повного охоплення всієї інформації.

8. Принцип ідеалізації. Ідеалізація – це різновид операції абстрагування, при якій виділені істотні властивості самого об'єкта або середовища доводяться до деякого граничного, насправді не досяжного значення. Це значення може бути мінімальним, нульовим, максимальним, або може бути виражено деяким інваріантом. У широкому сенсі процес ідеалізації здійснюється на основі процесів схематизації «огрублення» дійсності, необхідною умовою яких є формулювання ідеалізованих припущень. У вузькому сенсі процес ідеалізації розуміється як процес створення особливих, ідеалізованих об'єктів.

Основне призначення ідеалізованих об'єктів полягає в тому, що вони спрощують, схематизують реальний об'єкт, дозволяючи розкрити в чистому вигляді і глибше зрозуміти сутність процесів, які відбуваються в ньому. Варто

зауважити, що при створенні ідеальних об'єктів необхідно вказати конкретну область і межі їх застосовності.

9. Принцип максимальної інформативності результатів. Неповнота інформації ускладнює оцінку показників економічного стану підприємства [10]. Оскільки основним критерієм моніторингу є повнота інформації, що дозволяє судити про збалансованість і пропорційність розвитку підприємства. Адже системи моніторингу повинна не просто забезпечити узагальнення (агрегування і згортку) і надати дані у зручному для сприйняття вигляді, але вона має видавати нову інформацію, яка міститься у вихідних даних в прихованому вигляді. Крім того, принцип максимальної інформативності вимагає використання таких видів агрегування і згортки показників, які зводять до мінімуму втрату інформації.

Серед інших принципів формування системи стратегічного моніторингу також варто виокремити: принцип тотожності, безперервність спостереження за об'єктами, періодичність інформації про зміни, що відбуваються; порівнянність застосовуваних показників моніторингу в часі.

Окрім того, за рівнем дослідження також виділяють наступну класифікацію принципів моніторингу (табл. 1).

**Таблиця 1 – Класифікація принципів системи моніторингу**

Рівень дослідження		
методологічний	методичний	практичний
зв'язок між елементами системи	мінімально допустима точність	зв'язок з активною системою обліку
інтеграція показників, процедур, рішень	єдність принципів конструювання	наочність (простота)
формування ідеальної нормативної моделі	покращення інформативності	універсальність

*Примітка. Розроблено авторами.*

**Висновки.** Отже, зазначені функції та принципи, яким повинен відповідати стратегічний моніторинг, дозволяють окреслити основні завдання щодо формування стратегічного моніторингу в системі управління підприємством: організація спостереження, отримання достовірної інформації щодо стану та змін економічних процесів; оцінка і системний аналіз отриманої інформації; виявлення причин, що викликають той або інший характер економічних процесів; виявлення факторів, що викликають економічні загрози на підприємстві в поточний період і в перспективі; забезпечення управлінського персоналу підприємств інформацією, отриманою при здійсненні економічного моніторингу; розробка прогнозів розвитку економічної ситуації на підприємствах; підготовка рекомендацій, спрямованих на подолання негативних факторів і забезпечення ефективного стратегічного управління.

Таким чином, стратегічний моніторинг економічного стану підприємства націлений на широкий клас прийняття рішень управлінського характеру.

### **Список літератури/References**

1. Редченко К. І. Стратегічний аналіз : навч. посіб. / К. І Редченко – Львів : Вид-во ЛКА, 2002. – 196 с.

Redchenko, K. I. (2002). *Stratehichnyi analiz: navch. posib.* [Strategic Analysis: teach. guidances], Lviv, Lika Publ., 196 p.

2. Calbrath Y. R., Robert K. K. *Strategy implementation.* – Los Angeles: West Publishing Company, 2006. – 325 p.

3. Томпсон А. А. Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент : концепции и ситуации: учеб. для вузов [пер. с 9-го англ.] изд. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 412 с.

Tompson, A. A. and Striklend, A. Dzh. (2000). *Stratehycheskiy menedzhment: konceptsiiii situacii: ucheb. dlia vuzov* [Strategicmanagement: concepts and situations: teach. guidances]. Moscow, INFRA Publ., 412 p.

4. Bourgeois L. *Strategy and Environment: Conceptual Integration // Academy of Management. Revolution.* – New York, 1990. – Vol. 5. – N 1. – P. 34–43.

5. Виссема Х. Стратегический менеджмент и предпринимательство: возможности для будущего процветания : [пер. с англ.] – М. : Изд-во «Фин-прес», 2000. – 272 с.

Wissema, H. (2000). *Strategicheskiiy menedzhment i predprinimatelstvo: vozmozhnosti dlia budushego procvetaniya* [Strategic Management and entrepreneurship: opportunities for future prosperity]. Moscow, Fin-presPubl., 272 p.

6. Хэй Д., Моррис Д. Теория организации промышленности: в 2-х т. : пер. с англ. под ред. А. Г. Слуцкого. – СПб : Экономическая школа, 1999. – Т. 1. – 384 с.

Hey, D. And Morris, D. (1999). *Teoriya organizatsii promyshlennosti* [The theory of industrial organization]. St. Petersburg, EkonomicheskayashkolaPubl., Vol. 1, 384 p.

7. Масалитина Е. С. Экономический мониторинг в стратегическом управлении промышленным предприятием : дис. канд. экон. наук – Москва : РГБ, 200. – 186 с.

Masalitina, E. S. (2007). *Ekonomicheskiiy monitoring v strategicheskoy upravlenii promyshlennym predpriyatim* [Economical monitoring in the strategic management of industrial enterprise], Ph.D, Thesis, Economy. Moscow, RGBPubl., 186 p.

8. Кондратьева Е. В. Комплексная оценка экономической устойчивости промышленного предприятия [Текст] / Кондратьева Е. В. // Автореф. на соиск. уч. ст. канд. экон. наук. – Челябинск, 2004. – 28с.

Kondrateva, E. V (2004). *Kompleksnaya ocenka ekonomicheskoy ustoychivosti promyshlennogo predpriyatiya* [Complex estimation of economic stability of industrial enterprise], Ph.D. Thesis, Global economy. Chelabinsk, 28 p.

9. Баранівська Х. З. Функціональний підхід до управління економічною стійкістю підприємства / Х. З. Баранівська, Є. С. Барвінській, Р. В. Фещур// Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. пр. – 2009. – Вип. 19. – С. 140–150.

Baranivska, H. Z., Barvinskyi, Ye. S. and Feshchur, R. V. (2009). *Funktsionalnyi pidkhid do upravlinnia ekonomichnoyu stiykistiu pidpriemstva* [A functional approach to managing economic stability of the enterprise]. Naukovyi visnyk NLTU, vol. 19, pp. 140–150.

10. Ареф'єва О.В. Економічна стійкість підприємства: сутність, складові та заходи її забезпечення / О.В. Ареф'єва, Д. М. Городинська // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8 (86). – С. 83–91.

Arefieva, O. V. and Horodynska, D. M (2008). *Ekonomichna stiikist pidpriemstva: sutnist, skladovi ta zakhody ii zabezpechennia* [Economics tability of the enterprise: essence, constituents and it ssecurity measures]. *Aktualni problemy ekonomiky* [Actual problems of economy], vol. , 8 (86), pp. 83-91.

Дата надходження статті до редакції: 05. 09. 2016 р.

**Objective.** To explore the peculiarities of the formation of the principles and functions of the strategic monitoring in the enterprise management system. After the

*definition of the functions and principles, which should correspond to the strategic monitoring, to identify the main problem of the formation of strategic monitoring in the enterprise management system.*

**Methods.** *The ambiguity of concepts and multi-variance of economic measurements lead to the necessity of normative approach methods application to the solution of the strategic monitoring principles classification tasks. The basis of the development of those principles composes the general scientific (philosophical) research methods, methods of system analysis of economic objects, methods of measurement of economic theory.*

**Results.** *As a result of the research the necessity to improve the methods of evaluation and analysis of the enterprise economic activity results was revealed. This is possible thanks to the formation of a system of principles that constitute the theoretical basis of the strategic monitoring system modeling and governing the procedural side of the study. Accordingly, the authors suggested full reflecting the essence of the economic processes of the enterprise to combine both quantitative and qualitative characteristics of the formation of the construction of strategic monitoring system principles. Also, methodological, methodical and applied principles of research, development and practical application of the monitoring system were highlighted.*

**Key words:** *monitoring, management, principles, functions, policies, systems.*

**Цель.** *Исследовать особенности формирования принципов и функций стратегического мониторинга в системе управления предприятиями. В результате определения функций и принципов, которым должен соответствовать стратегический мониторинг, определить основные задачи по формированию стратегического мониторинга в системе управления предприятиями.*

**Методы.** *Многозначность понятий и многовариантность экономических измерений приводят к необходимости применения методов нормативного подхода к решению задач классификации принципов стратегического мониторинга. Основу разработки самих принципов составляют общенаучные (философские) методы исследования, методы системного анализа экономических объектов, методы теории экономических измерений.*

**Результаты.** *Вследствие проведенного исследования выявлена необходимость совершенствования методов оценки и анализа результатов хозяйственной деятельности предприятия. Это возможно, благодаря формированию системы принципов, составляющих теоретическую основу моделирования системы стратегического мониторинга и регулирующих процедурную сторону проведенного исследования. В соответствии с этим авторами предложено для наиболее полного отражения сущности экономических процессов предприятия объединить как количественные, так и качественные их характеристики при формировании принципов построения системы стратегического мониторинга. Также выделены методологические, методические и прикладные принципы исследования, разработки и практического применения системы мониторинга.*

**Ключевые слова:** *мониторинг, управление, принципы, функции, стратегия, система.*

УДК 338.5–048.455:[658:622] (045)  
Волошина С. В.,  
канд. екон. наук, доц.,<sup>1</sup>  
Костакова Л. Д.,  
асистент,<sup>2</sup>

Донецький національний університет  
економіки і торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського,  
м. Кривий Ріг, Україна,  
<sup>1</sup>e-mail: sv\_s\_1165@mail.ru;  
<sup>2</sup>e-mail: linakostakova@gmail.com

МЕТОДИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ВПЛИВУ  
ПРИРОДНИХ ЧИННИКІВ НА СОБІВАРТІСТЬ ПЕРЕДІЛУ ВИРОБНИЦТВА  
ЗАЛІЗОРУДНОЇ ПРОДУКЦІЇ

UDC 338.5–048.455:[658:622] (045)  
Voloshyna S. V.,  
Candidate of Economic Sciences,  
Associate Professor,<sup>1</sup>  
Kostakova L. D.,  
Assistant,<sup>2</sup>

Donetsk National University  
of Economics and Trade  
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,  
Kryvyi Rih, Ukraine,  
<sup>1</sup>e-mail: sv\_s\_1165@mail.ru  
<sup>2</sup>e-mail: linakostakova@gmail.com

METHODOLOGICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF DETERMINING THE  
IMPACT OF NATURAL FACTORS ON THE PRODUCTION COST  
OF THE IRON ORE PRODUCTS

**Мета.** Мета статті полягає в обґрунтуванні методичної та практичної складової, визначення впливу природних чинників на рівень собівартості добування і переробки залізної руди для умов діяльності підприємств гірничо-збагачувального комплексу (ГЗК).

**Методи.** При підготовці статті застосовані загальні і спеціальні методи наукового дослідження економічних процесів, зокрема системного підходу, порівняння, групування, деталізації, узагальнення, формалізації, методи стохастичного (кореляційного) аналізу тощо.

**Результати.** Охарактеризовано дію природних умов на рівень витрат виробництва продукції підприємств ГЗК Кривбасу. Запропоновано методику аналізу визначення впливу природних чинників на величину собівартості добування і переробки залізної руди, визначено рівні оцінки їх впливу. Діагностовано ступінь дії природних чинників на собівартість переділу виробництва залізорудної продукції для ПАТ «Південний ГЗК». Визначено поведінку витрат при локалізації дії окремого природного фактора для умов діяльності базового підприємства.

**Ключові слова:** гірничо-збагачувальний комплекс, природні чинники, собівартість, аналіз, еластичність витрат, узагальнення.

**Постановка проблеми.** Зростання витратомісткості продукції підприємств гірничо-збагачувального комплексу переважно викликане погіршенням гірничо-геологічних умов добування залізорудної сировини, проте підприємства галузі не виправдано мало протидіють їх впливу. Первинною ланкою у добуванні руди відкритим способом є кар'єри. Саме їх функціонування, здебільшого, залежить від негативної дії природних чинників, що у наслідку призводить до зростання собівартості продукції як на окремому переділі, так і по підприємству загалом [5, с. 18]. Вищезазначене вказує на те, що зниження витратності добування і переробки залізорудної сировини є першочерговим завданням, вирішення якого залежить від урахування дії природних умов підприємствами ГЗК.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Різномічні аспекти поведінки витратна підприємствах гірничо-збагачувального комплексу розглядалися в багатьох наукових роботах. Особливу увагу привертють здобутки Волошиної С. В. [1], Кондратюка О. Н. [2], Костакової Л. Д. [3], Курило М. М. [4], Максиміва Л. І. [5], Малюги Н. М. [6], Мамчука І. В. [7], Сухіна О. М. [8] та ін.

Однак недоліком виконаних наукових досліджень є те, що вплив природних чинників на рівень собівартості добування і переробки залізної руди для умов діяльності підприємств ГЗК досліджено або в неповній мірі, або не враховано зовсім.

**Мета статті.** Мета статті полягає в обґрунтуванні методичної та практичної складової визначення впливу природних чинників на рівень собівартості добування і переробки залізної руди для умов діяльності підприємств гірничо-збагачувального комплексу (ГЗК).

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що діяльність підприємств гірничо-збагачувального комплексу супроводжується застосуванням в процесі виробництва та реалізації продукції значної кількості ресурсів (матеріальні, енергетичні, трудові, фінансові, інтелектуальні). Їх рівень певною мірою залежить від дії природних чинників. Окреслена особливість і визначає її галузеву специфіку. Дію природних факторів можна представити як єдину цілісну систему, яка складається з двох підсистем:

1. Стационарної (гірничо-геологічні географічні умови, хімічні і фізико-механічні властивості корисних копалин, екологічні чинники);
2. Диференційованої (ресурсні, науково-технічні, фінансові, організаційні, соціально-економічні та правові чинники) [3, с.41].

Між стационарною та диференційованою підсистемами має місце зворотній зв'язок, починаючи з вибору вхідних ресурсів (промислові запаси, вибір технології, виробниче обладнання, підбір персоналу, визначення обсягів інвестицій тощо), завершуючи трансформацією їх у просторі і часі при добуванні та переробці корисної копалини в динамічних умовах ринкового середовища. Це стосується вартісної оцінки спожитих ресурсів, розміру виробничих витрат, прийняття управлінських рішень щодо формування стратегічних орієнтирів відносно витрат з урахуванням негативної дії ринкового середовища при поєднанні вищезазначеного кола чинників обох підсистем.

Чинникам стационарної підсистеми у відповідності до типової класифікації притаманні такі ознаки:

- за географічними умовами;
- за фізико-хімічними властивостями корисних копалин;
- за гірничо-геологічними умовами розробки родовищ;
- екологічні фактори.

Окреслені групи чинників є узагальнюючими для добування різних корисних копалин, зокрема залізної руди. До типових та загальноприйнятих чинників, як правило, відносять перші три групи. Щодо останньої групи, то вона запропонована нами особисто, оскільки проблеми екологічного характеру зростають щороку. Методика визначення дії природних факторів на рівень витрат підприємств гірничо-збагачувального комплексу є багаторівневою. Частково вона висвітлювалася у попередніх працях [1; 3].

Отже, на базі системного підходу, з метою визначення впливу природних чинників на рівень собівартості добування і переробки залізної руди підприємствами ГЗК, пропонуємо застосування теорії еластичності, положення якої адаптовано під умови даного дослідження. Такий підхід надасть можливість визначити відсоткову зміну рівня витрат при зміні значення впливового фактора (окремо взятого природного чинника) на 1%, що може впливати на зміну відповідної калькуляційної статті витрат.

Обчислювати еластичність витрат за впливом природних чинників можна

за допомогою точкової, дугової еластичності та еластичності для інтервального ряду.

Формула для розрахунку точкової еластичності витрат за впливом природних чинників має такий вигляд:

$$E_{TC,F} = \frac{\% \Delta TC}{\% \Delta F} = \frac{TC_2 - TC_1}{TC_1} \cdot \frac{F_2 - F_1}{F_1}, \quad (1)$$

де  $TC$  – витрати, що залежать від впливу природного чинника;

$F$  – значення природного чинника.

Розрахунок дугової еластичності витрат за впливом природних чинників має проводитися за наступною формулою:

$$E_{TC,F} = \frac{\% \Delta TC}{\% \Delta F} = \frac{TC_2 - TC_1}{(TC_2 + TC_1) : 2} \cdot \frac{F_2 - F_1}{(F_2 + F_1) : 2}. \quad (2)$$

Розрахунок еластичності витрат за впливом природних чинників для інтервального ряду передбачається проводити за формулою наступного виду:

$$E_{TC,F} = \frac{\% \Delta TC}{\% \Delta F} = \frac{TC_n - TC_1}{\frac{\sum_{i=1}^n TC \cdot n}{\sum n}} \cdot \frac{F_n - F_1}{\frac{\sum_{i=1}^n F \cdot n}{\sum n}}, \quad (3)$$

де  $n$  – кількість періодів.

Рівні оцінки щодо визначення впливу природних чинників на собівартість добування і переробки залізної руди представлено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Рівні оцінки впливу природних чинників на собівартість видобутку і переробки залізної руди

№	Критерії оцінки	Тенденція зміни	Ступінь впливу
1	$ E_{TC,F}  < 1$	Зростання/Зниження	Стриманий
2	$ E_{TC,F}  > 1$	Зростання	Катастрофічний
		Зниження	Масштабний

*Примітка. Розроблено авторами.*

Окрім того, що еластичність витрат за впливом природних чинників дозволяє обчислити ступінь впливу природних чинників на зміну витрат, вона дає можливість визначити поведінку витрат при локалізації дії окремого природного чинника.

Якщо  $E_{TC,F} > 0$ , то вплив природного чинника на зміну рівня витрат є компенсуючим, тобто усунення негативної дії даного чинника призведе до зниження рівня окремої частки витрат, але за умови використання додаткових капіталовкладень на локалізацію його дії.

Якщо  $E_{TC,F} < 0$ , то вплив природного чинника на зміну рівня витрат є синергійним, тобто усунення негативної дії даного чинника одразу не призведе до зниження рівня окремої частки витрат та потребуватиме додаткових

капіталовкладень на локалізацію його дії.

Якщо  $E_{TC,F} = 0$ , то вплив природного чинника на зміну рівня витрат є незалежним, тобто усунення негативної дії даного чинника призведе до зниження рівня окремої частки витрат та не потребуватиме додаткових капіталовкладень на локалізацію його дії.

Практичну перевірку запропонованої методики було проведено на прикладі одного з провідних підприємств ГЗК Кривбасу. Отже, використовуючи зазначену методику та інформаційну базу джерела [9], було здійснено розрахунки еластичності витрат за впливом природних чинників для окремо взятого фактора, визначено їх вплив на собівартість добування і переробки залізної руди у ПАТ «Південний ГЗК».

У таблиці 2 надано узагальнення ступеня впливу природних чинників на собівартість переділу виробництва залізородної продукції.

**Таблиця 2 – Узагальнення ступеня впливу природних чинників на собівартість переділу виробництва залізородної продукції**

Назва природного чинника	Од. вим.	Умов. познач.	Значення еластичності фактора	Ступінь впливу
<b>Сира залізна руда</b>				
Абразивність	мг	$x_1$	-14,69	масштабний
Тривкість	МПа	$x_2$	-12,64	масштабний
Дробимість	см <sup>3</sup>	$x_3$	-25,08	масштабний
Пористість	%	$x_4$	13,8	масштабний
Щільність	г/см <sup>3</sup>	$x_5$	-47,4	масштабний
Коефіцієнт Пуассона	Н	$x_6$	0	стриманий
Модуль Юнга	$Eg \cdot 10^{-7}$ кг/см <sup>2</sup>	$x_7$	0	стриманий
Глибина залягання рудного тіла	м	$x_8$	-52,4	катастрофічний
Об'ємна вага залізної руди	т/м <sup>3</sup>	$x_9$	0,79	стриманий
Об'ємна вага пустої породи	т/м <sup>3</sup>	$x_{10}$	1,36	катастрофічний
Рівень вмісту шкідливих домішок та токсичності хімічних речовин у залізній руді	%	$x_{11}$	18,45	масштабний
Здатність корисних копалин до пилоутворення	г/см <sup>3</sup>	$x_{13}$	21,6	масштабний
Коефіцієнт розкриття	м <sup>3</sup> /т	$x_{14}$	-2,22	масштабний
Обводненість родовища	м <sup>3</sup>	$x_{15}$	49,4	катастрофічний
Обсяг розкритих робіт	м <sup>3</sup>	$x_{16}$	33,9	катастрофічний
<b>Дроблена залізна руда</b>				
Тривкість	МПа	$x_2$	18,68	катастрофічний
Дробимість	см <sup>3</sup>	$x_3$	-25,08	масштабний
Пористість	%	$x_4$	13,8	катастрофічний
Рівень вмісту шкідливих домішок та токсичності хімічних речовин у залізній руді	%	$x_{11}$	16,31	катастрофічний

Продовження таблиці 2

Здатність корисних копалин до пілоутворення	г/см <sup>3</sup>	x13	0,98	стриманий
Магнітні та електромагнітні властивості	%	x17	-551	масштабний
<b>Концентрат</b>				
Рівень вмісту шкідливих домішок та токсичності хімічних речовин у залізній руді	%	x <sub>11</sub>	10,4	катастрофічний
Магнітні та електромагнітні властивості	%	x <sub>17</sub>	-356,2	масштабний
Вологість концентрату	%	x <sub>18</sub>	-48,2	масштабний
Витрати залізної руди за рахунок:				
- вмісту заліза у руді	%		-278,36	масштабний
- коефіцієнту розубожування	пн.		1,91	катастрофічний
- коефіцієнту вилучення заліза у концентрат	пн.		1,86	катастрофічний
<b>Агломерат</b>				
Рівень вмісту шкідливих домішок та токсичності хімічних речовин у залізній руді	%	x <sub>11</sub>	34,48	катастрофічний
Вологість концентрату	%	x <sub>18</sub>	-64,29	масштабний
Вміст заліза	%	x <sub>19</sub>	2065,04	катастрофічний

Примітка. Розроблено авторами на основі [9].

За даними таблиці 2, отримано такі результати:

– на стадії добування залізної руди ступінь впливу більшості чинників є різним. Стриманий вплив на собівартість видобутку залізної руди спричиняє об’ємна вага залізної руди, коефіцієнт Пуасонна та модуль Юнга. Це означає, що рівень собівартості продукції буде змінюватись повільно по відношенню до зміни рівня перелічених чинників. Катастрофічний вплив на собівартість видобутку залізної руди спричиняє рівень об’ємної ваги пустої породи, глибина залягання рудного тіла, обсяг розкривних робіт та обводненість родовища. Це вказує на назрівання проблеми добування залізородної сировини при значному рівні обводненості родовища. Дана проблема наразі вирішується використанням технологій, що дозволяють проводити підривні роботи на обводнених горизонтах. Але поряд з цим назріває інша проблема, яка пов’язана з ефективністю транспортування залізної руди до наступної стадії виробництва. Іншими словами, це такі проблеми, які потребують найшвидшого вирішення;

– на стадії подрібнення залізної руди ступінь впливу досліджуваних чинників є значним. Майже всі фактори істотно впливають на зміну окремих статей витрат, таких як: витрати електроенергії, стисненого повітря тощо;

– на стадії збагачення залізної руди ступінь впливу досліджуваних чинників є значним. Найвищий рівень впливу чинників мають магнітні та електромагнітні властивості та вміст заліза у руді. Така тенденція вказує на зростання собівартості 1 т концентрату значними темпами за всіма чинниками, що увійшли у коло дослідження. Найбільшого значення для підвищення ефективності збагачення залізної руди має рівень магнітних та електромагнітних властивостей корисних копалин. Визначена тенденція співпадає з загальною тенденцією зміни даного показника як на вітчизняному, так і на світовому ринку;

– на стадії агломерації залізної руди ступінь впливу досліджуваних чинників є

значним. Гостро стоїть питання вологості концентрату, що використовується при виробництві агломерату. Більш високий рівень вологості концентрату призводить до виникнення додаткових витрат електроенергії на його підсушування, зростання витрат на його транспортування, так як надмірна вологість концентрату впливає на зростання його ваги, а й відповідно, знецінює якісні показники продукції. Окрім вищезазначених факторів, значний ступінь впливу на собівартість переділу має рівень вмісту шкідливих речовин у корисних копалинах. Його зростання впливає на завищення норми споживання бентоніту, вапняку, твердого палива, негативно відображається на значенні якісних показників залізорудної продукції. Тому на світовому ринку більшим попитом користується концентрат у порівнянні з агломератом.

З проведеного аналізу видно, що найсуттєвіший вплив природних чинників спостерігається на стадії добування залізної руди. Це пов'язано з погіршенням гірничо-геологічних умов розробки родовища. На інших стадіях рівень дійсних у виробництві технологій дозволяє стримувати вплив природних чинників на собівартість переділу у допустимих межах.

Отже, найвагоміший вплив природних чинників спостерігається на стадії добування залізної руди. Оскільки дана стадія є першою, то саме вона надає можливість визначати дію природних чинників при формуванні собівартості залізорудної продукції на інших переділах.

**Висновки.** Проведене дослідження щодо встановлення функціональних зв'язків між собівартістю добування і переробки залізорудної сировини та природними умовами розробки родовищ показало наступне:

– між собівартістю добування і переробки залізорудної сировини та природними умовами розробки родовищ існує тісний зв'язок. Він може бути як прямим, так і оберненим залежно від дії чинника;

– вплив більшості природних чинників на собівартість добування і переробки залізорудної сировини є негативним, що призводить до зростання рівня виробничих витрат;

– найвищий ступінь впливу природних чинників спостерігається на першій та останній стадіях добування і переробки залізної руди, що призводить до необґрунтованого зростання собівартості 1 т залізорудної продукції;

– негативний вплив природних чинників на стадії добування залізної руди пов'язаний, здебільшого, з дією гірничо-геологічних умов, а на стадії агломерації – з дією різних властивостей корисних копалин та особливо впливом рівня вологості концентрату.

Отже, отримані результати вказують на існування тісних функціональних зв'язків між собівартістю добування і переробки залізорудної сировини та природними умовами розробки родовищ, що буде враховано в подальших дослідженнях, які спрямовані на вибір ефективної системи управління витратами для підприємств ГЗК.

### Список літератури/References

1. Волошина С. В. Особливості формування поточних витрат гірничого підприємства в умовах ризику / С. В. Волошина, Є. Ю. Коваль // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ: зб. наук. праць. – Кривий Ріг : KEI КНЕУ, 2008. – № 3 (15). – С. 11–19.

Voloshyna, S. V., Koval, Ye. Yu. (2008). *Osoblyvosti formuvannia potochnykh vytrat hirnychoho pidpriemstva v umovakh ryzyku* [Peculiarities of current costs formation at mining enterprise under risk conditions]. *Visnyk of Kryvyi Rih economic*

institute: collection of scientific papers. Krivyi Rih, KEI KNEU Publ., no 3 (15), pp. 11–19.

2. Кондратюк О. М. Облік і аналіз екологічних витрат промислових підприємств : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.09. «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Кондратюк Ольга Михайлівна. – К., 2008. – 260 с.

Kondratiuk, O. M. (2008). *Oblik i analiz ecolohichnykh vytrat promyslovykh pidpriemstv* [Accounting and analysis of the environmental costs of industrial enterprises]: dis. ... Ph.D. in Economics: specialty 08.00.09. «Accounting, Analysis and Audit». Kyiv, 260 p.

3. Костакова Л. Д. Витрати на утримання персоналу та їх зв'язок з природними чинниками / Л. Д. Костакова, А. Г. Костакова // Україна : аспекти праці. – 2013. – № 8. – С. 40–45.

Kostakova, L. D., Kostakova, A. H. (2013). *Vytraty na utrymannia personalu ta yikh zvyazok z pryrodnyu chynnykamy* [The costs of staff and their relationship to natural factors], Ukraine: aspects of labor, no 8, pp. 40–45.

4. Курило М. М. Екологічні показники при геолого-економічній оцінці родовищ корисних копалин на окремих стадіях геологічного вивчення та освоєння надр / М. М. Курило [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Ebtp/2009\\_4.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Ebtp/2009_4.pdf).

Kurylo, M. M. (2009). *Ecolohichni pokaznyky pry heoloho-economichniy otsyntsi rodovyshch korysnykh kopalyn na okremykh stadiyakh heolohichnoho vyvchennia ta osvoyennia nadr* [Environmental indicators in the geological and economical evaluation of mineral deposits at certain stages of geological exploration and development of mineral resources]. Available at : [http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Ebtp/2009\\_4.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Ebtp/2009_4.pdf).

5. Максимів Л. І. Тенденції розвитку екологічно орієнтованого бухгалтерського обліку / Л. І. Максимів // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – № 5. – С. 18–23.

Maksymiv, L. I. (2005). *Tendentsii rozvytku ecolohichno orientovanoho bukhalterskoho obliku* [Environmentally oriented accounting development trends of]. Accounting and Audit, no 5, pp. 18–23.

6. Малюга Н. Екологічні витрати: класифікація та бухгалтерське відображення / Н. Малюга, І. Замула // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 5. – С. 35–41.

Maliuha, N., Zamula, I. (2009). *Ecolohichni vytraty: klasyfikatsiia ta bukhalterske vidobrazhennia* [Environmental costs: classification and book-keeping]. Accounting and Audit, no 5, pp. 35–41.

7. Мамчук І. В. Врахування природоохоронних витрат під час проведення реструктуризації еколого-шкідливих підприємств / І. В. Мамчук // Торгівля і ринок України : темат. зб. наук. праць. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2009. – Вип. 27. – С. 62–69.

Mamchuk, I. V. (2009). *Vrakhuvannia pryrodookhoronnykh vytrat pid chas provedennia restrukturyzatsii ecoloho-shkidlyvykh pidpriemstv* [Consideration of environmental costs while restructuring the environmental and hazardous enterprises]. Trade and Market of Ukraine: thematic collection of scientific papers. Donetsk, Don NUET Publ., no 27, pp. 62–69.

8. Сухіна О. М. Дослідження екологічної складової у виробничій діяльності підприємств гірничовидобувної промисловості / Сухіна О. М. // Економіка природокористування і охорона довкілля : Щорічник наук. праць НАН України. Рада по вивченню продуктивних сил України / Відп. ред. Данилишин Б. М. – К., 2005. – 376 с.

Sukhina, O. M. (2005). *Doslidzhennia ecolohichnoi skladovoi u vyrobnychii diyalnosti pidpriemstv hirnychovydobuvnoi promyslovosti* [The study of environmental component in the production activity of enterprises related to the mining industry].

Environmental Economics and Environmental protection : Annual publication of scientific papers of The National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv, 376 p.

9. Державна система розкриття інформації про емітенти цінних паперів [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.smida.gov.ua/emitents>.

Derzhavna systema rezkryttia informatsii pro emitenty tsinnykh paperiv [State system of information on securities issuers disclosure]. Available at : <http://www.smida.gov.ua/db/emitent>.

Дата надходження статті до редакції: 27. 11. 2016 р.

**Objective.** *The objective of the article lies in substantiation of methodological and practical characteristics of determining the impact of natural factors on the production costs level and treatment charges of iron ore products in business environment of mining and concentration complex enterprises.*

**Methods.** *While preparation of the article such general and ad hoc methods of scientific studies are applied: system-approach method, comparison, grouping method, detalization, generalization and formalization methods, correlation analysis methods etc.*

**Results.** *The impact of natural factors on the production costs level at Kryvyi Rih mining complex enterprises is defined. The analysis procedure of determining the impact of natural factors on the production cost level and treatment charges of iron ore products is offered, valuation levels of their impact are defined. The effect level of natural factors on the production cost of iron ore products at production process stage of PLC “Pivdennyi HZK” is defined. The cost behavior in case of certain natural factor’s localization activity is determined in terms of basic enterprise business environment.*

**Key words:** *mining and dressing complex, natural factors, production cost, analysis, cost elasticity, generalization summary.*

**Цель.** *Цель статьи состоит в обосновании методической и практической составляющей определения влияния природных факторов на уровень себестоимости добычи и переработки железной руды для условий деятельности предприятий горно-обогатительного комплекса (ГОК).*

**Методы.** *При подготовке статьи использованы общие и специальные методы научного исследования экономических процессов, в частности системного подхода, сравнения, группировки, детализации, обобщения, формализации, методы стохастического (корреляционного) анализа и другие.*

**Результаты.** *Охарактеризовано воздействие природных условий на уровень затрат производства продукции предприятий ГОК Кривбасса. Предложена методика анализа определения влияния природных факторов на величину себестоимости добычи и переработки железной руды, а также определены уровни оценки их влияния. Диагностирована степень воздействия природных факторов на себестоимость передела производства железорудной продукции для ПАО «Южный ГОК». Определено поведение затрат при локализации действия отдельного природного фактора для условий деятельности базового предприятия.*

**Ключевые слова:** *горно-обогатительный комплекс, природные факторы, себестоимость, анализ, эластичность затрат, обобщение.*

УДК 167.1:336-049.5  
Добровольський В. В.,  
канд. екон. наук, доц.,

Донецький національний університет  
економіки і торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського,  
м. Кривий Ріг, Україна,  
e-mail: bieliavskii56@mail.ru

## УХИЛЕННЯ ВІД РИЗИКІВ ПРИ РОЗРАХУНКАХ В ЕЛЕКТРОННІЙ ТОРГІВЛІ

UDC 167.1:336-049.5  
Dobrovolskyi V.,  
Candidate of Economics,  
Associate Professor,

Donetsk National University  
of Economics and Trade  
named after Mykhailo Tugan-  
Baranovsky,  
Kryvyi Rih, Ukraine,  
e-mail: bieliavskii56@mail.ru

## RISK AVERSION IN THE PROCESS OF CALCULATION IN ELECTRONIC COMMERCE

**Мета.** Метою даної статті є визначення методів, які забезпечують ухилення від ризиків при розрахунках у електронній торгівлі та створюють фінансову безпеку підприємства.

**Методи.** В процесі вирішення проблеми використано: загальні й спеціальні наукові методи дослідження економічних процесів, зокрема узагальнення та абстрагування, порівняння, аналізу і синтезу, логічний метод, історичний метод, діалектичний метод.

**Результати.** Економічні зв'язки, що виникають у процесі електронної торгівлі між підприємствами супроводжуються різноманітними ризиками, насамперед, при розрахунках, які необхідно своєчасно виявляти, оцінювати та врегулювати, оскільки наслідки ризиків повністю покладаються на підприємця. За таких умов значення процесу управління ризиками при розрахунках, вибір адекватних методів управління ними зростає, отже, має знаходити відображення в своїй повсякденній роботі підприємця.

**Ключові слова:** електронна торгівля, форма розрахунку, гарантований платіж, грошовий переказ.

**Постановка проблеми.** Одним із невирішених питань в електронній торгівлі залишилась безпека розрахунків між партнерами. Електронна торгівля як новий напрям Інтернет-економіки охоплює все більше користувачів. Але укладені угоди електронним способом інколи ставляться під сумнів їх законності і здійснення. Відсутність реальних ділових перемовин між контрагентами підштовхує окремих учасників електронної торгівлі до невиконання угод шляхом шахрайських дій, особливо під час розрахунків. Статистика Національної поліції України за останні 3 роки свідчить про зріст економічних злочинів, здебільшого від шахрайства. Недовіра між партнерами при електронній торгівлі змушує продавців вимагати від покупців попередньої оплати за товари і послуги, таким чином ухиляючись від ризиків. Покупець ризикує при неотриманні товару, відволікаючи із обороту кошти, які згодом можуть не повернутися.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Певний внесок у дослідження проблем, пов'язаних з ризиками та їх управлінням, зробили відомі науковці, а саме: П. Бернстайн [1], Ф. Найт [2]. Питання оцінки ризиків і визначення шляхів їх

мінімізації висвітлені в працях вітчизняних і російських науковців: Н. І. Машиної [4], В. А. Боровкової [5] та ін. Методам управління комерційними ризиками присвячені наукові праці Н. С. Краснокутської [6,7] та К. А. Колосової [8]. Варто зазначити, що незважаючи на певний інтерес науковців до проблеми управління фінансовими ризиками при електронній торгівлі, залишається недостатньо вивченою сферою управлінської діяльності, про що свідчать певні ускладнення в механізмі управління ними. Це обумовлено появою електронної торгівлі між суб'єктами господарювання, розширенням інформаційних зв'язків.

Так, перед вітчизняними підприємствами постає проблема вибору адекватних методів управління фінансовими ризиками для забезпечення їх економічної безпеки.

**Мета статті.** Мета статті полягає в практичному осмисленні поняття «фінансовий ризик» в електронній торгівлі, розгляді основних причин виникнення фінансових ризиків, в розробці практичних рекомендацій щодо вибору адекватного методу ухилення від ризиків при розрахунках на підприємствах, враховуючи особливості сучасного економічного розвитку.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Останнім часом інформація як важливий чинник виробництва виокремлює ще одну найперспективнішу структуру – Internet-економіку. Internet вважається «четвертим каналом», який надає зв'язок людям між собою (після особистого спілкування, телефону і пошти). Він охоплює найдешевші та найкращі на сьогодні технічні комунікації, що відкриває бізнесменам і споживачам можливість підтримувати в режимі реального часу постійний зв'язок. У такий спосіб долаються географічні кордони та розширюються можливості підприємств, хоча і підвищує їх ризики [3].

Створення підприємством власного сайту для прямих продажів через мережу сприяє підвищенню їх обсягу через розширення ринку покупців – користувачів Internet-мережі. Водночас це значно скорочує операційні витрати, відчутно знижує собівартість і ціни товарів. Електронна торгівля відбувається шляхом таких етапів: доступ до інформації, оформлення замовлення, оплата, виконання замовлення, обслуговування і підтримка після продажу.

Серед найпоширеніших товарів в електронній торгівлі є торгівля речовими товарами. До її можливостей і переваг визначимо: задоволення потреб замовника і персоналізація товарів, скорочення шляху товару до замовника, швидку реакцію на попит, економія витрат та зниження цін.

У сферу електронної торгівлі входить і комерційні операції із передпродажу, які проводять підприємства-продавці за попередньою домовленістю з підприємством-покупцем на поставку товару, а інструмент, яким користуються при електронній торгівлі є зв'язок із фінансовими організаціями через різні платіжні системи.

Варто зазначити, що невирішеним питанням в електронній торгівлі на сьогодні є охорона прав споживачів при розрахунках, що сприяє шахрайству зі сторони підприємства-продавця. Типовим прикладом таких дій може бути ТОВ «Вістас» із м. Дніпро. Підприємство розмістило на своєму сайті оголошення щодо продажу та постачання мінеральних добрив сільськогосподарським товаровиробникам за привабливою ціною (особливість сільськогосподарського виробництва – безперервна дія біологічних законів при вирощуванні сільськогосподарських культур); початок і темпи весняно-польових робіт спонукали п'ять аграрних підприємств сплатити 100% попередню оплату на розрахунковий рахунок ТОВ «Вістас» на суму більше 2 млн грн, як було передбачено угодою. ТОВ «Вістас», здійснюючи електронну торгівлю з перепродажу мінеральних добрив, мотивувало тим, що не має вільних обігових коштів для закупівлі товару з подальшим його продажем.

На сьогодні підприємства використовують (залежно від форми розрахункового документа) такі форми безготівкових розрахунків: платіжні доручення, платіжні вимоги-доручення, чеки, акредитиви, векселі, інкасові доручення (розпорядження).

Таким чином, такі підходи при розрахунках дозволяють уникнути ризиків від шахрайських схем постачальників, але мають недоліки у швидкості розрахунків і надходження коштів на їх рахунки. Це не приваблює учасників електронної торгівлі, особлива із сезонними товарами, якими є мінеральні добрива.

Зазначимо, що у випадку із ТОВ «Вістас» розрахунки за майбутній товар здійснюються за такою схемою:

- а) постачальник виставляє рахунок-фактуру за продукцію;
- б) покупець подає рахунок – фактуру до банку, що його обслуговує, а банк списує з рахунку кошти;
- в) банк постачальника (отримує кошти) зараховує кошти на рахунок постачальника;
- г) банк постачальника повідомляє про надходження коштів на розрахунковий рахунок випискою з розрахункового рахунку;
- д) постачальник відвантажує товар покупцеві.

Із наведеної схеми зрозуміло, що в даній операції залучено 4 юридичні особи – продавець і покупець зі своїми банками, які обслуговують їх, захищаючи інтереси своїх клієнтів.

У разі, коли вантаж не доставлено покупцеві, останній має вирішувати проблему в судовому порядку, що і відбулося між ТОВ «Вістас» і п'ятьма аграрними підприємствами, які втратили більше 2 млн грн. Наразі, перебуваючи в різних областях України (Рівненська обл., Полтавська та Дніпропетровська), ошукані покупці вимушені відвідувати слідчі органи м. Дніпра впродовж року.

У сучасних умовах основним правовим принципом електронної торгівлі є те, щоб угоди, укладені електронним способом, не ставили під сумнів їх законності і здійснення. Зауважимо, домогтися гарантованого дотримання укладених угод не завжди можливо, що і призводить до значних юридичних проблем між сторонами угоди.

2000 року Нацбанк України розробив «Вимоги щодо організації електронної комерції в Україні», якими регулюються питання організації електронних магазинів, формування і виконання електронних замовлень, оплати замовлень за допомогою різних платіжних інструментів, включаючи банківські картки, систему типу «банк-клієнт», організацію банківського обслуговування за допомогою нових технологій. Для запобігання порушень грошового обігу в зазначених Вимогах передбачається: всі операції купівлі-продажу в електронній торгівлі необхідно виконувати через банківські рахунки продавця і покупця, що дасть можливість чітко визначити учасників електронної торгівлі [3].

Для захисту від ризиків при безготівкових розрахунках у електронній торгівлі для постачальників і покупців ПриватБанк запровадив з травня 2015 року нову послугу «Гарантовані платежі – кредит під 4% річних». Де клієнт доручає банку списати кошти з його рахунку в майбутньому, що дозволяє провести безготівкові розрахунки між партнерами, здійснити поставку товару на умовах відстрочення платежу.

За рахунок ліміту встановленого банком, покупець може виставляти гарантований платіж із датою виконання в майбутньому (на термін від 10 до 365 днів), а постачальник – без затримок відвантажувати товар (надавати послуги), а кошти буде зараховано банком у повному обсязі та у визначену дату [9].

Гарантовані платежі в національній валюті для оплати контрактів можна відправляти на рахунки своїх контрагентів у будь-яких банках України та у відділеннях за кордоном. Це принципово новий спосіб розрахунку для оптових

клієнтів, який дозволяє отримати замовлення без попередньої передоплати. А в разі відсутності власних коштів або недостачі їх для закупівлі товарів та послуг, то це не може бути приводом відмови від замовлення або скорочення його об'єму, адже послуга дозволяє сплатити ваше замовлення (як частково, так і повністю) за рахунок ліміту фінансування, що надається банком під 4% річних. Підприємство має визначити дату платежу, а банк бере на себе зобов'язання, що платіж буде сплачено вчасно.

Таким чином, виплата за замовлення відбувається у визначений підприємством час. Це значно вигідніше кредитів, а тому допоможе власникам бізнесу розвивати свою справу.

Порівняймо гарантовані платежі та, припустимо, строковий кредит. Для порівняння візьмемо однакові умови. Наприклад, сума – 100 тис. грн, строк використання – з 05.04.2016 до 05.07.2016 (3 місяці), погашення кредиту – у кінці строку, а виконання гарантованого платежу – через наявність коштів на розрахунковому рахунку підприємства (за таких умов можна прирівняти до погашення кредиту) (рис. 1).



**Рисунок 1** – Переваги гарантованого платежу над строковим кредитом.

*Примітка.* Розроблено автором на основі [9].

Так, економія з гарантованими платежами:  $7583,33 \text{ грн} - 1011 \text{ грн} = 6572,33 \text{ грн}$ , а різниця більше, ніж у 6 разів. При порівнянні взято тільки платність користування кредитом і гарантованим платежем, а за строковим кредитом обов'язково буде потрібна застава, оформлення якої може істотно збільшити вартість кредиту. Крім того, гроші, як правило, необхідні терміново, а оформлення кредиту вимагає часу: на похід у банк (і часто не один раз), на прийняття банком рішення, на оформлення кредиту та застави. Гарантований платіж – економія часу, адже кредитний ліміт уже розраховано, створити гарантований платіж можна всього за декілька кроків у системі «Приват 24 для бізнесу».

Наявна перевага безресурсного фінансування. На відміну від строкового кредиту або інших видів кредитування, гарантований платіж не дає можливості відправнику платежу отримати готівкою ліміт фінансування, тому таке безресурсне фінансування дешевше. З іншого боку, якщо підприємство-покупець, то у підприємства-постачальника є партнери, яким він також може надсилати гарантовані платежі. Так, в певних випадках як для постачальника, так і для покупця це повноцінна заміна кредиту.

Такою послугою могло скористуватися ТОВ «Вістас» перед тим, як придбати необхідну кількість мінеральних добрив для подальшої їх перепродажі.

А в угоді на постачання указаної продукції сільськогосподарським товаровиробникам визначити дату платежу за виконане замовлення, щоб вчасно розрахуватися з заводом-виробником добрив.

У даній схемі зобов'язання по розрахункам між продавцем і покупцем бере на себе банк. Він є третьою стороною операції купівлі-продажу товару, яка відстоює інтереси обох контрагентів та сприяє ухиленню від ризиків при розрахунках між ними.

Послуга «Гарантований платіж» дозволяє спочатку отримати товар, а згодом розрахуватися за нього у встановлений покупцем день. Таким чином, покупець спочатку отримує прибуток, а потім сплачує за отриману продукцію або послугу. Це дозволяє покупцеві значно розширити свій асортимент, придбати більшу кількість товарів, що, зі свого боку, принесе більший прибуток. Для продавця товарів та послуг це сприяє товаропросуванню та збільшенню обсягів (табл. 1).

Щоб розраховуватися гарантованими платежами необхідно бути клієнтом «ПриватБанку», відкривши розрахунковий рахунок, та мати доступ до «Приват 24 для бізнесу». До гарантованих відносять господарські платежі в національній валюті, комунальні платежі та платежі за оренду [9].

**Таблиця 1 – Компанії, що приймають гарантовані платежі**

ОКПО	Назва компанії	Продукція	Днів відстрочки платежу.
31736235	ТОВ «НПС-Петролеум»	Оптова торгівля ПММ (паливом)	30
33614922	ПП «ОККО - БІЗНЕС КОНТРАКТ»	Оптова торгівля ПММ (паливом)	60
30001532	ООО «Кривбассоптима»	Оптова торгівля ПММ (паливом)	30
3583092	ПАТ «Агропром Техніка»	Виробництво сільськогосподарської техніки	90
39193864	ТОВ «Укргазпостачання»	Оптова торгівля скрапленим газом.	20
31932421	ТОВ «Ремпромтехніка»	Ремонт та виготовлення гірничо-видобувного обладнання	14
31932259	ПП «Промтрейд»	Оптова торгівля дитячого взуття власного виробництва	20
31735539	ТОВ «Монолітобетон»	Виробництво цементу, бетонних конструкцій, бетонних сумішей	30
35230100	ТОВ «Електроімпульс»	Електротовари, світильники, обладнання	10
38659271	СЕРВІС МЕТАЛ ЦЕНТР	Металопродукція	20
244160629	ФПП Вахрамеева В. Г.	Кабельно - провідникова та електротехнічна продукція	10–15
36220690	ФПП Лесна Л. В.	Оптова торгівля продукцією з куриці	10–20

*Примітка. Розроблено автором на основі власних досліджень.*

Із даних таблиці 1 видно, що послугою банку користуються представники як великого, так і середнього, малого бізнесу, а рисунок 2 демонструє зростання кількості клієнтів із провадженням послуги «Приват 24 для бізнесу».



**Рисунок 2** – Динаміка росту клієнтів, які використовують послугу гарантовані платежі у своїх розрахунках в 2016 р.

*Примітка. Розроблено автором на основі [ 9].*

У ПриватМаркеті «АГРО – усе для сільгоспвиробників» – спеціально визначена група компаній-партнерів банку, які беруть плату за товари та послуги гарантованими платежами.

Фірми-покупці, які проводили попередню оплату з ТОВ «Вістас» за майбутню поставку мінеральних добрив могли б скористуватися даною інформацією і уникнути ризиків від шахрайства при розрахунках.

ТОВ «Вістас» користується послугами «Ексімбанк». Для того, щоб ТОВ «Вістас» не мала ризиків при відвантаженні добрив, в день оформлення гарантованого платежу їй надходить від ПриватБанку інформаційний платіж такого змісту: «Вам надіслано гарантований платіж (номер платежу) від (дата). Платник (ЄДРПОУ), найменування компанії-платника. Кошти буде зараховано на розрахунковий рахунок (дата зарахування)».

Інформаційний платіж – це повідомлення від банку (у формі меморіального ордера) про те, що на користь компанії-продавця від компанії-покупця виставлено гарантований платіж на суму, що зазначено у виписці за розрахунковим рахунком. Фактично гроші ще не зараховуються на розрахунковий рахунок, а будуть гарантовано нараховані в той день, який указано в призначенні платежу [9] (табл. 2).

**Таблиця 2 – Тарифи за послуги банку**

№ п/п	Назва показників	Розмір
1.	Для одержувача платежу	безкоштовно
2.	Для платника:	

## Продовження таблиці 2

3.	Комісія під час оплати за рахунок коштів банку	4% річних (мін. 5 грн)*
4.	Оплата за рахунок коштів клієнта**	безкоштовно

*Примітки:*

\* З розрахунку з дати ініціювання платежу до дати виконання платежу

\*\* У разі здійснення платежу за рахунок власних коштів, платіж списується з розрахункового рахунку в день створення гарантованого платежу [9].

*Розроблено автором на основі [9].*

Так, із вищезазначеної форми розрахунків зрозуміло, що ризиків уникає як покупець, так і продавець, а переваги гарантованих платежів для покупця такі:

– оплатити товар частково або повністю за рахунок наданого банком ліміту фінансування;

– розширити свій асортимент, купуючи більшу кількість товару;

– укласти контракт без передоплати; призначити дату платежу;

– не знижувати обороти свого бізнесу через відстрочення платежу.

Покупцю вигідно використовувати гарантований платіж в таких ситуаціях:

– якщо немає вільних коштів, а від швидкості оплати залежить результат угоди;

– на рахунку компанії є тільки частина коштів для оплати контракту.

Переваги гарантованих платежів для постачальників:

– ПриватБанк гарантує виконання платежів у день, який зазначено в гарантованому платежі;

– він зможе збільшити обсяги продажів і кількість покупців, розмістивши інформацію про свою компанію на торговому просторі «ПриватМаркет»;

– у разі виставлення на його адресу гарантованого платежу зможе без ризиків поставити товар на умовах відстрочення платежу;

– має можливість достроково миттєво отримувати гарантовані платежі в «Приват24 для бізнесу».

Постачальнику вигідно використовувати гарантовані платежі в разі:

– уникнення ризиків провести поставку без передоплати;

– коли немає впевненості, що контрагент своєчасно виконає свої зобов'язання.

Наступним методом ухилення від ризиків при розрахунках в електронній торгівлі є послуги компанії «Нова пошта». Придбання товару в інтернеті з доставкою «Нова пошта» – це легко і вигідно. А з післяплатою замовлення товарів в Інтернеті – гарантовано безпечно, адже покупець сплачує товар після його отримання та огляду [10]. Кошти за проданий товар продавець може отримати через 2 години у будь-якому відділенні «Нової пошти» по всій території України.

Такий метод розрахунків унеможливорює ризик і для продавця, адже товар переходить до покупця після його оплати. А в разі невідповідності вимогам покупця – повертається до відправника. У даному випадку гарантом при розрахунках в процесі купівля-продаж є «Нова пошта», де час повернення коштів від продажу товару значно скорочується, як порівняти з послугою ПриватБанку «Гарантований платіж».

**Висновки.** Отже, на основі досліджень встановлено, що сучасний динамічний розвиток електронної торгівлі надає великі можливості для розширення і прискорення господарських операцій та економії коштів на їх

проведення. Однак, зважаючи на те, що чинні форми розрахунків між партнерами неадаптованих до умов електронної торгівлі часто трапляються випадки економічних злочинів у виді шахрайства. Тому методи уникнення ризиків при розрахунках в електронній торгівлі мають передбачати такі форми розрахунків, які б гарантували процес передачі коштів від покупця до продавця і товару навпаки.

Такими методами розрахунку наразі можуть стати: послуга ПриватБанку «Гарантовані платежі – кредит під 4% річних» і послуга «Нової пошти» (у вигляді грошового переказу за товар). Ці методи розрахунку передбачають передачу коштів покупцю після отримання товару, тим самим унеможливають ризики при розрахунках в електронній торгівлі.

### Список літератури / Reference

1. Бернстайн П. Против богов : укрощение риска / П. Бернстайн. – М. : Олимп-Бизнес, 2000. – 400 с.  
Bernstain, P. (2000). *Protiv Bogov: ukroscheniye riska* [Against the gods: the taming of risk]. Moscow, Olymp-Bisnes Publ., 400 p.
2. Найт Ф. Риск, неопределенность и прибыль / Ф. Найт. – М. : Дело, 2003. – 360 с.  
Nayt, F. (2003). *Risk, neopredelyonnost i pribyil* [Risk, uncertainty and profit]. Moscow, Delo Publ., 360 p.
3. Макарова М. В. Електронна комерція : Посібник для студ. вищих навчальних закладів / М. В. Макарова. – К. : Академія, 2002. – 272 с.  
Makarova, M. V. (2002). *Elektronna komertsiiia: posibnyk dlia stud. vyshchykh navchalnykh zakladiv* [E-Commerce: Textbook for students of higher educational institutions]. Kyiv, 272 p.
4. Машина Н. І. Економічний ризик і методи його вимірювання / Н. І. Машина. – К. : ЦУЛ, 2003. – 188 с.  
Mashyna, N. I. (2003)., *Ekonomichnyi ryzyk i metody yoho vymiryuvannia* [Economic risk and methods of its measurement]. Kyiv, TSUL Publ., 188 p.
5. Боровкова В. А. Управление рисками в торговле / В. А. Боровкова. – СПб. Питер, 2004. – 288 с.  
Borovka, V. A. (2004). *Upravleniye riskami v trgovle* [Risk management in trading]. St Petersburg, Piter Publ., 288 p.
6. Краснокутська Н. С., Лачкова В. М. Управління комерційними ризиками підприємств роздрібної торгівлі : монографія. – Харків : ФОП Іванченко І. С., 2014. – 145 с.  
Krasnokutska, N. S, Lachkova, V. M. (2014). *Upravlinnia komertsynymy ryzykamy pidpriemstv rozdribnoi torhivli: monohrafiia* [Management of commercial risks of retail trade enterprises: monograph], Kharkiv, Vydavets FOP Ivanchenko I. S., 145 p.
7. Краснокутська Н. С. Методи управління комерційними ризиками підприємств торгівлі [Текст] / Н. С. Краснокутська, В. М. Лачкова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2013. – Вип. 2(2). – С. 56–63.  
Krasnokutska, N. S, Lachkova, V. M. (2013). *Metody upravlinnia komertsynymy ryzykamy torhivli*, [Methods of commercial risks management of trade enterprises [Text]. *Ekonomichna stratehiya i perspektivy rozvytku sfery torhivli ta posluh* [Economic strategy and prospects of trade and services sphere development], issue 2(2), pp. 56–63.
8. Колосова К. А. Управління комерційними ризиками виробничих підприємств [Текст] / К. А. Колосова // Економічний вісник Донбасу, 2015. – № 2(40). – С. 99–104.

Kolosova, K. A. (2015). *Upravlinnia komertsyynomy ryzykamy vyrobnychykh pidpriemstv*, [Management of commercial risks of industrial enterprises. *Ekonomichyi visnyk Donbasu*, [Economic Bulletin of Donbas], no 2(40), pp. 99-104.

9. Послуга «Гарантовані платежі» від ПриватБанку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://privatbank.ua/business/.../garantirovaniy-platelye>.

Posluha “Harantovani platezhi” vid PryvatBanku [Service «Guaranteed payments» from PrivateBank]. Available at: <https://privatbank.ua/business/.../garantirovaniy-platelye>.

10. Послуги – «Нова Пошта» . [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [novaposhta.ua](http://novaposhta.ua) Наші послуги.

Posluhy “Nova Poshta” [Services – New Mail]. Available at: Nashi posluly.

Дата надходження статті до редакції: 15. 09. 2016 р.

**Objective.** *The objective of the article is to define methods that produce risk aversion in the calculation in electronic commerce and create financial security of enterprises.*

**Methods.** *In the problem solving process the following methods are applied: general and special methods of research of economic processes, namely generalization and abstraction, comparison, analysis and synthesis, logical method, historical method.*

**Results.** *Economic relations that arise between enterprises in the process of e-Commerce are accompanied by various risks including the calculations that are needed to identify, assess and resolve, as the effects of such risks shall be fully borne by entrepreneurs. Under these conditions, the value of the risk management process in the calculations, selection of appropriate management methods increases and finds its reflection in the daily work of the entrepreneur.*

**Key words:** *e-Commerce, form of payment, guaranteed payment, money transference.*

**Цель.** *Целью данной статьи является определение методов, которые обеспечивают уклонение от рисков при расчетах в электронной торговле и создают финансовую безопасность предприятий.*

**Методы.** *В процессе разрешения проблемы использованы: общие и специальные методы исследования экономических процессов, а именно: обобщения и абстрагирования, сравнения, анализа и синтеза, логический метод, исторический метод.*

**Научная новизна.** *Впервые сформировано механизмы уклонения от рисков при расчетах в электронной торговле, которые направлены на своевременное выявление, предупреждение и ликвидацию угроз финансовой безопасности предприятий.*

**Результаты.** *Экономические связи, которые возникают в процессе электронной торговли между предприятиями сопровождаются различными рисками, в том числе при расчетах, которые необходимо своевременно выявлять, оценивать и урегулировать, поскольку последствия таких рисков полностью ложатся на предпринимателей. При таких условиях значение процесса управления рисками при расчетах, выбор адекватных методов управления ими возрастает и находит своё отображение в повседневной работе предпринимателя.*

**Ключевы е слова:** *электронная торговля, форма расчетов, гарантированный платеж, денежный перевод.*

УДК 330.131.7:631.11(477.62)  
Лохман Н. В.,  
канд. екон. наук, доц.,

Донецький національний університет  
економіки і торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського,  
м. Кривий Ріг, Україна,  
e-mail: LokhmanNV@mail.ru

### ОЦІНКА РИЗИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ДОНЕЦЬКОГО РЕГІОНУ НА ПРИКЛАДІ ТОВ «АГРОДОМ 2»

UDC 330.131.7:631.11(477.62)  
Lokhman N. V.,  
Candidate of Economics,  
Associate Professor,

Donetsk National University  
of Economics and Trade  
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,  
Kryvyi Rih, Ukraine,  
e-mail: LokhmanNV@mail.ru

### RISK ASSESSMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF DONETSK REGION ON THE EXAMPLE OF LLC «AGRODOM 2»

***Мета.** Мета статті полягає у розробці та апробації методики визначення ризиків сільськогосподарських підприємств Донецького регіону на прикладі ТОВ «Агродом 2».*

***Методи.** У процесі дослідження використано: методи теоретичного узагальнення і порівняння, аналізу і синтезу (для визначення специфіки оцінки ризиків сільськогосподарської галузі), статистичний (для аналізу соціально-економічного розвитку регіону), табличний (для представлення методик оцінки ризиків сільськогосподарських підприємств).*

***Результати.** На підставі проведеного дослідження проаналізовано види ризиків та методи їх зниження на сільськогосподарському підприємстві, запропоновано методику оцінювання ризиків на підприємстві, яка має охоплювати: моніторинг і аналіз зовнішніх і внутрішніх факторів ризику з метою ранжування факторів ризику за імовірністю ризику та ступенем ризику; експертну оцінку рівня ризику і прийнятності ризику за чинниками, які характеризують господарську діяльність підприємства даної галузі; розробку заходів щодо зниження ризиків на підприємстві.*

***Ключові слова:** сільськогосподарське підприємство, ризик, фактори ризику, заходи зниження ризиків, експертна оцінка, середовище підприємства.*

**Постановка проблеми і її зв'язок з найважливішими науковими та практичними завданнями.** Сільське господарство в Україні завжди було одним із найбільш ризикованих видів підприємницької діяльності. Це пов'язано із значним впливом як загальних макроекономічних, мезоекономічних, мікроекономічних чинників, так і специфічних для сільського господарства: кліматичних, біологічних, часових, інших чинників.

Варто зазначити, що сьогодні має місце ще і військовий ризик, який є найвпливовішим для ряду підприємств. Якщо розглядати різноманітність і ступінь ризиків, які мають місце на підприємствах цієї галузі, що знаходяться в Донецькому регіоні, то стає зрозумілим, що вплив ризиків є визначальним в прийнятті будь-якого

рішення на цих підприємствах. Так, зрозуміло, що оцінка і мінімізація ризиків – необхідна складова частина функціонування і розвитку будь-якого підприємства цієї галузі.

Проблема визначення і оцінки ризиків розглядається в літературі, здебільшого, з точки зору математичних методів, теорії імовірності, математичної статистики, імітаційного моделювання тощо. Ці методи носять об'єктивний характер, але супроводжуються деякими труднощами: збір різноманітної необхідної інформації, складність представлених методик, відсутність фахівців, спроможних використати на практиці ці методи.

Наявні сьогодні підходи і методики оцінки ризиків дуже різноманітні. При виборі конкретної методики оцінювання ризиків мають місце якісні і кількісні методи оцінки ризику, які взаємодоповнюють один одного виду.

Отже, в складних, а часом і критичних умовах, функціонування сільськогосподарських підприємств Донецького регіону, особливо гострим стає питання оцінки ризиків.

Так, зрозуміло, що оцінка і мінімізація ризиків – необхідна складова частина функціонування і розвитку будь-якого підприємства цієї галузі.

Проблема визначення і оцінки ризиків розглядається в літературі, здебільшого, з точки зору математичних методів, теорії імовірності, математичної статистики, імітаційного моделювання тощо. Ці методи носять об'єктивний характер, але супроводжуються деякими труднощами: збір різноманітної необхідної інформації, складність представлених методик, відсутність фахівців, спроможних використати на практиці ці методи.

Наявні сьогодні підходи і методики оцінки ризиків дуже різноманітні. При виборі конкретної методики оцінювання ризиків мають місце якісні і кількісні методи оцінки ризику, які взаємодоповнюють один одного виду.

Отже, в складних, а часом і критичних умовах, функціонування сільськогосподарських підприємств Донецького регіону, особливо гострим стає питання оцінки ризиків.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Значну увагу в своїх роботах приділяли характеристиці ризиків в галузі сільського господарства науковці: Своїнски Э., Резніченко Д. В., Ахмедова И. Д. та ін.

Ризик варто трактувати як об'єктивну економічну категорію, притаманну всім видам економічної діяльності, яка має відношення між людьми в процесі їх економічної діяльності, коли її результати в силу об'єктивних причин є невизначеними.

Особливості ризиків в сільському господарстві пов'язані з його специфічним циклом і труднощами внесення змін до вже ужитих заходів, слабкими позиціями виробників на ринку, великою непередбачуваністю умов виробництва. У зв'язку з цим в сільському господарстві найбільший вплив мають такі групи ризику: природно-технічні (несприятливі кліматичні умови, зниженням вироблення машин); технологічні (освоєння нових технологій); організаційні (зміни в організації виробництва, системі управління); економічні причини; загальні, що впливають із соціально-економічних змін; специфічні, пов'язані з коливаннями цін [1].

Ризик аграрного бізнесу визначає ряд факторів, таких як: сезонність виробництва, залежність від погодних та кліматичних умов, тривалий період обороту капіталу, велика складність зміни асортименту продукції та технології тощо [2].

Ефективне оцінювання ризиків містить передбачення і прогнозування можливих труднощів і планування заходів, з метою зменшення несприятливих наслідків, а не просто реагування на несприятливі події після того, як вони вже сталися. Отже, два первинних аспекти ризику:

– передбачення і прогнозування можливостей настання несприятливих умов господарювання і розробка заходів, спрямованих на зменшення ймовірності прояви таких подій;

– розробка заходів, спрямованих на зниження несприятливих наслідків, у разі якщо вони вже відбулися [3].

Так, сучасні автори приділяють достатньо уваги теоретичним аспектам оцінювання ризиків в сільському господарстві, однак в тих умовах, що склалися, слід застосовувати різноманітні методики оцінки ризиків зрозумілі фахівцям-практикам.

Вивчення спеціальної наукової літератури дозволила зробити висновок про специфічність чинників ризику в сільськогосподарській галузі, але методика оцінки ризиків сільськогосподарських підприємств Донецького регіону потребує особливої уваги, що і обумовлює актуальність нашого досліджування.

**Метою статті** є розробка та апробація методики визначення ризиків сільськогосподарських підприємств Донецького регіону на прикладі ТОВ «Агродом 2».

#### **Виклад основного матеріалу досліджень.**

Сільське господарство, як і будь-яка інша галузь економіки, має свої особливості, які зумовлюють певну специфіку проявів ризиків у ньому, і які слід урахувати при дослідженні цих ризиків [4].

Макро- та мезоризики сільськогосподарського напрямку пов'язані із економічними показниками розвитку галузі та регіону.

Обсяг сільськогосподарського виробництва Донецької області (без урахування частини зони проведення антитерористичної операції) за 2015 рік у порівнянні з 2014 роком зменшився на 34,7%. Валовий збір зернових і зернобобових культур склав 2015 року 1,5 млн т (у вазі після доробки) і зменшився, як порівняти з попереднім роком на 35,0%. Валовий збір соняшнику зменшився на 28,4%, склавши 529,8 тис. т (у вазі після доробки). Картоплі накопано 397,7 тис. т, що менше, ніж рік тому на 48,9%. Валовий збір овочів зменшився в 2,3 рази, склавши 208,0 тис. т. Плодів і ягід 2015 року зібрано 105,3 тис. т, що менше, ніж у попередньому році, на 14,3%. Виробництво м'яса (реалізація худоби та птиці на забій у живій вазі) 2015 року склало 130,7 тис. т, що менше попереднього року на 14,0%. Надой молока, склавши за 2015 рік 227,8 тис. т, зменшилися в порівнянні з 2014 роком на 19,5%. Яєць 2015 року отримано 617,9 млн шт., що менше, ніж 2014 року в 2,7 рази.

Поголів'я великої рогатої худоби, склавши на 1 січня 2016 року 72,1 тис. голів, скоротилося в порівнянні з початком 2015 року на 23,8%, зокрема, поголів'я корів зменшилося на 24,0% і склало 37,6 тис. голів. Зменшилася на 7,1% чисельність свиней і склала на початок січня ц. р. 444,6 тис. голів. Поголів'я птиці на 1 січня 2016 року склало 3,7 млн голів, що менше, ніж рік тому на 35,4% [6].

Отже, запропоновані дані свідчать про постійні динамічні зміни в досліджуваній галузі, ці зміни викликані різноманітними факторами, зокрема факторами ризику.

Оцінку ризиків на досліджуваному підприємстві варто розпочати з моніторингу і аналізу зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на ризик. За результатами такого моніторингу можливо здійснити ранжування факторів ризику за критеріями: імовірності ризику та ступеня ризику. Результати моніторингу пропонується представити за допомогою карти факторів ризику (рис. 1). Це необхідно для прийняття управлінських рішень відносно постійного відстеження тих факторів, що являють собою джерело імовірного настання ризику високого та середнього ступеня.

	Характеристика імовірності ризику	Мінімальна	Мала	Незначна	Значна	Висока
Характеристика ступеня ризику	Відсутність ризику	Фактори, що не потребують великої уваги при здійсненні моніторингу				
	Низький					
	Незначний					
	Середній	Фактори, що потребують великої уваги при здійсненні моніторингу				
	Високий					

**Рисунок 1** – Карта факторів ризику в залежності від імовірності ризику та ступеня ризику

*Примітка.* Розроблено автором на основі власних досліджень.

Наступним етапом має стати оцінка ризиків, яка передбачає експертну оцінку рівня ризику і прийнятності ризику за чинниками, які характеризують господарську діяльність підприємства даної галузі. Результати аналізу факторів ризику ТОВ «Агродом 2» надано в таблиці 1. Аналіз факторів ризику ТОВ «Агродом 2» надано в таблиці 2.

**Таблиця 1 – Оціночна шкала ризиків підприємства**

Характеристика показників ризиків	Бали		
	1	2	3
Рівень ризику	Низький	Середній	Високий
Прийнятність ризику	Ризик прийнятний	Низька прийнятність ризику	Ризик не прийнятний
Показник зони ризику	$1 \leq 3$	$3,1 \leq 6$	$6,1 \leq 9$
	Зона прийнятного ризику	Зона критичного ризику	Зона катастрофічного ризику

*Примітка.* Розроблено автором на основі власних досліджень.

**Таблиця 2 – Аналіз факторів ризику ТОВ «Агродом 2», бали**

Види ризиків		Рівень ризику, $r_i$	Прийнятність ризику, $W_i$	Показник зони ризику, $r_i * W_i$
Макроризики	1.1 Інфляційний ризик.	2,3	2,5	5,75
	1.2 Валютний ризик.	2,4	2,1	5,04
	1.3 Ризик зміни нормативів до сільгосппродукції.	2,33	2,44	5,685
	1.4 Політичний ризик.	2,44	2,3	5,612
	1.5 Ризик законодавчих змін землі власності.	2,01	1,7	3,417
Мезоризики	1.6 Екологічний ризик.	2,01	2	4,02
	Усереднена оцінка макроризиків	2,248	2,17	4,886
	2.1 Природно-кліматичний ризик.	2,1	2,3	4,83
	2.2 Військовий ризик.	2,7	2,4	6,4
	2.3 Інвестиційний ризик.	2,4	2,1	6,04
	2.4 Збутовий ризик.	2,5	2,4	5,04
	2.5 Конкурентний ризик.	2,4	2,7	6,52
	2.6 Страховий ризик.	2,7	2,3	6,21
	2.7 Ціновий ризик.	2,2	2,44	5,368
Усереднена оцінка мезоризиків	2,227	2,44	5,16	

Продовження таблиці 2

Мікроризики	3.1 Часовий ризик.	2,03	2,06	4,182
	3.2 Біологічний ризик.	2,14	2,3	4,922
	3.3 Ризик цілісності.	2,4	2,01	4,824
	3.4 Фінансовий ризик.	2,16	2,31	4,99
	3.5 Комерційний ризик.	2,15	2,7	5,805
	3.6 Ризик недоотримання доходів.	2,01	2	4,02
	3.7 Кредитний ризик.	2,2	2	4,4
	3.8 Технічний ризик.	2,11	2,1	4,431
	3.9 Ризик банкрутства.	2	2,12	4,24
	Усереднена оцінка мікроризиків	2,2	2,21	4,859
Загальна усереднена оцінка ризиків	2,224	2,19	4,973	

Оцінка ризиків ТОВ «Агродом 2» свідчить, що підприємство не має ризиків, які б увійшли до зони прийняттого ризику; до зони катастрофічного ризику, на думку експертів, варто виокремити військовий, інвестиційний, конкурентний, страховий ризики, усі інші ризики віднесені до зони критичного ризику.

Останнім етапом оцінки ризиків є розробка заходів щодо зниження ризиків на підприємстві, яка повинна передбачати вибір із загальної маси методів зниження ризиків тих, використання яких є більш доцільним, тобто їх використання може призвести до бажаного результату, та для реалізації яких підприємство має необхідний потенціал.

Методами, що необхідно розглядати в якості альтернативних є: профілактичні методи, метод ухилення від ризику, метод вертикальної інтеграції, метод диверсифікації ризиків, метод локалізації джерел ризику, метод компенсації ризиків, метод агрострахування ризиків.

Оцінку методів зниження ризику, доцільно здійснювати експертним шляхом використовуючи наступну формулу:

$$P_{pm} = D_v \times Z_v, \quad (1)$$

де  $P_{pm}$  – прийнятність використання певного методу зниження ризику;

$D_v$  – доцільність використання певного методу зниження ризику;

$Z_v$  – забезпеченість використання (наявність необхідного потенціалу) певного методу зниження ризику.

Вибір методів зниження ризику, доцільно здійснювати експертним шляхом, використовуючи оціночну шкалу, надану в таблиці 3. Варто зазначити, що обирати необхідно ті методи зниження ризиків господарської діяльності, які отримали високу і середню оцінку прийнятності використання.

**Таблиця 3 – Оціночна шкала методів зниження ризиків**

Характеристика показників методів зниження ризиків	Бали		
	1	2	3
Доцільність використання певного методу	Низька	Середня	Висока
Забезпеченість використання певного методу	Не достатня	Часткова	Достатня

Продовження таблиці 3

Прийнятність використання певного методу зниження ризику	$1 \leq 3$	$3,1 \leq 6$	$6,1 \leq 9$
	Низька	Середня	Висока

Примітка. Розроблено автором на основі власних досліджень.

Проведені дослідження доцільності і забезпеченості використання певних методів зниження ризику господарської діяльності надали можливість розробити рекомендації щодо використання підприємством методів зниження ризиків господарської діяльності (табл. 4)

Таблиця 4 – Оцінка методів зниження ризиків ТОВ «Агродом 2», бали

Види ризиків		Прийнятність використання методів зниження ризиків						
		Профілактичні	Ухилення від ризику	Вертикальна інтеграція	Диверсифікації	Локалізації джерел ризику	Компенсації	Агрострахування
Макроризики	1.1 Інфляційний ризик.	6,58	8,22	3,14	6,57	3	5,55	5,22
	1.2 Валютний ризик.	6,35	7,21	3,25	6,14	3	5,68	4,69
	1.3 Ризик зміни нормативів до сільгосппродукції.	6,47	7,36	3,68	5,74	3	5,34	4,06
	1.4 Політичний ризик.	6,32	6,11	3,45	4,35	3	5,61	3,78
	1.5 Ризик законодавчих змін земле власності.	5,21	6,32	3,58	5,21	3	5,98	4,85
	1.6 Екологічний ризик.	3,98	6,47	3,98	3,94	3	5,01	3,21
	Усереднена оцінка макроризиків	5,8183	6,9483	3,5133	5,325	3	5,528	4,301
Мезоризики	2.1 Природно-кліматичний ризик.	7,25	8,56	5,64	7,69	3,58	4,65	7,25
	2.2 Військовий ризик.	8,11	7,66	5,69	7,66	3,32	3,58	7,88
	2.3 Інвестиційний ризик.	8,25	7,51	5,02	7,63	3,65	5,69	5,02
	2.4 Збутовий ризик.	7,36	7,32	5,23	7,25	3,58	5,21	6,77
	2.5 Конкурентний ризик.	7,63	8,02	5,33	8,21	3,65	4,23	4,03
	2.6. Страховий ризик.	8,25	8,31	5,66	8,23	3,74	3,62	6,15
	2.7. Ціновий ризик.	8,36	8,41	5,41	8,56	3,9	5,63	6,14
	Усереднена оцінка мезоризиків	7,6485	7,8428	4,866	7,956	3,5465	4,483	5,873
Види ризиків		Прийнятність використання методів зниження ризиків						
		Профілактичні	Ухилення від ризику	Вертикальна інтеграція	Диверсифікації	Локалізації джерел ризику	Компенсації	Агрострахування
Мікроризики	3.1 Часовий ризик.	7,89	6,36	5,3	3,69	3,54	3	4,02
	3.2 Біологічний ризик.	8,11	7,23	3	3,54	3,65	3	3
	3.3 Ризик цілісності.	8,06	7,77	3	3,68	3,85	3	3
	3.4 Фінансовий ризик.	7,88	7,69	4,66	7,69	3,78	6,14	6,56
	3.5 Комерційний ризик.	7,56	7,54	5,63	7,35	3,96	7,23	5,47
	3.6 Ризик недоотримання доходів.	7,23	8,26	6,14	7,65	3,87	5,56	4,36
	3.7 Кредитний ризик.	7,51	8,21	3,98	8,21	3,55	4,55	6,95
	3.8 Технічний ризик.	7,56	7,54	3,85	6,48	3,74	3,87	5,36
	3.9 Ризик банкрутства.	6,25	8,03	4,78	8,01	3,98	5,02	7,05
	Усереднена оцінка мікроризиків	7,7038	7,7762	4,895	7,21	3,70875	4,623	5,563
	Загальна усереднена оцінка	6,761	7,3622	4,2041	6,267	3,35438	5,076	4,932

Примітка. Розроблено автором на основі власних досліджень.

Результати проведеної оцінки методів зниження ризиків на предмет прийнятності їх використання дозволили зробити наступні висновки: на досліджуваному підприємстві найвищу оцінку прийнятності використання для зниження макроризиків господарської діяльності отримали профілактичні методи та методи ухилення від ризику, для зниження мезоризиків – диверсифікація, а для зниження мікроризиків – профілактичні методи та методи ухилення, диверсифікації та компенсації ризиків.

Отже, оцінка ризиків на підприємстві ТОВ «Агродом 2» свідчить про їх різноманітність, достатньо високий ступінь впливу на результати діяльності та необхідність застосовувати певний набір зниження ризиків.

**Висновки.** Таким чином, на основі проведених досліджень, зроблено такі висновки:

– сільське господарство, як і будь-яка інша галузь економіки, має свої особливості, які зумовлюють певну специфіку проявів ризиків у ньому, дані особливості необхідно враховувати при дослідженні цих ризиків;

– оцінювання ризиків на підприємстві має охоплювати: моніторинг і аналіз зовнішніх і внутрішніх факторів ризику з метою ранжування факторів ризику за імовірністю ризику та ступенем ризику; експертну оцінку рівня ризику і прийнятності ризику за чинниками, які характеризують господарську діяльність підприємства даної галузі; розробку заходів щодо зниження ризиків на підприємстві, що передбачає вибір із загальної маси методів зниження ризиків тих, використання яких є більш доцільним, тобто їх використання може призвести до бажаного результату, та для реалізації яких підприємство має необхідний потенціал;

– аналіз факторів ризику ТОВ «Агродом 2» показав, що підприємство не має ризиків, які б увійшли до зони прийнятної ризику, а до зони катастрофічного ризику визначено: військовий, інвестиційний, конкурентний, страховий ризику. Усі інші ризики визначені до зони критичного ризику.

На досліджуваному підприємстві найвищу оцінку прийнятності використання зниження макроризиків господарської діяльності отримали профілактичні методи та методи ухилення від ризику, для зниження мезоризиків доцільно застосовувати – диверсифікацію, а для зниження мікроризиків – профілактичні методи та методи ухилення, диверсифікації та компенсації ризиків.

### Список літератури/References

Своински Э. Управление рисками в сельскохозяйственной промышленности [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... докт. экон. наук / Э.Своински; ФГОУ ВПО «Курская государственная сельскохозяйственная академия имени профессора И.И. Иванова». - Курск. 2009. – Режим доступа: <http://dislib.ru/ekonomika/18416-1-riskami-selskom-hozyaystve-polshi.php>.

Svoinski, E. (2009). *Upravlenie riskami v sel'skohozyaistvennoj promyshlennosti* [Risk assessment in the agricultural sector]. *Avtoreferat diss. dokt. econ. nauk* [Kursk State Agricultural Academy named after Professor I. Ivanova. [Dr.econ.sci.diss.]. Kursk. Available at: <http://dislib.ru/ekonomika/18416-1-riskami-selskom-hozyaystve-polshi.php>.

2. Резниченко Д.В. Ризики у сільськогосподарському виробництві та методи управління ними [Електронний ресурс] // *Економіка / Економіка АПК*. – Режим доступа: [http://rusnauka.com/23\\_NTP\\_2010/Economics/70419.doc.htm](http://rusnauka.com/23_NTP_2010/Economics/70419.doc.htm).

Reznichenko, D.V. (20104). *Ryzyky u silskohospodarskomu vyrobnytstvi* [Risks in agricultural production]. Available at: [http://rusnauka.com/23\\_NTP\\_2010/Economics/70419.doc.htm](http://rusnauka.com/23_NTP_2010/Economics/70419.doc.htm)

3. Ахмедова И.Д. Методы оценки и принципы управления риском в сельском хозяйстве [Электронный ресурс] / И.Д. Ахмедова. – Режим доступа: [http://rusnauka.com/ONG/Economics/12\\_ahmedova%20i.d..doc.htm](http://rusnauka.com/ONG/Economics/12_ahmedova%20i.d..doc.htm).

Akhmedova, I.D. *Metody ocenki i principy upravlenija riskom v sel'skom hozyajstve* [Methods of assessment and principles of management in agriculture]. Available at: [http://rusnauka.com/ONG/Economics/12\\_ahmedova%20i.d..doc.htm](http://rusnauka.com/ONG/Economics/12_ahmedova%20i.d..doc.htm).

4. Підходи до дослідження ризику в сільському господарстві // Економіка та підприємництво. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.big-lib.com/book/82>.

*Pidkhody do doslidzhennia ryzyku v sil'skomu hospodarstvi* [Approaches to risk study in agriculture]. *Ekonomika ta pidpriemnytstvo* [Economics and Entrepreneurship]. Available at: <http://www.big-lib.com/book/82>.

5. Статистичний збірник «Основні макроекономічні показники Донецької області» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.donetskstat.gov.ua/pres/presreliz.php?dn=0916&number=2>.

*Statystychnyi zbirnyk 'Osnovni makroekonomichni pokaznyky Donetskoi oblasti'* [Statistic collection 'Key macroeconomic figures of Donetsk region'] (2016). Available at: <http://www.donetskstat.gov.ua/pres/presreliz.php?dn=0916&number=2>.

Дата надходження статті до редакції: 23. 10. 2016 р.

**Objective.** *The objective of the article is to develop and test methods of determining risks of agricultural enterprises of the Donetsk region on the example of LLC "Agrodom 2".*

**Methods.** *In the process of study methods of theoretical generalization and comparison, analysis and synthesis (to determine the specific risk assessment of the agricultural sector), statistical (analysis of socio-economic development of the region), table (for submission of assessment of risks of agricultural enterprises) are applied.*

**Results.** *On the basis of the study the types of risks and methods of reducing them on an agricultural enterprise are analyzed; method of assessing risks in the enterprise, which should include: monitoring and analysis of internal and external risk factors with the aim of ranking risk factors according to risk probabilities and risk itself, is proposed; an expert evaluation of the level of risk and acceptability of risk factors that characterize the economic activity of enterprises of the industry and development of actions for decrease in risks at the enterprise are supplied.*

**Key words:** *agricultural enterprise, risk, risk factors, risk reduction, expert assessment, enterprise environment.*

**Цель.** *Цель статьи заключается в разработке и апробации методики определения рисков сельскохозяйственных предприятий Донецкого региона на примере ООО «Агродом 2».*

**Методы.** *В процессе исследования использованы: методы теоретического обобщения и сравнения, анализа и синтеза (для определения специфики оценки рисков сельскохозяйственной отрасли), статистический (для анализа социально-экономического развития региона), табличный (для представления методик оценки рисков сельскохозяйственных предприятий).*

**Результаты.** *На основании проведенного исследования проанализированы виды рисков и методы их снижения на сельскохозяйственном предприятии, предложена методика оценки рисков на предприятии, которая должна включать: мониторинг и анализ внешних и внутренних факторов риска с целью ранжирования факторов риска в зависимости от вероятности риска и степени риска; экспертную оценку уровня риска, исходя из факторов риска, которые характеризуют хозяйственную деятельность предприятия данной отрасли; разработку мероприятий по снижению рисков на предприятии.*

**Ключевые слова:** *сельскохозяйственное предприятие, риск, факторы риска, меры по снижению рисков, экспертная оценка, среда предприятия.*

УДК 339.37:339.13  
Наторіна А. О.,  
канд. екон. наук,

Донецький національний університет  
економіки і торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського,  
м. Кривий Ріг, Україна,  
e-mail: alyonanatorina@rambler.ru

## КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ВЛАСНИМИ ТОРГОВИМИ МАРКАМИ РИТЕЙЛЕРІВ

UDC 339.37:339.13  
Natorina A. O.,  
Candidate of Economic Sciences,

Donetsk National University  
of Economics and Trade  
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,  
Kryvyi Rih, Ukraine,  
e-mail: alyonanatorina@rambler.ru

## CONCEPTUAL BASIS OF RETAILERS' PRIVATE LABELS MANAGEMENT

**Мета статті** полягає в обґрунтуванні концептуальних положень щодо управління власними торговими марками ритейлерів на засадах стратегування, що дозволить підвищити рівень їх конкурентоспроможності та забезпечить сталу діяльність роздрібних мереж на ринку.

**Методи.** Для досягнення визначеної мети використано сукупність загальнонаукових методів, а саме: методи наукової абстракції та логічного узагальнення; методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції.

**Результати.** Виявлено особливості розробки власних торгових марок ритейлера та наведено графічну інтерпретацію загальної моделі їх створення, визначено сукупність дій відповідно до кожної стадії управління власними марками, розроблено концептуальну модель управління власними торговими марками ритейлера з урахуванням специфіки діяльності роздрібних мереж.

**Ключові слова:** *ритейл, власна торгова марка, управління власними торговими марками, концептуальна модель.*

**Постановка проблеми.** В умовах перманентної зміни рівня конкурентоспроможності українських ритейлерів, що залежить від ефективності реалізації спорадичних маркетингових заходів, розробка та підтримка власних торгових марок («private label») виступає одним з ключових чинників успішного розвитку та забезпечення стабільного функціонування роздрібних мереж на ринку.

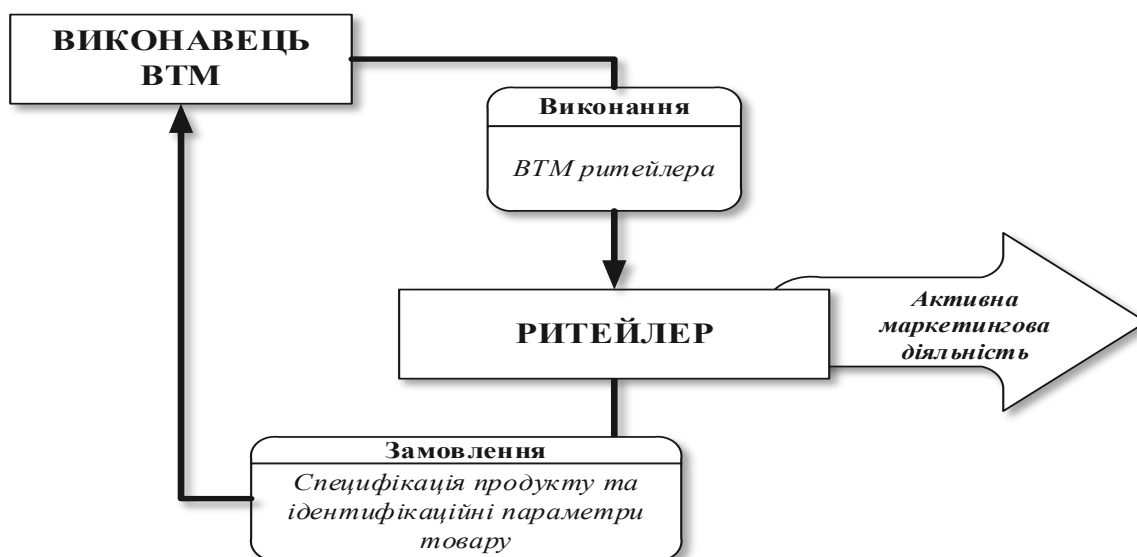
**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Вивченню теоретичних та методичних аспектів розробки власних торгових марок в роздрібній торгівлі присвячено праці провідних вітчизняних та зарубіжних учених серед яких Бажеріна К., Бровченко В. [2], Вахі Е. [6], Джонсен Х. [5], Домнін Н., Карпенко Ю. [1], Ларка М., Ольбрих Р. [5], Пасван А. [6], Писаренко Н., Рудая О. [4], Старов С. [3], Хундт М. [5]. Наукові здобутки більшості вищезазначених науковців полягають у розробці методики створення власної марки у роздрібній торгівлі та наданні рекомендацій щодо можливих стратегій їх просування.

Поряд з цим недостатньо висвітленим залишається питання управління власними торговими марками ритейлерів.

**Мета статті** – обґрунтування концептуальних положень щодо управління власними торговими марками ритейлерів на засадах стратегування, що дозволить підвищити рівень їх конкурентоспроможності та забезпечити сталу діяльність роздрібних мереж на ринку.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Провідні національні ритейлери мають певний портфель власних торгових марок (ВТМ), який може бути диференційований за ціновими параметрами, товарними групами, призначенням. Структура та обсяг портфеля їх ВТМ різняться залежно від загальних цілей та завдань, стратегічного бачення керівництва [1, с. 202].

Створюючи ВТМ, ритейлери отримують більший контроль над виробництвом, якістю товару, ціноутворенням і розподілом. Зазвичай, товари під власною маркою, у середньому, на 10-15% дешевші своїх аналогів. Низькі витрати на рекламу і маркетинг, через просування товару, переважно в місцях продажу, значно знижують собівартість, звідси більш низька ціна на товари ВТМ у порівнянні з аналогічними торговими марками. ВТМ створюються для покупців конкретної роздрібною мережі, і завдяки знанню своєї аудиторії, ритейлери більш гнучко реагують на потреби споживачів. Модель створення ВТМ ритейлера наведено на рис. 1, аналіз якої дозволяє зрозуміти логіку брендингу ритейлерів національного ринку.



**Рисунок 1** – Загальна модель створення ВТМ ритейлера

*Примітка.* Розроблено автором на основі [3–5].

Згідно з рис. 1, формування ВТМ ритейлера проходить кілька етапів. На початковому етапі роздрібна торговельна мережа здійснює замовлення на певний товар, зокрема, висуває вимоги до специфікації продукту та встановлює певні ідентифікаційні параметри до товару, здебільшого, визначає вимоги до логотипу, назви торгової марки. Фірма-виробник, згідно з необхідними умовами, створює для замовника під ВТМ марочний продукт, який потім самостійно здійснює реалізацію в каналах дистрибуції і її підтримку (в тій чи іншій мірі в залежності від обраної бренд-стратегії), завдяки ефективному здійсненню активної маркетингової діяльності, зокрема за допомогою використання інтегрованих маркетингових комунікацій.

Управління ВТМ ритейлера проводиться на трьох рівнях: стратегічному, тактичному і адміністративно-організаційному. Стратегічне управління спрямоване на

оптимізацію структури портфеля ВТМ і розробку бренд-стратегій. Тактичне управління сфокусовано на реалізації в короткостроковому періоді стратегічних планів по створенню і розвитку ВТМ ритейлера, в тому числі на створення зовнішніх ідентифікаторів, розробці заходів маркетинг-міксу з впровадження ВТМ на споживчий ринок, тестуванні та оцінці результативності заходів тактичного товарного роздрібного брендингу. Адміністративно-організаційне управління ВТМ ритейлера передбачає формування ефективних організаційних структур, що являють собою сукупність спеціалізованих функціональних підрозділів роздрібної мережі, задіяних в процесі розробки, прийняття і реалізації управлінських рішень по створенню і розвитку ВТМ і її ідентичності. Методи адміністративно-організаційного управління ВТМ і брендів ритейлера припускають визначення організаційних форм бренд-менеджменту, включаючи розподіл функцій і встановлення взаємозв'язків між залученими в процес маркетингу і брендингу службами і підрозділами ритейлера.

Процес управління ВТМ ритейлера являє собою сукупність спланованих дій, які можна розділити на три стадії (рис. 2): аналітична стадія, що передбачає вивчення ринку, постановку цілей і обґрунтування дій; проектна стадія, яка передбачає розробку платформи і зовнішніх ідентифікаторів ВТМ ритейлера, планування заходів маркетинг-міксу; стадія реалізації проекту і аудиту його виконання, що безпосередньо передбачає впровадження ВТМ ритейлера на ринок, моніторинг споживчого капіталу ВТМ мережі, оцінку результативності роздрібного брендингу, розробку заходів щодо розвитку ВТМ ритейлера.

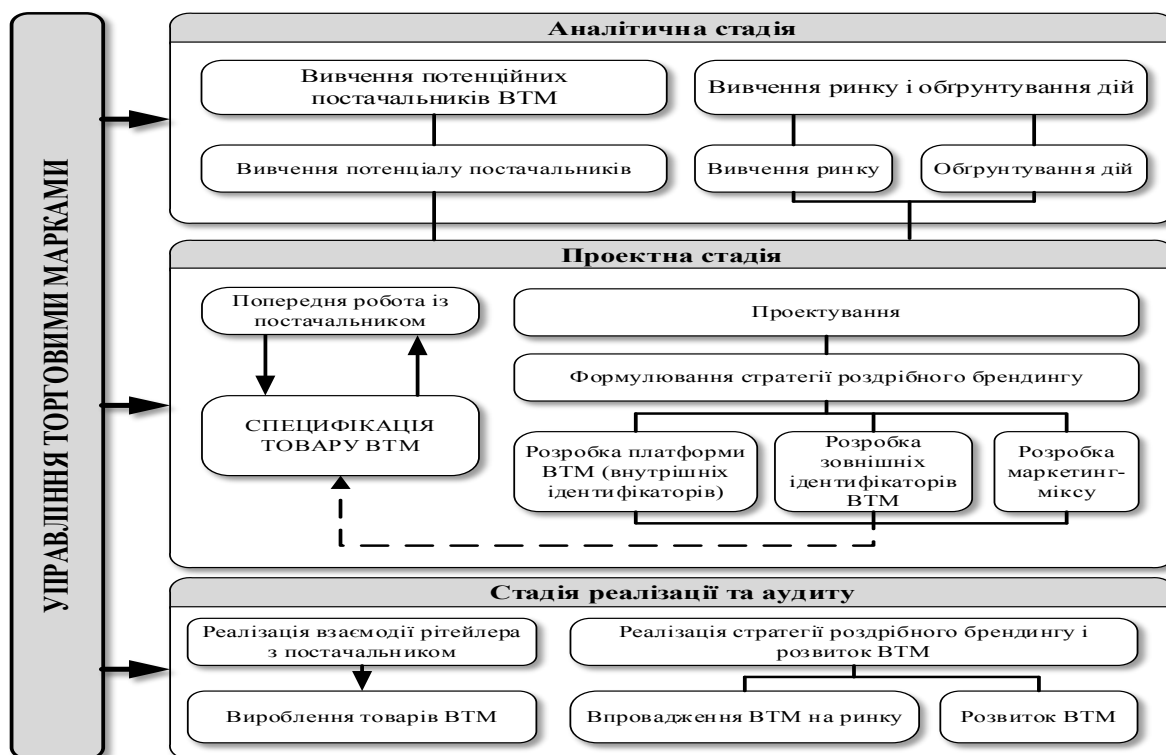
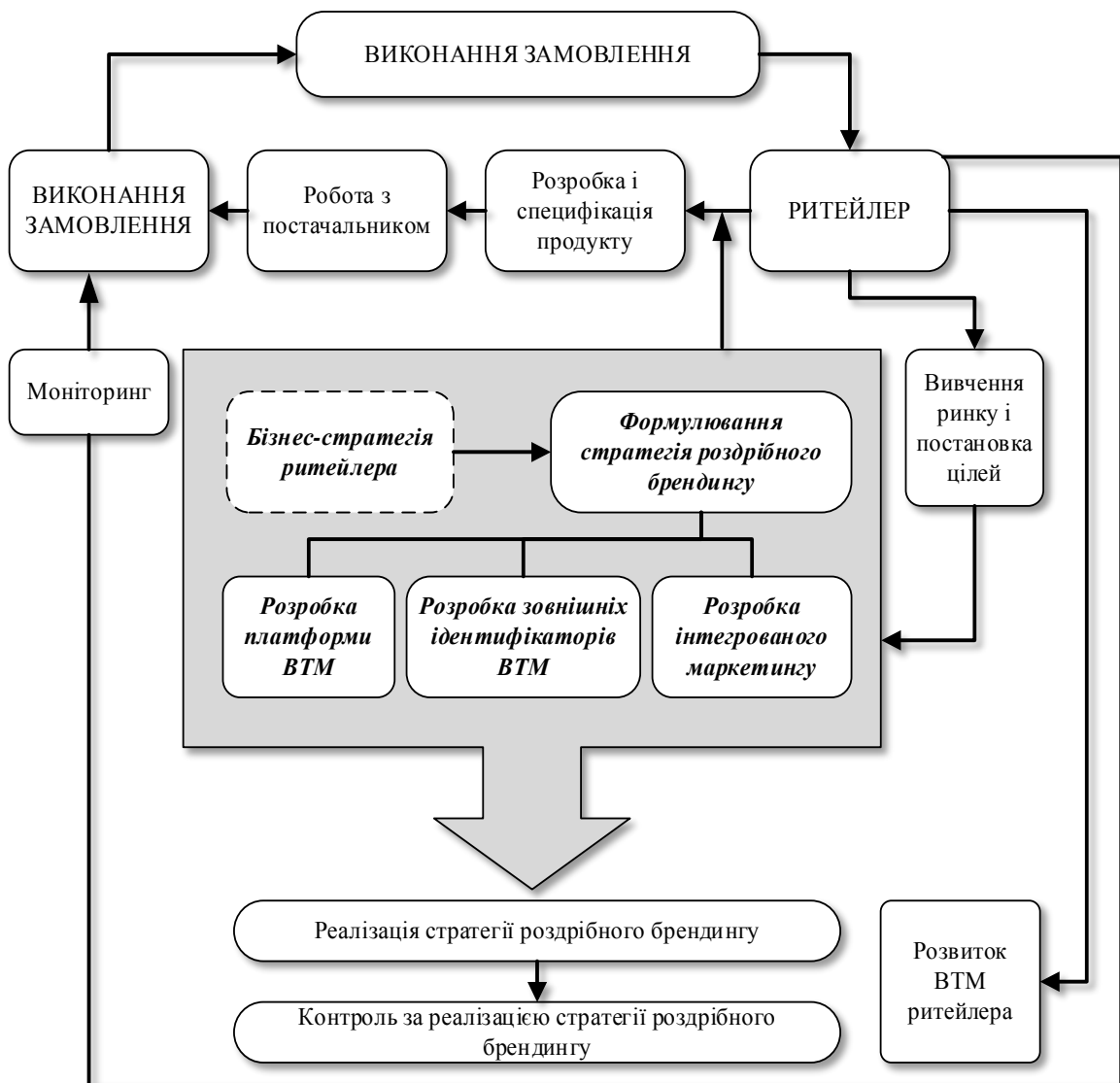


Рисунок 2 – Стадії управління ВТМ ритейлера

Примітка. Розроблено автором на основі [3; 5–6].

З огляду на специфіку створення ВТМ для забезпечення ефективного управління ВТМ ритейлерів розроблено концептуальну модель управління ВТМ (рис. 3), що дозволяє надавати покупцям додану цінність (преміальні та інноваційні ВТМ, ВТМ під ім'ям ритейлера, на яку транслюється його цінності). Використання

розробленої концептуальної моделі має ряд обмежень, якщо застосовувати її до ВТМ, які не мають додаткових цінностей. Згідно з запропонованою концептуальною моделлю, управління ВТМ ритейлера проходить кілька стадій – від моніторингу ринку, обґрунтування цілей, розробки стратегії дій роздрібного брендингу до оцінки результативності заходів щодо реалізації ВТМ.



**Рисунок 3** – Концептуальна модель управління ВТМ ритейлера

*Примітка. Розроблено автором на основі [1–3; 6].*

Стратегія роздрібного брендингу є цілеспрямованою діяльністю ритейлера, що спрямована на отримання конкурентних переваг від реалізації довгострокових цілей. Слід відзначити, що стратегія роздрібного брендингу переважно є функціональною стратегією – похідною від бізнес-стратегії. Однак в деяких роздрібних мережах, де частка ВТМ в рамках товарного портфелю є суттєвою, стратегії роздрібного брендингу формуються на корпоративному рівні.

Концептуальна модель управління ВТМ ритейлера базується на реалізації принципів бренд-менеджменту, впровадження яких в систему внутрішнього управління радикально змінює корпоративну філософію і культуру мережі. Усвідомлення цінності марочних активів в загальній капіталізації ритейлу

трансформує роздрібний брендинг в загальнокорпоративний стратегічний напрям. Такий підхід стимулює активну участь усіх підрозділів і партнерів роздрібної мережі у загальній капіталізації активів. Концептуальна модель управління ВТМ ритейлера фокусується на одному з найважливіших завдань брендингу – налагодженні позитивних контактів, формуванні позитивного досвіду від придбання покупцями товарів ВТМ ритейлера. Зазначений підхід дозволяє використовувати деякі елементи моделі контактного брендингу для визначення того, наскільки результативні заходи брендингу товарів, вироблених постачальником за специфікацією ритейлера.

Також у концептуальній моделі управління ВТМ ритейлера особливу увагу приділено аспектам подальшого розвитку ВТМ, що пов'язано з тим, що управління вимагає довгострокового планування брендингової діяльності, що передбачає, у першу чергу, ефективне управління активами споживчого капіталу ВТМ роздрібної мережі з метою подальшого збільшення доданої вартості для споживачів та ритейлера. Володіння сильними ВТМ, що надає ритейлеру конкурентні переваги, сприяє розширенню товарного асортименту. У багатьох українських роздрібних мереж розширення ВТМ у вигляді зонтичного брендингу вважається важливим напрямком їх корпоративної стратегії і використовується як дієвий інструмент боротьби на ринку [1–2].

Крім того, стратегії розвитку всіх ВТМ ритейлера повинні узгоджуватися в рамках єдиного марочного портфеля, формуючи синергію. ВТМ асортиментного портфеля ритейлера повинні управлятися відповідно до розроблених та погоджених на рівні керівництва стратегіями. Чітка диференціація ВТМ ритейлера дозволяє створювати товарну пропозицію для різних споживчих сегментів та одночасно уникати небажаної внутрішньої конкуренції. Особливу увагу в концептуальній моделі управління ВТМ ритейлера приділяється системі контролю над виконанням заходів брендингу та маркетингу. Ритейлеру необхідно здійснювати моніторинг динаміки марочного капіталу і результативності роздрібною брендингу, а також аудит ефективності кожного елемента маркетинг-міксу, в тому числі оцінку повернення інвестицій у маркетингову діяльність.

Варто зазначити, що існують певні обмеження застосування запропонованої концептуальної моделі управління ВТМ ритейлера. Для створення платформи ВТМ ритейлера з доданою цінністю використовується компонента «персоніфікація торгової марки», що не властиво концепції бюджетних ВТМ роздрібних мереж, орієнтованих, головним чином, на покупців, що здійснюють раціональні покупки. Крім того, при просуванні ВТМ з доданою цінністю характерно, на відміну від просування ВТМ, використання ритейлером реклами у засобах масової інформації та різних маркетингових заходів стимулювання продажів, з метою надання популярності марочної продукції. Також при здійсненні моніторингу марочного капіталу бюджетних ВТМ ритейлера виникають складнощі у процесі оцінки їх активів і вартості.

**Висновки.** Таким чином, виявлено особливості розробки ВТМ ритейлера та наведено графічну інтерпретацію загальної моделі її створення, визначено сукупність дій відповідно до кожної стадії управління ВТМ, розроблено концептуальну модель управління ВТМ ритейлера з урахуванням специфіки діяльності роздрібних мереж. Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку альтернативних варіантів збалансованого управління портфелем ВТМ українських ритейлерів.

## Список літератури/References

1. Карпенко Ю. М. Розвиток концепції private label: світовий досвід та українські реалії / Ю. М. Карпенко // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць. – Спец. вип. Маркетингова освіта в Україні / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана» ; відп. ред. О. О. Беляєв. – К. : КНЕУ, 2011. – С.202-214.

Karpenko, Yu. M. (2011). *Rozvytok kontseptsiyi private label: svitovyi dosvid ta ukraïnski realiyi* [The development of the concept of private label: world experience and Ukrainian realities]. *Formuvannia rynkovoyi ekonomiky* [The formation of market economy]. Kyiv, KNEU Publ., pp. 202-214.

2. Бровченко В. А. Власні торгові марки в роздрібній торгівлі / В. А. Бровченко // Економічний вісник НТУУ «КПІ» : зб. наук. праць. – 2010. – № 7. – С. 143-148.

Brovchenko, V. A. (2010). *Vlasni torhovi marky v rozdribniy torhivli* [Own trademarks in retail]. *Ekonomichnyi Visnyk NTUU «KPI»* [Economic Bulletin of NTU «KPI»], no 7, pp. 143-148.

3. Старов С. А. Управление собственными торговыми марками розничных сетей: монография / Высшая школа менеджмента СПбГУ, С. А. Старов.– СПб. : Высшая школа менеджмента, 2013. – 492 с.

Starov, S. A. (2013). *Upravlenie sobstvennymi trgovymi markami roznichnyh setey: monografiya* [Management of retailers' own brands: monograph]. St Petersburg, Vysshaya shkola menedzhmenta Publ., 492 p.

4. Рудая, Е. Основы бренд-менеджмента / Е. Рудая. – М. : Аспект Пресс, 2006, 354 с.

Rudaya, E. (2006). *Osnovy brend-menedzhmenta* [Basics of Brand Management]. Moscow, Aspekt Press Publ., 354 p.

5. Olbrich, R., Hundt, M., Yansen, H. C. (2016). Proliferation of Private Labels in Food Retailing: A Literature Overview. *International Journal of Marketing Studies*, Vol. 8, No. 6, pp. 63-76.

6. Vahie, A., Paswan, A. (2006). Private label brand image: its relationship with store image and national brand. *International Journal of Retail & Distribution Management*, No. 34(1), pp. 67-84.

Дата надходження статті до редакції: 13. 10. 2016 р.

*The objective of the article is the substantiation of conceptual provisions of retailers' private labels management based on strategy development, which will increase their competitiveness and ensure sustainable activities of retailers on the market.*

*Methods.* A set of scientific methods, namely the methods of scientific abstraction and logical generalization; methods of analysis, synthesis, induction and deduction are applied to achieve the goal.

*Results.* The peculiarities of the development of retailers' private labels are identified and the graphical interpretation of the general model of its creation is given, a set of actions for each stage of private label management is defined, the conceptual model for managing retailers private labels is developed with consideration of retail chains activity specificity.

**Key words:** retail, private label, brand management, conceptual model.

*Цель статьи заключается в обосновании концептуальных положений относительно управления собственными торговыми марками ритейлеров на основе стратегирования, что позволит повысить уровень их конкурентоспособности и обеспечит устойчивую деятельность розничных сетей на рынке.*

**Методи.** Для достижения поставленной цели использовано совокупность общенаучных, а именно: методы научной абстракции и логического обобщения; методы анализа, синтеза, индукции и дедукции.

**Результаты.** Выявлено особенности разработки собственных торговых марок ритейлера и приведено графическую интерпретацию общей модели их создания, определено совокупность действий по каждой стадии управления собственными марками и разработано концептуальную модель управления собственными торговыми марками ритейлера с учетом специфики деятельности розничных сетей.

**Ключевые слова:** ритейл, собственная торговая марка, управление торговыми марками, концептуальная модель.

УДК 005.32

Уткіна Г. А., канд. екон. наук,

Донецький національний університет  
економіки і торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського,  
м. Кривий Ріг, Україна,  
e-mail: franzolka16@yandex.ua

## ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ЯК БАЗОВИЙ СКЛАДНИК ВИРОБНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

UDC 005.32

Utkina H. A.,

Candidate of Economic Sciences,

Donetsk National University  
of Economics and Trade  
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,  
Kryvyi Rih, Ukraine,  
e-mail: franzolka16@yandex.ua

## INTELLECTUAL ACTIVITY OF A PEARSON AS BASIC COMPONENT OF BUSINESS PROCESSES LEARNING

**Мета.** На основі узагальнення та аналізу наукових джерел визначити та скоригувати сутність поняття «інтелектуальна активність людського потенціалу організації» («інтелектуальна активність організації») згідно з вимогами розвитку виробництва (суспільства) на засадах знаннєвої економіки та можливості його використання як міри сформованості інтелектуальності організації на початку переходу до інноваційної діяльності.

**Методи.** У процесі дослідження використано аксіоматичний метод, методи теоретичного узагальнення і порівняння, аналізу й синтезу для уточнення сутності поняття «інтелектуальна активність людського потенціалу організації».

**Результати.** На основі дослідження визначено, що зміна економічної парадигми розвитку суспільства – перехід до знаннєвої економіки закономірно зумовлює зміну акцентів щодо мотивацій виробничої діяльності. Розглядаючи й оцінюючи активність діяльності організації, варто акцентувати не на активності загалом, а на певних видах діяльності з позиції характеру їх реалізації зокрема. Оскільки початок інноваційної діяльності в будь-якій організації на засадах знаннєвої економіки обов'язково передбачає формування системи знань організації, відповідно, інтелектуальна активність лідера організації та кожного її члена визначає здатність організації в контексті ефективного використання інтелектуального капіталу.

**Ключові слова:** інтелектуальна активність, знаннєва економіка, навчання, мотивація, інноваційний розвиток.

**Постановка проблеми.** Сучасні суспільні процеси пов'язані, передовсім, з інтелектуалізацією економіки, тобто з переходом від індустріального до інформаційного способу розвитку економіки.

Така зміна розглядається як глобальний структурний процес, що зумовив перехід від «матеріальної» до «інтелектуальної» економіки – до знаннєвої економіки. Свідченням того є наукові знання і спеціалізовані унікальні навички її носіїв, що постають пріоритетом розвитку матеріального і нематеріального виробництва.

Так, саме цей аспект може забезпечити стійкій сучасний економічний розвиток. Із розвитком інформаційного суспільства на фоні кризових явищ нашої держави проблема стимулювання особистості до інтелектуальної активності є необхідною умовою створення потужного інтелектуального капіталу підприємства/держави і, відповідно, переходу економіки до конкурентоспроможних позицій.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Нині з'явилась низка чільних досліджень із проблеми стану можливих переходів вітчизняної економіки на новий характер виробничої діяльності – інноваційний та можливих шляхів їх галузевої реалізації. Варто зазначити, що окреслену проблему досліджували вітчизняні науковці та практики (Ю. Бажал, О. Бутник-Сіверський, М. Данько, С. Ілляшенко, М. Пашуто, Л. Федулова та І. Федулова), які поміж визначальних економічних чинників, що народжуються, зосереджують увагу на специфічній психологічній категорії – інтелектуальній активності особистості як «одиниці» людського ресурсу будь-якої організації. При цьому досить чітко виокремлено загальні функції інтелектуальної активності: інтелектуальна активність – це здібність людини, що ґрунтується на знаннях, усвідомлено морально зорієнтована на здібність збирання, накопичення і перероблення всезростаючих інформаційних потоків. Інтелектуальну активність розуміють як зміну величини ефективності творчої праці, спрямованої на розв'язання певного завдання в межах визначеної мети та часових меж [6, с. 278]. Отже, інтелектуальна активність, із позиції менеджменту, повинна бути спрямована на отримання прибутку або іншої споживчої вартості шляхом підвищення самозадоволення працівника власною працею.

Водночас ще недостатньо з'ясовано методи дій на спрямування такої здібності особистості в просторі та часі. Подібно до того, як метод проблемних ситуацій блоку являє мислення від інших психічних процесів – не стимульованої ззовні діяльності, що виявляє інтелектуальну активність. Саме це зумовило практичну необхідність вивчення психологічних джерел із проблематики активності задля переосмислення раніше визначених наукових постулатів із позиції можливості використання їх на межі наук – економіки та психології.

**Мета статті.** На основі аналізу низки теоретичних джерел визначити та узгодити сутність поняття «інтелектуальної активності людського потенціалу організації» («інтелектуальна активність організації») з вимогами розвитку виробництва (суспільства) на засадах знаннєвої економіки та можливість використання як міри сформованості інтелектуальності організації на початку переходу до інноваційної діяльності.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Сутність поняття «активність» як об'єкт вивчення психології представлено низкою тлумачень, які окреслюють спектр характеристик змісту цього поняття. Найбільш поширені тлумачення поняття «активність» подано у табл. 1.

**Таблиця 1 – Сенс поняття «активність»**

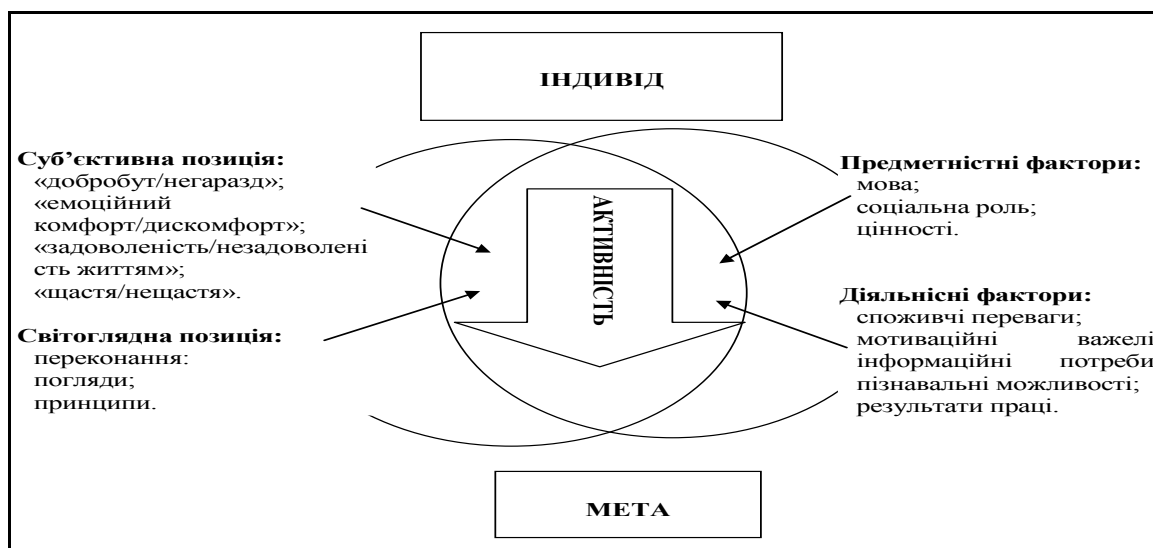
	Зміст сенсу поняття «активність»	Джерело	Основні характеристики поняття як категорії					Осміслення та перетворення досвіду	
			Діяльність	Характеристика	Засіб задоволення потреби	Стан людини	Динамічна умова		Джерело розвитку
1	Активність – у психології діяльність, активна взаємодія з довкіллям та навколишніми, у процесі якої жива істота постає суб'єктом, що цілеспрямовано впливає на об'єкт і задовольняє таким чином свої потреби.	Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <a href="https://ru.wikipedia.org/wiki/Активность_(психология)">https://ru.wikipedia.org/wiki/Активность_(психология)</a>	+		+				
2	Активність – загальна характеристика людини, динаміка діяльності і джерело перетворення і підтримання життєво значущих зв'язків зі світом людей і ноосфери. Активність – самостійна сила дій, розвитку і стан людини; саморушійне діяння людини, що прискорюється і поширюється, протилежне – пасивність.	Максименко, С Д. * Загальна психологія [Текст] : навч. посіб. / С. Д. Максименко, В. О. Соловієнко ; Міжрегіональна академія управління персоналом. – К.: МАУП, 2000. - 256 с.	+	+		+		+	
3	Активність – динамічна умова становлення, реалізації і змін кожного виду діяльності, властивість її власного руху.	Максименко, С Д. *	+				+		
4	Активність людини є джерелом її розвитку, визначає діяльність і є її рушійною силою.	Загальна психологія: Підручник** / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук, Т. М. Лисянська. – К.: Либідь, 2005. –С. 464.	+					+	
5	Активність (як і діяльність) здійснюється впродовж усього життя людини, тому має тривалий, проте нерівномірний характер. Основною властивістю активності є належність її людині, суб'єкту, поза яким вона не може існувати	Загальна психологія: Підручник**	+						
6	Активність особистості – прагнення до розширення сфери своєї діяльності, здатність нести потенціал енергії, сили, творчості	Ходаківський Є. І. Психологія управління : навчальний посібник / Ходаківський Є. І, Богоявленська Ю. В., Грабар Т. П. - К. : Центр навчальної літератури, 2008. – 608 с.			+			+	+

*Примітка. Розроблено автором.*

Як видно з наведених характеристик, частіше ототожнюються поняття «активність» і «діяльність». Такий підхід до розкриття сутності поняття «активність» сформувався досить давно. Російський філософ і культуролог М. Каган витлумачує людську діяльність як «активність суб'єкта, яка спрямована на об'єкти та інші суб'єкти» [5, с. 16]. Засновник психологічної теорії діяльності Л. Виготський визначає активність

як «практичну предметно-почуттєву діяльність» [3, с. 265], цим ототожнює активність і діяльність. Якщо дотримуватися вищенаведеного змісту поняття «активність», то нема потреби в названих поняттях, бо одне з них, як синонім іншого, не має права на доречність існування. Водночас заперечувати наявності тісного зв'язку змісту цих понять неможливо, бо, як підкреслює фахівець психології навчальної діяльності В. Петровський, «немає діяльності поза активністю й активності поза діяльністю» [8, с. 41]. Отже, основною характеристикою активності є дія, а дія за законами фізики – це зміна положення тіла щодо іншого з урахуванням плинності часу.

Отже, можемо стверджувати, що на активність як на дію впливає низка факторів зовнішнього та внутрішнього характеру. До внутрішніх чинників належать суб'єктно-світоглядна позиція індивіда. Суб'єктивна позиція – це задоволення особистістю власним статусом, що найчастіше виражається у термінах «добробут/негаразд», «емоційний комфорт/дискомфорт», «задоволеність/незадоволеність життям», «щастя/нещастя». Світоглядна позиція (культура) – це інтеграція двох явищ, а саме: багаторівневого віддзеркалення у структурі свідомості людини реального зовнішнього світу, в якому вона живе та її індивідуальне до них відношення (світоглядна складова), а також її дії по відношенню до цього світу у дискурсі віддзеркалення реалізованого минулого, відтворення сьогодення і проектування майбутнього (культурологічна складова) [9]. Оскільки будь-яка дія, активність спрямовані на зміну положення тіла в просторі, або на зміну простору навколо особистості, то можна стверджувати, що на активність особистості ззовні впливають предметно-діяльнісні фактори. Предметність сприйняття виявляється в тому, що будь-який предмет або явище відображається не як механічна сума якостей і властивостей, а як об'єкт, який має свій зміст, природу, призначення [2]. Отже, для особистості це – її мова, соціальна роль, цінності. До діяльнісних можна віднести, передовсім споживчий, мотиваційний, інформаційний, пізнавальний та результативний фактори (рис. 1).



**Рисунок 1** – Фактори виявлення активності особистості

У 60-ті роки ХХ століття відбувається вибух у галузі досліджень активності. Проведено велику кількість симпозіумів з проблем інтелектуальної соціальної активності.

У сучасній психології терміном «інтелектуальна активність» позначається комплекс явищ як психофізіологічних, так і вищих психічних. Тому наявні декілька підходів до розуміння сутності цього поняття як відображення різних виявлень, аспектів і рівнів психічної активності людини у процесі розумової діяльності.

Історія розвитку психологічної категорії «активність» свідчить, що явище «інтелектуальна активність» тривалий час розглядали як виявлення загальної активності особистості. Однією з перших і найбільш обґрунтованих спроб визначення базисного фактору для поняття «інтелектуальна активність» постала «енергетична теорія».

Радянський період становлення теорії активності як категорії психології широко розкрито в дослідженнях В. Давидова, С. Рубінштейна, О. Леонтьєва та ін. У наукових доробках психологів наявні різні варіації теорії енергетизму, в яких поняття «енергія» стало культивуватися з поняттям «дух».

Виникає ряд цікавих досліджень із проблематики інтелектуальної активності в розрізі педагогічної психології і психофізіології (К. Абульханової-Славської, Н. Менчинської та ін.). У результаті сформовано два підходи розуміння інтелектуальної активності, а саме:

- інтелектуальна активність тлумачиться як синонім будь-якої розумової діяльності загалом;
- інтелектуальна активність трактується як міра взаємодії об'єкта з суб'єктом і формуються узагальнені представлення активності як синоніма діяльності або її тону.

Опрацьовується серія методик проведення експериментів із виявлення та оцінки інтелектуальної активності. Але в теорії інтелектуальної активності залишається складність виокремлення та інтерпретації формально-динамічного та змістовного аспектів. На цей період припадає поява досліджень Д. Богоявленської, представлених працею «Інтелектуальна активність як проблема творчості» [1, с. 5]. Варто зазначити, що академік Б. Кедров високо оцінив професійне спрямування доробку Д. Богоявленської: «Робота Д. Б. Богоявленської має характер водночас і експериментального, широко задуманого і точно проведеного дослідження, і глибокого теоретичного узагальнення, пов'язаного з введенням особливого понятійного апарату» [1] – методу «креативне поле». Цей метод надав можливості здійснення специфічної побудови експерименту (коли зовнішні умови не стимулюють вихід думки за межі заданої ситуації, цим самим досягається «чистота» експерименту у процесі розв'язання визначеної проблеми).

Так, Д. Богоявленська методом «креативного поля» визначила три рівні інтелектуальної активності особистості – стимулююче-продуктивний, евристичний, креативний [1, с. 56]:

- 1) стимулююче-продуктивний (або пасивний) – на цьому рівні особистість має/розробляє певний алгоритм дій та не виходить за межі цього алгоритму, пізнавальна діяльність стимулюється ззовні (структуровані задачі);
- 2) евристичний – цей рівень характеризується виявленням певної інтелектуальної активності індивіда, при тому здійснюється аналіз попереднього досвіду та знаходяться більш досконалі алгоритми розв'язання завдань (структуровані та слабо структуровані задачі);
- 3) креативний (вищий рівень інтелектуальної активності) – індивід за власним бажанням та накопиченим досвідом розробляє власні алгоритми розв'язання задач, ставить нові завдання і вирішує проблеми (слабо структуровані та неструктуровані задачі).

Саме визначена специфіка досліджень Д. Богоявленської дозволяє взяти за робочу версію таке наповнення сутності поняття «інтелектуальна активність»: «використовуючи системний підхід до дослідження психологічних процесів і явищ, можна визначити інтелектуальну активність як інтегральну властивість певної гіпотетичної системи, основними компонентами (або підсистемами), якої є інтелектуальні компоненти (загальні розумові здібності) і деякі не інтелектуальні

(передовсім, мотиваційні) чинники розумової діяльності. При тому інтелектуальна активність не зводиться ні до одного, ні до іншого зокрема.

Розумові здібності складають фундамент інтелектуальної активності, визначаючи ширину та глибину пізнавального процесу, але виявляються неопосередковано, та лише переломлюючись крізь мотиваційну структуру особистості» [1, с. 24]. Д. Богоявленська експериментально встановила і теоретично обґрунтувала, що інтелектуальна активність особистості цілісно визначається двома взаємозумовленими факторами: розумовою здібністю кожної людини та мотивацією її діяльності. Цим було підтверджено гіпотезу поняття «інтелектуальна активність» шляхом виокремлення двох основних складових факторів, що задають і визначають сутність цього поняття, та чіткої орієнтації на те, що кожен чинник є необхідним, але не є достатнім, та лише обидва комплексно є взаємовизначальними для породження інтелектуальної активності.

Варто акцентувати на тому, що розвиток інтелектуальних здібностей реалізується у процесі збагачення розумового досвіду шляхом збільшення кількості й якості інтелектуальних функцій, які людина може використовувати. Збільшення таких функцій свідчить про виявлення нових інтелектуальних функцій.

Актуальним у контексті нашого дослідження є те, що розумові здібності охоплюють два компонента: продуктивний (здібність виявляти зв'язки і співвіднесення, робити висновки, які не є явними за певної ситуації) та репродуктивний (здібність використовувати отриманий досвід і засвоєну інформацію). Так, М. Холодна всі інтелектуальні здібності розподіляє на три групи: конвергентні (успішність розумової діяльності за конкретних ситуацій із позиції ефективності перероблення інформації; реалізація основних пізнавальних психологічних процесів), дивергентні здібності та навченість.

Сукупну участь роботи інтелекту психічних пізнавальних процесів обґрунтовано в роботах психологів: Б. Ананьєва, Б. Величковського, Дж. Гілфорда, Р. Глазера, Е. Степанової, Р. Стернберга, Р. Ханта та ін.

За визначенням М. Холодної [10], дивергентні здібності – це інтелектуальні здібності, що виявляються в готовності пропонувати множину рівноправних правильних ідей відповідно до певного предмету. При тому науковець відносить до дивергентних здібностей креативність (у вузькому значенні – здібність пропонувати множину різноманітних оригінальних ідей за нерегламентованих умов діяльності). Англійським психологом Дж. Гілфордом були виокремлені основні функції дивергентного мислення: виявлення і постановка проблем, генерування значної кількості різноманітних ідей, нестандартна реакція на подразники.

На основі вищезазначених функцій такого мислення, можемо стверджувати: здібність до пошуку множини рівноправних правильних рішень – це властивість функціональних систем мозку, які регулюють такі функції дивергентного мислення: виявлення і постановку проблем, генерування значної кількості різноманітних ідей, нестандартну реакцію на подразники; удосконалення об'єкту, що має інтелектуальну міру представлення і виявляється в успішно виконаній діяльності.

Поміж конвергентних і дивергентних індивідуальних здібностей, виокремлюють ще одну здібність – здібність до навченості. Згідно М. Холодної, навченість – це загальна здібність до засвоєння нових знань та способів діяльності. Навченість як можливість людини до навчання пов'язана з параметрами особистості (пізнавальні процеси, мотивація, воля, товариськість тощо). За умови розвитку і формування таких якостей особистості підвищується рівень навченості.

Аналогічної позиції на процес навченості дотримуються інші психологи. Так, у психологічному словнику визначено, що «навченість, у широкому сенсі, постає як виявлення загальних здібностей людини, що відображають пізнавальну

активність суб'єкта і його можливості до засвоєння нових знань, дій, складних форм діяльності. Виражаючи загальні здібності, навченість є загальною можливістю психологічного розвитку, досягнення більш узагальнених систем знань, загальних способів дій» [1].

Варто зауважити, що наявний інший підхід до сутності розуміння навченості (В. Дружинін): «ймовірно, що загальної навченості як здібності не існує, а є навченість як система спеціальних здібностей, аналогічна системі спеціальних факторів інтелекту, лише з тією різницею, що за останнім міститься загальний інтелект» [4, с. 140].

Так, на успішність навчання, на думку В. Дружиніна, впливає як загальний інтелект, так і установка, інтереси, мотивація та багато інших психічних властивостей особистості, тому на переконання російського психолога, інтелектуальні здібності є передумовою навченості.

У психології визначають два типи навченості:

– експліцитна навченість – це навчання, що здійснюється дуже швидко, за якого здійснюється довільний, свідомий контроль процесів перероблення інформації;

– імпліцитна навченість – це навчання, що здійснюється повільно в умовах поступового накопичення інформації та поетапного неусвідомленого зростання успішності власної діяльності.

Отже, навченість – це загальна здібність до засвоєння нових знань і способів діяльності, яка пов'язана з такими параметрами особистості людини: пізнавальні процеси, мотивація, воля, товариськість тощо.

Варто зауважити, що провести чітку межу між окремими психологічними процесами неможливо, але здійснений вище аналіз практичної сутності інтелектуальних здібностей дає змогу узагальнити їх структуру. Отримана структура дає можливість виокремити характеристики та особливості кожного психологічного процесу під час пізнання загалом.

На думку фахівців (К. Арджиріса, У. Букович, Дж. Стоунхауса, Р. Ханта) із дослідження проблем формування організації на теренах знанневої економіки організаційне забезпечення формування знань на основі інноваційної діяльності обов'язково передбачає навченість мислення та управління такими знаннями з позиції пріоритетності майбутнього організації. Але таке бачення може бути реалізованим лише за умови сформованої мотиваційності виробничої діяльності (мотивів, що пронизуючи інтелектуальний потенціал, зумовлюють саморозвиток і саморозуміння організації як синергетичного об'єкта).

Мотивація (лат. *movere*) – це спонукання до дії; динамічний процес психофізіологічного аспекту, який керує поведінкою людини, визначаючи її напрям, організованість, активність та стійкість; здібність дієво задовольняти власні потреби. Вперше термін мотивації ввів німецький психолог А. Шопенгауер.

Мотив (лат. *moveo*) – одне з провідних понять психологічної теорії діяльності, яка розроблена відомими психологами С. Рубінштейном і О. Леонтьєвим. На даному етапі розвитку психології поняття «мотив» витлумачується науковцями по-різному. Найпоширенішим у психології побутує таке: мотив – це матеріальний або ідеальний об'єкт, досягнення якого є сутністю діяльності. Мотив представляється суб'єкту у вигляді специфічних переживань, які характеризуються або позитивними емоціями від очікування досягнення даного об'єкту, або негативними, пов'язаними з неповнотою чинного стану.

Проаналізуємо визначені рівні інтелектуальної активності факторів впливу і активність соціально-економічної системи виробництва, окреслюючи систему найбільш доречних мотивів стимулювання інтелектуальної активності

особистості. Skorистаємося для цього визначеннями обраних мотивів В. Новак [7], розширюючи їх сутнісні характеристики:

– мотив самоствердження – це намагання самоствердження в соціумі, пов'язане з почуттям власної гідності, честолюбством та самолюбством. Цей мотив приводить в дію три види факторів – суб'єктивну, світоглядну позиції та діяльнісний чинник. Прагнення до самоствердження дозволяє особистості залучати інтелектуальну активність та знаходити/розробляти алгоритми розв'язання слабо структурованих та неструктурованих завдань, тим самим підвищуючи життєвий рівень за низкою якісних показників;

– мотив влади – це прагнення індивіда впливати на людей. Цей мотив спрямовано на втілення бажань індивіда (самостійного розпоряджання власним життям, керування людьми, позбавлення їх права голосу та можливості впливати на прийняття рішень); стимулювання до пошуку неординарних рішень неструктурованих завдань за умови, якщо ця інтелектуальна активність не буде спрямована на втілення влади заради влади. За таких умов залучаються алгоритми самознищення, оскільки влада стане тим неструктурованим завданням, на яке буде спрямовано інтелектуальну активність індивіда;

– процесуально-змістовні мотиви – це спонукання до активності процесом і змістом діяльності, а не зовнішніми факторами. Виявлення власної активності дозволяє індивіду відчувати власну спроможність до зміни внутрішнього і зовнішнього світу, адже активність може бути як інтелектуальною, так і фізичною. Цей мотив найбільш доречно представити як дію для отримання задоволення від реалізації змісту дії. Для впровадження цього мотиву найбільш задіяні предметні та діяльнісні чинники, при цьому можуть виконуватися всі три типи завдань;

– екстенсивні (зовнішні) мотиви – це така група мотивів, коли фактори, що спонукають, перебувають поза діяльністю людини. Цей мотив найбільш пов'язаний із зовнішніми чинниками впливу на активність індивіда, а саме: з діяльними факторами (споживчими перевагами, мотиваційними важелями). Для даного мотиву найбільш характерними є структуровані завдання – це алгоритми найбільш стандартних дій особистості у житті – досягнення соціального статусу (школа – інститут – престижна робота), успіхи на роботі (гідна робота – відзнака керівництва – гідна заробітна плата), отримання споживчих благ (гроші – крамниця – товар). Екстенсивні мотиви можуть бути не підтвержені процесуально-змістовними мотивами (активність може виконуватися без виявлення інтересу до змісту діяльності);

– мотив саморозвитку – це спонукання до саморозвитку, самовдосконалення. На думку американського психолога Абрахама Маслоу, це спонукання до повної реалізації власних здібностей і бажання відчувати власну компетентність. Мотив саморозвитку ґрунтується на бажанні індивіда пізнавати світ, здобувати, поглинати та використовувати інформацію для досягнення цілей і завдань. Найбільш задіяними факторами є світоглядна позиція індивіда, предметні та діяльнісні чинники. Саме цей мотив дозволяє постійно підвищувати рівень інтелектуальної активності особистості та переходити від розв'язання структурованих завдань до неструктурованих, а також самостійно знаходити як напрямки нестандартного рішення, так і здійснювати постановку завдань;

– просоціальні (суспільно значущі) мотиви – це мотиви, що пов'язані з усвідомленням суспільного значення діяльності, з почуттям обов'язку, відповідальністю перед групою або суспільством. Даний мотив дозволяє ідентифікувати особистість як члена певної соціальної групи – держави, організації, сім'ї. Найщільніше це пов'язано, насамперед із предметними чинниками та суб'єктивною позицією індивіда, розв'язанням структурованих завдань;

– мотив афіліації (англ. affiliation – приєднання) – це намагання встановлення або підтримки взаємин, намагання до контакту та спілкування; прагнення індивіда до спілкування. Саме цей мотив застосовують при створенні єдиного емоційно-інформаційного простору на підприємстві, при цьому через суб'єктивну позицію та предметні фактори досягається клімат активізації інтелектуальної активності кожного індивіда.

Встановлено, що рівень мотивації певної діяльності визначається такими чинниками: значущістю досягнення успіху, сподіванням успіху, суб'єктивним оцінюванням ймовірності досягнення успіху, суб'єктивним еталоном досягнення.

Теорія формування інтелектуальної активності (Д. Богоявленська) [1] обґрунтовує нерозривний органічний причинно-наслідковий зв'язок інтелекту і мотивації діяльності. Експериментально встановлено, що наявний певний оптимальний рівень мотивації (оптимум мотивації), за якого діяльність виконується якісніше за конкретної ситуації. Наступне збільшення мотивації призводить до зниження ефективності діяльності (закон Йеркса-Додсона, 1908 рік). Саме цим на практиці визначається доречність мотивації.

На початку інноваційної діяльності певної організації організаційне забезпечення інтелектуальної активності (тієї частини людських ресурсів, що увійшли до людського капіталу) може бути реалізоване на основі бачення та креативного навчання «вміння мислити», адже «вміння вчитися мислити» буде раціонально скомпоновано мотиваційно-виробничий фактор на основі поєднання і погодження базових індивідуальних та інноваційних організаційних мотивів.

**Висновки.** Отже, зміна економічної парадигми розвитку суспільства – перехід до знаннєвої економіки закономірно зумовлює перегляд акцентів щодо мотивацій виробничої діяльності. Так, виникла потреба погодження змісту мотивів (процесуально-змістовного, саморозвитку, досягнень, просоціальних та афіліаційних) і, як результат, виникла необхідність зміни сутності мотивації влади, оскільки керівники компаній виступають в ролі партнера менеджера середньої ланки та пересічного працівника організації. Закономірно, що для цього потрібно надавати певних прав і створювати умови їх дотримання.

Оскільки термін «активність» синонімічний поняттю «активність діяльності» (певна активність), а далі уточнення «активність якої діяльності?», на нашу думку, під активністю діяльності варто та доречно розуміти специфічний характер реалізації конкретної діяльності суб'єктом по відношенню до певного суб'єкта (або об'єкта), адже саме вид діяльності, а не активність визначає вид активності (активності життєвої позиції, активності росту рослини, активності будівництва, активності інтелектуального розвитку особистості тощо).

Таким чином, розглядаючи й оцінюючи активність діяльності людського потенціалу організації, варто вести мову не про активність загалом, а про різні види діяльності з позиції характеру їх реалізації зокрема. Оскільки початок інноваційної діяльності в будь-якій організації на засадах знаннєвої економіки обов'язково передбачає формування системи знань організації як інновації, відповідно, виникає потреба розгляду змісту психологічної категорії «інтелектуальна активність людського потенціалу організації» («інтелектуальна активність») та можливість її використання як міри сформованості інтелектуальності організації на початку переходу до інноваційної діяльності.

### Список літератури/References

1. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д. Б. Богоявленская. – Изд-во Ростов. ун-та, 1983. – 176с.

Bogoyavlenskaya, D. V. (1983). *Intelenktualnaya aktivnost kak problema tvorchestva* [Intellectual activity as a problem of creativity]. Rostov University Publ., 176 p.

2. Варій М. Й. Загальна психологія : навч. посіб. / Варій М. Й. [2-ге видан., випр. і доп.] – К. : «Центр учб. літ-ри», 2007. – 968 с.

Varii, M. I. (2007). *Zahalna psykholohiia* [General psychology]. Kyiv, Tsentr uchbovoi literatury Publ., 968 p.

3. Выготский Л. С. Развитие высших психологических функций / Выготский Л. С. – М. : Из-во Академии педагог. наук, 1960. – 500 с.

Vygotskiy, L. S. (1960). *Razvitiye vysshih psihologicheskikh funkciy* [Higher psychological function development]. Moscow, Akademiya pedagogicheskikh nauk Publ., 500 p.

4. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин и др. – СПб., 2007. – 356 с.

Druzhinin, V. N. (2007) *Psihologiya obshih sposibnostey* [Psychology of general abilities] St. Petersburg, 356 p.

5. Каган М. С. Избранные труды в VII томах. Том II. Теоретические проблемы философии / М. С. Каган. – СПб. : ИД «Петрополис», 2006. – 660 с.

Kagan, M. S. (2006). *Izbrannyye trudy v VII tomah. Tom II. Teoreticheskie problemy filosofii* [The selected works in VII volumes. Vol. II. Theoretical problems of philosophy]. St. Petersburg, Petropolis Publ., 660p.

6. Лукичева Л. И. Управление интеллектуальным капиталом : [учеб. пособ.] / Л. И. Лукичева. – М. : Омега-Л, 2007. – 552 с.

Lukicheva, L. I. (2007). *Upravlenie intellektualnyim kapitalom* [Management of intellectual capital]. Moscow, Omega-L Publ., 552p.

7. Новак В. О. Організаційна поведінка. Підручник. / Новак В. О., Мостенська Т. Л., Ільєнко О. В. – К. : Кондор-Видавництво, 2013. – 498с.

Novak, V. O., Mostenska, T. L., Iliencko, O. V. (2013). *Orhanizatsiina povedinka. Pidruchnyk* [Organizational behaviour]. Kyiv, Kondor-Vydavnytstvo Publ., 498p.

8. Петровський В. А. Психология неадаптивной активности / В. Петровский – персональный сайт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://petrowskiy.ru/publish/model.html>.

Petrovskiy, V. A. *Psihologiya neadaptivnoy aktivnosti* [Psychology of inadapative activity]. Available at: <http://petrowskiy.ru/publish/>.

9. Хайрулліна Ю. О. Світоглядна культура особистості: структурно-функціональний аналіз : монографія / Ю. О. Хайрулліна ; Мін-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 235 с

Khairullina, Yu. O. (2011). *Svitohliadna kultura osobystosti: strukturno-funktsionalnyi analiz* [Worldview culture of personality: structural and functional analysis]. Kyiv, NPU imeni M. P. Drahomanova Publ, 235 p.

10. Холодная М. А. Психология интеллекта: Парадоксы исследования [Текст] / М. А. Холодная. – [2-е изд, перераб. и доп.]. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.

Kholodnaya, M. A. (2002). *Psihologiya intellekta: Paradoksy issledovaniya* [Psychology of intellect: paradoxes of reaserch] . St. Petersburg, Piter Publ., 272 p.

Дата надходження статті до редакції: 28. 11. 2016 р.

**Objective.** *Based on the analysis of a number of theoretical sources, the objective is to identify and approve the meaning of the notion “active intellectual or human potential” (“active intellectual organization”) with the requirements of the production (of the society) based on competent economy and the possibility of its use as a measure of the intelligence formation of early transition to innovation.*

**Methods.** *Axiomatic method, methods of theoretical generalization and comparison, analysis and synthesis in order to clarify the meaning of «intellectual activity of the organization» are applied in the process of the study.*

**Results.** *It is determined that the change of an economic paradigm of the society is the transition to the knowledge of economics, which naturally makes viewing motivations emphasizing on productive activities. Examining and studying the activity of the organization, you need to talk not only about the activity in general, but also about the different activities in terms of the nature of their implementation. Since the start of innovative activity of any organization, based on knowledge of economics, foresees the involvement of the formation of a system of knowledge, where the intellectual activity of the leader and each member determines the ability of the entire organization to effectively use its capabilities.*

**Key words:** *intellectual activity, knowledge of economics, drilling, motivation, innovative development.*

**Цель.** *На основании обобщения и анализа ряда теоретических источников определить и согласовать суть понятия «интеллектуальная активность человеческого капитала» («интеллектуальная активность организации») с требованиями развития производства (общества) на основе экономики знаний и возможность её использования в качестве меры сформированности интеллектуальности организации при переходе к инновационной деятельности.*

**Методы.** *В процессе исследования использованы аксиоматический метод, методы теоретического обобщения и сравнения, анализа и синтеза для уточнения смысла понятия «активность интеллектуальной деятельности организации».*

**Результаты.** *Проведенное исследование позволило сделать выводы, что изменение экономической парадигмы развития общества – переход к знаниевой экономике закономерно обуславливает пересмотр акцентов относительно мотивации производственной деятельности. Рассматривая и оценивая активную деятельность организации, нужно вести речь не об активности вообще, а о различных видах деятельности с точки зрения характера их реализации. Поскольку начало инновационной деятельности в любой организации на основе знаниевой экономики обязательно предполагает формирование системы знаний организации, то именно интеллектуальная активность лидера организации и каждого ее члена определяет способность всей организации к эффективному использованию ее возможностей.*

**Ключевые слова:** *интеллектуальная активность, экономика знаний, научения, мотивация, инновационное развитие.*

# НАЦІОНАЛЬНА ТА МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

УДК 399.9  
Гхайт Сарі О. С.,  
аспірант,

Донецький національний університет  
економіки і торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського,  
м. Кривий Ріг, Україна,  
e-mail: ghaith.sari@yandex.ua

## СОЦІАЛЬНА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ НОВОГО ПОРЯДКУ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ

UDC 399.9  
Ghait Sari O. S.,  
Postgraduate student,

Donetsk National University  
of Economics and Trade  
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,  
Kryvyi Rih, Ukraine,  
e-mail: ghaith.sari@yandex.ua

## SOCIAL GLOBALIZATION AS A FACTOR OF A NEW ORDER OF DEVELOPING COUNTRIES SOCIAL DEVELOPMENT

**Мета.** Метою даного дослідження є уточнення понятійного апарату соціальної глобалізації та визначення факторів її впливу на розвиток країн, що розвиваються. Стаття присвячена дослідженню впливу соціальної глобалізації на економіку, політику та соціальні функції країн, що розвиваються, як тих, що є найбільш вразливими при відповіді на глобальні виклики сучасної системи світового порядку.

**Методика.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу.

**Результати.** Уточнено основні характеристики соціальної глобалізації як складової глобалізації цих процесів. Визначено проблеми розвитку країн, що розвиваються, в умовах глобалізації. Розглянуто вплив викликів соціальної глобалізації на суспільство та розвиток країн, що розвиваються. Представлений, так званий, парадокс соціальної глобалізації, що полягає у наявності взаємовиключень в деяких аспектах соціальної та економічної глобалізації.

**Ключові слова:** глобалізація, соціальна глобалізація, соціальний розвиток, країн, що розвиваються, національні інтереси.

**Постановка проблеми.** Процеси глобалізації з другої половини ХХ століття стали однією з основних характеристик розвитку світового співтовариства. Вони відображають новий етап становлення світового порядку, який характеризується інтернаціоналізацією виробництва, лібералізацією міжнародних відносин, «стиранням» бар'єрів між + матеріалу дослідження. Термін «глобалізація» (від лат. Globe – загальний, global – куля) придбав найбільш актуальне значення в 1990-і роки, хоча різні аспекти цього поняття обговорювалися вченими вже починаючи з 1960–1970-х років.

Багато вчених у своїх роботах висувають тезу про те, що вперше термін «глобалізація» 1983 року запропонував американський економіст Т. Левіт.

Теоретик представляв глобалізацію як феномен злиття ринків окремих продуктів, вироблених транснаціональними корпораціями (ТНК) [1; 2; 3]. Проте з роками сутність процесів глобалізації вийшла за кордони розуміння економічного аспекту зближення суб'єктів міжнародних відносин. Так, вже у ХХ столітті Р.Л. Гарріс спільно з С. Галібскі у розуміння сутності глобалізації склали поняття всесвітньої інтеграції людства, стиснення взаємодії між людьми в масштабах всієї планети [4].

Із розумінням масштабності та необмеженості глобалізаційних процесів виникла необхідність пошуку комплексного методу їх вимірювання для визначення впливу на діяльність суб'єктів світового простору. Загальновизнаним показником, що характеризує рівень глобалізації є індекс глобалізації (KOF Index of Globalization), який складається Швейцарським економічним інститутом за участю Швейцарського технологічного інституту. Індекс являє собою комбінований показник, який дає можливість оцінити масштаб інтеграції країни у світове співтовариство.

Автори проекту бачать у глобалізації «процес, який руйнує національні кордони, інтегрує національні економіки, культури, технології та управління, а також виробляє складні відносини і взаємозв'язки, опосередковані через різноманітні потоки, що включають людей, капітали, ідеї і т. д.» [5]. Такий підхід до визначення методів вимірювання глобалізації розглядає окреме поняття – соціальна глобалізація. ґрунтуючись на такому поданні про сутність глобалізації, вчені виділяють 24 показника, що вимірюють економічну, соціальну і політичну глобалізацію. При тому економічна глобалізація включає в себе обсяг міжнародної торгівлі, рівень міжнародної ділової активності, торговельні потоки, обмеження і податки на міжнародну торгівлю тощо.

Соціальна глобалізація виражається через рівень культурної інтеграції, відсоток іноземного населення, що проживає на території країни, міжнародний туризм, обсяг телефонного трафіку, розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури тощо. Політична глобалізація вимірюється такими показниками: членство держави в міжнародних організаціях, участь у міжнародних місіях, кількість іноземних посольств в країні тощо [6].

Активізація глобалізаційних процесів початку нового тисячоліття поставили суспільство перед очевидною необхідністю дослідження і з'ясування суті і змісту соціальної функції держави, основне завдання якої полягає у забезпеченні необхідного рівня соціального відтворення, перерозподілу «глобального» продукту та недопущення суспільних катаклізмів. Очевидно, що соціальні функції держави мають визначатися як головні напрями її діяльності, обумовлені основними суспільними цілями і завданнями на конкретному історичному етапі її розвитку, механізмом реалізації яких є соціальна політика.

Варто зазначити, що зміст соціальної глобалізації не залишається незмінним на всіх етапах розвитку суспільства і держав. Він залежить від багатьох факторів, насамперед, від типу політичного устрою, політичної ідеології, розвитку економіки та існування визначеної національної ідеї. В. Іноземцев зазначає, що «американська соціальна система більше відповідає індустріальному, а не постіндустріальному способу економічної організації. Проте європейська соціальна система в більшій мірі здатна реагувати на систему людських цінностей і переваг, що змінюються під впливом постіндустріальних тенденцій» [7, с. 160]. Так, наповнення соціальної функції в Сполучених Штатах та Європейському Союзі має зовсім різний характер. Асиметричністю характеризується и розвиток соціальної глобалізації в країнах, що розвиваються.

Результатом Міжнародної конференції з питань фінансування розвитку (18–22 березня 2002 р. у м. Мехіко), на якій обговорювались питання глобалізації, стало прийняття «Монтеррейського консенсусу» (Monterrey Consensus), у якому було

зазначено, що «кожна держава несе головну відповідальність за власний економічний і соціальний розвиток, а роль національної політики і стратегій переоцінити неможливо. Водночас, національна економіка є тісно пов'язаною з глобальною економічною системою, зокрема ефективне використання торговельних інвестиційних можливостей, може допомогти країнам вести боротьбу з бідністю. Глобалізація створює як можливості, так і проблеми. Держави, що розвиваються і держави з перехідною економікою стикаються з особливими труднощами у вирішенні цих проблем і використання таких можливостей. Глобалізація має бути всеохоплюючою і справедливою, та існує нагальна необхідність у розробці та здійсненні політики і заходів на національному і міжнародному рівні (за умови всебічного та ефективного сприяння цих держав) з метою забезпечення їм сприяння у прийнятті ефективних заходів стосовно вирішення проблем і використання цих можливостей» [8].

Професор Оксфордського університету Ендрю Гарел наголошував, що цікавість до цієї теми зросла наприкінці 1960 – початку 1980 рр., коли розширення горизонтів міжнародної торгівлі та інвестицій, провали у низці воєнних компаній, учасниками яких були держави – гегемони, зокрема США у В'єтнамі та СРСР у Афганістані). Вплив недержавних багатонаціональних агентів, спричинили початок системного зсуву, наслідком якого стали підточування традиційних ролей та функцій національних держав [9, с. 127–128].

Професор соціології в школі вищих досліджень у галузі соціальних наук член Конституційного суду Франції Шнаппер Домінік (м. Париж) зазначав, що з урахуванням наслідків процесів соціальної глобалізації, сутність і зміст функцій держави у сучасних демократіях фактично виходить за рамки «держави загального добробуту зразка пост-1945 року», що прагнула захистити своїх громадян від ризику, пов'язаного зі старістю, сімейними обов'язками, нещасними випадками, захворюваннями та становищем на ринку праці. Сфера державного втручання сьогодні розширилася та доповнилася освітою, культурою, спортом й етнічними питаннями [10].

В умовах нестабільності розвитку країн, що розвиваються об'єктивні процеси світового згортання соціальних функцій нашарувалися на кардинальні соціально-політичні трансформації, злам ціннісної системи суспільства, що викликало крах старої системи стандартів за відсутності позитивних результатів від посталої нової системи соціальних стандартів. Останнє відбулося внаслідок об'єктивних факторів (закономірності погіршення рівня життя в періоди значних соціальних трансформацій), так і внаслідок необґрунтовано високих очікувань суспільства від прискореної демократизації. На це ще 1990 р. пророче звертав увагу Ральф Дарендорф, який попереджував, що «в процесі перебудови надії громадян на демократію – за суттю, на свободу, – піддадуться суворим випробуванням. І можливо, що люди навіть захочуть повернутися в атмосферу визначеності, яка існувала за старих ладів, що зазнали краху, до якого вони напевне будуть відчувати ностальгію» [11]. Цю тенденцію наприкінці 2011 року яскраво висвітлило соціологічне дослідження, проведене Соціологічною групою Рейтинг, що виявило ностальгічні відчуття до Радянського Союзу у 46% населення новоутворених держав – колишніх членів [12].

Ця загроза вимагає від країн, що розвиваються перенесення центру уваги на реалізацію стабілізаційно-адаптивної функції, насамперед, це пов'язано з необхідністю подолання наслідків світової економічної кризи 2008 року, розвиток якої в більшості цих країн відбувався за «стандартним» сценарієм: завищена урядом оцінка валютного курсу, зростання рівня інфляції, що з урахуванням фактору «надліберальної» грошово-кредитної політики стимулювали кредитний бум, призвели до надлишкового накопичення боргів практично у всіх сферах економіки.

Таким чином, перед органами державної влади та науковцями поставили нові завдання, насамперед в частині визначення, формування та реалізації такої соціально-

економічної моделі, яка, по-перше, узагальнюватиме той позитивний досвід та з урахуванням допущених помилок і прорахунків, відповідатиме системному протиставленню двох класичних моделей «капіталізм – соціалізм», побудованому з урахуванням глобалізації.

Очевидно, що існує реальна необхідність модернізації сучасної моделі соціального розвитку держав, що розвиваються, яка повинна ґрунтуватись на основі аналізу реально дійсних тенденцій, що відбуваються в ході складного процесу соціальної глобалізації. Глобалізація, без сумніву, змінює стратегію забезпечення національного інтересу і захисту культурно-історичної ідентичності, що призводить до послаблення соціальних функцій держави. Зрозуміло, що в умовах глобалізації скорочення соціальних функцій держави до певного критичного мінімуму в ситуації зростання нестабільності, суспільне незадоволення може викликати нову хвилю протекціонізму.

В ситуації, коли соціальні функції держави суттєво скорочуються, виникає необхідність у запровадженні системи міжнародного регулювання. Але це суперечить основоположним ідеям вільної конкуренції, з одного боку, та націоналізму чи фундаменталізму – з іншого. Виникає так званий парадокс соціальної глобалізації: національні держави як суб'єкт наділений функцією регулювання, є антиподом вільного ринку, а ідеї вільного ринку, зі свого боку, – не відповідають змісту соціальної глобалізації, головне призначення якої полягає у забезпеченні високого рівня соціального відтворення – збільшенні рівня добробуту всього суспільства, а не тільки населення, яке працює, яке ринок розглядає виключно з позиції інструменталізму – в якості трудових ресурсів.

**Висновки.** Отже, виняткова складність і суперечливість дослідження соціальної глобалізації в умовах, в яких розвиваються країни, є вельми скрутним. Соціальна глобалізація є комплексним і багатоаспектним явищем, яке додає новий вимір світовій спільноті, обумовлює його нові якісні та кількісні характеристики. Процеси соціальної глобалізації неможливо розглядати виключно крізь призму позитивних чи негативних факторів впливу на країни, що розвиваються, тому дані процеси все ще є недостатньо дослідженими. Соціальна глобалізація, безсумнівно, являє собою новий еволюційно-історичний етап розвитку всіх сторін життєдіяльності суспільства, що має довгу передісторію, але тільки починає набувати наочно-видимого обрис.

### Список літератури /References

1. Данилець А. Глобалізація світової [Електронний ресурс] / А. Данилець. – Режим доступу : <http://www.proza.ru/2012/12/11/686>;  
Danylets, A. *Hlobalizatsiya svitovoyi ekonomiky* [Globalization of the world economy]. Available at: <http://www.proza.ru/2012/12/11/686>;
2. Маргелов М. В. Глобалізація - мінливості терміна. / М. В. Маргелов. // США і Канада: економіка, політика, культура. - № 9.- 2003. - С. 47-59;  
Marhelov, M.V. (2003). *Hlobalizatsiya - minlyvosti termina* [Globalization - term variability]. *SShA i Kanada: ekonomika, polityka, kultura* [The USA and Canada: economy, politics and culture ], no 9, pp. 47-59.
3. Паньков В.С. Глобалізація економіки: деякі дискусійні питання [Електронний ресурс] / В. С. Паньков. - Режим доступу : [http://zlev.ru/142/142\\_36.htm](http://zlev.ru/142/142_36.htm);  
Pankov, V.S. *Hlobalizatsiya ekonomiky: deyaki diskusiyni pytannia* [Globalization of economy: some disputive questions]. Available at: [http://zlev.ru/142/142\\_36.htm](http://zlev.ru/142/142_36.htm);

4. Richard L. Harris. (1995). The Global Context of Contemporary Latin American Affairs. / in S. Halebsky and R. L. Harris (eds.), Capital, Power, and Inequality in Latin America. - Boulder: - Westview Press. - P. 279.

5. Richard L. Harris. (1995). The Global Context of Contemporary Latin American Affairs. / in S. Halebsky and R. L. Harris (eds.), Capital, Power, and Inequality in Latin America. Boulder: Westview Press, p.. 279.

6. Індекс глобалізації КОФ. Дослідження Центру гуманітарних технологій [Електронний ресурс] / – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/kof-globalization-index/info>;

*Indeks globalizatsiyi KOF. Doslidzhennia Tsentru humanitarnykh tekhnolohiy* [KOF Globalization Index. Research Center for Humanities]. Available at: <http://gtmarket.ru/ratings/kof-globalization-index/info>;

7. Official website: KOF Index of Globalization. - Available at: <http://globalization.kof.ethz.ch>.

Official website: KOF Index of Globalization. Available at: <http://globalization.kof.ethz.ch>.

8. Іноземцев В. Модели постиндустриального развития / В. Іноземцев. – М. : Высшая школа, 2008. – 350 с.;

Inozemtsev, V. (2008). *Modeli postindustrial'nogo razvitiya* [Models of post-industrial development]. Moscow, Vysshaya Shkola Publ., 350 p.

9. Монтеррейський консенсус Міжнародної конференції по фінансуванню розвитку. [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://www.un.org/ru/documents/decl\\_conv/declarations/monterrey.shtml](http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/monterrey.shtml);

*Monterrejskiy konsensus Mezhdunarodnoy konferentsii po finansirovaniyu razvitiya* [The Monterrey Consensus of International Conference on Financing for Development]. Available at: [http://www.un.org/ru/documents/decl\\_conv/declarations/monterrey.shtml](http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/monterrey.shtml);

10. Короткий Оксфордський політичний словник : [пер. з англ.] / за ред. І. Макліна, А. Макмілана. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. – 789 с.;

Maklin, I., Makmilan, A. (2005). *Korotkyi Oksfordskyi politychnyi slovnyk* [Short Oxford political dictionary]. Kyiv, Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy» Publ., 789 p.

11. Домінік Ш. Крихкі основи держави загального добробуту / Шнаппер Домінік // День. – 2004– № 145. – (17 серп.);

Dominik, Sh. (2004). *Krykhki osnovy derzhavy zahalnoho dobrobutu* [Fragile foundations of the state welfare]. Den [The Day], no 145, (17 August.).

12. Дарендорф Р. Спокуса авторитаризмом / Ральф Дарендорф // Соціальна глобалістика: навч. посіб. / за наук. ред. Е. А. Афоніна, В. Д. Бондаренка, А. Ю. Мартинова. — К. : Освіта України, 2011;

Darendorf, R. (2011). *Spokusa avtorytaryzmom* [Authoritarian by authoritarianism]. *Sotsialna hlobalistyka: navch. posib.* [Social globalistics: textbook]. Kyiv, Osvita Ukrainy Publ.

13. Майже половина українців шкодують про розпад СРСР : результати соціологічного опитування 18 січня 2011 р. [Електронний ресурс] // Офіц. сайт інтернет-видання “Кореспондент” – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/ukraine/1175450-opituvannya-majzhe-polovina-ukrayinciv-shkoduyut-pro-rozpad-srsr>.

Official site of Internet Publ. “Correspondent”. *Mayzhe polovyna ukrainsiv shkoduyut pro rozpad SRSR: rezultaty sotsiologichnoho opytuvannia 18 sichnia 2011 r.* [Nearly half of the Ukrainians regret the disintegration of the Soviet Union: results of a poll of 18 January, 2011]. Available at: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/1175450-opituvannya-majzhe-polovina-ukrayinciv-shkoduyut-pro-rozpad-srsr>.

Дата надходження статті до редакції: 19. 11. 2016 р.

**Objective.** *The objective of this study is to clarify the conceptual apparatus of social globalization and the factors determining its impact on developing countries. The article investigates the social impact of globalization on the economy, politics and social functions of developing countries, those that are most vulnerable to global challenges of the modern system of world order.*

**Methods.** *The solution of these problems are carried out by applying such scientific and special research methods as analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach.*

**Results.** *The basic characteristics of social globalization, the globalization as a component of these processes are clarified. The problems of developing countries, in the context of globalization are defined. The influence of the social challenges of globalization on society and the development of developing countries is studied. The so-called paradox of social globalization which consists in the presence of mutual exclusion in some aspects of social and economic globalization is presented.*

**Key words:** *globalization, social globalization, social development, the developing countries, national interests.*

**Цель.** *Целью данного исследования является уточнение понятийного аппарата социальной глобализации и определения факторов ее влияния на развитие развивающихся стран. Статья посвящена исследованию влияния социальной глобализации на экономику, политику и социальные функции развивающихся стран, которые являются наиболее уязвимыми при ответе на глобальные вызовы современной системы мирового порядка.*

**Методика.** *Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода.*

**Результаты.** *Уточнены основные характеристики социальной глобализации, как составляющей глобализации этих процессов. Определены проблемы развития развивающихся стран, в условиях глобализации. Рассмотрено влияние вызовов социальной глобализации на общество и развитие развивающихся стран. Представлен так называемый парадокс социальной глобализации, заключается в наличии взаимно исключений в некоторых аспектах социальной и экономической глобализации.*

**Ключевые слова:** *глобализация, социальная глобализация, социальное развитие, развивающиеся страны, национальные интересы.*

УДК 339.9  
Абудавуд Басем,  
аспирант,

Донецкий национальный университет  
экономики и торговли  
имени Михаила Туган-Барановского,  
г. Кривой Рог, Украина,  
e-mail: basem\_ra@hotmail.com

## ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ СТРАН БЛИЖНЕГО ВОСТОКА: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

UDC 339.9  
Abudavud Basem,  
Postgraduate student,

Donetsk National University  
of Economics and Trade  
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,  
Krivoy Rog, Ukraine,  
e-mail: basem\_ra@hotmail.com

## ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE MIDDLE EAST COUNTRIES: CHALLENGES AND PROSPECTS

**Цель.** Целью данного исследования является изучение особенностей экономического развития стран Ближнего Востока, выявление основных тенденций, проблем и перспектив развития. Статья посвящена исследованию особенностей экономического развития стран Ближнего Востока, основных тенденций, проблем и перспектив развития.

**Методика.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода.

**Результаты.** Уточнены основные экономические характеристики развития стран Ближнего Востока. Определены проблемы развития стран в условиях глобализации. Рассмотрены основные перспективы экономического развития стран Ближнего Востока. Представлено влияние политических факторов на уровень экономического развития стран региона с выявлением перспективных сфер развития.

**Ключевые слова:** интеграция, Ближний Восток, арабское пробуждение, экономическая интеграция, сотрудничество.

**Постановка проблемы.** Последнее десятилетие XXI в. было временем серьезных потрясений для стран Ближнего Востока: подъем исламского радикализма и начало глобальной войны против террора, иностранное вторжение в Ирак и свержение режима Саддама Хусейна, новые периферийные войны Израиля с арабами (2006 и 2009 гг.). А начавшийся в 2011 г. процесс «арабского пробуждения» стал для региона событием исторического значения, сопоставимым с распадом Османской империи и образованием национальных арабских государств под мандатом Великобритании и Франции после Первой мировой войны или освобождением этих государств от колониализма и национальными революциями третьей четверти XX в. Бурные мятежные движения 2011–2012 гг. в шести арабских странах (в отдельных случаях они могут быть охарактеризованы как революции) уже привели к смене лидеров или режимов в части из них и к политическому триумфу десятилетиями находившихся в подполье исламистских сил. Нет оснований считать, что все остальные государства имеют иммунитет от лихорадки молодежного протеста, который явился мотором происшедших изменений.

Однако нет причин говорить о каком-либо эффекте домино, поскольку в одной части государств региона протестные движения не глубоких), как, например, в Иордании и Марокко; денежных вливаний, как в Саудовской Аравии; репрессивных действий властей на Бахрейне. На среднесрочную перспективу ключевым вопросом для региона представляется возможность экономических изменений в таких региональных гигантах, как Иран и Саудовская Аравия, ситуация в которых пока остается относительно стабильной.

**Анализ последних исследований и публикаций.** Изучению особенностей экономического развития стран в условиях глобализации, в том числе стран Ближнего Востока, посвящены работы О. Б. Чернеги, В. С. Белозубенко, Ю. Г. Бочаровой, Дж. Сороса, Дж. Стиглица, Р. Кокса, П. Дикена, Г. Дигера, Ф. Клэрмона, Э. Смита, У. Ханнерза, Р. Бертон и других. Однако, работы ученых, в большинстве своем, посвящены изучению специфических особенностей развития, а так же влиянию ее факторов глобализации на конкретные аспекты развития государства (культурный, политический, экономический и т.д.). Таким образом, возникает необходимость комплексного исследования экономического развития стран. Особого внимания заслуживают страны Ближнего Востока, которые только становятся активными участниками мировых трансформационных процессов.

**Постановка задания.** Целью данной статьи является изучение особенностей экономического развития стран Ближнего Востока, выявление основных тенденций, проблем и перспектив развития.

**Изложение основного материала исследования.** Большинство стран Ближнего Востока объединены общностью языка и исторической судьбой. В период новой истории часть территории данного региона была частью Османской империи, а в эпоху капитализма – объектом европейского колониализма.

Территория стран Ближнего Востока составляет 10% суши Земли, здесь сосредоточено 64% мировых запасов нефти и 22% природного газа. На данной территории проживает значительное количество населения, притом большая часть из них находится за гранью бедности: 25% населения в этих странах – неграмотные, 130 млн детей школьного возраста не имеют возможности учиться, примерно 1,1 млрд человек не имеют свободного доступа к водным ресурсам [1]. Кроме того, Ближний Восток является проблемной территорией в политической плоскости из-за ряда факторов: распространение исламского фундаментализма, арабо-израильская конфронтация, высокие темпы роста населения на фоне отставания производства продовольственных товаров и недостатка водных ресурсов, гонка вооружений, значительные контрасты в уровне экономического развития стран, а также их зависимость от ведущих западных государств, которые пытаются установить контроль над энергетическими ресурсами Ближнего Востока.

Активизация экономического сотрудничества между странами региона и другими развитыми и развивающимися странами, а так же формирование благоприятных условий для роста на основе реализации стратегии устойчивого развития привели к увеличению основных макроэкономических показателей данных государств.

Период с 2000 по 2015 года лишь частично отображает воздействие на экономику стран продолжительных политических и социальных изменений в регионе и их последствия для экономики. Среди стран Ближнего Востока большой процент тех, которые характеризуются низким уровнем развития. Так, еще в 2000 году ВВП таких стран, как Азербайджан, Армения, Грузия и Палестина, колебался от 1 до 5 млрд дол, то к 2015 году данный показатель увеличился в несколько десятков раз. Наиболее динамичны темпы роста ВВП в Азербайджане, где показатель увеличился более, чем в 14 раз. В целом все страны Ближнего Востока продемонстрировали стремительный рост

ВВП и данная тенденция продолжает сохраняться. Устойчивый характер роста ВВП в регионе был достигнут за счет осуществления экономических реформ в области торговли, налогообложения, финансовой системы и общей экономической либерализации. Исключения составляют Ирак, где ВВП в 2015 году снизился на 2,5% по сравнению с 2014 годом, Иран – снижение на 19,5%, Сирия – на 12,8%, что связано, прежде всего, с вооруженными конфликтами, возникающими на территории данных государств.

Быстрые темпы роста ВВП в странах Ближнего Востока, однако, сопровождаются ростом населения региона, в результате имеют место более низкие темпы роста ВВП в расчете на душу населения. Наиболее низкий показатель ВВП на душу населения характерен для Йемена и Сирии, где он в 2015 году составил всего 1489,5 долларов и 1394,3 долларов соответственно, при том, что, к примеру, в европейских странах данный показатель составляет в среднем 33916 долларов (данные за 2014 год.).

В большинстве стран Ближнего Востока ВВП на душу населения составляет меньше 10 тыс. долларов на человека, что свидетельствует о низком уровне развития данных государств, притом численность населения в данном регионе демонстрирует стабильную тенденцию к увеличению.

Рост ВВП и энергетический потенциал некоторых из стран Ближнего Востока обусловил рост потоков прямого иностранного инвестирования. За период 2000–2014 гг. объем прямых инвестиций значительно увеличился в таких странах, как Азербайджан, Грузия, Ирак, Иран, Кувейт, Оман, Саудовская Аравия, Сирия и Турция – более, чем в 10 раз. Большая часть данного ресурса направлена на развитие энергетического сектора, а так же туризма. При этом, необходимо отметить сокращение объемов инвестирования в 2014 году по отношению к 2010 году в таких странах, как Армения (на 30,2%), Египет (на 13,04%), Иран (на 16,4%), Ливан (на 14,7%), Оман, Палестина и Саудовская Аравия, что связано с нестабильной военно-политической ситуацией на территории данных государств, а так же Кипр (на 30,3%), который утрачивает свои лидирующие позиции как оффшор.

В большинстве стран Ближнего Востока участие женщин в экономической деятельности ограничено. Данный фактор обуславливает низкий уровень занятости населения. На протяжении последних все страны демонстрировали рост показателей занятости населения, а таким государствам, как Алжир и Турция удалось сократить безработицу на 1% и на 5,2% соответственно. Такие показатели обусловлены ограниченностью влияния глобального кризиса на рынке труда в целом и в регионе Юго-Восточного Средиземноморья. Уровень безработицы стран Ближнего Востока значительно варьируется в зависимости от уровня образования. В дополнение к трудностям получения образования женщинами в регионе, можно выделить такие факторы, оказывающие влияние на уровень занятости населения, как: отсутствие квалифицированных кадров, несоответствие полученных в образовательных учреждениях навыков с требуемыми на рабочем месте, неэффективная система государственных и частных служб и агентств занятости. Глобализация имела позитивное воздействие на социальное развитие стран Ближнего Востока посредством программ сотрудничества с развитыми странами мира, в частности со странами ЕС и США.

Несмотря на различия в уровнях социального и экономического развития, экономики стран Ближнего Востока под влиянием глобализации проявили себя, как высоко интегрированные в систему мировой торговли. За период с 2007 по 2014 года значительно увеличились объемы экспорта и импорта стран данного региона. Наиболее высокие темпы роста экспорта продемонстрировали Израиль – на 32,8% в 2013 году по сравнению с 2007 годом, Иордания – на 53,75%, Турция – на 45,1%. Значительный рост объемов экспорта так же наблюдается в Палестине (более, чем в 2 раза) и в Ливане. Что касается импорта товаров и услуг, то лидирующие позиции среди стран Ближнего

Востока занимают Турция и Израиль, притом наиболее высокие темпы роста демонстрируют Израиль – на 32,8% в 2014 году по сравнению с 2007 годом, Иордания – на 53,7%, Палестина (более чем в 2 раза) и Ливан [2]. Основными статьями экспорта товаров стали драгоценные камни и металлы, моторные транспортные средства и запасные части к ним, железо и сталь, котлы, машины и оборудование, приборы и запасные части к ним, электрические машины и приборы, запасные части к ним. Положительные тенденции во внешней торговле, развитие таких приоритетных отраслей сектора услуг, как медицинский туризм, образование, информационные технологии и киноиндустрия так же оказывают значительное влияние на формирование экспортного потенциала государств Ближнего Востока [3].

В целом значение всей группы арабских стран Персидского залива, экспортирующих нефть, непременно, будет расти. К 2020 г. их суммарный ВВП должен достичь 2 трлн. долл., что составит 1,7% мирового ВВП. Контуры ситуации в этом регионе определяется тем, что аравийские режимы стоят перед выбором следующих вариантов экономической политики: продвижение широких экономических программ развития при сравнительно более медленных политических сдвигах либо ускорение политических реформ, в случае, если экономическая политика окажется менее успешной, чем ожидается [4].

Что касается особенностей развития региона, которые будут присутствовать при любом сценарии, то это сохранение высоких темпов роста населения, как минимум, на краткосрочную перспективу (с некоторыми исключениями, к примеру, в Турции), обострение экологических проблем и нехватка ресурсов, в первую очередь, – сельскохозяйственных земель и пресной воды. Кроме Турции, все страны региона имеют крайне низкий уровень водообеспеченности, ограничивающий развитие сельского хозяйства [5].

Регион вынужден импортировать значительное количество продовольствия, а также кормового зерна. Дефицит пресной воды приводит к невозможности развивать сельское хозяйство без существенных инвестиций, а для развития экономики, включая помимо сельского хозяйства городскую инфраструктуру и некоторые водоемкие отрасли промышленности, необходимо развивать самостоятельную капиталоемкую отрасль по добыче и опреснению, а также транспортировке пресной воды [6, 7].

В течение последних четырех десятилетий в арабских странах стабильно повышался удельный вес молодежи среди населения. Экспертами Всемирного банка прогнозируется, что к 2017 г. он будет превышать 30%. Этот процесс при ограниченных возможностях роста обрабатывающей промышленности и сельского хозяйства порождает высокий уровень безработицы, прежде всего – среди молодежи. В настоящее время безработица среди молодежи в странах Ближнего Востока составляет свыше 25%, что является одним из самых высоких показателей в мире. Это, в свою очередь, предопределяет достаточно высокие темпы роста региональных трудовых ресурсов: в 1980–2010 гг. они находились на уровне 3,3% (в Южной Азии – 2,1%, в Восточной Азии – 1,5%) [8].

**Выводы.** Таким образом, несмотря на значительный прогресс в развитии на протяжении достаточно короткого исторического промежутка, большинство стран Ближнего Востока остаются слабо развитыми в экономическом, социальном и политическом плане. Нестабильная геополитическая ситуация в регионе, недостаточная доступность и качество образования, религиозные убеждения и прочие факторы являются препятствием для данных стран на пути их экономического и научно-технического развития. Однако особое значение приобретает влияние глобализации, а в частности активизация международного сотрудничества, как инструмента помощи странам Ближнего Востока в развитии. Глобализация открыла новые пути решения вопросов оптимизации и выработки эффективных моделей развития стран региона,

согласования разных векторов взаимодействия, а также активизации взаимодействия с внерегиональными партнерами.

### Список литературы/References

1. Волович О. Особливості глобалізаційних процесів в арабському світі та їх урахування в Близькосхідній політиці України [Електронний ресурс] / О. Волович. - Регіональний філіал НІСД у м. Одесі. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/october09/05.htm>;

Volovych, A. *Osoblyvosti hlobalizatsiynykh protsesiv v arabskomu sviti ta yikh urakhuvannia v Blyzskoskhidniy politytsi Ukrainy* [Peculiarities of globalization processes in the Arab world and taking them into account in the Middle East policy of Ukraine]. Available at: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/october09/05.htm>.

2. Official website of UNCTADSTAT [Electronic resource] – Available at: <http://unctadstat.unctad.org/EN/>;

Official website of UNCTADSTAT. Available at: <http://unctadstat.unctad.org/EN/>;

3. Statistical data of Turkish statistical institute [Electronic resource] – Available at: <http://antalyatoday.ru/news/antalya-2404.html>.

Statistical data of Turkish statistical institute [Electronic resource] – Available at: <http://antalyatoday.ru/news/antalya-2404.html>;

4. Акимов А. Перспективы развития ситуации в странах Ближнего Востока до 2020 года / А. Акимов, В. Наумкин // Внешняя политика России // Аналитика [Электронный ресурс] – Режим доступа: [russiancouncil.ru/inner/?id\\_4=1777#top-content](http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=1777#top-content);

Akimov, A. *Perspektivy razvitiya situatsii v stranah Blizhnego Vostoka do 2020 goda* [Prospects for the development of the situation in the Middle East till 2020]. Available at: [russiancouncil.ru/inner/?id\\_4=1777#top-content](http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=1777#top-content).

5. Кузык Б.Н., Кушлин В.И., Яковец Ю.В. Прогнозирование, стратегическое планирование и национальное программирование: учебник. - Москва: Экономика, 2011 — 604 с.;

Kuzyik, B. N., Kushlin, V. I., Yakovets, Yu. V. (2011). *Prognozirovanie, strategicheskoe planirovanie i natsionalnoe programmirovaniye: uchebnik* [Forecasting, strategic planning and national programming: a textbook]. Moscow, Ekonomika Publ., 604 p.

6. Філіпенко А.С. Світова економіка / А.С. Філіпенко, О.І. Рогач, О.І. Шнирков та ін.: підручник - 2-ге вид., стереотип. – К.: Либідь, 2001. – 582 с.;

Filipenko, A. (2001). *Svitova ekonomika* [World Economy]. Kyiv, Lybid Publ., 582 p.

7. Трофимова О.Е. Эволюция средиземноморской политики Евросоюза: путь от сотрудничества к интеграции. / О.Е. Трофимова – М.: ИМЭМО РАН, 2011. – 122 с.;

Trofimova, O. (2011). *Evolyuciya sredizemnomorskoy politiki Evrosoyuza: put' ot sotrudnichestva k integracii* [The evolution of the EU Mediterranean policy: the path from cooperation to integration]. Moscow, IMEMO Publ., 122 p.

8. Tinbergen, J. (1965). International economic integration, 2 ed. / J. Tinbergen. - Amsterdam: North Holland Publishing Company. – 205 p.

Tinbergen, J. (1965). International economic integration. Amsterdam, North Holland Publishing Company, 205 p.

Дата поступления статьи в редакцию: 03. 10. 2016 г.

**Objective.** *The objective of this research is to study the features of economic development of the Middle Eastern countries, to identify the main trends, problems and prospects of development. The article investigates the peculiarities of economic development of the Middle East countries, the main trends, problems and prospects of development.*

**Methods.** *The solution of the problems investigated in the article is carried out by such scientific and special research methods applying as analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach.*

**Results.** *The basic economic characteristics of the Middle East are determined. The problems of the countries in the context of globalization are identified. The main prospects for economic development in the Middle East are presented. The impact of political factors on the level of economic development of the countries of the region, identifying promising areas of development are stated.*

**Key words:** *integration, the Middle East, the Arab awakening, economic integration and cooperation.*

**Мета.** *Метою даного дослідження є вивчення особливостей економічного розвитку країн Близького Сходу, виявлення основних тенденцій, проблем і перспектив розвитку. Стаття присвячена дослідженню особливостей економічного розвитку країн Близького Сходу, основних тенденцій, проблем і перспектив розвитку.*

**Методика.** *Рішення поставлених в статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових та спеціальних методів дослідження: аналізу і синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу.*

**Результати.** *Уточнено основні економічні показники розвитку країн Близького Сходу. Визначено проблеми розвитку країн, в умовах глобалізації. Розглянуто основні перспективи економічного розвитку країн Близького Сходу. Представлено вплив політичних чинників на рівень економічного розвитку країн регіону з виявленням перспективних сфер розвитку.*

**Ключові слова:** *інтеграція, Близький Схід, арабське пробудження, економічна інтеграція, співробітництво.*

УДК 006. 32: 64.066.8  
Антонюк К. І., канд. екон. наук,

НТУУ «Київський політехнічний інститут  
імені І. Сікорського»,  
м. Київ, Україна,  
e-mail: ekaterinaia@ukr.net

Антонюк Д. А., д-р екон. наук,

Запорізька торгово-промислова палата,  
м. Запоріжжя, Україна,  
e-mail: oasd@mail.ru

## БЕЗПЕКА СПОЖИВАННЯ ЯК КЛЮЧОВА ДЕТЕРМІНАНТА СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ТЕХНІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ УКРАЇНИ

UDC 006. 32: 64.066.8  
Antoniuk K. I.,  
Candidate of Economic Sciences,

NTUU “Kyiv Polytechnic Institute  
named after Ihor Sikorsky”,  
Kyiv, Ukraine,  
e-mail: ekaterinaia@ukr.net

Antoniuk D. A.,  
Doctor of Economic Sciences,

Zaporizhzhia Chamber of Commerce & Industry,  
Zaporizhzhia, Ukraine,  
e-mail: oasd@mail.ru

## CONSUMER SAFETY AS A KEY DETERMINANT OF MODERN TECHNICAL REGULATION SYSTEM IN UKRAINE

***Мета.** Метою статті є дослідження інституціонального базису, теоретичних аспектів, практичного досвіду розроблення алгоритму декларування відповідності продукції підприємств в умовах адаптації системи технічного регулювання України до європейської моделі задля забезпечення безпеки споживання як ключової детермінанти економічної безпеки суб'єктів господарювання.*

***Методи.** Теоретичну і методологічну основу дослідження становлять фундаментальні положення теорії глобальної і національної економіки, стандартизації і сертифікації менеджменту. Для забезпечення концептуальної цілісності дослідження використані такі методи: теоретичного узагальнення, порівняння, діалектики, аналізу та систематизації; інституціонального аналізу, експертного опитування та інтерв'ювання, мозкового штурму, кабінетних досліджень, експерименту, побудови алгоритмів і блок-схем.*

***Результати.** В результаті проведеного дослідження проаналізовано переваги самостійного декларування відповідності технічним регламентам для вітчизняних підприємств, а також визначено загрози, які, переважно, пов'язані з недосконалістю інституціонального базису, соціально-ментальними особливостями українського споживача та виробника, функціонуванням на внутрішньому ринку більш обізнаних та досвідчених у питаннях технічного регулювання іноземних підприємств. На рівні підприємств низька інституціональна, інформаційна, організаційна, управлінська, кадрова підготовленість суб'єктів господарювання обумовлює необхідність проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи, надання консалтингових послуг, розширення мережі органів із сертифікації та лабораторій для підтвердження відповідності продукції.*

*Також вирішенню зазначених проблем, систематизації погляду на досліджуваний процес має сприяти розроблена «Дорожня карта» одержання маркування СЕ вітчизняними виробниками.*

**Ключові слова:** безпека споживання, технічне регулювання, технічний регламент, стандарти, сертифікація, декларування відповідності.

**Постановка проблеми.** В умовах тенденції всеохоплюючої глобалізації, жорсткої конкуренції, пропозиції товарів та послуг однакового функціонального призначення, але різної якості все більшої актуальності набуває проблема забезпечення безпеки споживання. Остання є ключовим чинником, з одного боку – формування попиту, а з іншого, незважаючи або завдяки діалектичному зв'язку, – підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання.

Зростанню добробуту через високої якості товарів, що є самостійною цінністю для споживачів [1, с. 19] сприяють технічні обмеження у вигляді технічного регулювання, санітарно-гігієнічних норм та стандартів якості, стандартів безпеки, правил пакування та маркування.

Перебуваючи на шляху активної євроінтеграції, вітчизняні підприємства мають враховувати та дотримуватися сучасних умов ринкової діяльності. Зі вступом нашої країни до СОТ, а також підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [2], де стандартизація і сертифікація є ключовими в моделі регулювання економіки, держава взяла на себе зобов'язання щодо адаптації інституціонального базису до відповідних вимог. Це виключатиме технічні бар'єри в торгівлі, а саме для вільного доступу до внутрішнього ринку України продукції іноземних виробників, що має підвищити рівень економічної безпеки, а також забезпечити конкурентоспроможність національної економіки. Цьому сприятиме запровадження дієвого механізму технічного регулювання, в той час як значна непідготовленість підприємств до відкритості внутрішнього ринку, неосвіченість в питаннях оцінки відповідності продукції, а через це її неконкурентоспроможність на зовнішніх ринках є реальною загрозою економічній безпеці як держави в цілому, так і окремо взятих суб'єктів господарювання зокрема.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Поряд із формуванням інституціонального базису технічного регулювання в Україні, дослідженню його окремих аспектів присвятили роботи вітчизняні науковці та практики: Артюх Т. М., Віткін Л. М., Дядюра К. О., Дятлов В. В., Захарюгіна Т., Філіпчук Г., Катран М. В., Крисанов Д., Кривошея С. О., Мотузка Ю., Притульська Н., Шаповал В., Штефан Н. В., Юзьків Я. Вони розглядали питання впровадження технічних обмежень, зокрема технічного регулювання в Україні: проблеми та досягнення, правовий аспект, міжнародний досвід, процес трансформації національної системи технічного регулювання до загальноєвропейської, особливості гармонізації та зближення, специфіку застосування для конкретних продуктів тощо. Водночас актуальним залишилося питання популяризації та пояснення необхідності та розроблення алгоритмів впровадження системи технічного регулювання на підприємствах.

**Мета статті.** Дослідження інституціонального базису, теоретичних аспектів, практичного досвіду розроблення алгоритму декларування відповідності продукції підприємств в умовах адаптації системи технічного регулювання України до європейської моделі задля забезпечення безпеки споживання як ключової детермінанти економічної безпеки суб'єктів господарювання.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** В рамках Світової організації торгівлі (СОТ) Угодою про технічні бар'єри в торгівлі [3] та Угодою про санітарні та фітосанітарні заходи [4] застосування стандартів є добровільним, обов'язковими є встановлені в національних законодавчих і нормативно-правових актах вимоги до безпеки продукції та послуг для здоров'я і життя громадян, майна, рослин, тварин, навколишнього середовища, національної безпеки та боротьби з оманною практикою.

Головним завданням системи технічного регулювання є забезпечення розміщення на ринку продукції, безпечної для споживачів, користувачів та навколишнього середовища; запровадження економічної політики, спрямованої на

стимулювання інновацій; підвищення конкуренції, скорочення виробничих витрат (національний рівень), сприяння розвитку торгівлі шляхом усунення технічних бар'єрів (міжнародний рівень) [5, с. 7].

Цілями прийняття технічних регламентів є захист життя та здоров'я людей, тварин і рослин, охорона довкілля та природних ресурсів, збільшення енергоефективності, захист майна, забезпечення національної безпеки та запобігання підприємницькій практиці, що вводить споживача (користувача) в оману [6].

У світовій практиці використовують два основні види технічного регулювання [5, с. 7]:

1) приписувальне регулювання, яке визначає засоби досягнення заданих характеристик продукції (визначеність важливіша, ніж гнучкість);

2) орієнтоване на результат, яке точно визначає бажані характеристики продукції, але дає можливість підприємствам самостійно обирати технологію досягнення результату.

Принциповою відмінністю європейської системи технічного регулювання є пріоритетність і першочерговість безпечності продукції і послуг, їх споживання та користування для людини, оточуючого середовища, тварин, належне інформування про властивості товарів. Вона побудована завдяки технічній гармонізації законодавства та взаємному його визнанню на основі «Нового підходу до регулювання продукції» [7] та «Глобального підходу до оцінювання відповідності» [8].

Загалом гармонізація стандартів є позитивним чинником розвитку економіки, оскільки досвід розвинених країн підтверджує, що кожна одиниця національної валюти, вкладена в стандарти, в подальшому дозволяє отримати від 20 до 40 одиниць прибутку. Країни оптимізують рівень використання міжнародних стандартів у загальному числі національних з метою захисту внутрішнього ринку, підтримки національного виробника, забезпечення економічної безпеки країни. Так, у країнах членах ЄС рівень гармонізованих стандартів досягає 60–80% [9, с. 59–60].

Директиви «Нового підходу» (прийнятий Радою Європи 7 травня 1985 р.) встановлюють вимоги до певної категорії продукції, які чітко і точно формулюють кінцевий результат. До кожної з них додається перелік добровільних європейських стандартів, дотримання яких забезпечує відповідність вимогам Директив. Адже застосування цих стандартів є добровільним, до виробника висуваються лише вимоги безпеки продукції і виробництва, а питання технологічності, якості, конкурентоспроможності продукції вирішуються безпосередньо виробником [10, с. 17].

Виготовлена продукція, яка відповідає вимогам, гармонізованих з директивою ЄС європейських стандартів, розглядається як відповідна суттєвим вимогам директиви (принцип презумпції відповідності). Розміщення продукції на ринку ЄС відбувається після проходження процедури оцінки відповідності. Нагляд за ринком забезпечують державні органи [11, с.57–58].

Таким чином, технічне регулювання при новому підході акцентує увагу на вимогах до продукції з метою забезпечення високого рівня захисту населення, а технічне розв'язання цих завдань – безпосередньо відповідальність виробника. Тобто в той час, як в старій системі сертифікації та стандартизації контроль безпечності продукції відбувався через документи – сертифікати, в новій європейській системі технічного регулювання – методами ринкового нагляду, тобто шляхом контролю готової продукції, а не процесів її виробництва. Отже, система технічного регулювання ЄС забезпечує вільний обіг товарів та обмежує адміністративне втручання в господарську діяльність підприємств.

З огляду на те, що в ЄС запроваджено практику щодо декларування відповідності, а сама декларація як документ не реєструється, але лише за причини, що результатом процесу підтвердження відповідності є надання права виробнику маркувати свою продукцію знаком CE (Conformite Europeenne – європейська

відповідність). Тому глобальний підхід до оцінювання відповідності (прийнятий Радою Європи 21 грудня 1989 р.) спрямовано на спрощення процедури доказу відповідності на підставі модульної моделі. Модулі та їх комбінації залежно від продукції та ступеня ризику використовуються для різних стадій процедур оцінки відповідності. З восьми модулів, тільки в трьох (В, Е, F) відповідність підтверджується сертифікатом, в інших п'яти – декларацією про відповідність. Такий підхід дозволяє формувати безліч сполучень модулів, щоб збільшити кількість схем підтвердження відповідності, після чого визначити більш практичну схему, адекватну рівню можливого ризику заподіяння шкоди конкретною продукцією [11, с. 58].

Водночас модулі передбачають активне використання систем якості для проектування, виробництва, контролю та випробування готової продукції, а також їх сертифікацію відповідно до вимог стандартів ISO [12; 13].

Процедура підтвердження оцінки відповідності продукції закінчується підготовкою виробником декларації відповідності, яка містить інформацію для ідентифікації Директив, по відношенню до яких вона видана. Після цього виробник має право маркувати свою продукцію знаком СЕ (Conformité Européenne – європейська відповідність), який підтверджує відповідність продукту вимогам ЄС.

Незважаючи на переваги самостійного декларування відповідності технічним регламентам для споживачів, підприємств, держави, на сьогодні в українських реаліях існує низка загроз. По-перше, це пов'язано з недосконалістю інституціонального базису (табл. 1).

**Таблиця 1 – Інституціональний базис технічного регулювання в Україні**

Нормативно-правова база		
Назва документу	Дата прийняття	Сутність
Закон України «Про стандартизацію»	05.06.2014 р.	Запровадив добровільне застосування стандартів, градацію національних і європейських стандартів, ввів поняття «технічні комітети стандартизації», практику розробки стандартів за участю міжнародних експертів
Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності»	15.01.2015 р.	Визначив правові та організаційні засади використання технічних регламентів і передбачених ними процедур оцінки відповідності, а також здійснення добровільної оцінки відповідності
Закон України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності»	11.02.2015 р.	Визначив правові, організаційні та економічні засади акредитації органів з оцінки відповідності, передбачив створення Національного органу з акредитації в Україні
Закон України «Про метрологію та метрологічну діяльність»	05.06.2014 р.	Регулює відносини, що виникають в процесі провадження метрологічної діяльності
Постанова КМУ № 95 «Про затвердження модулів оцінки відповідності, які використовуються для розроблення процедур оцінки відповідності, та правил використання модулів оцінки відповідності»	13.01.2016 р.	Передбачає застосування європейського глобального підходу до оцінки відповідності продукції

Продовження таблиці 1

Інституції системи технічного регулювання		
Міністерство економічного розвитку і торгівлі		Загальна координація діяльності в сфері технічного регулювання, метрології, оцінки відповідності, стандартизації та управління якістю.
ДП «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (ДП «УкрНДНЦ»)	Стандартизація	Забезпечення функціонування та розвитку національної системи стандартизації; розроблення та експертиза стандартів, гармонізація національних стандартів з міжнародними та європейськими
Технічні комітети стандартизації		Розроблення, розгляд та погодження міжнародних (регіональних) та національних стандартів України
Науково-дослідні інститути метрології	Метрологія	Роботи зі створення, удосконалення, зберігання, застосування первинних і вторинних еталонів, систем передачі розмірів одиниць вимірювань, розробленням нормативних документів з метрології
ДП «Укрметрестандарт»		Національний орган з оцінки відповідності (сертифікації).
Національне агентство з акредитації	Оцінка відповідності	Забезпечення єдиної технічної політики у сфері оцінки відповідності; створення умов для взаємного визнання результатів діяльності акредитованих органів на міжнародному рівні.
Органи з оцінки відповідності продукції вимогам технічних регламентів		Підприємство, установа, організація чи їх структурний підрозділ, що здійснює діяльність з оцінки відповідності, включаючи випробування, сертифікацію та інспектування
Органи сертифікації продукції, персоналу, систем управління, випробувальні лабораторії		Орган з оцінки відповідності, який є третьою стороною та управляє схемами сертифікації
Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів	Ринковий нагляд	Реалізує державну політику у галузі ветеринарної медицини, сферах безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, карантину та захисту рослин, санітарного законодавства, метрологічного нагляду тощо

*Примітка. Розроблено авторами.*

Так, процес трансформації системи технічного регулювання передбачає введення 28 тисяч європейських стандартів (EN), які відповідають вимогам законодавства. відповідно до Додатку III Угоди про Асоціацію, в той час як на сьогодні імплементовано близько 2 тисяч з них. Також проблемним вважаємо чинний на сьогодні порядок їх введення, за якого відбувається лише переклад титульної сторінки європейського оригіналу, проте не враховуються особливості діяльності вітчизняних виробників; отже актуальним є адаптація стандартів за участі підприємств, які б мали можливість відстояти свої інтереси. До того ж істотною проблемою є невизнання результатів випробувань українських лабораторій та діяльності органів із сертифікації європейськими інституціями через не підписання певних умов з оцінки відповідності та прийнятності промислових товарів (Agreements on conformity assessment and acceptance of industrial products (АСАА)).

По-друге, соціально-ментальні особливості українського споживача та виробника, звичка дотримання чітких правил та перебування під жорстким контролем потребує розроблення і забезпечення механізмів ефективного ринкового нагляду за дотриманням вимог технічних регламентів та стандартів.

По-третє, для вітчизняних виробників існує суттєва загроза функціонування на внутрішньому ринку з боку європейських підприємств, більш обізнаних та досвідчених у питаннях моделі технічного регулювання, що розглядається.

По-четверте, актуальним є вирішення низки проблем підготовленості вітчизняних підприємств до запровадження системи технічного регулювання, серед основних з яких зазначимо:

– інституціональну – необізнаність у сучасній нормативній базі, поява нових інституцій в сфері стандартизації, метрології і ринкового нагляду, необхідність розширення мережі органів із сертифікації та лабораторій для підтвердження відповідності продукції;

– інформаційну – недостатня поінформованість підприємств чи повна відсутність інформації щодо нової системи технічного регулювання, що обумовлює необхідність проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи, надання консалтингових послуг операторами ринку;

– управлінську – необхідність переосмислення керівництвом переходу від обов'язковості виконання стандартів та отримання сертифікатів до самодекларування, проведення відповідних організаційних, стратегічних, тактичних робіт;

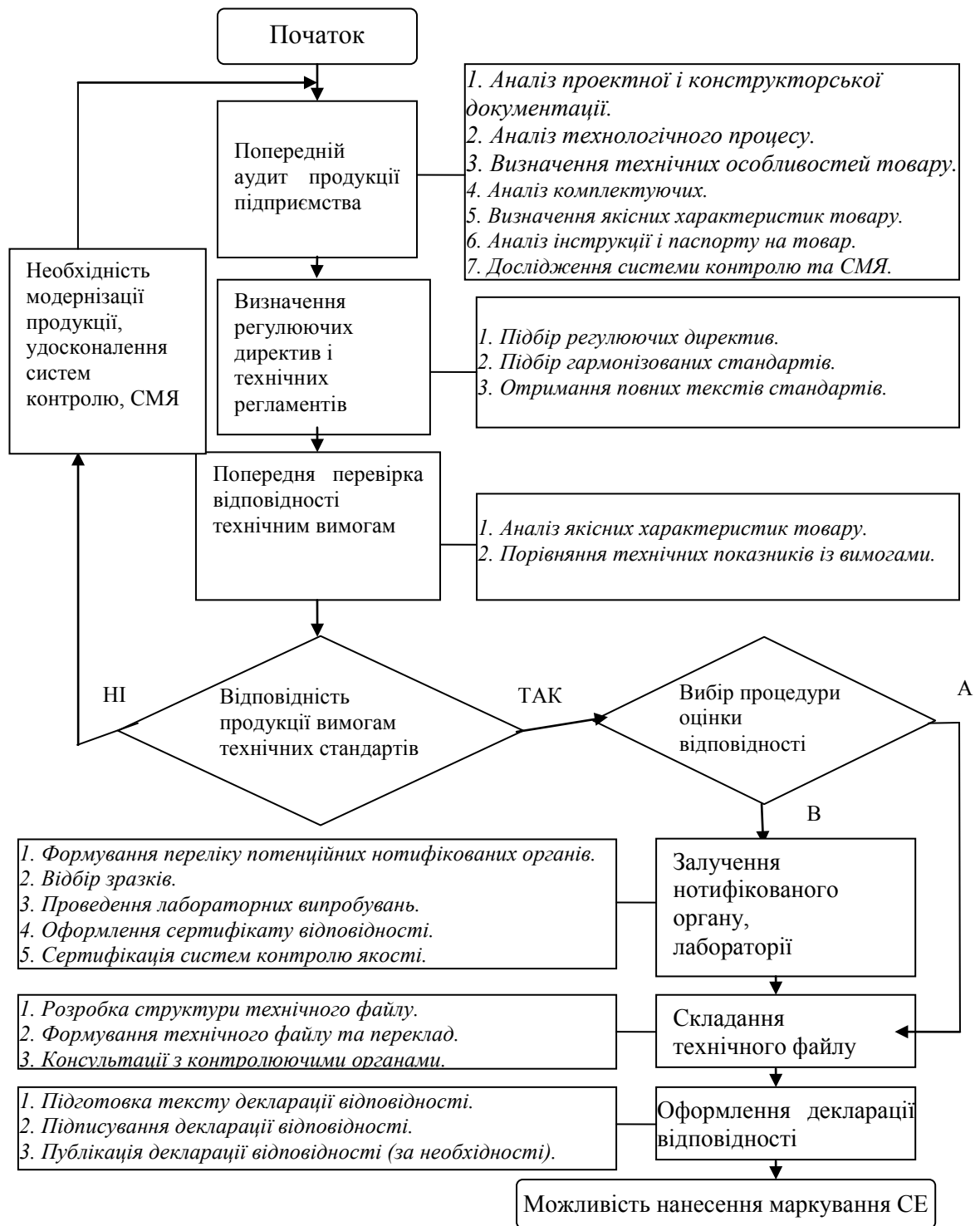
– кадрову – відсутність кваліфікованого персоналу, здатного до розроблення відповідної технічної документації (технічного файлу), проходження процедур оцінки відповідності та підготовки декларації. Для вирішення цієї проблеми необхідним є організація навчальних курсів, програм підвищення кваліфікації, базової підготовки у ВНЗ, проведення для фахівців підприємств так званих «road show» з відвідуванням сучасних європейських підприємств, лабораторій, органів із сертифікації.

Також вирішенню зазначених проблем має сприяти розроблення алгоритму декларування відповідності продукції підприємств в умовах адаптації системи технічного регулювання України до європейської моделі.

Отже, на основі ґрунтовного дослідження процедури оцінки відповідності продукції вимогам технічних регламентів і стандартів розроблена «Дорожня карта» одержання маркування СЕ вітчизняними виробниками, яка була апробована в діяльності Запорізької торгово-промислової палати під час надання інформаційно-консультаційних послуг (рис. 1).

**Висновки.** Запровадження системи технічного регулювання гармонізованої з європейською сприятиме розширенню доступу вітчизняного бізнесу до ринку ЄС, зменшенню рівня корупції, появі нових можливостей для розвитку інновацій та модернізації виробництв, захисту прав на безпечність та якість продукції, збільшенню її асортименту та зниженню цін, що в кінцевому підсумку сприятиме економічному зростанню країни, покращенню позицій у провідних економічних рейтингах.

Незважаючи на переваги самостійного декларування відповідності технічним регламентам, для вітчизняних підприємств існують загрози, пов'язані з недосконалістю інституціонального базису, соціально-ментальними особливостями українського споживача та виробника, функціонуванням на внутрішньому ринку більш обізнаних та досвідчених у питаннях технічного регулювання іноземних підприємств. До того ж низька інституціональна, інформаційна, організаційна, управлінська, кадрова підготовленість суб'єктів господарювання обумовлює необхідність проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи, надання консалтингових послуг, розширення мережі органів із сертифікації та лабораторій для підтвердження відповідності продукції. Вирішенню зазначених проблем, систематизації погляду на досліджуваний процес має сприяти розроблена «Дорожня карта» одержання маркування СЕ вітчизняними виробниками.



**Рисунок 1** – «Дорожня карта» одержання маркування СЕ вітчизняними виробниками

*Примітка. Розроблено авторами на основі власних досліджень.*

## Список літератури/References

1. Технічні бар'єри і санітарні та фітосанітарні заходи в міжнародній торгівлі: види, тенденції розвитку, регулювання. Посібник державного службовця / За ред. І.В. Бураковського, К. Кравчука, В. Мовчан: Київ, 2015. – 244 с.

Burakovskiy, I., Kravchuk, K., Movchan, V. (2015). *Tekhnichni baryery i sanitarni ta fitosanitarni zakhody v mizhnarodniy torhivli: vydy, tendentsii rozvytku, rehuliyvannia* [Technical barriers and sanitary and phytosanitary measures in international trad: types, development trends, regulation]. Kyiv, 244 p.

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, і Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з Атомної Енергетики та їх державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euroua.com/association/>.

Association Agreement between Ukraine, on one hand, and the European Union, the European Community of Atomic Energy and its Member States, on the other hand. Available at: <http://euroua.com/association/>

3. Agreement on Technical Barriers to Trade. URL: [https://www.wto.org/english/tratop\\_e/tbt\\_e/tbt\\_e.htm/](https://www.wto.org/english/tratop_e/tbt_e/tbt_e.htm/)

Agreement on Technical Barriers to Trade. Available at: [https://www.wto.org/english/tratop\\_e/tbt\\_e/tbt\\_e.htm/](https://www.wto.org/english/tratop_e/tbt_e/tbt_e.htm/)

4. The WTO Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures (SPS Agreement). URL: [https://www.wto.org/english/tratop\\_e/sps\\_e/spsagr\\_e.htm](https://www.wto.org/english/tratop_e/sps_e/spsagr_e.htm).

5. Притульська Н. Технічне регулювання: міжнародні практики та вітчизняні реалії / Н. Притульська, Ю. Мотузка // Вісник КНТЕУ. – 2015. - №3. – С.5-21.

Prytulska, N., Motuzka, Yu. (2015). *Tekhnichne rehuliyvannia: mizhnarodni praktyky ta vitchyzniani realii* [Technical regulation: international practice and domestic realities]. Visnyk KNTEU, no. 3, pp.5-21.

6. Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» №124-19 від 15.01.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/124-19>

The Law of Ukraine "On Technical Regulations and Conformity Assessment". Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/124-19>

7. New Approach Standardisation in the Internal Market. URL: <http://www.newapproach.org/>

New Approach Standardisation in the Internal Market. Available at: <http://www.newapproach.org/>

8. Council Resolution of 21 December 1989 on a global approach to conformity assessment. URL: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31990Y0116\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31990Y0116(01))

Council Resolution of 21 December 1989 on a global approach to conformity assessment. Available at: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31990Y0116\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31990Y0116(01))

9. Дятлова В.В. Забезпечення економічної безпеки і конкурентоспроможності економіки механізмами технічного регулювання / В.В. Дятлова // Актуальні проблеми економіки. – 2011. - №3(117). – С.56-62.

Diatlova, V.V. (2011). *Zabezpechennia ekonomichnoyi bezpeky i konkurentospromozhnosti ekonomiki mekhanizmaty tekhnichnoho rehuliyvannia* [Ensuring economic security and economic competitiveness by mechanisms of technical regulation]. Recent economic problems, no. №3(117), pp.56-62.

10. Штефан Н.В. Технічне регулювання в Україні: проблеми та досягнення / Н.В. Штефан // Системи обробки інформації. – 2011. – №6(96). – С.17–19.

Shtefan, N. V. (2011). *Tekhnichne rehuliuвання v Ukraini: problemy ta dosiahnennia* [Technical Regulation in Ukraine: problems and achievements]. Information processing systems, no. 6(96), pp.17–19.

11. Кривошея С.О. Обґрунтування національної системи технічного регулювання та її трансформації до загальноєвропейської / С.О. Кривошея, К.О. Дядюра // Системи и процессы управления. – 2015. - №2/3(22). – С.56-60.

Kryvosheya, S.O., Diadiura, K.O. (2015). *Obhruntuvannia natsionalnoyi systemy tekhnichnoho rehuliuвання ta yiyi transformatsii do zahalnoyevropeyskoyi* [Justification for National technical regulation system and its transformation into the European]. Systems and processes of management, no. 2/3(22), pp.56-60.

12. Антонюк К.І. Маркетингове забезпечення функціонування системи управління якістю на підприємстві / К.І. Антонюк // Зб. наук. праць Донецького державного університету управління «Логістика в контексті євро інтеграційної стратегії України». Серія «Економіка». – Донецьк: ДонДУУ, 2012. – Т. 13. – Вип. 242. – С. 241-248.

Antoniuk, K. I. (2012). *Marketynhove zabezpechennia funktsionuvannia systemy upravlinnia yakistiu na pidpriemstvi* [Marketing management system of quality]. Logistics in the context of the Euro integration strategy of Ukraine, no. 242, pp. 241-248.

13. Антонюк К.І. Проблеми розвитку систем управління якістю крізь призму теорії маркетингу / К.І. Антонюк // Розвиток фінансових методів державного управління національною економікою та економікою підприємства : зб. наук. праць / ДонДУУ, Донецьк : ДонДУУ. – 2012. – т. XIII. – (серія «Економіка»; вип. 239). – С. 7-16.

Antoniuk, K. I. (2012). *Problemy rozvytku system upravlinnia yakistiu kriz pryзму teorii marketynhu* [Problems of quality management systems development in the light of the theory of marketing]. The development of financial techniques of management of national economy and the economics of enterprise, vol. XIII, pp. 7-16.

Дата надходження статті до редакції: 11. 11. 2016 р.

*The objective of the article is to study the institutional basis, theoretical aspects, practical experience in developing of enterprises production conformity declaration algorithms in terms of Ukraine technical regulation adaptation to the European model for providing consumer safety as a key determinant of economic subjects security.*

*Methods. Theoretical and methodological basis of the research is formed by fundamental thesis of global and national economy theory, standardization and certification, management. To ensure the conceptual integrity of the research such methods as: theoretical generalization, comparison, dialectics, analysis and systematization; institutional analysis; expert surveys and interviews, brainstorming, desk research, experiment; building algorithms and block schemes have been used.*

*Results. In the result of the carried research the benefits of self-declaration of conformity with technical regulations for domestic enterprises have been analyzed and threats primarily associated with imperfect institutional basis, social and mental peculiarities of Ukrainian consumers and producers, functioning at the domestic market of foreign companies, which are more knowledgeable and experienced in matters of technical regulation, have been defined. At the level of enterprises low institutional, informational, organizational, administrative, personnel preparedness of economic subjects makes the need for information – explanatory work, consulting services, expanding the network of conformity of production laboratories and certification centers. Also, the solution of these problems and systematization of the*

*researched process should be promoted by the «Road map» to obtain the CE marking for domestic producers.*

**Key words:** *consumer safety, technical regulations, standards, certification, declaration of conformity.*

**Целью** статьи является исследование институционального базиса, теоретических аспектов, практического опыта разработки алгоритма декларирования соответствия продукции предприятий в условиях адаптации системы технического регулирования Украины к европейской модели для обеспечения безопасности потребления как ключевой детерминанты экономической безопасности субъектов хозяйствования.

**Методы.** Теоретическую и методологическую основу исследования составляют фундаментальные положения теории глобальной, национальной экономики, стандартизации и сертификации, менеджмента. Для обеспечения концептуальной целостности исследования использованы методы: теоретического обобщения, сравнения, диалектики, анализа и систематизации; институционального анализа; экспертного опроса и интервьюирования, мозгового штурма, кабинетных исследований, эксперимента; построения алгоритмов и блок схем.

**Результаты.** В результате проведенного исследования проанализированы преимущества самостоятельного декларирования соответствия техническим регламентам для отечественных предприятий, а также определены угрозы, главным образом связанные с несовершенством институциональной базиса, социально-ментальными особенностями украинского потребителя и производителя, функционированием на внутреннем рынке более ознакомленных и опытных в вопросах технического регулирования иностранных предприятий. На уровне предприятий низкая институциональная, информационная, организационная, управленческая, кадровая подготовленность субъектов хозяйствования обуславливает необходимость проведения информационно-разъяснительной работы, оказание консалтинговых услуг, расширения сети органов по сертификации и лабораторий для подтверждения соответствия продукции. Также решению указанных проблем, систематизации взгляда на исследуемый процесс должна способствовать разработанная «Дорожная карта» получения маркировки CE отечественными производителями.

**Ключевые слова:** *безопасность потребления, техническое регулирование, технический регламент, стандарты, сертификация, декларирование соответствия.*

УДК 338.1:339.91  
Бочарова Ю. Г.,  
канд. екон. наук, доц.,

Донецький національний університет  
економіки і торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського,  
м. Кривий Ріг, Україна,  
e-mail: y.bocharova@ukr.net

## КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ТЕОРІЇ КОНКУРЕНТНОГО РОЗВИТКУ

UDC 338.1:339.91  
Bocharova Yu. H.,  
Candidate of Economic Sciences,  
Associate Professor,

Donetsk National University  
of Economics and Trade  
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,  
Kryvyi Rih, Ukraine,  
e-mail: y.bocharova@ukr.net

## CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF THE COMPETITIVE DEVELOPMENT THEORY

**Мета.** Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності подальшої розробки теорії конкурентного розвитку, визначенні її концептуальних основ.

**Методи.** У процесі дослідження використано наступні загальнонаукові методи та прийоми пізнання: теоретичне узагальнення і порівняння, аналіз і синтез, індукція та дедукція, групування та класифікація та ін.

**Результати.** Обґрунтовано необхідність запровадження у науковий обіг поняття «конкурентний розвиток», визначено концептуальні основи теорії конкурентного розвитку, визначено умови та механізм забезпечення конкурентного розвитку та конкурентоспроможності економічних суб'єктів різних рівнів агрегування в умовах глобалізації.

**Ключові слова:** конкуренція, розвиток, конкурентний розвиток, конкурентоспроможність, конкурентні дії, конкурентна стратегія, конкурентне середовище, конкурентний потенціал.

**Постановка проблеми.** «Починаючи відлік ХХІ століття, світ зіткнувся з низкою проблем, викликів та імперативів, до вирішення і реалізації яких він не був, та ще й досі не є підготовленим. Серед цих нових проблем найважливіше місце посідають проблеми розвитку» [1]. Таким чином, сьогодні існує нагальна потреба дослідження особливостей та подальшої еволюції теорії розвитку в умовах глобалізації.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дослідженню феномену розвитку та його особливостей в умовах глобалізації присвячено роботи великої кількості як українських [1, 2, 3], так і зарубіжних вчених [4, 5, 6]. Однак, незважаючи на це, сьогодні практично не існує досліджень, які були б присвячені сутності та механізму забезпечення конкурентного розвитку.

**Мета статті.** Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності в обґрунтуванні необхідності подальшої розробки теорії конкурентного розвитку, визначенні її концептуальних основ.

**Виклад основного матеріалу дослідження.**

Як свідчить проведений аналіз [2, 3], сьогодні:

– під розвитком розуміємо процес, який передбачає закономірну зміну, перехід об'єкту (у якості об'єкту можуть виступати суб'єкти мікро-, мезо-, макроекономічного та глобального рівнів) від одного якісного стану у інший;

– у залежності від критеріїв, які закладено у основу класифікації, розрізняють такі: стійкий та нестійкий розвиток (за стабільністю); короткостроковий та довгостроковий розвиток (за тривалістю); еволюційний та революційний (за швидкоплинністю); спостережувальний та латентний (за відкритістю); керований та некерований (за можливістю керування); прогресивний та регресивний (за вектором розвитку); екстенсивний та інтенсивний (за характером перетворень); внутрішнім та зовнішнім (за місцем протікання); прогнозований та біфуркаційний (за передбачуваністю); конвергентний та дивергентний (за можливістю адаптування) та ін.;

– розвиток, виступаючи іманентною властивістю будь-якого об'єкту, характеризується специфічними структурою (механізмом), джерелом, формами та спрямованістю;

– розвитку притаманні наступні властивості: незворотність; безперервність; інтенсивність; багатоваріантність; лінійність; циклічність.

Сучасний етап розвитку світового господарства в цілому, окремих його складових зокрема, міжнародних економічних відносин характеризується [4, 5]:

– ескалацією конкуренції на всіх рівнях;

– підвищенням взаємозалежності, взаємодії та інтеграції;

– суперечливістю ефектів та наслідків глобалізації;

– появою нових форм, методів, інструментів та стратегій взаємодії, однією із альтернатив якої є конкуренція.

Варто зазначити, що, як свідчить проведений аналіз, на сучасному етапі розвитку світового господарства, окремих його складових – національних економік, міжнародних економічних відносин, спостерігається не тільки ескалація конкуренції, але й трансформація її сутності, методів здійснення тощо. Так, стверджує М. А. Балашова: «...починаючи з кінця ХХ ст. роль ...конкурентної боротьби надзвичайно посилилася, з'явився ряд нових якісних особливостей у її змісті (сутності) та методів здійснення» [6]. Аналогічної думки дотримується автор роботи [4], стверджуючи, що «Суперечності глобалізації знаходять відображення і в новому характері конкуренції» [4]. Позиції зазначених вище вчених розділяють автори роботи [7], зазначаючи, що «глобалізація зумовлює кардинальну зміну джерел, фундаментальних ознак і факторів конкуренції. З одного боку, – це джерело і стимулятор конкурентного розвитку, а з іншого – акселератор суперечностей, конфліктів і криз локального та глобального масштабу.

Глобалізаційні виклики ХХІ ст. виявляються у посиленні суспільних суперечностей практично на всіх рівнях із превалюванням відповідних лідерських амбіцій – особистих, корпоративних, міждержавних, глобальних. Виникає феномен глобального ринку як системоутворюючого елементу глобальної економіки із самовідтворювальними механізмами глобального попиту і пропозиції, які ігнорують національні інтереси, кордони і регулятори. Якісно модифікується диспозиція суб'єктів глобального ринку і конкуренції» [5]. Як стверджує Тараненко І. В.: «на сучасному етапі розвитку економіки і суспільства відбувається перетворення відносин конкуренції під впливом глобалізації і «нovoї» технологічної революції ... Глобалізація світової економіки характеризується, з одного боку, загостренням, з іншого – посиленням міжнародної взаємодії. Координація діяльності, інтеграція і кооперація гравців ринку стають ключовими формами конкурентної поведінки. Посилюється необхідність дослідження нових характеристик і властивостей конкуренції, що виникають при переході суспільства до постіндустріальної стадії розвитку» [5]. Так, Осіпов В. С. зазначає, що «характерною рисою конкуренції на сучасному етапі її розвитку є

зміна спектру параметрів, за яким здійснюється конкурування між господарюючими суб'єктами.

Якщо в минулому столітті конкурентна боротьба велася на основі вдосконалення якогось одного параметра (або вузького набору близьких за змістом параметрів), то сучасна конкуренція характеризується змаганням по широкому спектру параметрів (ціна, якість, обсяги, швидкість поставки, умови поставки тощо). Таке явище ми назвали гіперконкуренцією, під яким ми розуміємо «такий стан динамічної і агресивної конкурентної боротьби, коли суб'єкти господарювання стикаються з комплексним впливом раніше ізольованих факторів конкуренції в швидко мінливих умовах. Власне явище гіперконкуренції і є рубіжним етапом у еволюції конкуренції в її новий стан» [8].

Позицію вищезазначених вчених частково розділяє Бугай А. В. [9], стверджуючи, що можна виділити такі особливості та тенденції у розвитку конкурентних відносин в економіці постіндустріального типу:

- 1) глобалізація конкуренції;
- 2) зростання ролі ТНК;
- 3) посилення ролі інформації та інновації в процесі конкурентної боротьби;
- 4) збільшення значимості людського капіталу в конкурентній боротьбі;
- 5) двоїстість державного регулювання конкурентного процесу;
- 6) гіперконкуренція;
- 7) кооперація конкурентів;
- 8) глобалізація інформаційного простору, посилення монопольної влади структур особливого типу - пошукових систем;
- 9) асиметрія інформації і деструктивний характер конкуренції;
- 10) одночасна інтенсифікація (на інформаційному ринку) та згасання конкуренції (на традиційних ринках, між державами) [9].

Отже, з огляду на вищезазначене і те, що сьогодні жоден економічний суб'єкт не може функціонувати у режимі «закритої системи», яка не зазнає впливу екзогенних факторів, змушений взаємодіяти із іншими економічними суб'єктами, невід'ємною особливістю будь-якого суб'єкту в умовах глобалізації є не лише його розвиток, але й функціонування в умовах ескалації конкуренції. Такий стан справ є логічним, оскільки, як свідчать результати дослідження Рікової Н. Ю.: «взаємодія – це іманентний властивий цілісній системі стан, що відбиває взаємозв'язок і взаємозумовленість складових її елементів. Однак цей стан не статичний, а проявляється в динаміці. Іншими словами, взаємодія елементів системи є її нормальним станом, вираженим в діяльності.

Таким чином, генетично взаємодія закладена в будь-який цілісній соціальній системі, а проявляється в її динаміці, тобто з моменту початку функціонування. Взаємодія елементів системи – це не механічна, а цілісна сукупність, що володіє новою, не притаманним окремим елементам рисою, необхідною для досягнення спільної мети» [10]. Таку думку поділяє Попков Ю. С., стверджуючи, що взаємодія економічних систем є визначальним фактором їх розвитку [11]. До схожих висновків дійшов Тарануха Ю. В., зазначаючи: «... конкуренція – принцип, форма та спосіб взаємодії, викликані до життя процесом розвитку виробництва та обміну... процесом розвитку суспільства [12]. Отже, існує нагальна потреба подальшої розробки та визначення концептуальних основ теорії конкурентного розвитку.

Як свідчить проведений аналіз [12–15], сьогодні під конкурентним розвитком доцільно розуміти закономірну зміну, перехід об'єкту від одного якісного стану у інший, зумовлений станом, особливостями та трансформаціями, які відбуваються у зовнішньому конкурентному середовищі. Таким чином, конкурентний розвиток завжди буде таким:

– визначатися, передусім, екзогенними по відношенню до суб'єктів споживчого ринку факторами – зовнішнім конкурентним середовищем;

– спрямований на використання конкурентного потенціалу, способів та методів ведення успішної конкурентної боротьби для досягнення цілей підвищення конкурентоспроможності, формування конкурентних переваг;

– передбачати розробку конкурентної стратегії та реалізацію конкурентної політики.

Так, необхідно зазначити наступне:

1. Конкурентний потенціал об'єкту доцільно розуміти як сукупність можливостей та ресурсів об'єкту, яка забезпечує його переваги у зовнішньому конкурентному середовищі та умовах обмежених ресурсів, сприяє досягненню поставлених цілей, визначає його конкурентну позицію та конкурентний статус. Конкурентний потенціал об'єкту характеризується цілісністю, взаємозв'язком та взаємодією елементів, складністю, ієрархічністю, спроможністю до розвитку, альтернативністю (поліваріантністю) форм функціонування та розвитку та ін. Таким чином, конкурентний потенціал – багатoelementна, ієрархічна та динамічна система.

2. Конкурентна позиція об'єкта – кількісний вираз ступеня ефективності використання конкурентного потенціалу об'єкта, його взаємодії із зовнішнім конкурентним середовищем.

3. Конкурентний статус об'єкта – якісний вираз ступеня ефективності використання конкурентного потенціалу об'єкта, а також його взаємодії із зовнішнім конкурентним середовищем.

4. Конкурентна перевага – певна особливість об'єкта аналізу, яка вигідно відрізняє його від конкурентів та забезпечує порівняно більший позитивний ефект від функціонування, більш високий рівень конкурентоспроможності.

5. Конкурентоспроможність – причина, наслідок і критерій реальної та потенційної порівняльної здатності об'єкту розвиватися у зовнішньому конкурентному середовищі.

6. Детермінанти конкурентоспроможності – умови, що формують підґрунтя для розвитку, забезпечення та підтримки конкурентних переваг та недоліків об'єкта. Таким чином, різноманітність конкурентних переваг та конкурентних недоліків об'єкту залежить від різноманітності факторів, що їх визначають, та може бути класифікована з аналогічними критеріями.

7. Конкурентна стратегія – система дій об'єкта по відношенню до зовнішнього конкурентного середовища, що спрямована на формування довгострокових цілей, методів, інструментів та шляхів їх досягнення, забезпечення конкурентного розвитку.

8. Конкурентна політика – комплекс дій, спрямований на забезпечення ефективного використання конкурентного потенціалу об'єкту, досягнення цілей, визначених стратегією.

Дії об'єкта по відношенню до зовнішнього конкурентного середовища доцільно класифікувати як конкурентні дії. Так, як стверджує Рубін Ю. Б., «конкурентними називаються дії, що вживаються учасниками ринку щодо конкурентів і решти оточення. У своїй сукупності конкурентні дії складають систему конкурентних дій або конкурентну діяльність» [15]. При тому Рубін Ю. Б. акцентує увагу на тому, що необхідність виділення та аналізу конкурентних дій обумовлюється особливостями сучасного етапу розвитку теорії конкуренції. Науковець стверджує: «В останні 20 років в якості окремої області наукового знання активно розвивається сфера конкурентної динаміки, згідно з якою конкуренція в загальному вигляді розуміється як постійний процес обміну (ініціативними і відповідними) конкурентними діями між компаніями, що

конкурують. У цьому контексті прийнято стверджувати, що учасники ринку конкурують між собою саме за допомогою здійснення конкурентних дій» [15].

До аналогічних висновків приходять Тарануха Ю. В., стверджуючи: «конкуренція – це не просто відносини. Вона являє собою форму руху цілої системи відносин, де кожна з відносин має свою особливу форму існування. Кожна така форма є способом існування однієї із сторін змісту конкуренції, дії – форма прояву суб’єктивної сторони конкуренції. Ці дії мають об’єктивний характер, оскільки обумовлені системою економічних інтересів, що об’єктивно складалася. Але форма цих дій несе на собі відбиток суб’єктивізму, який приймають дії, конкурентні дії, визначаючись конкурентними умовами, із часом самі зазначають змінюючи ці умови, що, в свою чергу, викликає необхідність змін у діях. При тому характер взаємодії між ними такий, що дії (оболонка) генерують зміни у структурі, проте структура (ядро) визначає спрямованість цих змін шляхом селекції серед виникаючого різноманіття дій» [12].

Як свідчать результати проведеного аналізу [11, 12, 15], конкурентні дії виступають одночасно наслідком та детермінантом конкурентної стратегії та конкурентної політики об’єкта, визначають його спроможність реалізувати конкурентний потенціал, забезпечити конкурентний розвиток, конкурентні переваги та конкурентоспроможність об’єкту, визначають його конкурентну позицію та конкурентний статус (рис. 1).



**Рисунок 1** – Механізм забезпечення конкурентного розвитку та конкурентоспроможності суб’єктів споживчого ринку

*Примітка. КП – конкурентні переваги об’єкту; КН – конкурентні недоліки об’єкту.*

Варто зауважити, що особливості конкурентного розвитку ринку, як зазначено на рис. 1, визначаються, насамперед, станом конкурентного середовища, а також конкурентними діями, які враховують конкурентні переваги

та конкурентні недоліки суб'єктів ринку, закладаються у основу конкурентної стратегії та конкурентної політики суб'єктів ринку.

Таким чином, для забезпечення ефективного конкурентного розвитку ринку в цілому, його окремих суб'єктів необхідно максимально коректно оцінити стан конкурентного середовища та альтернативи його еволюційних змін, визначити систему стратегічних дій суб'єкта.

**Висновки.** Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки:

1. Сьогодні під конкурентним розвитком доцільно розуміти закономірну зміну, перехід об'єкту від одного якісного стану у інший, зумовлений станом, особливостями та трансформаціями, які відбуваються у зовнішньому конкурентному середовищі;

2. Для забезпечення ефективного конкурентного розвитку ринку в цілому, його окремих суб'єктів, необхідно максимально коректно оцінити стан конкурентного середовища та альтернативи його еволюційних змін, визначити систему конкурентних дій суб'єкта.

Результати дослідження буде використано у подальших роботах автора, присвячених вивченню феномену конкурентного розвитку. Використання результатів проведеного дослідження під час розробки стратегії забезпечення конкурентоспроможності, соціально-економічного зростання та розвитку України дозволить підвищити ефективність державних зусиль у зазначених вище напрямках, забезпечити їх інклюзивність та узгодженість.

### Список літератури/References

1. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2001. – 538 с.

Lukyanenko, D. H. (ed.) (2001). *Stratehii ekonomichnoho rozvytku v umovakh hlobalizatsii* [Strategies of economic development under globalization conditions], Kyiv, KNEU Publ., 538 p.

2. Запасна Л. С. Економічна сутність розвитку підприємства/ Л. С. Запасна // Культура народів Причорномор'я. – 2006. – № 96. – С. 33–37.

Zapasna L. S. (2006). *Ekonomichna sutnist rozvytku pidpriemstva* [The economic essence of enterprise development]. *Kultura narodov Prichernomorya* [The Culture of the Black Sea Peoples], no 96, pp. 33-37.

3. Горіна Г. О. Діалектика поняття «розвиток підприємства» / Г. О. Горіна // Науковий журнал «Причорноморські економічні студії» – 2016. – Вип. 8. – С.123 – 127.

Horina, H. O. (2016). *Dialektyka poniattia "rozvytok pidpriemstva"* [The dialectic of the concept of "enterprise development"]. *Naukovyi zhurnal "Prychornomorski ekonomichni studii"* [Black Sea Economic Studies], issue. 8, pp.123-127.

4. Анилионис Г. П. Глобальный мир: единый и разделенный. Эволюция теорий глобализации [Текст] / Г. П. Анилионис, Н. А. Зотова. – М. : Междунар. отношения, 2005. – 676 с.

Anilionis, G. P., Zotova, N. A. (2005). *Globalnyiy mir: edinyiy i razdelennyiy. Evolyutsiya teoriiy globalizatsii* [The global world: a unified and divided. The evolution of the theory of globalization], Moscow, Mezhdunar. Otnosheniya Publ., 676 p.

5. Тараненко И. В. Особенности инновационной конкуренции в условиях глобализации мировой экономики / И. В. Тараненко // Journal of Economic Regulation (Вопросы регулирования экономики). – 2010. Том 1, № 4. – С. 89–99.

Taranenko, I. V. (2010). *Osobennosti innovatsionnoy konkurencii v usloviyah globalizatsii mirovoy ekonomiki* [Peculiarities of an innovative competition in a

globalization of the world economy]. *Journal of Economic Regulation (Voprosy i regulirovaniya ekonomiki)* [Journal of Economic Regulation], vol. 1(4), pp. 89-99.

6. Балашова М. А. Об эволюции конкуренции на макроуровне экономики и особенностях современной межстрановой конкурентной борьбы // Известия Байкальского государственного университета. – 2013. – № 3. – С. 76–84.

Balashova, M. A. (2013). *Ob evolyutsii konkurentsii na makrourovne ekonomiki i osobennostyakh sovremennoy mezhsranovoy konkurentnoy borbyi* [About the evolution of competition on the macro-economy and peculiarities of modern cross-country competition]. *Izvestiya Baykalskogo gosudarstvennogo universiteta* [Bulletin of Baikal State University], no. 3, pp. 76-84.

7. Глобальна модифікація конкурентних механізмів ринку / Д. Лук'яненко, О. Тітова // Міжнародна економічна політика. – 2011. – № 12–13. – С. 5–21.

Lukianenko, D., Titova, O. (2010). *Hlobalna modyfikatsiia konkurentnykh mekhanizmiv rynku* [Global modification of competitive market mechanisms]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka* [The Journal "International Economic Policy"], issue 1-2, pp. 5-21.

8. Осипов В. Введение в теорию конкурентного взаимодействия хозяйствующих субъектов / В. Осипов // Вестник Института экономики Российской академии наук. 2013. № 6. С. 181–190.

Osipov, V. (2013). *Vvedenie v teoriyu konkurentnogo vzaimodeystviya hozyaystvuyuschih subektov* [Introduction to the theory of competitive interaction of economic agents]. *Vestnik Instituta ekonomiki Rossiyskoy akademii nauk* ["Vestnik of the Institute of Economics of the Russian Academy of Sciences" journal], no 6, pp. 181-190.

9. Бугай А. В. Специфика развития конкурентных отношений на постиндустриальной стадии развития экономики / А. В. Бугай // Проблемы развития мировой и российской экономики : материалы междунар. науч. конф., Иркутск, 26 марта 2013 г. –Иркутск, 2013. – С. 7–12.

Bugay, A.V. (2013). *Spetsifika razvitiya konkurentnyih otnosheniy na postindustrialnoy stadii razvitiya ekonomiki* [Specificity of development of competitive relations on the post-industrial stage of economic development]. *Problemy razvitiya mirovoy i rossiyskoy ekonomiki: materialyi mezhdunar. nauch. konf.* [Problems of development of the world and Russian economy]. Irkutsk, pp. 7-12.

10. Рекова Н. Ю. Генезис исследования взаимодействий в экономике // Науковий вісник ЧДІЕУ. – № 3 (4), 2009. – С. 145–158.

Rekova, N. Yu. (2009). *Genezis issledovaniya vzaimodeystviy v ekonomike* [The genesis of the study of interactions in the economy]. *Naukovyi visnyk ChDIEU* [Scientific journal of ChSIEM], no. 3(4), pp. 145-158.

11. Попков Ю. С. Макросистемные модели пространственной экономики // Труды ИСА РАН 2008. Т. 39. – С. 7–39

Popkov, Yu. S. (2008). *Makrosistemnyie modeli prostranstvennoy ekonomiki* [Macrosystems models of the spatial economy]. *Trudy ISARAN* [Proceedings of ISARAS], vol. 39, pp.7-39.

12. Тарануха Ю. В. Конкуренция: система и процесс: монография / Ю. В. Тарануха. – М. : Издательство «Дело и Сервис», 2012. – 672 с.

Taranukha, Yu.V. (2012). *Konkurentsia: sistema i protsess* [Competition: system and process]. Moscow, Business and Service Publishing Group, 672 p.

13. Стратегічна спрямованість конкурентного розвитку підприємства / Меліхов А. А. // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2013. – Вип. 2 (1). – С. 231–237.

Melikhov, A. A.(2013). *Stratehichna spriamovanist konkurentnoho rozvytku pidpriemstva* [Strategic focus and competitive development of the enterprise]. *Teoretychni i*

*praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti* [Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property], issue. 2 (1), pp. 231-237.

14. Чернега О. Б. Конкурентоспроможність національної економіки: цивілізаційні виміри та особливості управління в умовах глобалізації / [О. Б. Чернега, Ю. Г. Бочарова. М-во освіти і науки, молоді та спорту України]. – Донецьк : ООО «Східний видавничий дім», 2011. – 348 с.

Chernega, O. B., Bocharova, Yu. H. (2011). *Konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky: tsyvilizatsiini vymiry ta osoblyvosti upravlinnia v umovakh hlobalizatsii* [The competitiveness of the national economy, civilizational dimensions and characteristics of management in the context of globalization]. Donetsk, PLC “Skhidnyi vydavnychiy dim” Publ., 348 p.

15. Рубин Ю. Б. Система конкурентных действий участников рынка / Рубин Ю. Б. // Теория конкуренции 2014, № 3(45). – С. 113–141.

Rubin, Yu. B. (2014). *Sistema konkurentnyih deystviy uchastnikov ryinka* [A system of competitive actions of market participants]. *Teoriya konkurentsii* [The Theory of Competition], no. 3(45), pp. 113-141.

Дата надходження статті до редакції: 20. 09. 2016 р.

**Objective.** *The objective of the article is the justification of the necessity of further improvement of the theory of competitive development, definition of its conceptual foundations.*

**Methods.** *Following methods and techniques of knowledge are applied during the study: theoretical generalization and comparison, analysis and synthesis, induction and deduction, grouping and classification, etc.*

**Results.** *The necessity of introduction of the term «competitive development» into the scientific circulation is justified, conceptual foundations of the theory of competitive development are defined, conditions and mechanisms of competitive development and competitiveness determining under globalization conditions are defined.*

**Key words:** *competition, development, competitive development, competitiveness, competitive performance, competitive strategy, competitive environment, competitive potential.*

**Цель.** *Цель статьи заключается в обосновании необходимости дальнейшей разработки теории конкурентного развития, определении ее концептуальных основ.*

**Методы.** *В процессе исследования использованы следующие общенаучные методы и приемы познания: теоретическое обобщение и сравнение, анализ и синтез, индукция и дедукция, группировка и классификация и др.*

**Результаты.** *Обоснована необходимость введения в научный оборот понятия «конкурентное развитие», определены концептуальные основы конкурентного развития, определены условия и механизм обеспечения конкурентного развития и конкурентоспособности экономических субъектов разных уровней агрегирования в условиях глобализации.*

**Ключевые слова:** *конкурентное развитие, конкурентоспособность, конкурентные действия, конкурентная стратегия, конкурентная среда, конкурентный потенциал, конкуренция, развитие.*

УДК 339.9  
Власенко Л. В.,  
старший викладач, аспірант,

Запорізький інститут економіки та  
інформаційних технологій (ЗІЕІТ),  
Запоріжжя, Україна,  
e-mail: l.vlasenko@econom,zp.ua

Скляр Н. М., канд. екон. наук,  
старший викладач,

Донецький інститут економіки і торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського,  
Кривий Ріг, Україна,  
e-mail: test20@ukr.net

Власюк Т. О., канд. екон. наук,

начальник відділу навчально-наукового та  
методичного забезпечення Інституту вищих  
керівних кадрів Національної Академії  
державного управління (ІВКК НАДУ) при  
Президентові України,  
м. Київ, Україна,  
e-mail: vlasiukt@gmail.com

## ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ КНР У РОЗВИТКУ ПРИМОРСЬКИХ РЕГІОНІВ ТА МОРСЬКОЇ СКЛАДОВОЇ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

UDC 339.9  
Vlasenko L. V.,  
Senior lecturer, Postgraduate,

Zaporizhzhia Institute of Economics and  
Information Technologies,  
Zaporizhzhia, Ukraine,  
e-mail: l.vlasenko@econom,zp.ua

Skliar N. M.,  
Candidate of Economic Sciences,

Donetsk National University  
of Economics and Trade  
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,  
Kryvyi Rih, Ukraine,  
e-mail: test20@ukr.net

Vlasiuk T. O.,  
Candidate of Economic Sciences,

Institute for In-Service Training of Senior  
Executives of the National Academy  
for Public Administration under the  
President of Ukraine,  
Kyiv, Ukraine,  
e-mail: vlasiukt@gmail.com

## IMPLEMENTATION OF PRC EXPERIENCE IN SEA TRADE POLICY AND DEVELOPMENT OF COASTAL REGIONS

*Мета.* Вивчення зовнішньоторговельної політики КНР та її морської складової, обґрунтування необхідності модернізації форм та методів співпраці на прикладі приморських регіонів, визначення дійсного рівня зовнішньоекономічного, зокрема торговельного співробітництва між приморськими регіонами України та провінціями і містами КНР.

*Методи.* При написанні статті використано методи економічного моделювання (для обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку українсько-китайської зовнішньої торгівлі), зокрема методи економіко-математичного аналізу міжнародних відносин, дослідження динаміки статистичних показників зовнішньоекономічної активності України та КНР на державному та місцевому рівнях; використані аналітичні показники оцінки зовнішньої торгівлі.

**Результати.** *Морська політика має для КНР пріоритетне значення як ключовий елемент забезпечення зовнішньої торгівлі. Значення морських перевезень критично як для просування китайських експортних товарів на зовнішні ринки, так і для безперервного постачання китайської економіки сировинними ресурсами. Аналіз обсягів торгівлі приморських регіонів України з КНР свідчить про те, що їх потенціал використовується не повною мірою. Доцільно оптимізувати інтеррегіональну співпрацю з окремими провінціями КНР, переглянути стратегічні пріоритети, вжити заходів щодо вдосконалення торгово-економічних зв'язків в межах реалізації інфраструктурного мегарегіонального проекту «Новий Шовковий шлях». Довгостроковою метою співпраці України і КНР має стати створення зони вільної торгівлі у приморських містах, структурні реформи, перехід на інноваційні шляхи розвитку і вдосконалення інституційної бази двосторонніх взаємозв'язків.*

**Ключові слова:** *морська політика КНР, приморські регіони, Новий Шовковий шлях, українсько-китайська торгівля.*

**Постановка проблеми.** Україна одна з найбільших країн Східної Європи з великим економічним потенціалом. Безумовними перевагами України є географічне положення, вихід до Чорного моря та статус транзитної зони між Західною Європою та Азією. Україна лишається однією з небагатьох великих країн на євразійському континенті, які досі не увійшли до інтеграційних економічних формувань або військово-політичних блоків. Це надає Україні унікальну можливість стати відкритою зоною з використанням свого економічного та транзитно-транспортного потенціалу при співпраці з усіма країнами світу.

Стрімке зростання світової торгівлі, глобальні інтеграційні процеси, інтенсифікація співпраці між Європою та Азією вимагає концептуалізації дійсних форм міжнародного, транскордонного та інтеррегіонального співробітництва України не тільки з країнами Європейського Союзу, але і з Східними партнерами, передусім, з Китайською Народною Республікою.

Важливим складником співробітництва, насамперед, в торговельній сфері є використання потенціалу приморських регіонів. Україні необхідно визначити своє місце у діючій зовнішньоторговельній політиці КНР і глобальних інфраструктурних проектах, метою яких є об'єднання Європи та Китаю єдиним транспортним коридором. Також необхідно зауважити на тому, що економічна, політична та культурна співпраця з КНР може мати як позитивні, так і негативні наслідки для економічної безпеки держави та подальшої інтеграції України у Європейську спільноту. Цим зумовлена актуальність теми дослідження.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Проблеми двостороннього співробітництва між Україною та КНР досліджувалися А. Філіпенком, Н. Фомічовою, І. Погореловою, Ю. Курнишовою, Н. Гончар, В. Жлуктенком; китайськими вченими Ван Пенем, Чжоу Лі, Яо Пейшенем. Особливості зовнішньоторговельної стратегії та політики КНР вивчали: Ван Сюе Цзюнь, А. Данильченко, Дін Жуджунь, М. Ковальов, М. Кононенко, В. Король, В. Новик, О. Олійник, А. Петиненко, Ху Цзунь Жун, Чень Цзюнь, О. Шайда. Морську політику КНР досліджували: Лі Гуаньцзюнь, І Кан, Чжан Чжифень. Серед вітчизняних вчених взаємозв'язок між геополітикою, гео економікою та розвитком інтеррегіонального співробітництва вивчала Т. Старобуд-Підберезна. Розвиток міжнародного інтеррегіонального співробітництва України досліджували: Бабінова О., С. Біла, В. Величко, Р. Енверов, Я. Жаліло, Кравець В., Ю. Макогон, Мокій А., О. Рогоч, В. Скрипник. Конкретні аспекти співробітництва регіонів України з КНР вивчали: А. Мокій та С. Цвілій. Транзитно-логістична функція регіонів України в торгівлі з КНР була предметом вивчення В. Загребельного, інфраструктурний потенціал Причорноморського економічного району досліджувала Н. Богомолва.

**Мета статті.** Вивчення зовнішньоторговельної політики КНР та її морської складової, обґрунтування необхідності модернізації форм та методів співпраці на прикладі приморських регіонів, визначення наявного рівня зовнішньоекономічного, зокрема торговельного співробітництва між приморськими регіонами України та провінціями і містами КНР, аналіз розвитку партнерства та перспектив участі регіонів України у реалізації мегарегіонального інфраструктурного проекту «Нового Шовкового шляху».

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Одним із сучасних центрів та потенційним «гравітаційним полем» Євразійського мегарегіону є Китайська Народна Республіка (далі – КНР) – лідер за темпами економічного розвитку серед країн Азійського регіону. Так, 2010 року за рівнем номінального ВВП КНР вперше випередила Японію, зайнявши друге місце в світі після США. Китай продемонстрував безпрецедентну стійкість до світової економічної кризи 2008–2009 рр. (темпи зростання реального ВВП КНР 2008 р. склали 9,6%, 2009 р. – 9,2%). Зважаючи на те, що впродовж 2010–2015 рр. середньорічні темпи зростання ВВП у КНР становили 13,76%, у США – 3,72%. Збереження такої тенденції дозволяє припустити, що частка ВВП КНР у глобальній економіці до 2020 р. зросте до 20%. Присутність КНР на глобальних ринках постійно зростає, а частка КНР у глобальній торгівлі збільшилася з 0,75% 1948 р. до 12% 2015 р., складаючи приблизно 4 трлн доларів США [1].

Отже, Китай є одним із безумовних світових економічних та політичних лідерів, активним учасником глобальних об'єднань, вплив якого із часом буде постійно зростати. КНР є провідним торговельним партнером України серед країн Азії. 2015 року обсяг ЗТО між Україною та КНР (без врахування торгівлі послугами) склав 8,08 млрд доларів США, або 28,5% обсягу ЗТО України з країнами Азійського регіону (17,26% експорту України до країн Азії; 48,84% імпорту з країн Азії до України), що на 21,24% більше, ніж загальний торговельний оборот з Турецькою Республікою (4,86 млрд доларів США), яка посідає друге місце серед азійських країн-партнерів України 2015 р. [2].

КНР залишається одним з найбільших торговельних партнерів України не лише серед країн Азії, але загалом у Азійсько-Тихоокеанському регіоні (далі – АТР). Додатковим чинником важливості торгівлі з АТР є те, що до нього відноситься і РФ, яка станом на 2015 р. залишається найбільшим торговельним партнером України у світі. Аналіз торгівлі з країнами АТР допоможе перевірити гіпотезу, чи спроможна торгівля з КНР та іншими партнерами з Південно-Східної Азії стати альтернативою торгівлі з РФ, обсяги якої значно скоротилися протягом 2014–2015 рр. через політичний та територіальний конфлікт. При цьому треба акцентувати подолання дійсних негативних аспектів співпраці з КНР, уникнення жорсткої конкуренції та розробку стратегічних взаємовигідних напрямів співробітництва.

Аналіз зовнішньоторговельної політики КНР та її окремих складових доводить, що домінантою, яка визначає вид торговельної стратегії та геополітичної доктрини цієї держави є залежність від імпорту сировини, насамперед, енергоносіїв. Головною метою КНР є встановлення контролю над джерелами постачання сировини через придбання іноземних компаній або прямі контракти та концесії на розробку природних ресурсів підприємствами КНР. Сучасна географія придбання китайськими інвесторами зарубіжних сировинних компаній охоплює всі п'ять континентів планети. Альтернативним засобом досягнення енергетичної безпеки є вироблена китайським урядом та приватними фірмами практика довгострокових закупівель великих об'ємів сировини [3, с. 94].

Особливо актуальною проблемою є забезпечення стабільного постачання нафти. Перетворення Китаю на першого у світі виробника та експортера, постійно зростаючі темпи економіки та прагнення усунути відсталість центральних та

західних регіонів різко збільшили потреби у енергоресурсах. Хоча Китай є одним із лідерів серед країн-виробників нафти (211,4 млн т на рік, 4 місце після Саудівської Аравії, США та Росії) [5] – цього недостатньо для того, щоб задовольнити постійно зростаючі потреби китайської економіки.

Упродовж 1990–2000 рр., проблема дефіциту енергоресурсів постійно зростала. 1993 р. Китай став нетто-імпортером нафти, а наприкінці 90-х рр. доля імпорту, необхідного для задоволення внутрішніх потреб у нафті, досягла 20%. Реакцією на енергозалежність, яка зростає став перехід до політики «Виходу за межі», що передбачає участь китайських інвесторів в освоєнні родовищ нафти, зокрема за кордонами КНР. Для цього активні китайські державні та приватні нафтові компанії (зокрема Китайська національна компанія морських нафторозробок, СНООС) почали масштабну інвестиційну експансію за кордоном, головним чином у країнах Африки, Латинської Америки та Центральної Азії. Їх основні цілі: вкладення як у активні, так і у перспективні родовища нафти, посилення контролю над місцевими приватними нафтовими компаніями через участь у їх капіталі [4].

Проте, незважаючи на всі зусилля центральної влади, залежність Китаю від імпортової нафти продовжує постійно збільшуватися. У 2009 р. вперше обсяги імпорту нафти (203,8 млн т) перевищили її внутрішнє виробництво (189,0 млн т). Станом на кінець 2014 р. імпорт нафти досяг рекордних 308 млн т, що перетворило КНР на найбільшого імпортера нафти у світі [5].

Станом на 2015 р. головними постачальниками сирової нафти до Китаю є країни Близького та Середнього Сходу (52,4% від загального обсягу імпорту нафти до КНР), зокрема Саудівська Аравія (15,5%), Оман (10,4%), Ірак (9,4%), Іран (8%), Кувейт (4,2%) [1]. Це створює додатковий виклик безпеці Китаю як на економічному, так і на геополітичному рівні, адже головним каналом постачання як енергоресурсів, так й інших товарів з Близького Сходу, Африки та Південної Америки для КНР є саме морські перевезення. Отже, єдиним альтернативним каналом отримання цього критично важливого для підтримки зростання китайської економіки енергоресурсу є Російська Федерація (12,8%) [1; 5].

Незважаючи на прагнення Китаю реалізувати стратегію «Виходу за межі» у Росії, федеральні структури обережно ставляться до допуску китайських інвесторів до російського паливного-енергетичного комплексу, оскільки теперішня ситуація задовольняє політичні інтереси Росії, надаючи об'єктивні переговорні переваги у дипломатичних відносинах з КНР. З іншого боку, зростаючі геополітичні амбіції РФ непокоять китайську еліту, тому залежність від прямого імпорту енергоресурсів з цієї країни є неприйнятною для Уряду КНР.

Таким чином, єдиним шляхом забезпечити як економічну, так і національну безпеку для Китаю лишається посилення контролю над морськими шляхами.

Китай – найбільша континентально-морська держава Азії. Значна протяжність берегової лінії Китаю (14500 км або 1,2% від світової) [5], експортна орієнтація китайської економіки та її зростаюча залежність від зовнішньої торгівлі, насамперед, від імпорту сировини, активний розвиток галузей народного господарства, пов'язаних з морською діяльністю – всі ці обставини зумовили важливість «морського» фактору серед чинників піднесення Китаю як великої держави.

Для Китаю морська стратегія має пріоритетне значення, насамперед, як ключовий елемент забезпечення зовнішньої торгівлі. Близько 90% обсягу перевезень зовнішньоторговельних вантажів у Китаї здійснюється водним транспортом (85% морським, 25% річковим) [5].

Розвиток китайської економіки, зростання інтенсивності транспортних перевезень морськими та річковими шляхами, інтенсифікація освоєння морських ресурсів та стратегічні інтереси Китаю у світовому океані закріплюють доктрину «Тихоокеанське століття», яка була висунута провідними економістами після успішних реформ, проведених країнами Східної Азії, а саме: Японією, Республікою Корея, Тайванем та Малайзією [4]. Таким чином, морська стратегія Китаю та її реалізація має суттєве значення не тільки для вітчизняної економіки КНР, але й у глобальних масштабах.

Пріоритетне значення морської діяльності для розвитку Китаю ілюструє і адміністративний устрій КНР, загально визнаний поділ території цієї країни на три окремих меридіональних пояси: Східний (Приморський), Центральний, Західний [4; 6]. Хоча такий поділ є неофіційним – уряд КНР не визнає економічні або політичні системи, які передбачають існування «більш ніж одного Китаю» – його важливість підтверджена існуванням економіко-соціальних планів розвитку цих трьох мегарегіонів, розроблених з урахуванням історичних особливостей їх розвитку, рівня життя, потенціалу місцевого населення та сучасного стану їх економіки.

Протягом останніх років китайським урядом було ухвалено три глобальні програми регіонального розвитку, які відповідають концепції поділу Китаю на окремі макрорегіони:

1) «Відродження Центрального Китаю» (ухвалено у 2004 р., план включає розвиток 6 провінцій центрального Китаю);

2) «Ревіталізація старопромислових регіонів» (2003 р., відродження та модернізація старих індустриальних регіонів провінцій Хейлунцзян, Гірін, Ляонін);

3) «Розвиток Західного Китаю» (1999 р., розвиток інфраструктури та залучення іноземних інвестицій до найбільших за площею 6 провінцій та 5 автономних регіонів Західного Китаю) [7].

Кінцевою метою цих програм економічного розвитку є побудова «Гармонійного суспільства», вирівнювання соціально-економічних показників регіонів, досягнення більш рівномірного розпорощення іноземних інвестицій, передача технологій та розвиток інфраструктури відсталих регіонів Центрального та Західного Китаю, підвищення внутрішнього попиту як на вітчизняні, так і на іноземні товари.

Зважаючи на те, що саме Південно-східний Китай історично був найбільш розвиненим регіоном країни як у економічному, так і у соціально-культурному відношенні, економічні реформи останніх десятиріч ще більше закріпили за містами та метрополійними регіонами східного Китаю позиції лідерів.

Однією з головних причин випереджаючого розвитку саме провінцій Південно-східного Китаю – вихід до моря або наявність великих річок. Вихід до моря мають 13 регіонів КНР: 9 провінцій (Гуандун, Цзянсу, Шаньдун, Чжецзян, Хебей, Ляонін, Фуцзянь, Хайнань), 2 міста центрального підпорядкування (далі МЦП) (Шанхай, Тяньцзінь) – найбільші метрополійні регіони світу, 1 автономний район (далі – АР), (Гуансі), 2 спеціальні адміністративні райони (далі – САР) (Гонконг, Макао) з загальним населенням 595 млн, що складає приблизно 44% від населення країни. Приморські регіони і є лідерами із залучення іноземних інвестицій та здійснення ринкових перетворень, адже виробляють 58,61% ВВП Китаю станом на 2013 р. (табл. 1).

**Таблиця 1 – Адміністративний поділ приморських регіонів КНР**

№	Назва регіону	Адміністративний статус	Населення, 2013 рік, млн чол.	%	Номінальний ВВП, 2013 рік, млрд доларів США	%
1.	Гуандун	Провінція	106,44	7,86	1103,61	10,65
2.	Цзянсу	Провінція	79,39	5,86	1059,59	10,23
3.	Шаньдун	Провінція	97,33	7,19	967,42	9,34
4.	Чжецзян	Провінція	54,98	4,06	653,67	6,31
5.	Хебей	Провінція	73,33	5,42	478,95	4,62
6.	Ляонін	Провінція	43,9	3,24	466,02	4,5
7.	Фуцзянь	Провінція	37,74	2,79	391,61	3,78
8.	Хайнань	Провінція	8,95	0,66	56,99	0,55
9.	Шанхай	МПП	24,15	1,78	383,55	3,7
10.	Тяньцзінь	МПП	14,72	1,09	255,95	2,47
11.	Гуансі	АР	47,19	3,49	255,14	2,46
12.	Всі приморські регіони (крім Гонгконгу та Макао)	–	588,12	43,43	6072,5	58,61
13.	КНР загалом	–	1354	100	10361,12	100
14.	Гонконг	САР	7,2	–	412,3	–
15.	Макао	САР	0,5	–	80,76	–

*Примітка. Розроблено авторами на основі [5].*

Окрім перелічених територій КНР, які мають прямий вихід до моря, приморськими вважаються також регіони Східного та Північно-Східного Китаю, які тісно пов'язані економічно та, що важливіше, на їх території розташовані великі порти, наприклад, Цзюцзян, які можуть обслуговувати морські та океанічні вантажні судна без здійснення проміжних технічних операцій.

Картографічна та Географічна Інформаційна Спілка (далі – КГІС) вважає морськими та прибережними регіонами КНР 11 провінцій, 4 міста прямого підпорядкування та частину (5 префектур) автономного району Внутрішня Монголія [8]. За класифікацією КГІС морські та прибережні регіони Китаю розділені на чотири частини: Південний Схід, Басейн р. Янцзи, Затока Бохайвань, Північний Схід (рис. 1). Цей поділ зроблений на основі економічних зв'язків та розташування річкових портів і не прив'язаний до офіційного адміністративно-територіального устрою Китаю. Так, до району Басейну р. Янцзи включено частини провінцій Цзянсі, Хунань, Хубей, Сичуань, а до району Північний Сходу – частина автономного району Внутрішня Монголія.



**Рисунок 1 – Приморські регіони КНР**

*Примітка. Розроблено авторами на основі [8].*

Загальна кількість морських та річкових портів у КНР перевищує 2000, з них 130 постійно відкриті для іноземних суден. Станом на 2015 р. найбільшими відкритими портами Китаю є: Бейхай, Далянь, Даньдун, Фучжоу, Гуанчжоу, Хайкоу, Ханькоу, Хуаньпу, Цзюцзян, Ляньюньган, Нанкін, Наньтун, Нінбо, Ціндао, Ціньхуандао, Жичжао, Санья, Шанхай, Шаньтоу, Шеньчжень, Тяньцзінь, Вейхай, Веньчжоу, Сямень, Янчжоу, Яньтай, Чжаньцзян. До цього переліку включені як безпосередньо морські порти, так і ті, які можуть обслуговувати морські судна без здійснення додаткових проміжних операцій [1; 5; 9].

Китай є світовим лідером зі здійснення морських перевезень та обслуговування морського транспорту. На цю країну припадає 26,74% загального обсягу світових перевезень, що складає 174,08 млн од. стандартних контейнерів (у двадцятифунтовому еквіваленті, TEU) [9], (табл. 2).

**Таблиця 2 – Найбільші морські порти КНР, 2014 р.**

№	Назва порту	Адміністративний устрій	Вантажообіг стандартних контейнерів (TEU), млн од./рік	Частка перевезень у КНР, %	Частка світових перевезень, %
1.	Шанхай	МПП	33,62	19,31	5,16
2.	Шеньчжень	Провінція Гуандун	23,28	13,37	3,58
3.	Нінбо-Чжоушань	Провінція Чжецзян	17,35	9,97	2,66
4.	Ціндао	Провінція, Шаньдун	15,52	8,92	2,38
5.	Гуанчжоу	Провінція Гуандун	15,31	8,79	2,35
6.	Тяньцзінь	МПП	13,01	7,47	2
7.	Далянь	Провінція Ляонін	10,86	6,24	1,67
8.	Сямень	Провінція Фуцзянь	8,01	4,6	1,23
9.	КНР загалом	–	174,08	100	26,74
10.	Всі країни світу	–	651,099	–	100

*Примітка. Розроблено авторами на основі [5; 9].*

На території КНР розташовано САР Гонконг, обсяг морських перевезень якого 2014 р. склав 22,35 млн од. стандартних контейнерів (3,43% загальних світових перевезень) [9].

Проблемою контейнерних морських перевезень є недостатній розвиток логістичних послуг. Так, значна частина контейнерів іноземних імпортерів складається безпосередньо у портах прибуття, а не обслуговується логістичними посередниками, що спричиняє високий рівень ушкодження та втрати вантажів. Спостерігається також недостатньо ефективна координація роботи морських та річкових портів з залізничним транспортом.

Головним господарюючим суб'єктом та джерелом фінансування китайського морського транспорту та розвитку інфраструктури портів лишається держава. Проте це не заважає притоку приватних інвестицій, оскільки саме присутність держави у реалізації транспортних проектів сигналізує приватним інвесторам про перспективні «точки зростання». Таке партнерство держави та приватного бізнесу мінімізує інвестиційні ризики.

Таким чином, приморські регіони, які називають «воротами нації до зовнішнього світу», мають особливе значення в контексті реалізації зовнішньоторговельної політики КНР. Завдяки своєму географічному положенню та розвинутій транспортній інфраструктурі, вони замикають на собі важливіші економічні потоки: експортні, імпорتنі та транзитні.

Значна протяжність берегової лінії Китаю, експортна орієнтація китайської економіки та її зростаюча залежність від зовнішньої торгівлі, в першу чергу від імпорту сировини, активний розвиток галузей народного господарства, пов'язаних з морською діяльністю: всі ці обставини зумовлюють важливість «морського» фактору серед чинників піднесення КНР як великої держави [10].

Для максимальної реалізації зовнішньоторговельного потенціалу, з урахуванням інструментів морської політики, Китай розпочав амбіційний мегарегіональний інфраструктурний проект «Новий Шовковий шлях». Ідея «відновлення історичного Шовкового шляху» вперше запропонована на міжнародній конференції в Баку 7–8 вересня 1998 р., під час якої підписана «Основна багатостороння угода про міжнародний транспорт щодо розвитку коридору Європа – Кавказ – Азія» та Технічні додатки до неї. Цей документ започаткував важливий інституційний механізм сприяння розвитку та регулюванню міжнародних вантажних і пасажирських перевезень, включаючи транзитні перевезення, координацію і гармонізацію транспортної політики у східному напрямі [4; 10].

Згідно з масштабною ідеєю китайського керівництва, «новий Шовковий шлях» має пройти через 18 євразійських країн з чисельністю населення близько 3 млрд. При цьому проект передбачає формування нових способів гео економічної взаємодії при створенні транспортних та енергетичних коридорів. За оцінками експертів китайські інвестиції у цей проект можуть перевищити 40 млрд доларів США [10].

Майбутня система Пан'європейських транспортних коридорів охопить значну частину території України, зокрема Західний, Придніпровський і, особливо, Приморський регіони. Для України приєднання до нового Шовкового шляху є відновленням історичної функції сполучної ланки між Китаєм та Європою, повернення до якої може не тільки оптимізувати зовнішньоекономічну співпрацю з КНР, але й позитивно вплинути на євроінтеграційні перспективи.

Отже, складовою вітчизняної політики співробітництва з КНР обов'язково мають бути такі заходи, які направлені на розвиток співробітництва у сфері морської діяльності. При цьому таке співробітництво може бути перспективним не тільки з точки зору реалізації конкурентного потенціалу України як морської держави, але й як

шлях запозичення та імплементації китайського досвіду морської політики та реалізації проектів розвитку приморських регіонів.

До приморських регіонів належать одиниці адміністративного поділу України, які мають прямий вихід до моря та морські порти: Автономна Республіка Крим, місто зі спеціальним статусом Севастополь, Донецька, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська області.

Проаналізуємо існуючий стан взаємодії між цими регіонами та КНР, розглянувши динаміку абсолютних показників зовнішньої торгівлі (табл. 3).

**Таблиця 3 – Абсолютні показники зовнішньої торгівлі між приморськими регіонами України та КНР 2006–2014 рр., млрд доларів США**

Показник/роки	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Експорт	0,1	0,06	0,05	0,69	0,14	0,09	0,12	0,24	0,15
Імпорт	1,01	1,31	2,48	1,09	1,84	2,18	2,65	2,41	0,88
ЗТО	1,11	1,37	2,53	1,78	1,98	2,27	2,77	2,65	1,03
Сальдо	-0,91	-1,25	-2,43	-0,4	-1,7	-2,09	-2,53	-2,17	-0,73

*Примітка. Розроблено авторами на основі [2].*

Аналіз наведених в таблиці 3 даних свідчить про те, що приморські регіони не мають належного значення у співпраці з КНР. Так, 2014 р. обсяг торгівлі приморських регіонів з Китаєм склав лише 0,15 млрд доларів США (5,7 % загального обсягу експорту товарів) та 0,88 млрд доларів США (16,43 % загального обсягу імпорту товарів). Звернемо увагу на той факт, що впродовж останніх років динаміка зовнішньої торгівлі різноспрямоване змінюється, проте сальдо торгівлі залишається негативним. Динаміку зміни показників зовнішньої торгівлі приморських регіонів з КНР наведено у таблиці 4.

**Таблиця 4 – Частка окремих груп регіонів України у експорті та імпорті товарів до КНР, 2006-2014 рр., %**

№	Рік/група регіонів	Прикордонні		Континентальні		Приморські	
		Частка експорту, %	Частка імпорту, %	Частка експорту, %	Частка імпорту, %	Частка експорту, %	Частка імпорту, %
1.	2006	53,37	43,5	28,07	12,8	18,55	43,71
2.	2007	33,5	84,3	52,52	4,13	13,98	11,57
3.	2008	12,06	41,89	78,73	13,37	9,21	44,74
4.	2009	14,19	47,84	31,29	11,89	54,52	40,27
5.	2010	10,29	48,24	78,75	12,1	10,97	39,66
6.	2011	12,14	49,94	83,68	15,09	4,18	34,96
7.	2012	10,68	54,07	82,35	12,14	6,98	33,79
8.	2013	23,94	57,56	67,42	11,83	8,64	30,61
9.	2014	28,71	69,63	65,59	13,94	5,7	16,43

*Примітка. Розроблено авторами на основі [2].*

З огляду на те, що багатогранний потенціал приморських регіонів та постійно зростаючу потребу КНР в імпорті ресурсів, такі обсяги торгівлі не можна вважати задовільними. Водночас аналіз договірної бази інтеррегіонального співробітництва

доводить, що найбільш активно зацікавлені у розширенні співпраці з регіонами України саме приморські регіони КНР. Так, провінція Цзянсу уклала з регіонами України 5 договорів про співробітництво, провінція Шаньдун – 4 документа, Хубей та м. Чунцін – 3, приморські провінції Тяньцзінь, Хейлуцзян, Чжецзян та м. Хайкоу – по 2 документа [5].

Недостатній рівень співпраці приморських регіонів України та КНР є наслідком недосконалої вітчизняної зовнішньоторговельної політики, пасивності у розбудові українсько-китайських відносин, недостатньої активності у приєднанні до ініціатив та окремих програм проекту «Нового шовкового шляху», відсутності «китайського вектору» у зовнішньоекономічному розвитку нашої держави. За таких умов органам державного управління доцільно переглянути як дійсні форми та пріоритети співпраці з КНР, так і власні концепції регіонального розвитку.

**Висновки.** Морська політика має для КНР пріоритетне значення, передовсім, як ключовий елемент забезпечення зовнішньої торгівлі. Роль морських перевезень критична як для просування китайських експортних товарів на зовнішні ринки, так і для безперерйного постачання сировинних ресурсів для китайської економіки: морським шляхом до Китаю надходить близько 99% руд чорних металів та 95% імпортової нафти. За таких умов особливого значення для розвитку двосторонніх торговельних відносин України і КНР та їх транспортно-логістичної складової набуває інтеррегіональне співробітництво між приморськими регіонами.

Аналіз обсягів торгівлі Причорноморського економічного району з КНР свідчить про те, що його потенціал використовується не повною мірою. Привертає увагу той факт, що протягом останніх років сальдо торгівлі залишається негативним. Отже, доцільно активізувати інтеррегіональну співпрацю з окремими провінціями КНР, переглянути її стратегічні пріоритети, вжити заходів щодо вдосконалення торгово-економічних зв'язків в межах реалізації інфраструктурного мегарегіонального проекту «Новий Шовковий шлях».

Довгостроковою метою співпраці України і КНР має стати створення зони вільної торгівлі у приморських містах, структурні реформи, перехід на інноваційні шляхи розвитку, вдосконалення інституційної бази двосторонніх взаємозв'язків. Зважаючи на невизначений на даний час статус та подальший розвиток Донецької області, зростає значення Запорізької та Одеської областей як приморських регіонів, їх роль стає пріоритетною у форматі співпраці України і КНР з розбудови «Нового Шовкового шляху».

### Список літератури/References

1. Офіційний сайт “International trade center”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.trademap.org>

International Trade Center. Available at: <http://www.trademap.org>

2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>

3. Данильченко А. Внешнеэкономическая стратегия государства в условиях глобализации мировой экономики: опыт Китайской Народной Республики / А. Данильченко, Д. Калинин, Ху Цзунь Жун // Журнал международного права и международных отношений. – 2008. – N 4. – С. 92-97.

Danil'chenko A, Kalinin D, Hu Chun-Rong (2008). *Vneshneekonomicheskaja strategija gosudarstva v uslovijah globalizacii mirovoj jekonomiki: opyt Kitajskoj Narodnoj Respubliki* [International economic strategy of the state in context of globalization of the world economy: Chinese experience]. *Zhurnal mezhdunarodnogo*

*prava i mezhdunarodnyh otnoshenij* [Journal of international law and international relations], no 4. pp. 92-97.

4. Мозиас П. Морское хозяйство Китая и перспективы сотрудничества с Россией. – В кн.: Общество и государство в Китае. 42-я научная конференция. М.: Восточная литература, 2012.

Mozias, P (2012). *Morskoe hozjajstvo Kitaja i perspektivy sotrudnichestva s Rossiej* [Sea economy of China and perspectives of cooperation with Russia]. *Obshhestvo i gosudarstvo v Kitae. 42-ja nauchnaja konferencija* [Society and state in China, 42 scientific conference]. Moscow, Vostochnaja literatura Publ.

5. Національне бюро статистики Китаю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stats.gov.cn/english/>

National Bureau of Statistics of China. Available at: <http://www.stats.gov.cn/english/>

6. Міністерство громадянської адміністрації КНР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://xzqh.mca.gov.cn/map>

Ministry of Civil Affairs of the People's Republic of China. Available at: <http://xzqh.mca.gov.cn/map>

7. Чжан Чжифен. Открытые регионы Китая (Экономический обзор) // Вестник ТГУ. 2004.

Zhang Zhifeng (2004). *Otkrytye regiony Kitaja (Jekonomicheskij obzor)* [Open regions of China: an economic survey]. Tomsk, Vestnik TGU Publ.

8. Картографічна та Географічна Інформаційна Спілка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cartogis.org>

Cartography and Geographic Information Society. Available at: <http://www.cartogis.org>

9. Статистичне бюро торговельної групи World Shipping Council <http://www.worldshipping.org/about-the-industry/global-trade/trade-statistics>

World Shipping Council. Available at: <http://www.worldshipping.org/about-the-industry/global-trade/trade-statistics>

10. Ли Гуаньцюнь. Стратегия «нитки жемчуга» в контексте морской политики КНР // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 25, Междунар. отношения и мировая политика. - 2011. - № 4. - С. 162-174.

Lee Guan-Qun (2005). *Strategija «nitki zhemchuga» v kontekste morskoj politiki KNR* [“String of Pearls” strategy in the context of PRC’s sea politics]. *Mezhdunarodnye otnosheniya i mirovaja politika* [International relations and global politics], no 4, pp. 162-174.

Дата надходження статті до редакції: 27. 09. 2016 р.

**Objective.** *The objective of the article is the research of PRC’s international policy and its sea component, justification of modernization of forms and methods of international cooperation on the basis of coastal regions, assessment of existing level of foreign economic and trade cooperation between coastal regions of Ukraine, provinces and cities of PRC.*

**Methods.** *This article was written by using methods of economic modeling (for outlining the priority areas of development of Ukraine-PRC bilateral trade), including methods of computer-aided economic-mathematical modeling, namely: research of dynamics of statistical indicators of external economic activity of Ukraine and PRC on the local and state levels. Analytical indicators were used for measuring external trade.*

**Results.** *PRC sea policy is a priority and key element of external trade. Ability to sustain sea transportation is a pivotal point of advancement for Chinese commodities on external markets and also a way to sustain Chinese economy by importing raw and energy materials. Analysis of trade between coastal regions of Ukraine and PRC demonstrates that potential of their cooperation is not utilized to its fullest. It is appropriate to optimize*

*interregional cooperation with certain provinces of PRC, refocus strategic priorities, and utilize measures for improving economic ties in the context of realization of “New Silk Road” mega regional infrastructural project. Long-term mission of cooperation between Ukraine and PRC is creation of free trade areas in Ukraine’s coastal sea port cities, reorientation on innovation areas of cooperation with a foundation of improvement of institutional basis of bilateral cooperation.*

**Key words:** *PRC sea policy, coastal regions, New Silk Road, Ukraine-PRC trade.*

**Цель.** *Изучение внешнеэкономической политики КНР и ее морской составляющей, обоснование необходимости модернизации форм и методов сотрудничества на примере приморских регионов, определение существующего уровня внешнеэкономического, торгового сотрудничества между приморскими регионами Украины с провинциями и городами КНР.*

**Методика.** *При написании статьи были использованы методы экономического моделирования (для обоснования приоритетных направлений развития украино-китайской внешней торговли), в том числе методы экономико-математического анализа международных отношений, а именно: исследование динамики статистических показателей активности Украины и КНР на государственном и местном уровнях, так же использованы аналитические показатели оценки внешней торговли.*

**Результаты.** *Морская политика имеет для КНР приоритетное значение, в первую очередь, как ключевой элемент обеспечения внешней торговли. Значение морских перевозок критично как для продвижения китайских товаров на внешние рынки, так и для бесперебойного снабжения китайской экономики сырьевыми ресурсами. Анализ объемов торговли приморских регионов Украины и КНР свидетельствует о том, что их потенциал не использован в полной мере. Целесообразно оптимизировать интеррегиональное сотрудничество с отдельными провинциями КНР, пересмотреть стратегические приоритеты, применить меры для совершенствования экономических связей в рамках реализации инфраструктурного мегарегионального проекта «Новый Шелковый путь». Долгосрочной целью сотрудничества Украины и КНР должно стать создание зоны свободной торговли в приморских городах, структурные реформы, переход на инновационные пути развития и совершенствования институциональной базы двусторонних отношений.*

**Ключевые слова:** *морская политика КНР, приморские регионы, Новый Шелковый путь, украинско-китайская торговля.*

УДК 338.486  
Глушко В. О., аспірант,

Донецький національний університет  
економіки і торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського  
м. Кривий Ріг, Україна,  
e-mail: viki9327@mail.ru

## ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

UDC 338.486  
Hlushko V. O.,  
Postgraduate student,

Donetsk National University  
of Economics and Trade  
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,  
Kryvyi Rih, Ukraine,  
e-mail: viki9327@mail.ru

## IMPROVING THE SYSTEM OF INFORMATION SUPPORT OF TOURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE

***Мета.** Метою статті є визначення сучасного стану та проблем системи інформаційного забезпечення галузі туризму; розробка пропозицій щодо вдосконалення структури інформаційного туристичного забезпечення.*

***Методи.** В основі статті лежить метод аналізу та синтезу, використання якого дозволило визначити проблеми та перспективи розвитку сучасних інформаційних технологій в туризмі, а також метод критичного аналізу, за допомогою якого була обґрунтована доцільність вдосконалення системи інформаційного забезпечення туризму в Україні.*

***Результати.** Проаналізована нормативно-правова та законодавча база підтримки інформаційного забезпечення туристичної галузі. На підставі аналізу встановлено недоліки нормативно-правової та законодавчої бази щодо розвитку інформаційних технологій в туризмі. Запропоновано шляхи вдосконалення інформаційного забезпечення туризму України.*

***Ключові слова:** туризм, інформаційні технології, Інтернет – технології, інформаційне забезпечення.*

**Постановка проблеми.** Глобалізація суспільних процесів, активна інтеграція України у світову економічну систему зумовлює розширення використання прогресивних інформаційних систем та телекомунікаційних технологій в усіх сферах національного господарства. Внаслідок входження України до світової мережі інформаційних комунікацій, поступово вдосконалюються умови функціонування інформаційних систем, формується та розвивається нормативно-правова база, збільшується кількість підприємств інформаційної інфраструктури, покращується якість каналів зв'язку, розробляються технічні засоби та інформаційні технології активізації інформаційних систем. Використання інформаційних технологій у сфері туристичних послуг – необхідна умова просування туристичного продукту на національний та міжнародний ринок послуг. Система інформаційних технологій у туризмі охоплює інформаційні системи менеджменту, глобальні системи бронювання, мультимедіа, інтегровані комунікаційні мережі. В Україні інформаційні системи є новим засобом організації туристичної сфери, тому аналіз інформаційних технологій туризму є актуальним.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Аналіз стану та перспектив розвитку інформаційних технологій у сфері туризму вивчають такі науковці: Ф. Котлер, Д. Боуэн, Д. Мейкенз, Є. Ромат. У вітчизняній науці досліджують розвиток інформаційних технологій в сфері туризму широке коло науковців і практиків: В. С. Готинян, Г. П. Глузинський, В. А. Квартальнов, Н. С. Орленко, Г. А. Папирян, Н. С. Пінчук, А. В. Семененко, М. М. Скопень, Т. І. Ткаченко, О. В. Томченко.

Мельниченко С. В., Плотнікова Н. І., Семичастний Л. І., у своїх працях розглядають концепції розробки інформаційних систем, способів і методів їх упровадження, акцентуючи увагу на тому, що прогресивними й інноваційними інструментами управління інформаційними процесами в туризмі є сучасні комп'ютерні технології [1–3].

Коніщева Н. Й. у своїй роботі пропонує створення туристично- інформаційних центрів для інформаційного забезпечення системи управління туризмом у регіонах [4]. У дисертації А. М. Гаврилюка обґрунтовується необхідність державного регулювання інформаційного забезпечення сфери туризму [5].

Аналіз публікацій, присвячених розв'язанню досліджуваної проблеми, дає можливість констатувати відсутність чіткого механізму вдосконалення інформаційного забезпечення туризму.

**Мета статті** полягає в дослідженні інформаційного забезпечення туристичної галузі і розробка пропозицій щодо удосконалення системи інформаційних технологій туризму України.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Туризм є однією з найбільших, високоприбуткових і найбільш динамічних галузей світової економіки. Інформатизація сучасної туристичної діяльності існує в якості однієї із найбільш характерних рис розвитку даної індустрії у країнах-лідерах світового туристичного ринку. Сучасний туризм на такому етапі свого розвитку, у якому інформація та її своєчасна передача відіграють визначальну роль у всіх сферах туристичної діяльності, адже саме сучасні інформаційні технології в туризмі стають найважливішим фактором економічного зростання галузі.

Один з аспектів глобалізації ринку туристичних послуг полягає в глобальному поширенні туристичної інформації. Опираючись на наукові надбання західноєвропейських вчених Р. Чарлеса та Й. Гьольднера, М. Рутинський стверджує, що «інформація відіграє роль стратегічно важливого туристичного ресурсу і стоїть в одному ряду з такими традиційними ресурсами, як природно-рекреаційний потенціал та стан комунікацій і інфраструктури» [6]. Інформація стає основним фактором розвитку суспільства і водночас важливим продуктом діяльності, а внаслідок – товаром. Особливості реалізації туристичного продукту не дозволяють говорити про повноцінний ринок без відповідного інформаційного забезпечення.

Запровадження нових інформаційних технологій у туристичний сектор – це необхідна передумова не лише його розвитку, але й нормального існування, адже туристичний продукт продається (пропонується, замовляється) у вигляді інформації. За такої умови визначальними для споживача є об'єктивність туристичної інформації, легкість доступу до неї, оперативність її отримання, повнота, наочність, можливість інтерактивного оформлення замовлень і оплати послуг. Утім, як констатує британський експерт Ф. Франсуа: «на даний час маркетинг туристичного потенціалу України на міжнародному ринку не проводиться. Україна, будучи найбільшою країною Європи, немає жодного туристичного представництва за кордоном, не здійснює жодних рекламних заходів, не має запланованих на національному рівні рекламних кампаній для зарубіжного ринку» [7].

Желені М. розглядає аспект розвитку технологій у туризмі, акцентуючи на тому, що зростання ролі інформації у туризмі супроводжувалося появою різноманітних технологій. Метою сучасних туристичних фірм є обігнання та захист мереж підтримки технологій, забезпечення їх стабільності [8]. За визначенням В. А. Квартальнова, нові інформаційні технології та ефективні комунікації забезпечують стрімкий розвиток ринку міжнародного туризму. Завдяки інформаційним технологіям зростає ефективність туризму, споживач зможе швидко отримувати необхідну якісну інформацію про туристичний продукт, перебуваючи вдома [9].

Мельниченко С. В. розглядає методи оцінки ефективності застосування інформаційних технологій у діяльності туристичних підприємств, можливостей їх застосування у менеджменті й маркетингу, а також дає рекомендації щодо модифікації організаційних структур управління під впливом інформаційних технологій [10]. Готинян В. С., Семененко А. В., Томченко О. В. [11] з практичної точки зору характеризують можливості застосування сучасних інформаційних технологій в туристичній галузі, їх переваги та недоліки. У дослідження інших науковців [12] викладено теоретичні аспекти й висвітлено шляхи практичного вирішення задач з побудови та використання інформаційних систем і технологій бухгалтерського обліку, аналізу тощо.

Вищезазначені автори справедливо зауважують щодо важливості інформаційних технологій та створенням повноцінної інформаційної бази туристичної галузі України, але за для цього необхідна повноцінна нормативно-правова основа та державна підтримка на законодавчому рівні, тих підприємств, які саме займаються впровадженням сучасних технологій. В публікаціях авторів не зазначено чіткого механізму розвитку або вдосконалення системи інформаційного забезпечення туризму в Україні.

Варто звернути увагу на вислів Ф. Франсуа, що Україна дійсно має всі можливості для розвитку туризму, адже має історико-культурний, туристично-рекреаційний, природно-ресурсний потенціал. Аналізуючи сучасний стан туризму, можна констатувати, що держава не створює необхідних умов для розвитку ринку послуг туристичної сфери: недостатнє фінансування та недосконала нормативно-законодавча база щодо стратегії розвитку туризму в Україні. Розвиток інформаційних технологій гальмується з-за відсутності законодавчих норм інформаційного забезпечення, як приклад тому, відсутність затвердженого законодавством Інтернет-ресурсу з туризму в Україні, створення норми щодо перекладу всіх Інтернет-ресурсів з туризму на інші мови світу, проте це не дає можливості просування туристичного продукту на міжнародний ринок.

Створення Української Туристичної Інформаційної Системи в 1999 р. стало значним досягненням в галузі інформаційних технологій. Ця система дозволяє забезпечити відкритий доступ потенційним клієнтам до бази даних про туристичні послуги і підприємства в Україні, що сприяє реалізації туристичного продукту на внутрішньому та зовнішньому ринках, а також поширенню його реклами у світових туристичних системах. Все це сприяє просуванню традиційного та інноваційного туристичного продукту українських підприємств. На сьогодні дана система працює недосконало, адже відсутня її інформаційна база в системі Інтернет.

Стратегічна мета розвитку туризму в Україні полягає у створенні продукту, конкурентоспроможного на світовому ринку, здатного максимально задовольнити туристські потреби як внутрішніх, так і зовнішніх туристів; забезпечити на даній основі комплексний розвиток територій та їх соціально-економічних інтересів при збереженні економічної рівноваги та історико-культурної спадщини.

Україна має всі можливості для розвитку туризму, проте подальший розвиток туристичного ринку країни уповільнюється через недосконалість

законодавчої та нормативно-правової бази впровадження сучасних методів розвитку в галузі туризму. Такі фактори зумовлюють необхідність вдосконалення механізму розвитку інформаційних технологій в туристичній галузі. Зазначимо, що для цього необхідно:

- вдосконалити законодавчу та нормативно-правову базу щодо інформаційного забезпечення галузі туризму;
- сформувати мережі туристичних інформаційних центрів;
- створити базу даних туристичних ресурсів та туристичних продуктів України;
- застосувати маркетингові інструменти просування національного туристичного продукту в мережі Інтернет;
- застосувати маркетингове просування національної та транскордонної мережі міжнародних транспортних коридорів;
- створити умови для відкритого доступу до туристичної інформації (за винятком випадків, що суперечать чинному законодавству).

2008 року Кабінетом Міністрів було затверджено «Стратегія розвитку туризму та курортів на 2016-2020 рр.», в якій на першому етапі реалізації стратегії передбачається формування нормативно-правової бази, гармонізованої з вимогами Європейського Союзу з питань розвитку сфери туризму і курортів та інформаційну підтримку сфери туризму і курортів. На другому етапі передбачено створення єдиної системи маркетингової підтримки національного туристичного продукту та санаторно-курортних послуг, що забезпечить:

- визначення на законодавчому рівні та узгодження механізму дистанційного продажу туристичних та курортних послуг (зокрема через Інтернет);
- розроблення проектів нормативно-правових актів щодо посилення відповідальності за розповсюдження недобросовісної реклами у сфері туризму і курортів.

Що стосується системи інформаційного забезпечення туризму, в проєкті розглядається такі напрями:

- інформаційний супровід реалізації державної політики у сфері туризму;
- створення та ведення іноземними мовами туристичного Інтернет-порталу «Visit Ukraine» з представленням у єдиному форматі достовірної та актуальної інформації про туристичні можливості регіонів та міст України;
- створення інтерактивної диференційованої бази даних, що містить інформацію про всі туристичні та рекреаційні ресурси країни, придатні для використання в туризмі, зокрема об'єкти культурної спадщини та природно-заповідного фонду, рекомендовані для відвідування туристами та для формування національної мережі туристично-екскурсійних маршрутів.

На сьогодні Інтернет-портал «Visit Ukraine» вже функціонує, але аналіз порталу вказує на низку недоліків в роботі. З метою вдосконалення структури Інтернет-порталу та більшої популяризації серед туристів необхідно створити:

1. Національний реєстр закладів ресторанного господарства, які відповідають високим стандартам обслуговування та пропонують страви національної та авторської кухні, тому як, на порталі висвітлені лише ресторани з високою ціною політикою та відсутні пропозиції для бюджетних туристів, які хочуть спробувати не лише українську кухню, а й звичайну вуличну їжу, яка знайома кожному.

2. Національний реєстр закладів готельного господарства. В переліку підприємств готельного господарства відсутні бюджетні заклади готельного господарства, такі, як хостели, гуртожитки, тощо.

3. Базу відгуків туристів та споживачів про заклади ресторанного та готельного господарства, міста, фестивалі, тури, тощо.
4. Посилання на web- сторінки туроператорів.
5. Систему бонусів та знижок в підприємствах готельного та ресторанного господарства, які є партнерами проекту. Це дасть змогу збільшити кількість споживачів порталу.
6. Переклад web-сторінки на багатьох мов світу, для більш зручнішого користування сайтом іноземними туристами.
7. Систему бронювання місць в турі, закладах готельного та ресторанного господарства.
8. Оновлення календарю фестивалів, семінарів та конференцій, виставок та ярмарок. На порталі є такий структурний елемент як «Афіша подій», але він не має інформації.
9. Базу даних для окремого виду туризму.
10. Перелік інформаційних центрів з вказівкою їх місця розташування.

**Висновки.** Отже, встановлено, що сьогодні в Україні не досконала нормативно-законодавча база щодо розвитку інформаційних технологій в туризмі, а затверджені стратегії розвитку туризму не охоплюють повністю всі аспекти вдосконалення інформаційного забезпечення туризму. В статті запропоновано напрямки удосконалення дійсних інформаційних технологій, впровадження яких, стане кроком до створення повноцінної бази даних туристичних ресурсів та туристичних продуктів України.

#### Список літератури/References

1. Мельниченко С. В. Інформаційні технології в туризмі: теорія, методологія, практика: монографія / С. В. Мельниченко. – Київ. : Київський національний торговельно-економічний університет, 2007. – 493 с.  
Melnychenko, S. V. (2007). *Informatsiini tekhnolohii v turyzmi: teoriia, metodolohiya, praktyka: monohrafiya* [Information Technologies in Tourism: theory, methodology, practice: monograph]. Kyiv, Kyivskiy natsionalnyi torhovelno-ekonomichnyi universytet Publ., 493 p.
2. Плотникова Н. И. Комплексная автоматизация туристического бизнеса: учебно-методическое пособие / Н. И. Плотникова. – Ч. I. – М. : Советский спорт, 2000. – 320 с.  
Plotnikova, N. Y. (2000). *Kompleksnaya avtomatizatsiya turisticheskogo biznesa: uchebno-metodicheskoe posobie* [Integrated automation of tourist business: teaching aid]. Moscow, SovetskiySportPubl., 320p.
3. Семичастный И. Л. Международный опыт развития туристских информационных центров: проблемы, тенденции и перспективы / И. Л. Семичастный // Наукові і практичні проблеми створення і функціонування туристичних центрів і тематичних парків : V міжнародна науково-практична конференція, Донецьк, 27–28 травня 2005 р. – Донецьк : Донецький інститут туристичного бізнесу, 2005. – С. 110–112.  
Semichastnyi, I. L. (2005). *Mezhdunarodnyy opyt razvitiya turistskikh informatsionnykh tse ntrov: problemy, tendentsii i perspektivy* [International experience of tourist information centers: Challenges, Trends and Prospects]. *Naukovi i praktychni problemy stvorennia i funktsionuvannia turystychnykh tse ntriv i tematychnykh parkiv: V mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia* [Scientific and practical problems of creation and functioning of tourist centers and theme parks: V International scientific-practical conference]. Donetsk, pp. 110-112.

4. Коніщева Н. Й. Організація діяльності туристсько-інформаційних центрів у регіоні // Інформаційні технології в управлінні туристичною та курортно-рекреаційною економікою : Друга науково-практична конференція – Бердянськ : Академія управління та інформаційних технологій «АІУ», 2006. – С. 5–7.

Konishcheva, N. Y. (2006). *Orhanizatsiia diyalnosti turystsko-informatsiinykh tsestriv u rehioni* [Organization of tourist information centers in the region]. *Informatsiyni tekhnolohiyi v upravlinni turystychnoyu ta kurortno-rekreatsiynoyu ekonomikoju: Druha naukovo-praktychna konferentsiia* [Information technology in management of tourism and recreation economy: The Second Scientific Conference]. Berdyansk, pp. 5–7.

5. Гаврилюк А. М. Державне регулювання комунікаційного забезпечення туристичної індустрії в Україні: автореферат дисертації доктора економічних наук: спеціальність 25.00.02 / А. М. Гаврилюк. – Національна академія державного управління при Президентові України. – Київ, 2011. – 20 с.

Havryliuk, A. M. (2011). *Derzhavne rehuliuivannia komunikatsiinoho zabezpechennia turystychnoi industrii v Ukraini. Avtoreferat dysertatsii doktora ekonomichnykh nauk* [State regulation of the communications support of the tourism industry in Ukraine. Doctor of Economic Sciences diss.]. Kyiv, 20 p.

6. Рутинський М. Й. Туристичний комплекс Карпатського регіону України : навч. посіб. / М. Й. Рутинський, О. В. Стецюк. – Чернівці : Книги – XXI, 2008. – 440 с.

Rutynskiy, M.Y. ( 2008). *Turystychnyi kompleks Karpatskoho rehionu Ukrainy: navch. posib.* [Tourist complex of the Carpathian region of Ukraine: tutorial]. Chernivtsi, Knyhy – XXI Publ., 440 p.

7. Support to local development and tourism in the Carpathian Region. Project TACIS: PRUK9802-Tourism human resources development and training operational programme. Progresreport № 3 / Consultant Philippe FRANCOIS. - Lviv, 2000.- 77 p.

8. Скопень М. М. Комп'ютерні інформаційні технології в туризмі / Скопень М. М. – К. : Кондор, 2005. – 301 с.

Skopen, M. M. (2005). *Kompiuterni informatsiini tekhnolohii v turyzmi* [Computer information technologies in tourism]. Kyiv, KondorPubl., 301 p.

9. Квартальнов В. А. Туризм / В. А. Квартальнов. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 320 с.

Kvartalnov, V. A. (2004). *Turizm* [Tourism]. Moscow, Finansy i Statistika Publ., 320 p.

10. Мельниченко С. В. Інформаційні технології в туризмі: теоретичні та практичні аспекти / С. В. Мельниченко // Вісник Запорізького національного університету. – № 2 (6). – 2010. – С. 129–138.

Melnychenko, S.V. *Informatsiini tekhnolohii v turyzmi: teoretychni ta praktychni aspekty* [Information technologies in tourism: theoretical and practical aspects] *Visnyk Zaporizkoho Natsionalnoho Universytetu* [Journal of Zaporizhzhia National University], 2010, no. 2 (6), pp. 129-138.

11. Готинян, В. С. Возможности WEB-та ГИС/ДЗЗ-технологій в туризмі [Електронний ресурс] / В. С. Готинян, А. В. Семененко, О. В. Томченко. – Режим доступу : <http://www.pryroda.gov.ua/ua/index.php?newsid=945>.

Hotynian, V. S., Semenenko, A.V., Tomchenko, O.V. *Mozhlyvosti WEB-ta HIS/DZZ-tekhnolohiy v turyzmi* [Options and WEB-GIS, RS technologies in tourism]. Available at: <http://www.pryroda.gov.ua/ua/index.php?newsid=945>.

12. UNWTO World Tourism Barometer interim Update, November 2011/ [Електронний ресурс]. Режим доступу: [www.unwto.org](http://www.unwto.org).

Дата надходження статті до редакції: 12. 12. 2016 р.

**The Objective.** The aim of the article is to determine the current state and challenges of the information support system of the tourism industry; development of proposals for improving the structure of tourist information support.

**Methods.** This article is based on the method of analysis and synthesis, the use of which helps to identify the problems and prospects of development of modern information technologies in tourism, as well as the method of critical analysis by which the expediency of improving the system of information support of tourism in Ukraine is justified.

**Results.** The regulatory and legal framework to ensure the information support of the tourism industry is analysed. On the basis of the analysis the shortcomings of regulatory and legal framework for the development of information technologies in tourism are deduced. The ways of improving the information support of tourism in Ukraine are offered

**Keywords:** tourism, information technology, Internet-technologies, information support.

**Цель.** Целью статьи является определение современного состояния и проблем системы информационного обеспечения отрасли туризма; разработка предложений по совершенствованию структуры информационного туристического обеспечения.

**Методы.** В основе статьи лежит метод анализа и синтеза, использование которого позволило определить проблемы и перспективы развития современных информационных технологий в туризме, а также метод критического анализа, с помощью которого была обоснована целесообразность совершенствования системы информационного обеспечения туризма в Украине.

**Результаты.** Проанализирована нормативно-правовая и законодательная база поддержки информационного обеспечения туристической отрасли. На основании анализа установлены недостатки нормативно-правовой и законодательной базы по развитию информационных технологий в туризме. Предложены пути совершенствования информационного обеспечения туризма Украины.

**Научная новизна.** Предложены рекомендации по развитию современных информационных технологий в туризме, которые заключаются в определении направлений развития информационного обеспечения государственной политики развития туризма, а именно, представлен круг задач по развитию информационных технологий туристической отрасли национального хозяйства, среди которых утверждение изменений и дополнений в Закон Украины «О туризме» касающихся информационного обеспечения туристической индустрии; создание туристического Интернет-портала «Visit Ukraine» с представлением в едином формате достоверной и актуальной информации о туристических возможностях регионов и городов Украины.

**Практическая значимость** заключается в выявлении ключевых направлений развития информационных технологий туристической отрасли Украины, а также разработка системы информационного обеспечения туризма Украины.

**Ключевые слова:** туризм, информационные технологии, Интернет-технологии, информационное обеспечение.

УДК 338.48  
Горіна Г. О.,  
канд. екон. наук, доц.,

Донецький національний університет  
економіки і торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського,  
м. Кривий Ріг, Україна,  
e-mail: gorina\_anna@mail.ru

## СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

UDC 338.48  
Horina H. O.,  
Candidate of Economic Sciences,  
Associate Professor,

Donetsk National University  
of Economics and Trade  
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,  
Kryvyi Rih, Ukraine,  
e-mail: gorina\_anna@mail.ru

## STRATEGIC PRIORITIES OF UKRAINE TOURISM MARKET DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF INTEGRATION PROCESSES

**Мета.** Метою статті є розробка інтеграційної стратегії розвитку ринку туристичних послуг України.

**Методи.** Дослідження базується на комплексному аналізі стратегічних засад розвитку ринку туристичних послуг України в умовах поглиблення інтеграційних процесів. Використано діалектичний метод наукового пізнання, а також загальнонаукові методи гносеології: теоретичного узагальнення, індукції та дедуції, графічний метод, групування та моделювання.

**Результати.** Запропоновано інтеграційну стратегію розвитку ринку туристичних послуг України. Метою реалізації стратегії є створення умов для забезпечення міжнародної взаємодії у туристичній сфері, зміцнення взаєморозуміння і довіри між країнами, застосування туризму для розвитку взаємовигідних та паритетних економічних, торговельних, дипломатичних відносин. Досягнення мети та завдань стратегії можливо за умов паралельної реалізації її векторів: спрощення прикордонних, митних та візових туристичних формальностей; активній діяльності України у міжнародних туристських організаціях, гармонізації національного законодавства у сфері туризму з міжнародним, розширення міжнародного співробітництва з іншими державами, позиціонування національного ринку туристичних послуг як провідного європейського туристичного напрямку.

**Ключові слова:** ринок туристичних послуг, туризм, туристична галузь, стратегія, інтеграція, євроінтеграція, глобалізація.

**Постановка проблеми.** Поглиблення інтеграційних процесів в державі спонукає до своєчасної переорієнтації як окремих суб'єктів господарювання, так і галузей в цілому на розвиток глибоких стійких взаємозв'язків та системної взаємодії з економіками зарубіжних країн на різних рівнях і в різних формах. Національний ринок туристичних послуг володіє достатнім культурно-історичним, ресурсним, соціально-економічним потенціалом для забезпечення процесу поступово-перманентної інтеграції до світового туристичного простору. Науково-методологічним підґрунтям забезпечення поглиблення інтеграційних засад національного туристичного ринку є розробка концепцій, стратегій та механізмів їх реалізації.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Теоретичні та практичні аспекти розвитку ринку туристичних послуг в умовах інтеграції та глобалізації знайшли своє відображення у роботах вітчизняних дослідників туристичних галузі. Так, Алієва А. Ю. [1] досліджує стратегічні завдання розвитку транскордонного ринку туристично-рекреаційних послуг в умовах європейської інтеграції, обґрунтовує необхідність створення відповідних умов для формування високоякісних національного та єврорегіональних туристичних і рекреаційних продуктів. Антонюк К. В. [2] досліджує різні моделі державного регулювання ринку туристичних послуг країн в умовах інтеграції. Босовська М. В. [3] розглядає теоретичні підходи до формування інтеграційних процесів в управлінні підприємствами туристичної галузі, досліджує стан і перспективи розвитку інтеграційних процесів в діяльності суб'єктів туристичного бізнесу. Волошенко В. М. [4] аналізує основні проблеми, що існують в організації туристичної діяльності в Україні, визначає шляхи їх розв'язання в контексті європейської інтеграції. Трілленберг Г. [5] аналізує проблеми розвитку ринку туристичних послуг, обґрунтовує шляхи підвищення її ефективності в умовах глобалізації. Шевченко Г. С. [6] розглядає актуальні проблеми розвитку туристичного бізнесу в Україні в контексті поглиблення європейських інтеграційних процесів, акцентує увагу на необхідності маркетингового та політико-правового забезпечення на макро- і мікрорівнях функціонування та розвитку корпоративного туризму. Водночас, відсутність публікацій, присвячених обґрунтуванню необхідності розробки комплексної державної інтеграційної стратегії розвитку ринку туристичних послуг України та механізму її реалізації, визначають актуальність теми обраного дослідження, його новизну та значущість.

**Мета статті.** Метою статті є розробка інтеграційної стратегії розвитку ринку туристичних послуг України.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Врахування кризових явищ в економіці України актуалізує питання диверсифікації надходжень до державного бюджету та ВВП країни, викликає термінову потребу пошуку новітніх перспектив та векторів розвитку зовнішньоекономічної діяльності держави, що призводить до конструктивного наукового переосмислення ролі туристичної галузі в інтеграційних та глобалізаційних процесах. У зв'язку з цим, розробка науково-обґрунтованої інтеграційної стратегії розвитку ринку туристичних послуг України є адекватною та своєчасною реакцією на сучасні тенденції та соціально-економічні виклики.

Метою інтеграційної стратегії розвитку ринку туристичних послуг України є створення умов для забезпечення міжнародної взаємодії у туристичній сфері, зміцнення взаєморозуміння і довіри між країнами, застосування туризму для розвитку взаємовигідних та паритетних економічних, торговельних, дипломатичних відносин.

Визначена мета стратегії окреслює завдання стратегії, які полягають у забезпеченні розвитку міжнародного співробітництва у сфері туризму, забезпеченні поступового поглиблення євроінтеграційних процесів туристичного ринку України, формуванні позитивного туристичного іміджу держави на міжнародній арені, формуванні міжнародної конкурентоспроможності національного туристичного продукту.

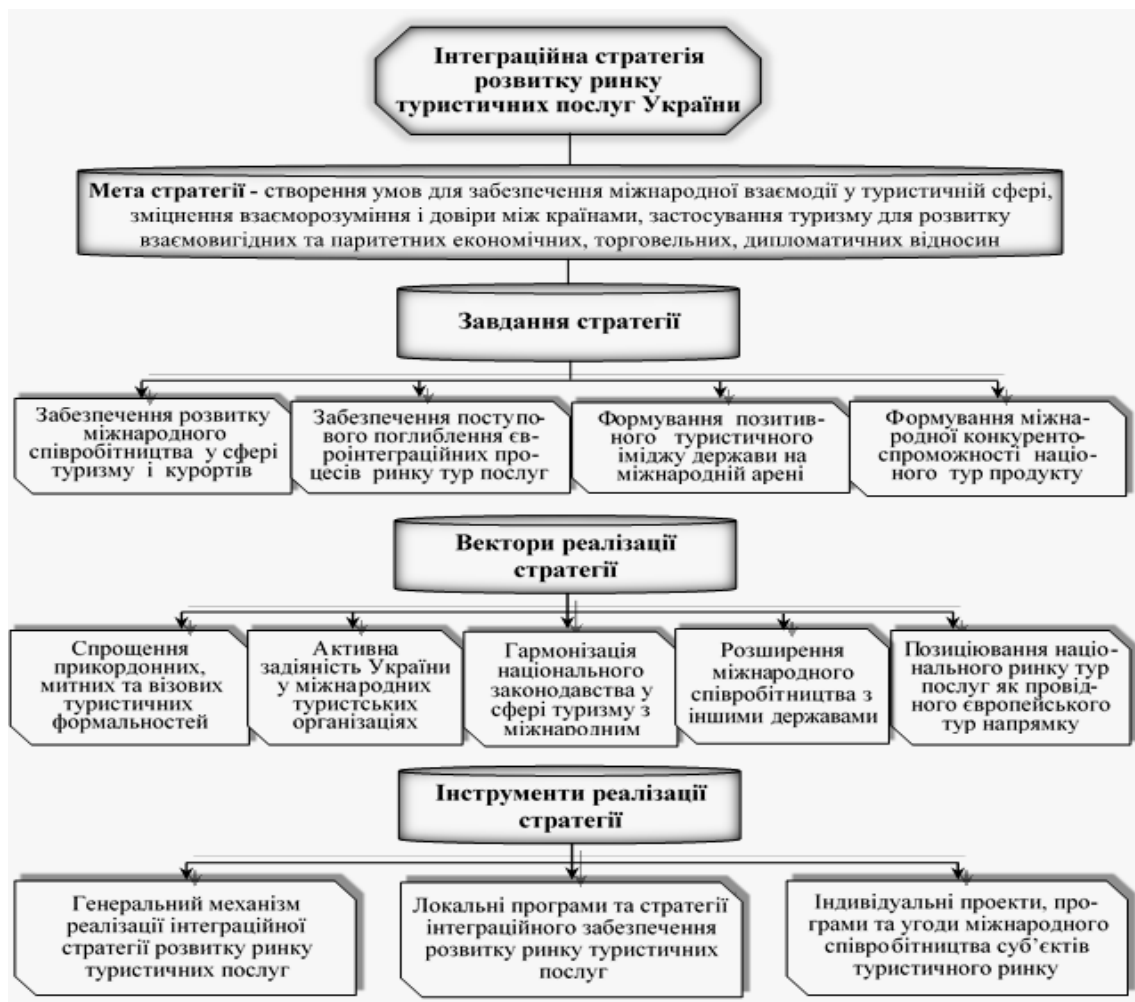
Досягнення визначеної мети та вирішення поставлених завдань можливо забезпечити через стратегічні вектори її реалізації:

1. Спрощення прикордонних, митних та візових туристичних формальностей.
2. Активна діяльність України у регіональних та міжнародних туристських організаціях та асоціаціях.
3. Гармонізація національного законодавства у сфері туризму з міжнародним.

4. Розширення міжнародного двостороннього та багатостороннього співробітництва з іншими державами світу.

5. Позиціонування національного ринку туристичних послуг як провідного європейського туристичного напрямку.

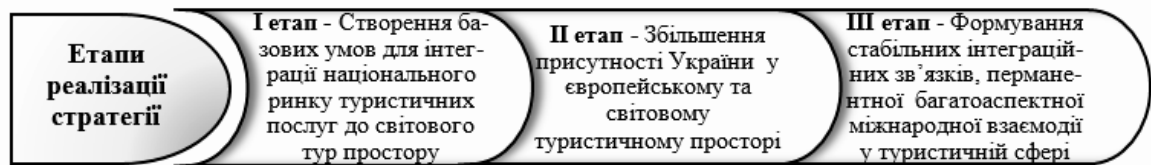
Основні положення стратегії візуалізовано на рис. 1.



**Рисунок 1** – Інтеграційна стратегія розвитку ринку туристичних послуг України

Досягнення генеральної мети та очікуваних результатів можливо через використання інструментарію імплементації окреслених векторів концепції на різних ієрархічних рівнях. Реалізацію стратегії на національному рівні забезпечує генеральний механізм реалізації інтеграційної стратегії розвитку ринку туристичних послуг, який доповнюють локальні програми, концепції та стратегії – регіональний рівень. Мікрорівень покривається індивідуальними проектами, програмами та угодами щодо міжнародного співробітництва суб'єктів туристичного ринку.

Поточний стан розвитку ринку туристичних послуг, ключові проблеми та стримуючі фактори, наявні передумови інтеграції, конкурентні переваги, стратегічні пріоритети формування та потенціал секторального розвитку ринку обумовлюють необхідність визначити наступні етапи реалізації стратегії (рис. 1). Ефективна реалізація стратегії можлива шляхом її поетапного виконання, оцінці результатів на кожній стадії та корегування за потреби поточних завдань (рис. 2).



**Рисунок 2** – Процесуальний механізм реалізації інтеграційної стратегії розвитку ринку туристичних послуг

**I етап** – Створення базових умов для інтеграції національного ринку туристичних послуг до світового туристичного простору передбачає вирішення наступних загальних завдань:

- створення організаційно-інституційного забезпечення реалізації інтеграційної стратегії розвитку ринку туристичних послуг;
- гармонізація національного законодавства у сфері туризму з європейським та міжнародним;
- сертифікація і стандартизація закладів розміщення та харчування за міжнародними стандартами;
- навчання (підвищення кваліфікації) управлінських кадрів, фахівців сфери послуг, вивчення та поширення кращих світових практик управління розвитком ринку туристичних послуг, створення комплексного туристичного продукту та надання послуг;
- підвищення якості національного туристичного продукту шляхом підвищення конкурентоспроможності окремих його елементів – туристичних послуг;
- впроваджені методології сателітних рахунків туризму;
- адаптація традиційних секторів туризму в умовах поглиблення інтеграційних процесів;
- розвиток інноваційних секторів ринку туристичних послуг України;
- розробка та апробація моделі аутентичного управління розвитком ринку туристичних послуг тощо.

**II етап** – Збільшення присутності України у європейському та світовому туристичному просторі передбачає вирішення наступних загальних завдань:

- забезпечення широкої інформаційної присутності туристичного сектору України у мережі Інтернет на міжнародних туристичних порталах;
- позиціонування національного ринку туристичних послуг як провідного європейського та світового туристичного напрямку, як країни відкритої для туристів;
- поширення співпраці з міжнародними туристськими міжурядовими та неурядовими організаціями, асоціаціями, альянсами, бюро, союзами, федераціями та комітетами універсального та спеціалізованого характеру;
- розширення міжнародного співробітництва з іншими державами світу у галузі туризму з приводу спрощення прикордонних, митних та візових туристичних формальностей;
- розробка та реалізація спільних проектів і програм у галузі туризму;
- активізація участі державних органів у міжнародних туристських форумах, конференціях, семінарах тощо;
- активізація участі суб'єктів туристичного бізнесу в міжнародних туристичних виставках, ярмарках, фестивалях тощо.

**III етап** – Формування стабільних інтеграційних зв'язків, перманентної багатоаспектної міжнародної взаємодії у туристичній сфері передбачає вирішення наступних загальних завдань:

- створення найсприятливіших взаємовигідних умов для міжнародного туристичного обміну;

- організації сталої міждержавної двосторонньої та багатосторонньої експертно-консультаційної, технічної, інформаційної співпраці у туристичній галузі;
- запровадження загальних стандартів і технологій обслуговування туристів, спрощення туристичних формальностей;
- застосування туризму у якості сталою важелю розвитку взаємовигідних та паритетних економічних, торговельних, дипломатичних відносин;
- запровадження постійно діючої міжнародної систему обміну, навчання та підвищення кваліфікації фахівців сфери туризму;
- участь у проведенні спільних міжнародних соціологічних, маркетингових, науково-технічних дослідженнях.

**Висновки.** Ринкові трансформації національної економіки, вплив багатоаспектних проявів глобалізації та інтернаціоналізації актуалізували питання прискорення європейської та світової інтеграції національного ринку туристичних послуг, впровадження ефективних механізмів спроможних забезпечити стратегічну програму його інтеграційного розвитку. Зважаючи на те, запропонована інтеграційна стратегія розвитку ринку туристичних послуг, покликана забезпечити нагальну потребу держави у розбудові теоретико-методологічних та праксеологічних засад ефективного управління туристичною галуззю держави, затвердження її становлення у світовому туристичному просторі.

### Список літератури/References

1. Алієва А. Ю. Стратегічні завдання розвитку транскордонного ринку туристично-рекреаційних послуг / А. Ю. Алієва // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка. – 2016. – Вип. 1(2). – С. 99–101.  
Aliieva, A.Yu. (2016). *Stratehichni zavdannia transkordonnoho rynku turystychno-rekreatsiynykh posluh* [Strategic goals of transborder tourist and recreational market development]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu* [Scientific Bulletin of Uzhhorod University], no. 1(2), pp. 99-101.
2. Антонюк К. В. Вдосконалення системи державного регулювання інтеграційних процесів у туристичній галузі / К. В. Антонюк // Наука й економіка. – 2014. – Вип. 2. – С. 149–153.  
Antoniuk, K. V. (2014). *Vdoskonalennia systemy derzhavnoho rehuliuвання intehtratsiynykh protsesiv u turystychnii haluzi* [Improvement of state regulation system of integration processes in the tourist industry]. *Nauka i ekonomika*. [Science and economics], no. 2, pp. 149-153.
3. Босовська М. В. Інтеграційні процеси в туризмі: теорія та практика розвитку / М. В. Босовська // Вісник ДІТБ. – 2013. – № 17. – С. 129–135.  
Bosovska, M. V. (2013). *Intehratsiini protsesy v turyzmi: teoriia ta praktyka rozvytku* [Integration processes in tourism: theory and practice of development]. *Visnyk DITB* [Visnyk of DITB], no. 17, pp. 129-135.
4. Волошенко В. М. Удосконалення механізмів державного управління розвитком ринку рекреаційних послуг: українські реалії в контексті європейської інтеграції / В. М. Волошенко // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. Серія : Державне управління. – 2016. – № 2. – С. 93–99.  
Voloshenko, V. M. (2016). *Udoskonalennia mekhanizmv derzhavnoho upravlinnia rozvytkom rynku rekreatsiynykh posluh: ukrainski realii v konteksti yevropeyskoi intehtratsii* [Improvement of recreational services market development state control mechanisms: Ukrainian realities in the context of European integration]. *Visnyk NADU pry Prezydentovi Ukrainy* [Bulletin of the NAPA under the President of Ukraine], no. 2, pp. 93-99.

5. Трілленберг Г. Шляхи поліпшення ринку туристичних послуг України в умовах глобалізації / Г. Трілленберг // Економіка природокористування і охорони довкілля. - 2011. - № 2011. - С. 185–191.

Trillenberh, H. (2011). *Shliakhy polipshennia turystychnykh posluh Ukrainy v umovakh hlobalizatsii* [Ways of Ukraine tourist market improving in the context of globalization]. *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia*. [Economics of Nature and the Environment], pp. 185-191.

6. Шевченко Г.С. Перспективи європейської інтеграції ринку туристичних послуг України / Г. С. Шевченко, С. Г. Шевченко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.2. – С. 124–130.

Shevchenko, H. S., Shevchenko S.H. (2013). *Perspektyvy yevropeyskoi intehtratsii rynku turystychnykh posluh Ukrainy* [Prospects of Ukraine tourist services market European integration]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*[Scientific Bulletin of Ukrainian National Forestry University], vol. 23.2., pp. 124-130.

Дата надходження статті до редакції: 17. 10. 2016 р.

**Objective.** *The objective of the article is to develop Ukraine's tourism market integration strategy.*

**Methods.** *The research is based on a comprehensive analysis of the strategic framework of Ukraine tourism market development in the context of the integration process. The research is also based on the scientific methods of epistemology: theoretical generalization, analysis and synthesis, induction and deduction, graphing techniques, grouping and modeling.*

**Results.** *Integration strategy of Ukraine's tourism market development is proposed. The aim of the strategy is to create conditions for international cooperation in the tourism sector, to strengthen mutual understanding and confidence between the countries, tourism applying for the development of mutually beneficial and equal economic, trade, diplomatic relations. Achievement of the strategy goals and objectives is possible under the conditions of parallel implementation of its vectors such as: simplification of borders, customs and tourist visa formalities; active involvement of Ukraine in the international tourist organizations; harmonization of national and international legislation in the field of tourism; expanding the international cooperation with other countries; positioning of tourism national market as a leading European tourist destination.*

**Key words:** *tourism market, tourism, tourist industry, strategy, integration, European integration, globalization.*

**Цель.** *Целью статьи является разработка интеграционной стратегии развития рынка туристических услуг Украины.*

**Методика.** *Исследование базируется на комплексном анализе стратегических основ развития рынка туристических услуг Украины в условиях углубления интеграционных процессов. Используются диалектический метод научного познания, а также общенаучные методы гносеологии: теоретического обобщения, индукции и дедукции, графический метод, группировки и моделирования.*

**Результаты.** *Предложено интеграционную стратегию развития рынка туристических услуг Украины. Целью реализации стратегии является создание условий для обеспечения международного взаимодействия в туристической сфере, укрепление взаимопонимания и доверия между странами, применения туризма для развития взаимовыгодных и паритетных экономических, торговых, дипломатических отношений. Достижение целей и задач стратегии возможно при условиях параллельной реализации ее векторов: упрощение пограничных, таможенных и визовых туристических формальностей; активное участие*

*Украины в международных туристских организациях; гармонизация национального законодательства в сфере туризма с международным; расширение международного сотрудничества с другими государствами; позиционирование национального рынка туристических услуг как ведущего европейского туристического направления.*

**Ключевые слова:** рынок туристических услуг, туризм, туристическая отрасль, стратегия, интеграция, евроинтеграция, глобализация.

**УДК 338**  
**Гудзь Ю. Ф.,**  
**канд. екон. наук, доц.,**

Донецький національний університет  
економіки і торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського,  
м. Кривий Ріг, Україна,  
e-mail: Hudz@inbo.ru

### **КОНЦЕПТИ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕРЕРОБНОГО ПІДПРИЄМСТВА АПК**

**UDC 338**  
**Gudz Yu. F.,**  
**Candidate of Economic Sciences,**  
**Associate Professor,**

Donetsk National University  
of Economics and Trade  
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,  
Kryvyi Rih, Ukraine,  
e-mail: Hudz@inbo.ru

### **CONCEPTS OF AGRARIAN AND INDUSTRIAL COMPLEXPROCESSING ENTERPRISES ECONOMIC POTENTIAL EVALUATION**

***Мета.** Метою статті є дослідження концептуальних засад оцінювання економічного потенціалу переробних підприємств АПК*

***Методика.** В процесі дослідження методів оцінювання переробних підприємств АПК використано діалектичний метод наукового пізнання, а також загальнонаукові методи гносеології: теоретичного узагальнення, порівняння, групування та аналізу.*

***Результати.** У статті сформульовано основний категорійний апарат методології дослідження засад оцінювання економічного потенціалу переробних підприємств АПК. проаналізовано теоретичні аспекти оцінювання економічного потенціалу підприємства. запропоновані загальні та специфічні методи оцінювання економічного потенціалу переробних підприємств АПК. Систематизовані загальні принципи оцінки економічного потенціалу: системності, узгодженості, варіантності, оптимальності, комплексності, адекватності, ефективності.*

***Ключові слова:** інтегральна оцінка, економічний потенціал підприємства, переробні підприємства АПК, ресурси, формування потенціалу, принципи оцінювання потенціалу.*

**Постановка проблеми.** Для високорозвинених економік світу характерно майже 100% використання продукції сільського господарства в переробній промисловості своїх країн. В Україні ж простежується закономірність зростання частки сировинної сільськогосподарської продукції в експорті країни зі зменшенням загального рівня її технологічної переробки та інноваційного розвитку переробних підприємств на відміну від динаміки розвитку підприємств АПК Європейського Союзу. Можна зробити висновок про низьку технологічну

структуру українського експорту та відповідно суттєвий вплив на ціноутворення в переробній промисловості України зовнішніх чинників: цінова кон'юнктура на зовнішніх ринках, динаміка валютного курсу.

Виникає питання про комплексну оцінку економічного потенціалу переробних підприємств АПК, тобто потенційну можливість здійснювати переробку сільськогосподарської сировини в Україні, що на сьогодні експортується за кордон. Істотним недоліком багатьох досліджень щодо оцінювання економічного потенціалу переробного підприємства АПК – відсутність системного підходу до відбору показників його оцінювання в цілому. Дослідження проблем формування і використання економічного потенціалу переробних підприємств АПК також дуже обмежені. Серед них практично не вирішувалася проблема виміру елементів економічного потенціалу підприємств в регіоні та його величини в цілому.

Актуальність обраної теми обумовлена необхідністю побудови економіко-математичних та економетричних моделей, що можуть бути корисними для опису динаміки розвитку переробних підприємств, а також можливістю сформулювати оптимальну структуру переробних підприємств у регіональному розрізі. До того, це шлях до удосконалення системи стратегічного управління формування і розвитку економічного потенціалу підприємств АПК в сучасних умовах.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питання оцінювання економічного потенціалу підприємств розглядають у своїх працях такі вітчизняні вчені: Балацький О.Ф., Бачевський Б. Є., Бикова В. Г., Головкова Л. С., Гончар О. І., Краснокутська Н. С., Заблудська І. В., Лапін Є. В., Мізюк Б. М., Олексюк О. І., Отенко І. П., Решетняк О. О., Репіна І. М., Россоха В. В., Савченко В. Ф., Савченко М. В., Скоробогата Л. В., Федонін О. С. та ін. Проте, незважаючи на значне коло практичних, методичних, теоретичних досліджень із цієї проблематики, аналіз літератури з даної теми виявив відсутність єдиного підходу до оцінки економічного потенціалу, залишаючи дискусійні моменти для подальшого дослідження. Тому існує необхідність глибоких наукових досліджень із пошуку нових підходів до оцінювання економічного потенціалу переробних підприємств АПК.

**Мета статті.** Метою дослідження є узагальнення та подальший розвиток наявних теоретичних і концептуальних підходів до оцінювання економічного потенціалу переробних підприємств АПК.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Завдання оцінювання економічного потенціалу переробних підприємств АПК представляється особливо актуальним в сучасному нестабільному середовищі. Наявність на переробних підприємствах АПК значних за масштабом виробничих потужностей, обладнання та фахівців у сполученні зі слабким знанням ринку і жорстокістю конкуренції дозволяє говорити про те, що ці підприємства слабо використовують свій економічний потенціал. Це виражається в скороченні обсягів продажів, масштабів діяльності та зменшення трудових колективів на підприємствах. У результаті переробні підприємства не тільки не контролюють свою нішу на ринку, але і постійно погіршують ринкові позиції та підсилюються труднощі з продовженням основної діяльності, частину переробних підприємств стають банкрутами. Особливо це характерно для цукрової та м'ясної галузі.

Агропромисловий комплекс містить три складники: крім безпосереднього виробництва сільськогосподарських ресурсів, сюди також входять галузі обробної промисловості, що випускають засоби виробництва та здійснюють виробничо-технічне обслуговування (продовольче, тракторне та сільськогосподарське машинобудування, виробництво мінеральних добрив та хімічних засобів захисту рослин тощо), а також галузі переробки сільськогосподарської сировини в кінцеву споживчу продукцію (м'ясна, молочна, борошномельно-круп'яна, рибна, комбікормова, харчосмакова, також

частково входить легка промисловість, що базується на переробці сільськогосподарської сировини тощо). Співвідношення цих сегментів в АПК розвинених країн становить 15, 35 і 50 % відповідно.

Сучасний АПК країни має більш 9000 підприємств з переробки сільськогосподарської сировини та виробництва харчової продукції. Борошномельно-круп'яною промисловістю є підгалузь переробної сфери АПК, що взаємозалежна як від забезпеченості сировиною, так і купівельною спроможністю споживача. Найбільші центри зосереджені у Києві, Одесі, Харкові, Миколаєві, Запоріжжі, Тернополі та Львові.

Елеватори високої потужності сконцентровані у Миколаєві, Херсоні, Дніпропетровську, Одесі, Маріуполі, Кременчуці Запоріжжі. Цукрова промисловість має близько 189 цукрових заводів, 5 – цукрорафінадних. Крохмале-паточна промисловість розташована в основному у Чернігівській, Житомирській та Дніпропетровській областях. М'ясопереробна промисловість представлена м'ясокомбінатами, які розміщені, в основному, у великих містах та районних центрах. Найбільші розташовані у Києві, Дніпропетровську, Харкові, Полтаві, Запоріжжі, Одесі, Черкасах, Вінниці, Прилуках.

До молокопереробної промисловості належать: маслопереробна, сироварна та молоко консервна; в Україні функціонує понад 500 підприємств. Олієжирова промисловість включає переробку насіння соняшника, ріпаку, сої, льону для виробництва олії, маргарину, мильних засобів, оліфи тощо. Підприємства в основному розміщені неподалік сировинних зон. Плодоовочеконсервна промисловість здебільш зосереджена біля районів з наявністю сировини. Найбільші центри переробної промисловості розташовані в Одесі, Херсоні, Сімферополі(тимчасово окупована територія України російським агресором), Черкасах, Ізмаїлі, Ніжині та Кам'янець-Подільську.

Виноробна промисловість становить первинне виноробство, яке розташоване в основному у сировинних районах, та вторинне (а також розлив), яке розміщено у забезпечених сировиною районах, так і в місцях споживання. Найбільшими виробниками вин є в Одеська обл., Крим(тимчасово окупована територія України російським агресором), Херсонська, Миколаївська, Закарпатська обл. Ефіроолійна промисловість була зосереджена переважно в Криму до його окупації російськими агресорами. Пиво-безалкогольна промисловість налічує майже 300 виробництв, що виготовляють пиво, плодово-ягідні напої та мінеральні води. Спиртова та лікеро-горілчана промисловість складає понад 40 підприємств з лікеро-горілчаної промисловості, зосереджена, переважно, у великих містах, а також багато спиртових заводів розташовано в межах сировинних районів. Тютюново-ферментаційна промисловість складає 11 тютюнових фабрик, 7 – ферментаційних заводів та завод ацетатних фільтрів.

Економічний потенціал переробного підприємства АПК найчастіше розкривається через сукупність характеристик: реальні можливості, обсяг ресурсів і резервів, здатність до використання потенціалу, рівень і результати його реалізації. Очевидно, що реальні можливості та здатність до використання потенціалу підприємства оцінити в абсолютних значеннях, а інші можуть бути зведені до оцінювання результативності й ефективності. Важливість оцінювання як управлінського процесу підкреслюється і класиками стратегічного управління Р. Капалном і Д. Нортонем, які справедливо визначають: «Можна управляти тим, що піддається оцінюванню. Можна оцінити те, що можна описати» [1, 2].

Очевидно, що потрібна нова концепція і, відповідно, новий підхід до оцінювання та управління економічним потенціалом переробних підприємств АПК. Розробку концепції формування та розвитку економічного потенціалу переробних підприємств необхідно проводити в рамках класичних підходів методології

пізнання та оцінювання. Для економічних досліджень пріоритетне значення має аспект структурності. Насамперед, це стосується функціональної структури об'єкта, що досліджується.

Використання зазначеного підходу дає можливість підсилити цільовий аспект діяльності переробного підприємства АПК і ввести поняття економічного потенціалу підприємства за траєкторією розвитку. Економічний потенціал за траєкторією розвитку – це згруповані за функціями управління джерела, можливості, засоби, що можуть бути приведені до дії і використані для досягнення основних цілей переробного підприємства – забезпечення конкурентоздатності і беззбитковості за видами діяльності.

Дослідження економічного потенціалу переробного підприємства АПК можна запропонувати проводити у формі комплексного, поетапного і структурного аналізу та оцінювання. При комплексній формі оцінювання економічного потенціалу переробних підприємств досліджуються всі складові економічного потенціалу, що інтегруються в єдиний показник. Основні методи інтегрування показників – експертний або рейтинговий.

Під час поетапного оцінювання економічного потенціалу переробних підприємств, увага акцентується на головних критеріях, що визначають здатність підприємства вирішувати його основні завдання. У такому випадку проблема зводиться до деталізації головних критеріїв, що забезпечують комплексну оцінку економічного потенціалу переробного підприємства.

Побудова будь-якої системи управління вимагає забезпечення зворотного зв'язку між рішеннями, що були прийняті та результатами, які отримано внаслідок їх виконання. Засобом налагодження такого зв'язку є оцінювання або процес оцінки, змістовне навантаження якого полягає у визначенні цінності отриманих результатів, з точки зору досягнення поставлених цілей.

Досліджуючи методологію оцінювання будь-яких явищ, процесів, об'єктів, науковці схилиються до виокремлення її структурних елементів, послідовне визначення яких дозволяє упорядкувати сам процес оцінки. Лапин Е. В., Федонін О. С., Репіна І. М., Олексюк О. І. зазначають принципи, підходи, критерії, методи та показники в якості структуроутворюючих елементів методології оцінювання потенціалу [3, 4].

Звертаючись до структуризації методології на загальнонауковому рівні, варто звернути увагу на наявність у викладеній структурі певних неузгоджень і спрощень. Бажин І. І., Осіпов В. П., Шаповал П. О. Райан Б. К., Отенко И. П. у своїх працях компонентами методології будь-якого дослідження вважають: проблему, підхід, концепцію та механізм. У свою чергу, постановка проблеми має чітко визначити об'єкт і цілі дослідження, підхід конкретизується в принципах, концепція виражається в системі понять і відмітних особливостей об'єкта, механізм визначає сукупність засобів і методів вирішення проблеми [5, 6, 7, 8, 9].

Насамперед, потребує обґрунтування цільова спрямованість оцінювання економічного потенціалу переробного підприємства, яке, відповідно до визначених функцій управління, застосовується для вирішення різноманітних завдань. Так, прийняття рішень щодо створення або розвитку переробного підприємства завжди пов'язане із дослідженням наявності економічного потенціалу. За таких умов виникає об'єктивна необхідність оцінювання, яке матиме за мету визначення величини сформованого економічного потенціалу, його достатності для досягнення цілей розвитку, а також характеру його розвитку. Наявний розрив у величині сформованого економічного потенціалу та цільового стратегічного потенціалу підприємства дозволяє отримати інформацію щодо перспективних напрямів формування чи реформування економічного потенціалу.

Невід'ємним компонентом методології є принципи щодо яких в сфері оцінювання потенціалу не сформовано достатньо чіткої наукової позиції. Численні

праці, присвячені оцінюванню ефективності використання потенціалу різного рівня, містять лише методичні прийоми оцінювання, критерії та системи оціночних показників і залишають поза межами дослідження методологічні принципи [3–9].

Балацким О. Ф. розроблені загальні принципи оцінки економічного потенціалу: системності, узгодженості, варіантності, оптимальності, комплексності, адекватності, ефективності [10, с. 553]. Зважаючи на сформульовані цілі, об'єктом оцінки має бути або сформований потенціал переробного підприємства у його вартісному вимірі, або реалізований потенціал, відображений як у вартісних показниках, так і в конкретних і вимірюваних результатах щодо створеної цінності (табл. 1).

**Таблиця 1 – Цілі оцінювання економічного потенціалу переробного підприємства**

№ п/п	Об'єкт оцінки	Ціль оцінювання економічного потенціалу
1.	Сформований потенціал	1) визначення величини сформованого переробним підприємством економічного потенціалу; 2) вивчення характеру бізнес-процесів економічного потенціалу переробного підприємства.
2.	Реалізований потенціал	1) визначення рівня відповідності сформованого та реалізованого економічного потенціалу переробного підприємства; 2) встановлення рівня відповідності реалізованого економічного потенціалу визначеним цільовим пріоритетам функціонування та розвитку переробного підприємства; 3) визначення ефективності реалізації потенціалу з точки зору отримання переробним підприємством необхідних результатів.

*Примітка. Розроблено автором на основі [6–8].*

Системний принцип базується на наступних основних підходах:

1. Багатоплановості, який полягає у тому, що будь-який об'єкт розглядається у декількох планах, аспектах.

2. Багатомірності, який полягає у тому, що будь-який складний об'єкт характеризується великою сукупністю властивостей, які об'єднані в групи (кластери), кожен з яких описує ті чи інші його особливості.

3. Ієрархічності (полягає у тому, що вивчення складних об'єктів має базуватися на уявленні про ієрархічності їх структури, а саме на уявленні про розміщення частин або елементів цілого у порядку від вищого до нижчого. Ієрархічну структуру мають не тільки моделі складу системи ( системи - підсистеми-елементи ), а також властивості якості цих систем та критерії, що використовуються для їх оцінки).

4. Динамічності (полягає у тому, що системний підхід вимагає розглядання досліджуваних об'єктів у їх розвитку на всіх етапах життєвого циклу).

Визнаючи доцільність врахування загальнонаукових принципів (системності, адекватності (відповідності), комплексності) під час оцінювання потенціалу переробного підприємства, достатньо дискусійними щодо означеної сфери є принципи варіантності, оптимальності та ефективності.

На користь такої точки зору свідчить той факт, що доцільність розробки

декількох варіантів сполучень структурних елементів економічного потенціалу виникає під час обґрунтування напрямів розвитку підприємства, для яких максимальний обсяг потенціалу вважається критерієм обрання для реалізації того чи іншого варіанта відповідно до принципу оптимальності. Між тим, коли мова йде про безпосереднє перетворення визначених можливостей на результат, тобто реалізацію потенціалу, то існування різних варіантів оцінювання не забезпечує конкретності та однозначності, що є вкрай необхідним для здійснення керуючих впливів. Відхилення принципу варіантності автоматично порушує логіку застосування під час оцінювання економічного потенціалу принципу оптимальності, відповідно до якого пріоритетним вважається той варіант рішення, що максимізує сукупні можливості переробного підприємства. Характер зауважень стосовно принципу ефективності пов'язаний із його змістом, згідно з яким витрати на процес оцінки мають бути меншими за ефект від «використання отриманих відомостей» [9, с. 58]. За такої логіки мова йде не про формування методологічного підґрунтя оцінки, а про вимоги до її організації, в числі яких, безперечно, ефективність в її витратному розмінні повинна посідати гідне місце.

Окремого розгляду потребує наведений в монографіях [3; 9] принцип узгодженості. За трактовкою Є. Лапіна, його застосування означає необхідність «узгодження між собою показників, що використовуються під час оцінки, а також результатів оцінки елементів економічного потенціалу» [3]. Погоджуючись із важливістю узгодженості показників, слід зазначити між тим, що дане положення не має самостійного характеру, а є обов'язковою вимогою застосування принципу системності, оскільки системою вважається сукупність взаємопов'язаних елементів, які вступають у взаємодію та створюють єдине ціле [9]. Щодо узгодженості результатів, то мова має йти скоріше про їх відповідність цілям та структурі потенціалу, а не про їх підпорядкованість один одному.

В оцінюванні економічного потенціалу переробних підприємств зацікавлені: кредитори, інвестори, державі структури, акціонери, керівники самого підприємства, постачальники, страхові підприємства. Оцінювання економічного потенціалу переробного підприємства може здійснюватись з такою метою:

- підвищення ефективності поточного управління переробним підприємством;
- визначення вартості цінних паперів у випадку купівлі-продажу акцій переробного підприємства на фондовому ринку;
- визначення вартості переробного підприємства у випадку його купівлі-продажу цілком або частинами;
- реструктуризації переробного підприємства;
- розробки плану розвитку переробного підприємства;
- визначення кредитоспроможності переробного підприємства і вартості заставної за кредитування;
- висновку страхового договору, у процесі якого виникає необхідність визначення вартості активів переробного підприємства;
- визначення бази оподаткування;
- прийняття обґрунтованих управлінських рішень на переробному підприємстві;
- здійснення інвестиційного проекту розвитку бізнесу.

Варто зауважити, що оцінювання економічного потенціалу переробного підприємства слід проводити також при активній фінансово-інвестиційній діяльності підприємства:

- а) продажу визначеної частини нерухомості;
- б) одержання кредиту під заставу частини нерухомості;
- в) страхування нерухомого майна і визначення у зв'язку з цим його вартості;

г) передачі нерухомості в оренду;  
д) оформлення частини нерухомості як внеску у статутний фонд знову створюваного підприємства.

2. Оцінювання окремо виробничого потенціалу переробного підприємства може проводитись у випадках:

- а) продажу окремих одиниць обладнання;
- б) оформлення заставної;
- в) страхування рухомого майна;
- г) передачі машин, обладнання в оренду;
- д) організації лізингу машин, обладнання;
- е) визначення амортизаційних відрахувань;
- є) оформлення машин і обладнання як внеску в статутний фонд іншого підприємства;
- ж) при реалізації інвестиційного проекту.

3. Оцінювання інтелектуального потенціалу переробного підприємства проводиться при:

- а) передачі або продажу торгової марки іншому підприємству;
- б) наданні франшизи іншим компаньйонам;
- в) визначенні збитку, що був нанесений діловій репутації підприємства незаконними діями інших підприємств;
- г) використанні гудвілу як внеску в статутний капітал;
- д) при визначенні вартості всіх нематеріальних активів для оцінки вартості підприємства.

Забезпечення зворотного зв'язку між процесами формування та реалізації економічного потенціалу вимагає, в свою чергу, оцінювання відповідності величин реалізованого та сформованого економічного потенціалу, а також порівняння отриманих результатів із вартістю потенціалу. Перш, ніж виокремити цілі такого оцінювання, необхідно зробити деякі термінологічні пояснення. Так, на понятійному рівні «реалізація потенціалу» являє собою процес перетворення потенціалу у конкретні та вимірювані результати. Найчастіше в економічній літературі вживається стале словосполучення «використання економічного потенціалу» [3-8], що з точки зору понятійного апарату, можна трактувати, як отримання корисності від потенціалу. Хоча за значенням наведені формулювання майже тотожні, проте, з огляду на те, що із введених сутнісних характеристик потенціалу: ресурси, здатності, компетенції, термін «використання» не охоплює всієї розмаїтості його елементів.

Так, якщо ресурси дійсно використовують на підприємствах, то здатності, а більш того компетенції, тільки реалізують. Ураховуючи названі аспекти, термін «використання» коректно вживати тільки у зв'язку з ресурсним потенціалом, на загальному ж рівні більш ємним, з точки зору автора, є термін «реалізація потенціалу».

За відсутності інших вагомих наукових розробок з означеної проблеми певний інтерес, з нашої точки зору, представляє вивчення принципів наукового пізнання, в числі яких особливої уваги потребують принципи детермінізму, відповідності, додатковості, раціональності [6-8]. Детермінізм фігурує, передусім, у формі причинності як сукупності обставин, що передують в часі будь-якій події та викликають її. Тобто має місце зв'язок явищ і процесів, коли одне явище, процес (причина) за певних обставин за необхідності породжує інше явище процес та наслідок [3]. Розглядаючи принцип детермінізму, доцільно акцентувати на таких припущеннях:

- по-перше, наслідком процесу оцінювання є визначена величина, ступінь або ефективність реалізації потенціалу, які було забезпечено за певних обставин і умов;
- по-друге, причинами (умовами) забезпечення певних величини, ступеня та

ефективності реалізації економічного потенціалу є наявні структурні елементи потенціалу, синергійні ефекти від їх взаємодії в процесі реалізації потенціалу, а також впливи зовнішнього середовища на хід даного процесу.

Оскільки зроблені припущення не порушують логіку процесу оцінювання потенціалу, викладену вище, а також узгоджуються із гносеологічним розумінням детермінізму [10], то даний принцип можна вважати методологічною основою оцінювання. Причому його застосування дозволить забезпечити зворотний зв'язок між результатами оцінки та причинами, що їх зумовили, а також сприятиме встановленню відповідності між ними. Якщо вимога зворотного зв'язку є підґрунтям для прийняття ґрунтовних управлінських рішень і відноситься до спектра ключових принципів управління, то відповідність є загально визнаним принципом оцінювання [9]. Зміст принципу відповідності стосовно оцінювання потенціалу полягає в забезпеченні адекватності оцінки – теорії економічного потенціалу, критеріїв – цілям оцінки, показників – обраним критеріям, отриманих результатів – об'єктивній дійсності тощо.

Таким чином, проведений логічний аналіз дійсних і можливих принципів оцінювання потенціалу, дозволяє сформуванню їх систему, авторське бачення якої наведено в табл. 2, а основна мета – підвищення достовірності та об'єктивності оцінки.

**Таблиця 2 – Принципи оцінювання потенціалу підприємства**

№ п/п	Назва принципу	Зміст принципу
1.	Системності	Вимагає оцінювання сформованого та реалізованого потенціалу як складної системи ресурсів, здатностей і компетенцій, які пов'язані формами зв'язку.
2.	Відповідності	Полягає в забезпеченні адекватності оцінювання потенціалу – теорії потенціалу, критеріїв – цілям оцінки, показників – обраним критеріям, отриманих результатів – об'єктивній дійсності.
3.	Комплексності	Означає врахування всіх елементів потенціалу, формування та реалізація яких забезпечують створення підприємством цінності.
4.	Детермінізму	Забезпечує зворотній зв'язок між результатами оцінки та причинами.
5.5	Додатковості	Забезпечує різноманітність елементів потенціалу та встановлює їх взаємний вплив раціональності.
6.	Раціональності	Означає, що взаємовиключні або протилежні критерії та показники не можуть застосовуватися в межах однієї системи оцінки.
7.	Порівняння	Полягає у побудові такої системи оцінки, яка забезпечить порівняння в часі і в просторі величини сформованого потенціалу, досягнутого результату із наявним потенціалом на вході в систему його трансформації.
8.	Безперервності та гнучкості	Означає періодичність оцінювання та можливість вносити коректування в систему оціночних показників.

*Примітка. Розроблено автором на основі [4–7].*

Аналіз літературних джерел щодо питань оцінювання економічного потенціалу взагалі або його окремих елементів [4–7] виявив невисокий інтерес науковців до визначення критеріїв оцінки. Систематизовані загальні методи оцінювання економічного потенціалу переробних підприємств подано в табл. 3.

**Таблиця 3 – Загальні методи оцінювання економічного потенціалу переробного підприємства**

№ п/п	Назва методу	Коротка характеристика методу оцінювання
1.	Метод декомпозиції	Дозволяє «представити залежність економічного потенціалу підприємства від окремих його компонент у вигляді елементарного функціонала $P = f(x_i)$ , де $x_i$ – $i$ -й компонент економічного потенціалу». Причому складність структури економічного потенціалу зумовлює доцільність декомпозиції не тільки в межах його базових елементів, але й опису кожного з них комплексом показників, які забезпечують повноту оцінки.
2.	Індексний метод	Полягає у визначенні відносних показників динаміки змін у формуванні та реалізації економічного потенціалу, а також у кількісній оцінці факторів, які впливають на ці зміни. Особливого значення даний метод набуває під час оцінки збалансованості формування економічного потенціалу та відповідності його реалізації ринковим умовам, оскільки саме порівняння динамічних індексів дозволяє визначити позицію підприємства в часовому просторі.
3.	Коефіцієнтний метод	Активно залучається для здійснення оцінки реалізації економічного потенціалу та передбачає використання відносних коефіцієнтів, отриманих шляхом зіставлення абсолютних показників, які характеризують різні аспекти реалізації економічного потенціалу підприємства. Важливу роль у застосуванні даного методу відіграють показники ефективності діяльності переробного підприємства, перш за все, через цільову орієнтацію реалізації економічного потенціалу на їх зростання, а також фінансові коефіцієнти, досягнення певного рівня яких забезпечується в процесі реалізації фінансового потенціалу.
4.	Експертні оцінки та метод балів	За змістом відносяться до методів якісної оцінки і передбачають формування експертних суджень про стан формування та реалізації економічного потенціалу за допомогою лінгвістичних змінних або бальної шкали оцінювання. Доцільність використання експертних оцінок часто пов'язується із визначенням вагомості того чи іншого елемента економічного потенціалу в ході формування узагальненого показника.

*Примітка. Розроблено автором на основі [7–9].*

З позицій наявності потенціалу та зміни рівня здійснено обґрунтування критеріїв оцінки в працях І. Отенко, де потенціал оцінюється за рівнем відповідності місії та цілям підприємства, а також за критеріями падіння, нарощування/виснаження, розвитку [9].

Систематизовані специфічні методи оцінювання економічного потенціалу переробних підприємств подані в табл. 4.

**Таблиця 4 – Специфічні методи оцінювання економічного потенціалу переробного підприємства**

№ п/п	Назва методу	Коротка характеристика методу оцінювання
1.	Метод детермінованого факторного аналізу	<p>В основі застосування якого є уявлення про те, що результат реалізації потенціалу (або його структурного елемента) може бути представлений як добуток або алгебраїчна сума факторів, які впливають на даний процес. Коли результат реалізації економічного потенціалу описується через добуток факторів, то оцінку пропонується здійснювати за мультиплікативною моделлю:</p> $CPП = \prod_{i=1}^n \Phi_i, \quad (1)$ <p>де <math>CPП</math> – ступінь реалізації потенціалу підприємства (або його структурного елемента);  <math>\Phi_i</math> – фактор, що впливає на реалізацію потенціалу (або його структурного елемента);  <math>n</math> – кількість факторів, за якими проводиться оцінка.                      Якщо ж має місце алгебраїчна сума факторів, то загальна адитивна модель матиме вигляд:</p> $CP = \sum_{i=1}^n \Phi_i \quad (2)$
2.	Метод таксономічного аналізу	<p>Заснований на визначенні «таксономічного показнику» реалізації економічного потенціалу за структурними елементами, загальний зміст якого полягає у встановленні міри відхилення досягнутого результату від гіпотетичного еталону:</p> $D_i = 1 - \frac{C_{i0}^B}{C_0} \quad (3)$ <p>де <math>D_i</math> – показник рівня використання локального потенціалу;  <math>C_{i0}^B</math> – евклідова відстань підприємства до точки еталона;  <math>C_0</math> – відстань до еталонної точки з урахуванням стандартних відхилень.</p>
3.	Метод порівняння	<p>Передбачає співставлення фактично досягнутих показників, які описують процеси формування та реалізації економічного потенціалу, із їх цільовим, середньогалузевим або еталонним рівнем. Саме даний метод становить основу формування узагальнюючого висновку щодо порівняної величини сформованого потенціалу підприємства та ступеня його реалізації.</p>
4.	Метод нечітких множин	<p>Полягає в побудові гістограм показників реалізації економічного потенціалу за елементами його структури, їх агрегуванні за принципом однорідності та розробці нечітких класифікаторів, що формалізують оцінку ступеня реалізації потенціалу в інтервалах «високий», «середній» і «низький». Безперечною перевагою даного методу є можливість ідентифікації стану реалізації економічного потенціалу в інтервальних оцінках із врахуванням ступеня невпевненості експерта щодо граничних меж інтервалів, а також всієї доступної кількісної та якісної інформації, що підвищує точність результатів.</p>

*Примітка. Розроблено автором на основі [6–10].*

Важливою ознакою класифікації методів оцінювання потенціалу є спосіб

узагальнення результатів, відповідно до якого пропонується виділити три принципових методичних підходи:

- 1) на базі одного оціночного показника;
- 2) моделювання узагальненого показника;
- 3) графоаналітичне моделювання.

У першому випадку для узагальнюючого висновку щодо величини потенціалу, ступеня або ефективності його реалізації має бути обґрунтований окремий показник, який комплексно відбиває весь спектр взаємозв'язків між елементами потенціалу та створену ними цінність. Такий показник, на жаль, існує тільки гіпотетично, оскільки навіть ринкова вартість, що, як правило, використовується як узагальнений результат сформованого або реалізованого потенціалу, є оціночною (розрахунковою) величиною і залежить від обраного методу та інформаційного забезпечення оцінки.

Показник прибутку є, насамперед, короткостроковим орієнтиром діяльності і не дозволяє об'єктивно визначити, наприклад, ступінь реалізації інвестиційного потенціалу, результат якої може бути віддалений в часі. Незважаючи на дискусійність формулювання узагальнюючого висновку на основі визначення одного показника, пропонується остаточно оцінку ефективності використання економічного потенціалу підприємства надавати за допомогою абсолютного (обсяг дисконтованого прибутку) або відносного показника (рентабельність витрат або мультиплікатор ринкова вартість підприємства).

**Висновки.** На переробних підприємствах АПК формування й оцінювання економічного потенціалу має свої галузеві особливості. В сучасних складних економічних і політичних умовах в Україні для забезпечення розвитку переробних підприємств АПК, їх тривалого результативного функціонування, необхідно здійснювати політику, спрямовану на формування у них якісного потенціалу та його оцінювання. При оцінюванні економічного потенціалу переробних підприємств пропонується проводити його декомпозицію на компоненти, встановити їх функції й зв'язки, тобто здійснити структуризацію, яка, здебільшого, залежить від виду і напрямів діяльності підприємства. Комплексність оцінювання має забезпечити врахування всіх необхідних елементів потенціалу, а додатковість – забезпечити їх різномірність, встановити їх взаємний вплив.

Зміст реалізації потенціалу переробного підприємства полягає в систематичній діяльності зі створення цінності шляхом бізнес-процесів через наявність ресурсів, здатностей і компетенцій. При тому, що ітеративний характер створення цінності і його тривалість у часі дозволяють акцентувати увагу на систематичності, яка забезпечує постійне відновлення циклу такої діяльності.

Зазначені міркування дозволяють сформулювати цілі оцінювання реалізації економічного потенціалу переробного підприємства у значенні величини реалізованого потенціалу, рівня відповідності реалізованого та сформованого потенціалу, реалізованого потенціалу цільовим пріоритетам функціонування та розвитку переробного підприємства, а також у визначенні ефективності процесу реалізації потенціалу.

### Список літератури/References

1. Каплан, Р. С. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию : пер. с англ. / Р. С. Каплан, Д. П. Нортон. – М., 2005. – 720 с.  
Kaplan, R. S., Norton, D. P. (2005). *Sbalansirovannaya sistema pokazateley. Ot strategii k deystviyuu* [Balanced Scorecard. From strategy to action]. Moscow, 720 p.
2. Каплан Р. С. Организация, ориентированная на стратегию. Как в новой

бизнес-среде преуспевают организации, применяющие сбалансированную систему показателей : пер. с англ. / Р. С. Каплан, Д. П. Нортон. – М., 2005. – 678 с.

Kaplan, R. S., Norton D. P. (2005). *Orhanizaciya, orientirovannaya na strategiyu. Kak v novoy biznes-srede preuspevayut organizatsii, primenyayushchiye sbalansirovannuyu sistemu pokazateley* [The Strategy-Focused Organization: How Balanced Scorecard Companies Thrive in the New Business Environment]. Moscow, 678 p.

3. Лапин Е. В. Экономический потенциал предприятия : монография / Лапин Е. В. – Сумы : Университетская книга, 2002. – 310 с.

Lapin, E. V. (2002). *Ekonomicheskii potencial predpriyatiya: monografiya* [The economic potential of the enterprise: monograph]. Sumy, Universitetskaya kniga Publ., 310 p.

4. Федонін О. С. Потенціал підприємства : формування та оцінка : навч. посіб. / О. С. Федонін. І. М. Репіна, О. І. Олексюк. – К. : КНЕУ, 2004. – 316 с.

Fedonin, O. S., Repina, I. M., Oleksiuk O. I. (2004). *Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka* [The potential of enterprises: development and evaluation]. Kyiv, KNEU Publ., 316 p.

5. Бажин И. И. Исследование систем управления / И. И. Бажин. – Харьков : Консум, 2004. – 336 с.

Bazhin, I. I. (2004). *Issledovaniye sistem upravleniya* [Research of management systems]. Kharkov, Konsum Publ., 336 p.

6. Осіпов В. П. Методологія управління виробничим потенціалом харчової промисловості : автореф. дис. ... д-р екон. наук : 08.07.01. / В. Г. Осіпов. – Одеса, 2004. – 30 с.

Osipov, V. P. (2004). *Metodolohiia upravlinnia vyrobnychym potentsialom kharchovoi promyslovosti* [Management Methodology of food industry production capacity]. Avtoref. dys. d-r ekon. nauk : 08.07.01, Odesa, 30 p.

7. Шаповал П. О. Стратегічний потенціал підприємства: структура та формування / П. О. Шаповал // Торгівля і ринок України : зб. наук.пр. Донецьк : ДонНУЕТ, 2004. – Вип. 18. – С. 277–282.

Shapoval, P. O. (2004). *Stratehichnyi potentsial pidpriemstva: struktura ta formuvannia* [The strategic potential of the company: structure and formation]. *Torhivlia i rynek Ukrainy* [Trade and market of Ukraine]. Donetsk, DonNUET Publ., issue 18, pp. 277-282.

8. Райан Б. Стратегический учет для руководителя / Б. Райан . пер. с англ.; под ред. В. А. Микрюкова. – М. : ЮНИТИ, 1998. – 616 с.

Raian, B. (1998). *Strategicheskii uchet dla rukovoditela* [Strategic Accounting for a management body]. Moscow, YuNITI Publ., 616 p.

9. Отенко И. П. Стратегическое управление потенциалом предприятия : монография / И. П. Отенко. Харьков : ХНЭУ, 2006. – 256 с.

Otenko, I. P. (2006). *Strategicheskoye upravleniye potencialom predpriyatiya; monografiya* [Strategic management of enterprise potential: monograph]. Kharkov, KhNEU Publ., 256 p.

10. Экономический потенциал административных и производственных систем / под ред. О. Ф. Балацкого. – Сумы : Университетская книга, 2006. – 973 с.

Balatskiy, O. F. (2006). *Ekonomicheskii potencial administrativnyh i proizvodstvennyh sistem* [The economic potential of administrative and production systems]. Sumy, Universitetskaya kniga publ., 973 p.

Дата надходження статті до редакції: 07. 09. 2016 р.

**Objective.** *The objective of the article is to study the conceptual basis of evaluation of the economic potential of processing enterprises of agro-industrial complex.*

**Methods.** *A dialectical method of scientific knowledge and scientific methods of epistemology: theoretical generalization, comparison, grouping and analysis are applied in the process of research methods for evaluating agribusiness processing companies.*

**Results.** *The article formulates basic categorical principles of the methodology of study of evaluating the economic potential of processing enterprises of agricultural complex. Theoretical aspects of evaluating the economic potential of the company are analyzed. The general and specific methods of evaluation of the economic potential of processing enterprises of agricultural complex are offered. General principles for assessing the economic potential: consistency, consistency, variance, optimality, comprehensiveness, adequacy and effectiveness are systematized.*

**Key words:** *integrated assessment, economic potential of the company, agriculture processors, resources, capacity building, principles of capabilities evaluation.*

**Цель.** *Целью статьи является исследование концептуальных основ оценки экономического потенциала перерабатывающих предприятий АПК.*

**Методика.** *В процессе исследования методов оценки перерабатывающих предприятий АПК использованы диалектический метод научного познания, а также общенаучные методы гносеологии: теоретического обобщения, сравнения, группировки и анализа.*

**Результаты.** *В статье сформулирован основной категорийный аппарат методологии исследования принципов оценки экономического потенциала перерабатывающих предприятий АПК. проанализированы теоретические аспекты оценки экономического потенциала предприятия. предложены общие и специфические методы оценки экономического потенциала перерабатывающих предприятий АПК. Систематизированы общие принципы оценки экономического потенциала: системности, согласованности, вариантности, оптимальности, комплексности, адекватности, эффективности.*

**Ключевые слова:** *интегральная оценка, экономический потенциал предприятия, перерабатывающие предприятия АПК, ресурсы, формирование потенциала, принципы оценки потенциала.*

УДК 796.5  
Завальнюк О. С.,  
асистент кафедри  
міжнародної економіки та туризму,

Донецький національний університет  
економіки і торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського,  
Україна, Кривий Ріг,  
e-mail: 90astarta@gmail.com

## ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Zavaliuk O. S.,  
Assistant, International Economics  
and Tourism Department,

Donetsk National University  
of Economics and Trade  
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,  
Kryvyi Rih, Ukraine,  
e-mail: 90astarta@gmail.com

## DEVELOPMENT TRENDS OF SPORTS TOURISM MARKET IN UKRAINE

**Мета.** *Мета статті полягає у встановленні основних тенденцій на ринку спортивного туризму України, виокремленні основних найбільш атрактивних районів і території для розвитку спортивного туризму в Україні.*

**Методи.** У статті використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, що дало змогу вирішити проблемні питання. Для досягнення мети використовувались такі методи дослідження: теоретичне узагальнення і порівняння (визначення сутності понять «спортивний туризм», «пішохідний, водний, велосипедний, спелеотуризм»), методи економічного аналізу (групування, табличний метод, метод діаграм) і комплексного логічного узагальнення.

**Результати.** Виявлено специфічні риси спортивного туризму, проаналізовано тенденції розвитку ринку спортивного туризму на території України. Зроблено порівняльний аналіз динаміки туристичних потоків в Україні. Вперше розглянуто територіальні особливості розвитку ринку спортивного туризму та виокремлено найбільш атрактивні райони і території для розвитку спортивного туризму в Україні.

**Ключові слова:** спортивний туризм, форми туристичної роботи, види спортивного туризму, ринок туристичних послуг, територіальне розповсюдження.

**Постановка проблеми.** Туризм є однією з важливих соціально-економічних галузей світової економіки. Розвиток економіки частково визначається рівнем розвитку туристичної діяльності, отже, необхідно шукати нові шляхи для розвитку туризму.

Внутрішньополітичний стан в Україні вніс свої корективи в економічні та соціальні процеси, насамперед, в сферу туристичного бізнесу. За період з 2013 року 89% українців перейшли на режим жорсткої економії, скоротивши тим самим бюджет на подорожі [1]. Сьогодні туристичний ринок України переживає зміни, головною особливістю є переорієнтація ринку туристичних послуг на внутрішній туризм. За даними департаменту культури та туризму України, за період з 2014–2016 роки значно збільшилась кількість туристів, що бажають відпочити в Україні, а також придбати екскурсійні тури. За цей період потік туристів збільшився (в середньому на 30% ) [1]. Внутрішній туризм, зокрема спортивний, вигідний відсутністю бюрократичних зволікань, суттєвою економією, відсутністю мовного бар'єру та акліматизації тощо. Все більше значення набуває спортивний туризм як альтернатива економічного, активного відпочинку. Спортивний туризм стає все більш вагомим сегментом не лише в Україні, а й у світової туристичної індустрії. Таким чином, аналіз та оцінка ринку спортивного туризму на теренах України є досить актуальною темою досліджень.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Проблеми специфіки спортивного туризму як явища досліджували такі науковці: Колотуха О. В., Матусевич О. Л., Льготіна Л. П. та ін. Оцінкою стану і перспектив спортивного туризму в країнах пострадянської системи вивчали: Кугушева А. М., Бейдик О. О., Мишлявцева С. Е. У працях таких вчених, як Преображенський В. С., Крачило Н. П. та Колотуха О. В. можна простежити формування наукових принципів туризму.

Незважаючи на широкий спектр проведених досліджень, на сьогоднішній день серед науковців немає єдиного підходу до визначення сутності поняття «спортивний туризм», розгляду його специфічності та особливостей. Так, питання про сутність і структуру ринку спортивного туризму вимагають більш детального розгляду.

**Мета статті.** Мета статті полягає у встановленні основних тенденцій на ринку спортивного туризму України, виокремити основні найбільш атрактивні райони і території для розвитку спортивного туризму в Україні.

#### **Виклад основного матеріалу дослідження.**

Спортивний туризм в світі є одним з специфічних видів туризму. В розвинених країнах світу спортивний туризм розвивається на аматорському рівні, фігуруючи як вид пригодницького або екстремального туризму. В Україні та країнах колишнього СРСР

спортивний туризм є видом активної рекреаційно-туристської діяльності, яка здійснюється в незайманому або слабозміненому природному середовищі, полягає у проходженні туристських маршрутів з подоланням різноманітних перешкод природного середовища (перевалів, вершин, порогів, каньйонів, печер, боліт тощо) різними засобами пересування із використанням спеціальних технічних прийомів і спорядження. Спортивний туризм є природноорієнтованим за суттю і входить до блоку активного туризму разом зі спортивно-оздоровчим та екстремальним туризмом, на які накладається предметне поле пригодницького туризму [2, с. 12].

Головним керівним органом у сфері спортивного туризму в Україні є «Федерація спортивного туризму України», яка становить обласні федерації спортивного туризму, до складу яких входять спортивно-туристичні клуби, гуртки, центри спортивного туризму тощо. Саме вони встановлюють і регулюють нормативні вимоги до організації і проведення спортивних туристичних походів. На базі федерації працює «Центральна маршрутно-кваліфікаційна комісія», що видає дозвіл на проведення походів різної категорії та видів спортивного туризму, присвоєння спортивних розрядів зі спортивного туризму тощо [3].

Головною та основною формою туристичної роботи – походи. Спортивні туристичні походи – це групове або командне проходження туристичного спортивного маршруту певної протяжності з подоланням природних перешкод (перевалів, порогів, печер тощо) різної складності за нормативний час.

Залежно від технічної складності, кількості природних перешкод, протяжності, тривалості походи поділяються на категорійні (1–6 категорії) та не категорійні. Не категорійні походи організуються туристичними фірмами і туристичними бюро, а категорійні походи, особливо складності (3–6) проходять реєстрацію у ФСТУ (Федерації спортивного туризму України) та по завершенню проходять чітку перевірку з представленням звіту про похід. [4, с. 20–21].

Спортивний туризм вимагає мінімальних витрат, адже маршрути прокладаються в природному середовищі, він відноситься до соціального виду спорту. За нормами ФСТУ спортивний туризм за видами поділяється на: пішохідний, лижний, гірський, водний, велосипедний, спелеологічний, вітрильний, авто/мототуризм. Детального розгляду потребують такі види спортивного туризму, що є найбільш масовими, та динаміка туристичних потоків яких з кожним роком зростає. До позитивних тенденцій можна визначити збільшення туристичного потоку в напрямі пішохідного (з 6262 учасники 2105 р. до 7832 – 2016 р.), велосипедного (з 1014 чол. 2015 р. до 1408 чол. 2016 р.), вітрильного (з 11 осіб 2015р. до 68– 2016 р.) (табл. 1).

Щодо тенденції туристичного потоку по категоріям складності, то найбільша кількість туристів від загальної кількості належить ступеневим походам та походам I-ї категорії складності, адже даний рівень є найменш складним і не потребує додаткової підготовки. Найменший туристичний потік характерний для походів вищої категорії, по-перше, через необхідну обов'язкову кваліфікаційну підготовку та наявність свідоцтва про участь або керівництво походами I–II категорії складності; по-друге, через необхідність специфічних природних умов для спортивного туризму (табл. 1).

Майже 70% усього туристичного потоку спортивного туризму припадає на пішохідний, в меншій мірі представлений велосипедний і водний. Найменша частка припадає на авто/мототуризм, вітрильний і спелеотуризм, загалом лише 7% [5].

На відміну від пішохідного, водного, велосипедного видів, такі види, як лижний та вітрильний представлені значно меншим туристичним потоком. Адже для лижного туризму, першочерговою умовою є наявність постійного снігового покриву досить тривалий час, тому такий вид можна планували лише сезонно і в залежності від погодних умов.

**Таблиця 1 – Кількість учасників спортивних походів за категоріями складності за 2015–2016рр.**

Вид туризму	Пішохідний		Лижний		Гірський		Водний		Велосипедний	Авто/Мото		Спелео туризм		Вітрильний		
	2015	2016	2015	2016	2015	2016	2015	2016		2015	2016	2015	2016	2015	2016	
I	145	1359	101	60	126	174	471	482	484	382	17	19	34	55	11	27
II	304	340	17	31	91	59	140	189	89	211	15	6	0	22	0	2
III	145	143	0	0	56	91	55	61	67	90	11	10	0	0	0	31
IV	12	12	0	0	16	39	20	41	28	10	4	21	0	0	0	0
V	12	17	0	0	9	29	30	32	27	38	0	0	0	0	0	0
VI	0	0	0	0	10	0	14	16	13	9	0	0	0	0	0	8
Ст.с.	4290	5916	12	12	0	0	427	377	306	192	0	0	19	34	0	0
Н/к	48	0	0	0	2	20	112	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Всього	6262	7832	130	103	310	412	1269	1098	1014	1408	47	56	53	111	11	68

*Примітка. Розроблено автором на основі [5].*

Як один з видів активного відпочинку, спортивний туризм висуває свої специфічні вимоги до всього комплексу рекреаційно-туристичних ресурсів, зокрема природних. Він слугує для перевірки і розвитку фізичних та моральних якостей людини в природних умовах різноманітної дискомфорності та досягнення за таких умов певних результатів, тому тут особливо ціняться малозмінені людиною ландшафти, що потребують для проходження по ним тренувань і, як правило, спеціального спорядження.

Досить важливим для розвитку індустрії спортивного туризму є територіально-географічне розміщення центрів спортивного туризму. Спортивний туризм використовує ті самі ресурси, що й оздоровчий, але принципово відмінністю є те, що для нього особливо привабливими є несприятливі і комфортні сторони цих ресурсів, а близькі до екстремальних, що знаходяться на межі можливостей людини чи близькі до неї.

Так, наприклад, в гірських подорожах привабливим є важкодоступний рельєф, але водночас, подорожі відбуваються в комфортний кліматичний період. У зимових подорожах і рельєф, і кліматичні умови істотно відрізняються від інших видів рекреації. Отже, можна стверджувати, що такий комплекс ресурсів доцільно виокремити в самостійну категорію – категорію спортивних рекреаційно-туристських ресурсів [7, с. 21]. Досить важливим для розвитку індустрії спортивного туризму є територіально-географічне розміщення центрів спортивного туризму.

*Пішохідний спортивний туризм* – один з найпоширеніших видів спортивного туризму, основною метою якого є подолання групою туристів маршруту по місцевості з місця відправлення до місця прибуття за вказаний проміжок часу.

Цей вид спортивного туризму є найбільш масовим, це пов'язано з тим, що для проведення не потрібно спеціального спорядження, на відміну від лижного, водного, вітрильного, та потрібен мінімальний набір природних перешкод. Тому пішохідний

туризм поширений по всій території України, але особливою можна визначити лісостепову зону, берегову лінію Чорного моря, територію Українських Карпат.

Основним географічним центром на сьогодні є район Східних Карпат, а найпопулярнішими маршрутами на туристичному ринку є відвідування «Українських двотисячників» (гірський масив Чорногора, з двотисячниками Говерла (2061 м), Бребенескул (2035 м), Піп Іван Чорногорський (2028 м), Петрос (2020 м), Гутин Томнатик (2016 м), Ребра (2001 м)).

Відповідно до звітів центральної маршрутно-кваліфікаційної комісії України, найбільш інтенсивний потік туристів у пішохідному спортивному туризмі припадає на Харківську, Дніпропетровську, Одеську, Івано-Франківську області, які значно випереджають інші регіони України [5]. До позитивних тенденцій можна визначити збільшення туристичного потоку в напрямі пішохідного спортивного туризму (з 6262 учасники 2105 р. до 7832 в 2016 р.), а також збільшення туристичного ступеневих спортивно-туристичних походів (з 4290 учасники 2105 р. до 5916 – 2016 р.).

*Велосипедний спортивний туризм* – проходження велосипедом маршрутів, що містять загальнотуристичні і специфічні для велотуризму об'єкти екскурсійного характеру. Спортивні велосипедні походи класифікуються за категоріями складності для підвищення туристичної майстерності, удосконалення техніки і тактики проходження маршрутів, освоєння нових видів туристичного спорядження, отримання спортивних звань.

В Україні цей вид представлено найбільш широко, адже він не вимагає особливих умов (подолання природних перешкод, певний обов'язків набір висоти, віддаленість від населених пунктів тощо). Найбільш атракційними районами велосипедних спортивних подорожей на туристичному ринку є Полтавщина, Одещина, Київщина, Харківщина, схід Житомирської області. Але головним і популярнішим центром є район Шацьких озер, Волинської області: лише за 2016 рік інтенсивність велосипедних подорожей в цьому регіоні зросла на 41% , як порівняти з 2015 роком [5]. До позитивних тенденцій можна визначити збільшення туристичного потоку в напрямі велосипедного туризму, з 6262 учасники 2105 р. до 7832 – 2016 р., а також збільшення туристичного ступеневих спортивно-туристичних походів, з 4290 учасники 2105 р. до 5916 – 2016 р. (табл. 1).

*Водний спортивний туризм* – один з видів спортивного туризму, який полягає в подоланні маршруту по водній поверхні на різноманітних плавальних суднах: шлюпках, прогулянкових човнах, розбірних байдарках, плотах, катамаранах, каяках, тощо. Зручніші для подорожей розбірні байдарки і катамарани.

В Україні більше 30 річок довжиною більше 10 км, більше 70 озер, тому кожна група туристів має можливість вибрати водний маршрут в залежності та туристичної кваліфікації. На відміну від пішохідного або лижного, це технічно ускладнений вид спортивного туризму. Навіть для найпростішого походу учасник повинен бути фізично і технічно підготовленим та мати першочергові навички виживання. Водний туризм потенційно небезпечний, навіть в найлегших походах є можливість аварії суден, тому туристичні клуби, що організують дані походи повинні заздалегідь організувати тренінги для учасників, та обов'язково співпрацювати лише з кваліфікованим інструктором [6, с. 222].

Найпривабливішим вибором для туриста є ріки українського Полісся та лісостепової зони, рівнинні ріки без бурхливої течії, з наявністю мінімальних перешкод, розгалуженою береговою лінією, з виходами природних струмків. В Україні найбільш масовими є водні спортивні подорожі по рівнинним рікам і водоймищам (1-2 категорії складності), для сплаву найбільш атракційні та доступні з середини травня до жовтня, особливо верхів'я великих рік та їх притоки першого та другого порядку. Характерні можливі перешкоди – піщані та кам'яністі перекати та легкі не категорійні маленькі

пороги. Також ці ріки є традиційними для сімейного відпочинку, адже не несуть особливої небезпеки. Основні центри: р. Південний Буг (Вінницька, Одеська, Миколаївська області), р. Ворскла (Полтавська область), р. Сіверський Донець (Харківська, Донецька області), р. Оріль (Дніпропетровська область), р. Рось (Житомирська, Київська області).

Також на ринку водного спортивного туризму простежується тенденція до збільшення туристичного потоку за походами вищої категорії складності (від III до VI). Це сплави по гірським річкам з бурхливою течією, головним чином, ріки Карпат, влітку маловодні, сплав по ним може бути, але за умов дощових паводків. Доступний сплав припадає на весну, зокрема в період весіннього паводку, який, зазвичай, припадає на другу половину квітня – початок травня. Головними туристичними річками є р. Черемош (Івано-Франківська, Чернівецька області), р. Тиса (Закарпатська область), р. Прут (Івано-Франківська, Чернівецька області).

Варто зауважити, значний спад серед кількості учасників водного туризму 2015 року – 1269 осіб, а 2016 р. – лише 1098 осіб. Це пов'язано, насамперед, дороговизною спеціалізованого обладнання (вартість однієї розбірної двомісної байдарки від 15 тисяч гривень) та значними витратами на амортизацію обладнання. (табл. 1).

*Спелеологічний туризм* – подорожі по природним підземним порожнинах (печерах) і подоланням в них різних перешкод (сифони, колодязі) з використанням різного спеціального спорядження (акваланги, карабіни, мотузки, гаки, індивідуальні страхувальні системи тощо).

Географія спелеотуризму в Україні, здебільшого, зосереджена в районі Тернопільської, Хмельницької, Чернівецької областей, але печери також є у степовій зоні: на Донбасі, Закарпатті. Найатракційнішими є печери: «Млинки» (Тернопільська область), «Атлантида» (Хмельницька область), «Попелюшка» (Чернівецька область), «Оптимістична» (Тернопільська область), «Кришталева» (Тернопільська область).

Спелеологічний туризм є найменш масовим видом спортивного туризму, адже він ускладнений високою складністю маршрутів, яку обумовлюють різноманітність рельєфу (колодці, завали, вузькі щілини, підземні ріки тощо), один з найскладніших видів спортивного туризму, високою відносною вологістю повітря при пониженій температурі, відсутністю постійного освітлення та високою автономністю в процесі експедиції. Але динаміка туристичного потоку за цим видом зросла майже вдвічі за рік: з 53 учасників 2015 року, до 111 – 2016 року (табл. 1).

Так, в Україні, лише за рік зросла кількість учасників спортивних туристичних походів з 9096 чоловік 2015 року, до 11611 – 2016 року (табл. 2).

**Таблиця 2 – Кількість учасників спортивних туристичних походів (загалом, за всіма видами) за 2015–2016 р.**

Категорія складності	2015 р.	2016 р.
I	2695	3358
II	656	860
III	334	426
IV	80	123
V	78	116
VI	37	33
Ст.	5054	6631
Н/к	162	20
Всього	9096	11611

*Примітка. Розроблено автором на основі [5].*

Щодо динаміки туристичного потоку за категорійністю, найбільша кількість учасників припадає на ступеневі туристичні походи: 5054 – 2015 р. та 6631 – 2016 р.; на походи I категорії складності: 2015 р. – 2695 чол., а 2016 р. – 3358 чол.; на походи II

категорії: 656 учасників – 2015 р. та 860 учасників – 2016 р. Найменший туристичний потік характерний для походів вищої категорії, для походів IV категорії складності, всього 37 учасників – 2015 р. і 33 учасники – 2016 р. Для походів V категорії складності: 78 чол. – 2015 р., 116 чол. – 2016 р. (табл. 2).

**Висновки.** Сучасний стан ринку спортивного туризму має значний, але не достатньо реалізований потенціал. Щороку простежується тенденція до збільшення туристичних потоків у цій сфері, зокрема збільшення кількості учасників спортивних походів на понад 2500 осіб всього за рік.

Майже 70% усього туристичного потоку спортивного туризму припадає на пішохідний, меншою мірою представлений велосипедний і водний. Найменша частка припадає на авто/мототуризм, вітрильний і спелеотуризм, загалом – 7%.

Спостерігаємо тенденцію до збільшення туристичного потоку для всіх видів спортивного туризму в ступеневих туристичних походах: 5054 – 2015 р. та 6631 – 2016 р.; в походах I категорії складності: 2015р. – 2695, а 2016 р. вже 3358 учасників. Отже, спостерігаємо щорічне збільшення кількості учасників спортивно-туристичних подорожей за всіма напрямками.

На сьогодні найбільша частина спортивно-туристичних подорожей припадає на західні та південні регіони України. Таким чином, спортивний туризм в Україні є одним з провідних видів туристичної діяльності.

### Список літератури/References

1. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.  
Derzhavna sluzhba statystyky [State Statistics Service]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 20 January, 2017).
2. Колотуха О. В. Спортивний туризм: співвідношення понять / О. В. Колотуха / Географія та туризм. – 2013. – Вип. 26. – с. 3–13.  
Kolotukha, O. V. (2013). *Sportyvnyi turizm: spivvidnoshennia poniat* O. V. Kolotukha [Sports tourism: interrelation of concepts]. Geography and Tourism, issue. 26, pp. 3-13.
3. Федерація спортивного туризму України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fstu.com.ua/cmkk/zviti-po-rohodax/>.  
Federatsiia sportyvnoho turizmu Ukrainy [Federation of Sport Tourism of Ukraine] Available at: <http://www.fstu.com.ua/cmkk/zviti-po-rohodax/> (accessed 20 January, 2017).
4. Грабовський Ю. А., Скалій О. В., Скалій Т. В. Спортивний туризм. / Грабовський Ю. А., Скалій О. В., Скалій Т. В. – Тернопіль : Навчальна книжка – Богдан, 2009, с. 304.  
Hrabovskiy, Yu. A., Skalii, O. V., Skaliy, T. V. (2009). *Sportyvnyi turizm* [Sports tourism]. Ternopil, Navchalna knyha-Bohdan Publ., p. 304.
5. Центральна маршрутно-кваліфікаційна комісія України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cmkk.com.ua/home/dokumenti-cmkk>.  
Tsentralna marshrutno-kvalifikatsiyna komisiya Ukrainy [The central Route - Qualification Commission of Ukraine]. Available at: <http://www.cmkk.com.ua/home/dokumenti-cmkk> (accessed 20 January, 2017).
6. Колотуха, О. В. Спортивні рекреаційно-туристські ресурси України / Колотуха О. В. – К. : Федерація спортивного туризму України, 2006, с. 130.  
Kolotukha, O. V. (2006). *Sportyvni rekreatsinyo-turystski resursy Ukrainy* [Sports recreation and tourism resources of Ukraine]. Kyiv, Federation of Sport Tourism of Ukraine, p.130.
7. Філіпов З. І. Спортивний туризм. Організація і методика спортивно-туристичної роботи / З. І.Філіпов Дрогобич : Коло, 2010. – с. 344.

Filipov, Z. I. (2010). *Sportyvnyi turizm. Orhanizatsiya i metodyka sportyvno-turystychnoi roboty* [Organization and Methods of sports tourism work]. Drohobych, Kolo Publ., p. 344.

Дата надходження статті до редакції: 22. 11. 2016 р.

**Objective.** *The objective of the article is to establish the main trends in the market of sports tourism, allocation of the most basic attractive regions and territories for the development of sports tourism in Ukraine.*

**Methods.** *The general scientific and special research methods which allow to solve the questions selected as areas of study are applied. The study is conducted with the use of such methods of research as theoretical generalization and comparison (“sports tourism”, “pedestrian, water, cycling, speleological tourism”), methods of economic analysis (grouping, table method, method of diagrams) and logic synthesis*

**Results.** *Specific features of sports tourism are revealed, trends in the development of sports tourism market in Ukraine are analyzed. Comparative analysis of the dynamic tourist flows to Ukraine are carried out. For the first time the territorial features of the market development of sports tourism, and the most of attractive regions and areas for the development of sports tourism in Ukraine are considered.*

**Key words:** *sports tourism, tourism work forms, types of sports tourism, market of tourist services, territorial distribution.*

**Цель.** *Цель статьи заключается в установлении основных тенденций на рынке спортивного туризма, в определении основных наиболее аттрактивных районов и территории для развития спортивного туризма в Украине.*

**Методы.** *В статье использованы общенаучные и специальные методы исследования, что позволило решить проблемные вопросы с выбранного направления работы. Для достижения цели использовались следующие методы исследования: теоретическое обобщение и сравнение (определение сущности понятий «спортивный туризм», «пешеходный, водный, велосипедный, спелеотуризм»), методы экономического анализа (группировки, табличный метод, метод диаграмм) и комплексного логического обобщения.*

**Результаты.** *Выявлены специфические черты спортивного туризма, проанализированы тенденции развития рынка спортивного туризма на территории Украины. Сделан сравнительный анализ динамики туристических потоков в Украину. Впервые рассмотрены территориальные особенности развития рынка спортивного туризма и выделены наиболее аттрактивные районы и территории для развития спортивного туризма в Украине.*

**Ключевые слова:** *спортивный туризм, формы туристической работы, виды спортивного туризма, рынок туристических услуг, территориальное распространение.*

УДК (338.24:33.025.12(477):330.342.146(045))  
Зиза О. О.,  
канд. екон. наук,

Донецький національний університет  
економіки і торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського,  
м. Кривий Ріг, Україна,  
e-mail: 77zuzuka@mail.ru

## ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОБРОБУТ В УКРАЇНІ

UDC (338.24:33.025.12(477):330.342.146(045))  
Zyza O. O.,  
Candidate of Economic Sciences,

Donetsk National University  
of Economics and Trade  
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,  
Kryvyi Rih, Ukraine,  
e-mail: 77zuzuka@mail.ru

### STATE REGULATION AND NATIONAL WELFARE IN UKRAINE

**Мета.** Визначити різницю між економічним і національним добробутом. Дослідити як застосування окремих інструментів державного регулювання економіки впливають на вітчизняний національний добробут.

**Методи.** У процесі дослідження використано метод спостереження для виявлення елементів державного втручання у вітчизняні галузеві структури. Аналіз і синтез використано при виявленні наслідків застосування субсидування гірничо-металургійної галузі. У процесі дослідження окремого виду державного регулювання і зосередження на його особливостях використано метод наукових абстракцій. Метод дедукції дозволив встановити існування національного добробуту у межах суспільного.

**Результати.** Виявлено, що застосування субсидій у регулюванні гірничо-металургійної галузі в Україні мало ряд позитивних і негативних наслідків. Визначено, що до негативних відносяться безповоротні втрати в рамках національного добробуту. Доведено, що державне регулювання економіки України недосконале, та існує ряд інших причин, що негативно діють на добробут країни. Встановлено, що необхідно формувати політичну, економічну та соціальну свідомість і стимулювати виконання усіма членами суспільства певних ментальних правил.

**Ключові слова:** національний добробут, субсидії, державне регулювання, галузь.

**Постановка проблеми.** В сучасних умовах розвитку економіки і суспільства національний добробут посідає особливе місце. А основним інструментом його реалізації є державне регулювання економіки. Проблемам досягнення суспільного, а також економічного та національного добробуту присвячено велику кількість праць, і більшість вчених переконані, що без поміркованого втручання держави досягнення його неможливе, а для вітчизняної економіки особливо. Тому необхідно дослідити, як застосування окремих його інструментів впливають на національний добробут у вітчизняній економіці.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Проблемам досягнення суспільного, а також економічного та національного добробуту присвячено велику кількість праць. Так, значний внесок у даному напрямі зробили такі зарубіжні вчені: Пігу А., Парето В., Вальрас Л., Штейн Л., Вагнер А., Геллер Г., Блек Д., Ерроу К., Б'юкенен Дж., Таллок Г., Гелбрейт Дж., Мюрдаль Г. А., а також вітчизняні вчені:

Длугопольський О. В., Кузьменко В. П., Шевчук Ж. Питанням державного регулювання присвячені праці Савельєва Є. В., Куриляк В. Є., Легейди Н., Мініна Л. В., Воронцова С. Б., Селецького П., Шепетько Р. І. Однак вищезазначені вчені не розглядали їхній вплив на національний добробут крізь призму державного регулювання галузей виробництва.

**Мета статті.** Дослідити вплив державного регулювання економіки на національний добробут.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Основною метою регулювання національної економіки має бути досягнення добробуту в країні. Як зазначає Длугопольський О. В. в українській економічній думці добробут розглядають як «сукупність умов життєдіяльності людини (населення), які створюються під час виробництва, розподілу, обміну, споживання, формують ієрархію потреб та визначають їх задоволення» [1].

У світовій економічній думці питання добробуту розглядають не тільки як поєднання економічних і соціальних чинників, а й «...організаційних, правових, морально – етичних та політичних відносин» [2].

Існує декілька різновидів добробуту. Виокремлюють, переважно, суспільний та економічний. Ці два поняття неідентичні, адже економічний добробут, на думку автора даного поняття Пігу А., – це частина загального добробуту, що може бути виміряна грошима. Водночас, як суспільний добробут – це сума добробуту окремих індивідів [3].

Суспільний добробут ширше поняття, аніж економічний, адже він містить у своєму складі економічний і національний. Національний добробут є основою економічного розвитку, вимірюється показниками економічного зростання, величиною доходів, рівнем безробіття та інфляції [4]. Крім того, він вимірюється також і витратами на розвиток інновацій, людського капіталу тощо.

За неокласичною теорією основою економічного зростання, а значить, зростання добробуту є рівновага в економіці (В. Парето, Л. Вальрас та ін.). Її порушення особливо через втручання держави веде до втрат надлишків виробника і споживача. А також і до безповоротних втрат для економіки і, як наслідок, суспільства.

У теоріях соціальної держави Штейна Л., Вагнера А., Геллера Г. і держави добробуту Гелбрейта Дж., Мюрдала Г. діяльність держави має бути спрямована на підвищення суспільного добробуту. Проте втручання держави має бути поміркованим, тобто містити і заходи державного регулювання, стимулювання конкуренції, заходи розвитку особистої ініціативи громадян щодо зростання суспільного добробуту [4].

Теорія суспільного вибору, яка є продовженням економічної теорії добробуту, та її автори Блек Д., Ерроу К., Б'юкенен Д. та Таллок Г. у своїх дослідженнях поєднали дію ринкових механізмів з процедурами прийняття політичних рішень. Вчені висунули «гіпотезу про політичні рішення, які формуються за принципом максимального зиску для самих політиків, який відповідає їхнім політичним та економічним інтересам» і таким чином впливають на національний добробут. Якщо підприємства необхідно розглядати як такі, що «націлені на максимальний прибуток», то політиків варто розглядати як «націлених на максимум голосів», а державну владу – «націлену на максимальне зростання своїх розмірів та впливу» [5].

Отже, розглянемо, які наслідки державне регулювання галузей економіки має для національного добробуту як елементу суспільного. Як відомо, одним з найважливіших інструментів державного регулювання економіки є державна підтримка галузей. Уже на початку становлення засад ринкової економіки в Україні були розроблені різними урядовими відомствами програми розвитку відповідних

галузей, серед яких програми науково-технічного прогресу, розвитку гірничо-металургійного комплексу, машинобудування, залучення іноземних інвестицій, проте вони мали незначний ступінь реалізації, так як не базувалися на маркетингових дослідженнях, знаннях вітчизняного та закордонних ринків, а лише відображали відомчі інтереси своїх розробників, тому зводилися до єдиної національної програми структурного повороту економіки країни і не забезпечували її інтересів в інтеграції у світову економіку [6].

Реалізація державних програм розвитку галузей здійснюється через пільги в оподаткуванні, субсидії і дотації, пільгове кредитування та інші методи. Кожен з них по-різному впливає і на формування структури галузі, отже, і ринку.

Розглянемо вплив субсидій на формування національного добробуту в Україні. Варто зазначити те, що субсидії – це допомога, що надається підприємствам на покриття збитків, зумовлених незалежними від них причинами. Розрізняють прямі та непрямі субсидії.

Прямі субсидії скеровано на фінансування капіталовкладень у галузі, розвиток яких необхідний для економіки в цілому, на фундаментальні дослідження, перепідготовку кадрів, підтримку військово-промислового комплексу тощо. Непряме субсидування здійснюється, здебільшого, шляхом податкової та кредитної політики.

Найпоширенішим методом прямого субсидування в Україні нині є податковий кредит – відстрочка сплати податку на доходи, що надається підприємству податковою інспекцією на умовах зворотності, строковості, відплатності, за наявності згоди фінансового органу, який контролює виконання бюджету.

Як відомо, субсидії для підприємств передбачають фінансування з бюджету поточних витрат, податкові пільги. Тим самим відбувається державний контроль над цінами, встановлення адміністративних та ринкових обмежень щодо входу на ринок, бюджетне фінансування інвестицій, заходи митного захисту та інші заходи щодо регулювання зовнішньоекономічної діяльності тощо. Ці наслідки мають переважно негативний характер для формування ринкових структур. Так, можливість повернення витрат та їх суттєве зменшення за рахунок держави може призвести до збільшення кількості підприємств у галузі, на ринку. Водночас серед підприємств, яких приваблює вхід у галузь чи на ринок через введення державою дотацій чи субсидій, переважають слабкі та неприбуткові.

В Україні субсидуються переважно підприємства вугільної промисловості та всього паливно-енергетичного комплексу, а також підприємства сільського господарства, будівництва та транспорту. Розглянемо особливості державної підтримки галузей в Україні на прикладі гірничо-металургійного комплексу у 1999–2001 роках. Варто зазначити, що згідно з групуванням галузей (ринків) економіки України, відповідно до потенційних умов конкуренції, структура галузей даного комплексу визначається як олігополія з однорідною продукцією. Гірничо-металургійний комплекс економіки України протягом усього існування незалежної України підтримувався державою.

На початку 1990-х років підприємствам галузі надавалися податкові субсидії у вигляді індивідуальних податкових пільг і кредитів під гарантії уряду. З середини 1990-х років і до 1999 року дозволялася і використовувалася заборгованість перед бюджетом та позабюджетними фондами, кредиторська заборгованість та бартерні операції. А у другій половині 1999 року підприємствам гірничо-металургійного комплексу було надано державну підтримку у вигляді пільг у рамках запровадженого на період 1999–2001 років економічного експерименту [7, с. 263].

Державна підтримка саме цієї галузі економіки мала місце з декількох причин [7]: велика залежність української економіки від розвитку важкої промисловості; сильне галузеве лобі з числа керівників підприємств тощо, що мають вплив на урядові та парламентські рішення; реалізація соціального захисту населення, адже на металургійних підприємствах та підприємствах інших галузей, продукція яких використовується у виробництві чорних металів, має місце висока зайнятість населення; держава володіє акціями майже усіх заводів галузі.

Згідно із статтею 2 Закону України «Про проведення економічного експерименту на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України» від 17.07.1999 р. № 934 XIV підприємствам гірничо-металургійного комплексу, які брали участь в економічному експерименті, списувалися пеня і штрафи, нараховані за несвоєчасну сплату податків, зборів та інших обов'язкових платежів і не внесені до бюджету станом на 1 липня 1999 року, списувалися. А також на період проведення економічного експерименту пеня за несвоєчасну сплату зазначених платежів нараховувалася в розмірі 50 відсотків ставок від дійсної ставки. Крім того, вони отримували такі податкові пільги:

- збір до державного інноваційного фонду в розмірі 50 відсотків від дійсної ставки, звільнення від сплати зборів на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання автомобільних доріг загального користування;

- кошти від збору за забруднення навколишнього природного середовища розподілялося між місцевими (сільськими, селищними, міськими), обласними та республіканським автономної республіки Крим, а також державним фондами охорони навколишнього природного середовища у співвідношенні відповідно по 10 відсотків, а 70 відсотків використовувалося цими підприємствами на виконання природоохоронних заходів;

- ставка оподаткування прибутку встановлювалася в розмірі 30 відсотків дійсної ставки, а різниця у надходженні коштів, що утворилася від зміни ставки, спрямовано на поповнення обігових коштів підприємств. До 2001 року підприємства-учасники цього експерименту платили податок на прибуток у розмірі 9 %, а з 2001 року – 15%;

- надання відстрочки зі сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів у межах їх компетенції на строк до 36 місяців із застосуванням нульової ставки плати за користування податковим кредитом. Результати даного експерименту наведено у таблиці 1.

**Таблиця 1 – Україна: результати економічного експерименту на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України, на березень 2001 року**

Економічні показники	Результативність (наслідки)
Чистий прибуток від реалізації	Зріс на 57,2%
Обсяг експорту	Зріс у 1,9 рази
Рентабельність реалізованої продукції	26,3%
Бартерні операції	Зменшилися з 36,1% 1999 р. до 11,1% 2000 р.
Платежі до бюджету усіх рівнів	Зросли на 48,2%
Відрахування до Пенсійного фонду	Зросли на 52,2%
Заборгованість із заробітної плати	Знизилася більше, ніж у 2 рази
Витрати на вдосконалення	Зросли на 25,4%

### Продовження таблиці 1

Дефіцит обігових коштів	Зменшився з 3452 млн грн на 01.01.2000 р. до 596 млн грн на 01.01.2001 р.
-------------------------	---

*Примітка. Розроблено автором на основі власних досліджень.*

З огляду на результати експерименту, наведених в таблиці 1, можна визначити, що операції з виробництва чорних металів стали прозорішими, зменшилася кількість посередників. Проте окремі підприємства не проводили вчасні розрахунки з бюджетом, не направляли кошти, вивільненні внаслідок зниження податкової ставки, на поповнення обігових коштів [7, с. 266–267]. Згідно з проведеними Легейдою Н. дослідженнями, в результаті надання субсидій, в даній галузі виникли безповоротні втрати у добробуті у проміжку 0,0813,67 млн доларів США, залежно від рівня еластичності [7, с. 268]. Отже, субсидія призводить до зменшення національного добробуту. Це підтверджує, що субсидування спричинює викривлення ситуації на ринку.

Додатковою негативною стороною надання субсидій та різноманітних пільг державою стали патерналістські настрої з боку державних підприємств. Це не дивно, зважаючи на те, що протягом 2000 року 16–18% державних і тільки 4–6% недержавних підприємств отримували субсидії. Але зв'язок субсидій з економічною поведінкою підприємств виявився значущим тільки для недержавного сектору: доступ до субсидій істотно гальмує як активну, так й інвестиційну реструктуризацію підприємств, що доводить негативну залежність від субсидування. До того ж, серед підприємств, що отримують прямі чи приховані субсидії, не спостерігається залежності інвестування від показників ділової культури – бізнес-планування та маркетингу, тобто ці підприємства недержавного сектору виглядають гірше навіть за державні.

Таким чином, постачання додаткових ресурсів через субсидування (відкрите чи приховане) не сприяє реструктуризації, а навпаки, дозволяє підприємствам відтягувати її. Крім того, у недержавному секторі державна підтримка сильно пов'язана з патерналізмом [8].

Також спостерігалися міжгалузеві цінові диспаритети, які викликані нераціональною політикою надання пільг і преференцією товаровиробникам і окремим регіонам. Спонтанне прийняття рішень в цій сфері, яке часто є наслідком активного лобіювання галузевих і регіональних інтересів, як правило, призводить не до стимулювання ефективних і перспективних виробництв, а до штучної підтримки проблемних підприємств. Адже цінові деформації, які виникають внаслідок таких підходів, довгий час слугували аргументом для іноземних організацій і держав при відмові надання Україні статусу країни з ринковою економікою. Результатом того також являються антидемпінгові розслідування програні Україною.

Звертаючись до реалій сьогодення, необхідно зазначити, що 2014 року прийнято Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» № 1555-18 від 01.07.2014 р., який набере чинності у серпні 2017 року. За цим законом до зазначеного терміну держава має право підтримувати окремі галузі за допомогою різних інструментів державного регулювання. А вже з 2017 року, наприклад, для сталеливарної промисловості буде заборонено регіональну інвестиційну державну допомогу, допомогу на відновлення платоспроможності та реструктуризацію. А дозволено державну допомогу на здійснення науково-дослідної та інноваційної діяльності, сприяння працевлаштуванню та професійному навчанню, також на

ліквідацію сталеливарних заводів [9]. Такі зміни у законодавстві пов'язані, насамперед, із необхідністю його реформування під європейське.

Водночас у металургійній галузі через військові дії на Донбасі і кон'юнктуру світового ринку ситуація погіршується. Проте, очевидно, що продукція галузі важлива для підтримання обороноздатності країни, тому держава має надавати їй підтримку. Одним серед багатьох напрямів державної підтримки галузі можна виокремити підвищення мита на експорт брухту чорних металів з EUR10 / тонна до EUR 30/тонна терміном на один рік [10]. Оскільки металобрухт – важлива сировина для вітчизняних металургів і вони відчувають значний його дефіцит останні декілька років, то це позитивно з точки зору національного добробуту, проте наслідки неочевидні.

Так, втручання держави має неоднозначний вплив на національний, і як наслідок, на економічний добробут в Україні. Здебільшого, такий вплив негативний, з огляду на існування непрозорості інформації, рентної спрямованості вітчизняних можновладців, відсутності чіткої національної ідеї розвитку економіки.

Отже, вихід з даної ситуації можливий при формуванні політичної, економічної та соціальної свідомості щодо того, що суспільний добробут це благо для всіх, тому виконання певних ментальних правил усіма членами суспільства, країни на різних рівнях (врахування у своїх діях не лише своїх інтересів, але суспільних) буде сприяти зростанню загального добробуту.

### Список літератури/References

1. Длугопольський О. В. Економіка добробуту та критерії її оцінки: політекономічний підхід / О. В.Длугопольський // Наука й економіка. – 2007. № 3. – С. 5–8.

Dluhopolskyi, O. V. (2007). *Ekonomika dobrobutu ta kryterii yii otsinky: politekonomichniy pidkhid* [The welfare economy and the criteria of its evaluation: political-economic approach]. *Nauka i ekonomika* [Science and Economica], no 3, pp. 5-8.

2. Шевчук Ж. Проблеми формування добробуту в Україні. [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://sophus.at.ua/publ/2011\\_11\\_15\\_16\\_kampodilsk/section\\_2\\_2011\\_11\\_15\\_16/problemi\\_formuvannja\\_dobrobutu\\_v\\_ukrajini/4-1-0-62](http://sophus.at.ua/publ/2011_11_15_16_kampodilsk/section_2_2011_11_15_16/problemi_formuvannja_dobrobutu_v_ukrajini/4-1-0-62).

Shevchuk, Zh. (2011). *Problemy formuvannia dobrobutu v Ukraini* [Problems of prosperity in Ukraine]. Available at: [http://sophus.at.ua/publ/2011\\_11\\_15\\_16\\_kampodilsk/section\\_2\\_2011\\_11\\_15\\_16/problemi\\_formuvannia\\_dobrobutu\\_v\\_ukrajini/4-1-0-62](http://sophus.at.ua/publ/2011_11_15_16_kampodilsk/section_2_2011_11_15_16/problemi_formuvannia_dobrobutu_v_ukrajini/4-1-0-62).

3. Пигу А. Экономическая теория благосостояния / А. Пигу. – Т. 1 / пер. с англ. – М. : Прогресс, 1985.

Pigu, A. (1985). *Ekonomicheskaya teoriya blagosostoyaiyia* [Welfare economic theory]. Moscow, Progress Publ.

4. Лазарева Е. И. Национальное благосостояние как интегрированный ресурс инновационно-ориентированного развития экономики : теоретико-методологический аспект. – Ростов н/Д: изд-во ЮФУ, 2009. – 394с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://portal-u.ru/gl1/nachblag>.

Lazareva, E. I. (2009). *Nacionalnoe blagosostoyanie kak integrirovannyi resurs innovacionno-orientirovannogo razvitiya ekonomiki: teoretiko-metodologicheskii aspekt*. [National welfare as an integrated resource of innovation-oriented economic development: theoretical and methodological aspect]. Rostov n/D, YuFU Publ., 394 p. Available at: <http://portal-u.ru/gl1/nachblag>.

5. Кузьменко В. П. Теорія суспільного вибору : ретроспективний аналіз у контексті транзитивної економіки // Наукові записки. Том 30. Економічні науки.

[Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.nbuv.gov.ua/old\\_jrn/soc\\_gum/naukma/Econ/2004\\_30/01\\_kuzmenko\\_vp.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/naukma/Econ/2004_30/01_kuzmenko_vp.pdf).

Kuzmenko, V. P. *Teoriia suspilnoho vyboru: retrospektyvnyi analiz u konteksti tranzytyvnoi ekonomiky* [The theory of social choice: a retrospective analysis in the context of transitive economy]. *NAUKOVI ZAPYSKY* [Scientific proceedings], Vol. 30. Available at: [http://www.nbuv.gov.ua/old\\_jrn/soc\\_gum/naukma/Econ/2004\\_30/01\\_kuzmenko\\_vp.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/naukma/Econ/2004_30/01_kuzmenko_vp.pdf)

6. Савельєв Є. В., Куриляк В. Є. Галузева структура української економіки у ХХІ столітті та проблеми розвитку фінансово – банківських відносин. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://science.uazone.net/economics/savelyev/works/sh-too.htm>.

Savelyev, Ye. V., Kuryliak, V. Ie. *Haluzeva struktura ukrainskoi ekonomiky u XXII stolitti ta problemy rozvytku finansovo – bankivskykh vidnosyn* [Sectoral structure of Ukrainian economy in the twenty-first century and problems of financial - banking relationships.] Available at: <http://science.uazone.net/economics/savelyev/works/sh-too.htm>.

7. Легейда Н. Економічні наслідки державної підтримки металургійних підприємств на прикладі України // Сприяння сталому економічному зростанню в Україні / за ред. Ш. Фон Крамона-Таубаделя, І. Кімової. – К. : «Альфа-Принт», 2001. – 361с. – С. 259–270.

Leheida, N. (2001). *Ekonomichni naslidky derzhavnoi pidtrymky metalurhiinykh pidpriemstv na prykladi Ukrainy* [The economic impact of state support for metallurgical enterprises in the example of Ukraine]. Kyiv, Alfa-Prynt Publ., pp. 259-270.

8. Звіт ФДМУ за 2001 рік. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.spfu.gov.ua/ukr/reports\\_spfu.php](http://www.spfu.gov.ua/ukr/reports_spfu.php).

Zvit FDMU za 2001 rik. Available at: [http://www.spfu.gov.ua/ukr/reports\\_spfu.php](http://www.spfu.gov.ua/ukr/reports_spfu.php).

9. Державна допомога в окремих «чутливих» галузях економіки України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eupublicprocurement.org.ua/state-support-in-certain-sensitive-sectors-of-ukraines-economy.html?Lang=RU>.

*Derzhavna dopomoha v okremykh «chutlyvykh» haluziakh ekonomiky Ukrainy* [State aid in certain «sensitive» sectors of the economy of Ukraine]. Available at: <http://eupublicprocurement.org.ua/state-support-in-certain-sensitive-sectors-of-ukraines-economy.html?Lang=RU>.

10. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення дефіциту брухту чорних металів на внутрішньому ринку» № 1455–19 від 12.07.2016.

The Verkhovna Rada of Ukraine (2016). The Law of Ukraine «On amendments to some laws of Ukraine to reduce the deficit of scrap in the internal market». Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1455-19> (Accessed 5 February 2017).

Дата надходження статті до редакції: 16. 09. 2016 р.

**Objective.** *The objective of the article is to define the difference between economic and national welfare, explore how the use of certain instruments of state regulation of the economy affect domestic national welfare.*

**Methods.** *During the research the method of observation to identify elements of state intervention in the national industry structure is applied. Analysis and synthesis are used in detecting the effects of subsidies to the mining and metallurgical industry. During the research of a particular government regulation type and focusing on its features the method of scientific abstractions is used. Deduction method reveals the existence of national welfare within the public.*

**Results.** *In the research process it was found that the use of subsidies in the mining and metallurgical industry regulation in Ukraine has a number of positive and negative consequences. Just to the latter deadweight losses in the national welfare are included. State regulation in Ukraine is imperfect and there are several other reasons of that negative effect on the welfare of the country. It is therefore necessary to shape the political, economic and social consciousness and to encourage all members of society to fulfil certain mental rules.*

**Key words:** *national welfare, subsidies, government regulation, industry.*

**Цель.** *Определить разницу между экономическим и национальным благосостоянием. Исследовать, как применение отдельных инструментов государственного регулирования экономики влияют на отечественное национальное благосостояние.*

**Методика.** *В процессе исследования использован метод наблюдения для выявления элементов государственного вмешательства в отечественные отраслевые структуры. Анализ и синтез использовано при выявлении последствий применения субсидирования горно-металлургической отрасли. В процессе исследования отдельного вида государственного регулирования и сосредоточения на его особенностях использован метод научных абстракций. Метод дедукции позволил установить существование национального благосостояния в пределах общественного.*

**Результаты.** *В процессе исследования выявлено, что применение субсидий в регулировании горно-металлургической отрасли в Украине имело ряд положительных и отрицательных последствий. Именно к последним можно отнести безвозвратные потери в рамках национального благосостояния. Государственное регулирование экономики в Украине несовершенно и существует ряд других причин, которые негативно действуют на благо страны. Поэтому необходимо формировать политическое, экономическое и социальное сознание и стимулировать выполнение всеми членами общества определенных ментальных правил.*

**Ключевые слова:** *национальное благосостояние, субсидии, государственное регулирование, отрасль.*

## ФІНАНСИ ТА ІНВЕСТИЦІЇ

УДК 330.322

Косова Т. Д.,

д-р екон. наук, проф.,<sup>1</sup>

Слободянюк Н. О.,

канд. екон. наук, доцент,<sup>2</sup>

Донецький національний університет  
економіки і торгівлі

імені Михайла Туган-Барановського,  
м. Кривий Ріг, Україна,

<sup>1</sup>e-mail: mentor\_ua@mail.ru,

<sup>2</sup>e-mail: slobnata@mail.ru

### ОЦІНКА СТРАТЕГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАНКІВСЬКИХ ІНВЕСТИЦІЙ У НАЦІОНАЛЬНУ ЕКОНОМІКУ

Kosova T. D.,

Doctor of Economics, Professor,<sup>1</sup>

Slobodyanyuk N. O.,

Candidate of Economic Sciences,

Associate Professor,<sup>2</sup>

Donetsk National University  
of Economics and Trade

named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,  
Kryvyi Rih, Ukraine,

<sup>1</sup>e-mail: mentor\_ua@mail.ru,

<sup>2</sup>e-mail: slobnata@mail.ru

### THE EVALUATION OF STRATEGIC POTENTIAL OF BANK INVESTMENTS IN NATIONAL ECONOMY

**Мета.** Узагальнення методів регулювання інвестицій банківських установ, їх суб'єктно – об'єктного складу, оцінка обсягів і рівня банківських інвестицій, ризиків інвестування в цінні папери, а також визначення їх стратегічного потенціалу.

**Методи.** Для обґрунтування отриманих результатів використано загальнонаукові методи аналізу і синтезу, діалектичний підхід, а також спеціальні – нормативний, динамічний, структурний методи.

**Результати.** Встановлено статистичну закономірність стійкого скорочення нормативів інвестування банківськими установами України протягом п'ятнадцятирічного періоду. Проаналізовано склад портфеля інвестицій банківських установ України, його структуру за групами банків та фінансовими інструментами. Встановлено дуже низьку концентрацію цінних паперів у активах банків, значне перевищення граничних нормативів інвестування їх фактичних рівнів. Доведено наявність дилеми, яка зводиться до низької інвестиційної активності банків та значного потенціалу розвитку операцій із цінними паперами. Показано, що основним суб'єктом інвестування в національну економіку є банки з державною часткою і банки, які входять до іноземних банківських груп. Визначено, що переважна частка інвестицій представлена вкладеннями в цінні папери на продаж, а структура фінансових інструментів за групами банків є достатньо однорідною, за виключенням банків другої групи, де превалюють цінні папери до погашення. Стратегічний потенціал банківських інвестицій в національну економіку пов'язаний зі зростанням обсягу вкладень у цінні папери підприємств реального сектора економіки, в асоційовані та дочірні компанії банківськими установами з недержавною власністю.

**Ключові слова:** інвестиції, банківські, економіка, національна, потенціал, стратегічний.

---

© Косова Т. Д., Слободянюк Н. О., 2016

**Постановка проблеми.** Інвестиційна діяльність банку – це складне та багатогранне явище. Банк як основний учасник інвестиційних відносин, акумулює значні обсяги фінансових ресурсів населення через використання різноманітних грошово-кредитних і фінансових інструментів та направляє їх іншим учасникам інвестиційного процесу задля прискорення відтворувального процесу й економічного зростання країни. Тому цій сфері діяльності банків потрібно приділяти значну увагу [1, с. 192]. Дієвий розвиток національної економіки неможливий без існування і сталого функціонування ринку цінних паперів, на якому значна роль відводиться банківським установам. Це обумовлено тим, що саме банки є одним із найважливіших елементів структури фінансового ринку щодо організації руху грошових і капітальних ресурсів.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Проблеми інвестиційної діяльності в національній економіці знаходяться у центрі уваги багатьох учених. Рудь Л. П. акцентує увагу на тому, що основними проблемами сучасного банківського кредитування підприємств є висока вартість кредиту для більшості українських компаній та відсутність ліквідного майна, яке можна запропонувати у якості застави [2, с. 262].

В умовах поточної соціально-економічної і військово-політичної кризи великим є попит підприємств реального сектора економіки на кредитування та інвестування, але українські банки не здатні забезпечити наявні потреби суб'єктів господарювання в довгострокових фінансових ресурсах на сприятливих умовах. Це перетворює вітчизняну банківську систему на обмежувальний чинник розвитку економіки і посилює потребу підприємств у пошуку альтернативних механізмів фінансування своєї діяльності, до яких можна віднести залучення коштів шляхом емісії цінних паперів [3]. У якості антикризових заходів на фондовому ринку, які стимулюватимуть інвестиційну діяльність депозитних корпорацій і знижуватимуть її ризики, Деєва Н. Е. називає: «..подальше впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності щодо обліку і розкриття інформації про цінні папери, переведення неліквідних цінних паперів на баланси госпітальних банків з метою їх подальшої реалізації за справедливою вартістю» [4, с. 15]. Погоджуємося з Дмитренко О. І., що управління інвестиційним ризиком банку є складним багатокроковим процесом і потребує подальшого розвитку [5].

**Мета статті** полягає в узагальненні методів регулювання інвестицій банківських установ, їх суб'єктно – об'єктного складу, в оцінці обсягів і рівня банківських інвестицій, ризиків інвестування в цінні папери, а також визначенні їх стратегічного потенціалу.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Ризики іманентно властиві всім банківським операціям, найбільшою мірою це відноситься до інвестицій у цінні папери унаслідок нерозвиненості фондового ринку і обмежених можливостей для залучення капіталу та дефіциту інструментів для хеджування ризиків. Раціональні банки-інвестори завжди прагнуть до формування ефективного інвестиційного портфеля, а його склад залежить від вибору переваг між ризиком та доходом.

З метою обмеження інвестиційного ризику, пов'язаного зі здійсненням інвестиційної діяльності та можливою втратою капіталу інвестора, Національний банк України встановлює нормативи інвестування: в цінні папери окремо за кожною установою (Н11); загальної суми інвестування (Н12) [6]. Норматив Н11 встановлюється для обмеження ризику, пов'язаного з операціями вкладання коштів банку до статутних фондів установ, що може призвести до втрати капіталу банку. Він визначається як співвідношення обсягу коштів, які інвестуються на придбання акцій (паїв, часток) окремо за кожною установою, до суми

регулятивного капіталу банку, вкладень в цінні папери в портфелі банку на інвестиції і в асоційовані та дочірні компанії. Нормативне значення Н11 не перевищує 15 %. Порядок обчислення нормативу Н12 аналогічний порядку обчислення нормативу Н11, а граничне значення його становить 60 %. У табл. 1 наведено динаміку дотримання банківською системою України нормативів інвестування, розрахованих як середня хронологічна величина за місячними даними, оприлюдненими на офіційному сайті НБУ.

**Таблиця 1 – Динаміка нормативів інвестування банківських установ України**

Рік	Н11		Н12	
	Значення, %	Відхилення від нормативу, %	Значення, %	Відхилення від нормативу, %
2002	3,6	-11,4	8,7	-51,3
2003	3,2	-11,8	9,1	-50,9
2004	3,1	-11,9	9,4	-50,6
2005	1,5	-13,5	11,6	-48,4
2006	1	-14	11,6	-48,4
2007	0,6	-14,4	9,4	-50,6
2008	0,6	-14,4	7,1	-52,9
2009	0,1	-14,9	4,1	-55,9
2010	0,07	-14,93	3,17	-56,83
2011	0,05	-14,95	3,41	-56,59
2012	0,09	-14,91	3,35	-56,65
2013	0,04	-14,96	3,15	-56,85
2014	0,01	-14,99	2,97	-57,03
2015	0,002	-14,998	1,1	-58,9
2016	0,001	-14,999	0,64	-59,36

*Примітка. Розроблено автором на основі [7].*

Порівняння фактичних нормативів інвестування з граничними дозволяє зробити висновок про низьку інвестиційну активність банківської системи України. Норматив Н11 стабільно скорочувався протягом аналізованого періоду 2002–2016 років з 3,6 % до 0,001% при граничному рівні 15%. Щодо нормативу Н12, необхідно зазначити, що тенденцію до зростання протягом 2002–2006 рр., з 8,7 % до 11,6 %, і скорочення до 0,64 % у кінці 2013 р., що майже у 100 разів менше граничного рівня.

У табл. 2 наведено характеристики портфеля інвестицій банківських установ України станом на 01.10.2016. Банк обліковує в портфелі банку на продаж боргові цінні папери, акції та інші фінансові інвестиції, що призначені для продажу і не класифікуються як фінансові інвестиції, що оцінюються за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки або фінансові інвестиції в портфелі банку до погашення, а саме: боргові цінні папери, які банк не має наміру та/або змоги тримати до дати їх погашення або за наявності певних обмежень щодо обліку цінних паперів у портфелі до погашення; боргові цінні папери, які банк готовий продати у зв'язку зі зміною ринкових процентних ставок або ризиків, потреб ліквідності, наявності й дохідності альтернативних інвестицій, джерел та умов фінансування або зміною валютного ризику; акції та інші фінансові інвестиції, за якими неможливо достовірно визначити справедливую вартість [8].

**Таблиця 2 – Характеристики портфеля інвестицій банківських установ України станом на 01. 10. 2016 р.**

Група банків	Цінні папери в портфелі банку на продаж			Цінні папери в портфелі банку до погашення			Інвестиції в асоційовані та дочірні компанії, млн грн	Всього, млн грн
	всього, млн грн	резерв, млн грн	рівень ризик, %	всього, млн грн	Резерв, млн грн	Рівень ризик, %		
Банки з державною часткою	115664,5	-5543,6	4,79	12952,1	-0,8	0,01	24,8	128641,4
Банки іноземних банківських груп	20188,3	-398,7	1,97	2860,9	0,0	0,00	404,5	23453,6
Група I	7523,5	-63,1	0,84	0,0	0,0	X	453,2	7976,7
Група II	2151,4	-196,9	9,15	3620,7	-7,9	0,22	5,8	5777,9
Платоспроможні банки	145527,7	-6202,2	4,26	19433,7	-8,7	0,04	888,3	165849,6
Неплатоспроможні банки	105,0	-404,0	384,7	0,0	0,0	X	0,0	105,0
Усього	145632,7	-6606,2	4,54	19433,7	-8,7	0,04	888,3	165954,6
Структура у розрізі груп банків, %								
Банки з державною часткою	79,4	83,9	X	66,6	8,7	X	2,8	77,5
Банки іноземних банківських груп	13,9	6,0	X	14,7	0,0	X	45,5	14,1
Група I	5,2	1,0	X	0,0	0,0	X	51,0	4,8
Група II	1,5	3,0	X	18,6	91,4	X	0,7	3,5
Платоспроможні банки	99,9	93,9	X	100,0	100,0	X	100,0	99,9
Неплатоспроможні банки	0,1	6,1	X	0,0	0,0	X	0,0	0,1
Усього	100,0	100,0	X	100,0	100,0	X	100,0	100,0
Банки з державною часткою	79,4	83,9	X	66,6	8,7	X	2,8	77,5
Структура у розрізі фінансових інструментів, %								
Банки з державною часткою	89,9	X	X	10,1	X	X	0,02	100,0
Банки іноземних банківських груп	86,1	X	X	12,2	X	X	1,72	100,0
Група I	94,3	X	X	0,0	X	X	5,68	100,0
Група II	37,2	X	X	62,7	X	X	0,10	100,0
Платоспроможні банки	87,7	X	X	11,7	X	X	0,54	100,0
Неплатоспроможні банки	100,0	X	X	0,0	X	X	0,00	100,0
Усього	87,8	100,0	X	11,7	X	X	0,54	100,0

Банк упроваджує категорії фінансових інвестицій до портфеля до погашення, якщо банк має намір та здатність утримувати їх до строку погашення. До категорії інвестицій в асоційовані та дочірні компанії активують інвестиції до статутних капіталів компаній, які відповідають критеріям визначення асоційованої або дочірньої компанії.

Обсяг портфеля банківських інвестицій становить майже 166 млрд грн або 12,8% від вартості активів. Переважна його частина представлена цінними паперами в портфелі банку на продаж (87,8%), питома вага цінних паперів в портфелі банку до погашення становить 11,7%, а інвестицій в асоційовані та дочірні компанії є мізерною, їх розмір не перевищує 1%. Інвестиції неплатоспроможних банків представлені виключно цінними паперами в портфелі банку на продаж. Серед інших груп банків найменшу питому вагу цього інструменту мають банки II групи – 37,2%, найбільшу – банки I групи (94,3%).

Основним об'єктом інвестицій банків II групи є цінні папери в портфелі банку до погашення, на які приходиться 62,7%. Середній рівень ризику портфеля цінних паперів на продаж становить 4,54%, а за групою неплатоспроможних банків – майже 400%. Серед інших груп банків найменший ризик вкладень є банки I групи (0,84%), найвищий – банки II групи (9,15%). Ризик інвестицій у цінні папери до погашення незначний. У розрізі груп банків найбільша частка інвестицій приходиться на банки із державною часткою (77,5%) і банки іноземних банківських груп (14,1%). Частка банків I і II груп становить відповідно 4,8% і 3,5%.

#### **Висновки.**

1. Депозитні корпорації України, на відміну від банків із розвинутою ринковою економікою, мають дуже низьку концентрацію цінних паперів у активах. Фактичні нормативи інвестування у цінні папери по банківській системі України менше одного процентна і у десятки разів менше нормативних. З одного боку, це свідчить про низьку інвестиційну активність банків, з іншого – про значний потенціал розвитку операцій з цінними паперами.

2. Основним суб'єктом інвестування в національну економіку є банки з державною часткою і банки, які входять до іноземних банківських груп. Переважна частка інвестицій представлена вкладеннями в цінні папери на продаж. Структура фінансових інструментів за групами банків є достатньо однорідною, за виключенням банків другої групи, де превалюють цінні папери до погашення.

3. Стратегічний потенціал банківських інвестицій в національну економіку пов'язаний зі зростанням обсягу вкладень у цінні папери підприємств реального сектора економіки, в асоційовані та дочірні компанії банківськими установами з недержавною власністю.

Перспективами подальших досліджень є розробка методичних підходів до оцінки стратегічного інвестиційного потенціалу банківської установи.

#### **Список літератури/References**

1. Гришук А. М. Теоретичні основи інвестиційної діяльності банків / А. М. Гришук, А. Р. Шарко // Науковий вісник НЛТУ України. - 2013. - Вип. 23.10. - С. 190-195.

Hryshhuk, A. M., Sharko A. R. (2013). *Teoretychni osnovy investytsiynoi diyalnosti bankiv* [The theoretical framework for investment banks]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy* [Scientific Journal of NLTU of Ukraine], no. 23.10, pp. 190-195.

2. Рудь Л. П. Особливості банківського кредитування інвестиційної діяльності в Україні / Л. П. Рудь // Інноваційна економіка. - 2013. - № 6. - С. 261-264.

Rud, L. P. (2013). *Osoblyvosti bankivskoho kredytuvannia investytsiynoi diyalnosti v Ukraini* [Peculiarities of bank lending investment activity in Ukraine]. *Innovatsiyna ekonomika* [Innovative economy], no. 6, pp. 261-264.

3. Мусієнко О. М. Основні тенденції зміни узагальнюючих показників інвестиційної діяльності банків на ринку цінних паперів України [Електронний ресурс] / О. М. Мусієнко. // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. - 2013. - Вип. 10(1). - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof\\_2013\\_10\(1\)\\_49](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10(1)_49)

Musiyenko, O. M. (2013). *Osnovni tendentsii zminy uzahalniuyuchykh pokaznykiv investytsiynoi diyalnosti bankiv na rynku tsinnykh paperiv Ukrainy* [Major trends in general indicators of investment banks in the securities market of Ukraine]. *Ekonomichni nauky. Ser.: Oblik i finansy* [Economic science. Ser.: Accounting and Finance], no. 10(1). Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof\\_2013\\_10\(1\)\\_49](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10(1)_49)

4. Дєєва Н. Е. Ризики інвестиційного портфеля банківських установ України / Н. Е. Дєєва // Технологический аудит и резервы производства. - 2015. - № 1(6). - С. 14-17.

Dieyeva, N. E. (2015). *Ryzyky investytsiynoho portfelia bankivskykh ustanov Ukrainy* [The risks of the investment portfolio of banks of Ukraine]. *Tehnologicheskyy audit i rezervy proizvodstva* [Technological audit and production of reserves], no. 1(6), pp. 14-17.

5. Дмитренко О. І. Теоретико-сутнісна характеристика поняття «управління інвестиційним ризиком банку» / О. І. Дмитренко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. - 2012. - Вип. 36. - С. 156-162.

Dmytrenko, O. I. (2012). *Teoretyko-sutnisna kharakterystyka poniattia «upravlinnia investytsiynym ryzykom banku»* [Theoretical and essential characteristics of the concept of «bank investment risk management»]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy* [Problems and prospects of the banking system of Ukraine development], no. 36, pp. 156-162.

6. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Постанова Правління НБУ № 368 від 28.08.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0841-01](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0841-01)

National Bank of Ukraine (2001). Instruction «On order of regulation of banks in Ukraine». Available at: [zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0841-01](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0841-01)

7. Значення економічних нормативів в цілому по системі [Електронний ресурс]. – Київ: Національний банк України, 2016. - Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=34661578>

*Znachennia ekonomichnykh normatyviv v tsilomu po systemi* (2016). Kyiv, National Bank of Ukraine. Available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=34661578>

8. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами та фінансовими інвестиціями в банках України: Постанова Національного банку України від 22.06.2015 № 400 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0400500-15>

National Bank of Ukraine (2015). Resolution «Instruction on accounting of securities and financial investments in banks of Ukraine». Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0400500-15>.

9. Показники фінансової звітності банків України [Електронний ресурс]. – Київ: Національний банк України, 2016. - Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=39215664>

*Pokaznyky finansovoi zvitnosti bankiv Ukrainy* (2016). Kyiv, National Bank of Ukraine. Available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=39215664>.

Дата надходження статті до редакції: 02. 12. 2016 р.

**Objective.** *Synthesis of methods of investment banks regulating, their subject - object structure, scope and evaluation of investment banking, risks of investing in securities, as well as their strategic potential.*

**Methods.** *To justify the obtained results the general scientific methods of analysis and synthesis, dialectical approach, and special – normative, dynamic, structural methods are applied.*

**Results.** *Statistical pattern of steady reduction of banking institutions investment ratios of Ukraine for a period of fifteen years was established. The composition of the Ukrainian banks investment portfolio, its structure by groups of banks and financial instruments were analyzed. A very low securities concentration in the bank assets, significant excess of investment regulations limiting their actual levels were found. The presence of the dilemma which leads to low banks investment activity and significant development of potential securities transactions was proven. It is shown that the main subject of investment to the national economy is banks with state shares and banks which are included in the foreign banking groups. It is determined that the prevailing part of investments is represented by investments in securities available for sale, and the structure of financial instruments by groups of banks is sufficiently homogeneous, with the exception of the second group of banks, where securities to maturity prevail. The strategic potential of bank investments in the national economy is linked with the growth of investments in the economy real sector enterprises securities, in associates and subsidiaries by banking institutions with a nongovernmental property.*

**Key words:** *investment, banking, economics, national, potential, strategic.*

**Цель.** *Обобщение методов регулирования инвестиций банковских учреждений, их субъектно-объектного состава, оценка объемов и уровня банковских инвестиций, рисков инвестирования в ценные бумаги, а также определение их стратегического потенциала.*

**Методика.** *Для обоснования полученных результатов использованы общенаучные методы анализа и синтеза, диалектический подход, а также специальные: нормативный, динамический, структурный методы.*

**Результаты.** *Выявлены статистические закономерности устойчивого сокращения нормативов инвестирования банковскими учреждениями Украины в течение пятнадцатилетнего периода. Проанализирован состав портфеля инвестиций банковских учреждений Украины, его структура по группам банков и финансовым инструментам. Установлена очень низкая концентрация ценных бумаг в активах банков, значительное превышение предельных нормативов инвестирования их фактических уровней. Доказано наличие дилеммы, которая сводится к низкой инвестиционной активности банков и значительному потенциалу развития операций с ценными бумагами. Показано, что основным субъектом инвестирования в национальную экономику являются банки с государственной частью и банки, входящие в иностранные банковские группы. Определено, что подавляющая часть инвестиций представлена вложениями в ценные бумаги на продажу, а структура финансовых инструментов по группам банков является достаточно однородной, за исключением банков второй группы, где преобладают ценные бумаги до погашения. Стратегический потенциал банковских инвестиций в национальную экономику связан с ростом объема вложений в ценные бумаги предприятий реального сектора экономики, в ассоциируемые и дочерние компании банковскими учреждениями с негосударственной собственностью.*

**Ключевые слова:** *инвестиции, банковские, экономика, национальная, потенциал, стратегический.*

УДК ([33.012.1-029:336]:005.936.3(477)):005.35  
Фоміна О. О., канд. екон. наук<sup>1</sup>,  
Трохимчук В. В., канд. екон. наук<sup>2</sup>,  
Бугаєнко О. В., магістрант<sup>3</sup>,

Донецький національний університет  
економіки і торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського,  
м. Кривий Ріг, Україна,  
<sup>1</sup>e-mail: elena\_fomina\_@ukr.net,  
<sup>2</sup>e-mail: trokhymchuk77@ukr.net,  
<sup>3</sup>e-mail: canek3003@mail.ru

## ФІНАНСОВА ПРОЗОРИСТЬ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ЯК ПОКАЗНИК СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ

UDC([33.012.1-029:336]:005.936.3(477)):005.35  
Fomina O. O.,  
Candidate of Economic Sciences,<sup>1</sup>  
Trokhymchuk V. V.,  
Candidate of Economic Sciences,<sup>2</sup>  
Buhayenko O. V., master student,<sup>3</sup>

Donetsk National University  
of Economics and Trade  
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,  
Kryvyi Rih, Ukraine,  
<sup>1</sup>e-mail: elena\_fomina\_@ukr.net,  
<sup>2</sup>e-mail: trokhymchuk77@ukr.net,  
<sup>3</sup>e-mail: canek3003@mail.ru

## FINANCIAL TRANSPARENCY OF UKRAINIAN ENTERPRISES AS AN INDICATOR OF BUSINESS SOCIAL RESPONSIBILITY

***Мета.** Обґрунтування необхідності впровадження в діяльність вітчизняних підприємств принципів соціальної відповідальності та фінансової прозорості, що сприятиме інформаційній відкритості середовища функціонування бізнесу та активізації механізму формування довіри у суспільстві.*

***Методи.** Дослідження ґрунтується на системному підході та діалектичному методі пізнання економічних явищ і процесів. Основні наукові результати, отримані за допомогою комплексу загальнонаукових та спеціальних методів, а саме: наукової абстракції – для формування понятійно-категоріального апарату дослідження; аналізу – для вивчення ступеня відповідальності та прозорості діяльності українських підприємств; групування – для визначення основних характеристик інформації щодо результатів фінансово-господарської діяльності підприємств; узагальнення – для формулювання основних положень та базових принципів суспільно значимої діяльності бізнес-структур.*

***Результати.** На підставі проведеного дослідження доведена значущість проблеми соціально відповідальної поведінки та фінансово прозорої діяльності підприємств для відновлення гармонізації відносин суспільства із підприємницьким середовищем, що слід вважати однією із передумов повернення довіри між ними. Розуміння підприємствами необхідності впровадження принципів відкритості та прозорості у свою ділову практику здатне забезпечити ефективний та сталий економічний розвиток України на засадах соціальної та фінансової відповідальності.*

***Ключові слова:** соціальна відповідальність, стейкхолдери, фінансова прозорість, корпоративне управління, підприємство, довіра.*

**Постановка проблеми.** Соціальна відповідальність бізнесу є життєво важливим і загально визнаним фактором конкуренції в економічно розвинених країнах. Лідери провідних світових компаній усвідомили, що процвітання бізнесу безпосередньо залежить від добробуту місцевої громади. Останнім часом в Україні та світі проблеми соціальної відповідальності бізнесу набувають все більшої актуальності, що обумовлено розвитком ринкових відносин і прагненням країни.

Саме така спрямованість вимагає від українського бізнесу впровадження звітності про соціальну відповідальність підприємства, тобто нефінансової звітності. Вона орієнтує бізнес на конкретні сфери і показники відповідальної поведінки, визначає певні очікування щодо особливостей цієї поведінки з боку всіх зацікавлених сторін, так званих стейкхолдерів, а також робить можливим надання об'єктивної оцінки соціально-економічній діяльності підприємства та забезпечує моніторинг виконання ним добровільно взятих соціальних зобов'язань [9, с. 207]. Одним з показників соціальної відповідальності бізнесу є формування фінансової прозорості підприємств, тобто складання фінансової і нефінансової звітності так, щоб максимально задовольняти інтереси стейкхолдерів. Актуальність зазначеної теми обумовлена й тим, що в Україні соціальна відповідальність бізнесу тільки декларується й у більшості є своєрідною PR-акцією.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Концептуальні підходи до соціальної відповідальності бізнесу містяться у фундаментальних роботах зарубіжних авторів, зокрема, Х. Боуена, Е. Карнегі, М. Фридмена та інших. В Україні проблемам соціальної відповідальності бізнесу присвячені праці Н. Аграмакової, О. Грішньої, А. Колота та інших. Такі вчені, як Г. Давидов, Г. Кузьменко, В. Євтушенко, О. Іваницька, І. Куркіна, В. Малярчук, М. Саприкіна, М. Супрунюк, О. Трегуб, М. Куркін, Д. Терещенко досліджують проблеми формування і розвитку бюджетної системи, прозорості і корпоративної соціальної відповідальності. Однак наукою ще не в повній мірі охоплене дослідження проблеми фінансової прозорості підприємства як показника соціальної відповідальності бізнесу, чим й обумовлений вибір напрямку дослідження.

**Мета статті** полягає в обґрунтуванні необхідності впровадження в діяльність вітчизняних підприємств принципів соціальної відповідальності та фінансової прозорості, що сприятиме інформаційній відкритості середовища функціонування бізнесу та активізації механізму формування довіри у суспільстві.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** У Міжнародному стандарті ISO 26000 «Керівництво з соціальної відповідальності» 2010 року є формулювання поняття «соціальна відповідальність», яке найбільш повно висвітлює суть даної категорії. Згідно з даним документом «соціальна відповідальність – це відповідальність організації за вплив своїх рішень та діяльності (продукти, послуги, процеси) на суспільство і навколишнє середовище, що реалізується через прозору та етичну поведінку, яка допомагає сталому розвитку, здоров'ю та добробуту суспільства, зважає на очікування зацікавлених сторін, не суперечить відповідному законодавству та міжнародним нормам поведінки, поширена в усій організації і практикується у її відносинах» [12]. Дане визначення розкриває основні напрями діяльності відповідального підприємства, акцентує увагу на інтеграції принципів соціальної відповідальності у практику бізнесу, обґрунтовує необхідність, перш за все, виконання законодавчих вимог як основи соціальної відповідальності бізнесу. Але найважливішим елементом у цьому трактуванні є наголос на відкритості та прозорості підприємства для суспільства, тобто готовність його надавати повну та достовірну інформацію про власну соціально-економічну діяльність. Підзвітність та прозорість є однією з важливих умов діяльності підприємств, оскільки громадяни країни повинні бути впевнені, що підприємства діють прозоро, відповідно до норм законодавства, що створена дієва та ефективна антикорупційна система і враховуються інтереси суспільства та всіх зацікавлених сторін.

Важливим завданням при формуванні соціальної відповідальності є виділення стейкхолдерів, оскільки без цього не можна визначити основні напрями політики соціально відповідального підприємства. Також визначення

зацікавлених сторін необхідне для виділення індивідуальних домінуючих для кожної групи інтересів, які дозволяють більш обґрунтовано розробляти і впроваджувати ідеї та принципи соціальної відповідальності у діяльність [2, с. 45]. В макророзрізі економічних відносин основними стейкхолдерами виступають держава, підприємство й окремих індивід, що вступають в економічну взаємодію з метою задоволення власних інтересів.

У більшості європейських країн держава вимагає від державних компаній бути взірцем соціальної відповідальності й прозорості, а також працювати відповідно до міжнародного та національного законодавства. Адже, зрештою, такі підприємства перебувають у колективній власності громадян, тому вони мають особливу відповідальність і повинні вести бізнес відповідально. А держава сприяє такому підходу через законодавство [7, с. 10]. Ще однією важливою функцією держави в аспекті соціальної відповідальності є забезпечення стабільності розвитку суспільних відносин через виконання зобов'язань, взятих на себе щодо забезпечення умов існування об'єктів відповідальності – особи (тобто населення) і підприємства (будь-якої форми власності). Держава – це та зацікавлена сторона у формуванні соціально відповідальної організації, яка виконує функції гаранта, регулятора та контролера з метою створення економічних стимулів, нормативно-правових умов для здійснення виробничо-господарської діяльності, надання соціальних гарантій працівникам [2, с. 46].

Одним із інструментів реалізації відповідальності держави є бюджетна система України, яка ґрунтується на принципах єдності, збалансованості, самостійності, повноти, обґрунтованості, ефективності та результативності, субсидіарності, цільового використання бюджетних коштів, справедливості і неупередженості, публічності та прозорості [1]. Але в умовах економіки України спостерігається велика кількість зловживань державною владою та наявність махінацій у фінансово-бюджетній сфері, що суперечить задекларованому у законі «Прозорий бюджет» і принципам соціальної відповідальності. Саме тому бюджетна система потребує удосконалення. Так, удосконалення процесів реалізації принципів прозорості та достовірності бюджету, а також податків і мит як засіб протидії корупції відображено в антикорупційній стратегії у сфері державних фінансів Світового банку, Міжнародному кодексі поведінки посадових осіб (International Code of Conduct for Public Officials) та ін. Крайні практики прозорості бюджету ОЕСР зосереджують увагу на забезпеченні правдивою інформацією громадян, публікації належних даних на всіх етапах бюджетного процесу, чіткому висвітленні цілей і завдань бюджету та його виконанні [5, с. 14].

Реалізація принципів ефективності та результативності, публічності та прозорості забезпечується шляхом публікації документів та інформації, пов'язаних із складанням бюджету, його затвердженням, виконанням та показниками ефективності управління [1]. А це, зі свого боку, передбачає наявність дієвої системи ключових показників ефективності та інструментів інформування громадськості з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного та місцевих бюджетів, а також контролю за їх виконанням.

У 2011–2012 рр. Центр «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності» почав визначати Індекс прозорості та підзвітності (базується на методології компанії Beyond Business (Ізраїль)) компаній України щодо впровадження технологій корпоративної соціальної відповідальності та інформування громадськості, зокрема основних стейкхолдерів компанії, про політику і практики в сфері корпоративної соціальної відповідальності. Головна відмінна ознака даного Індексу в тому, що об'єктом оцінки є веб-сайт компанії і перевірити достовірність його результатів може будь-який користувач Інтернету [4, с. 55]. Рівень прозорості українських державних компаній на 2015 р. становить 19,3 балів. Майже половина компаній

мають вищий, ніж середній рівень розкриття інформації з фінансових та нефінансових показників. Першими в Індексі прозорості українських державних кампаній стали компанії ДП «НАЕК «Енергоатом», Державне підприємство обслуговування повітряного руху України ДП «Адміністрація морських портів України». В цілому, сайти державних компаній мають низький рівень розкриття інформації з фінансових і нефінансових показників, що свідчить про їх непрозорість. Жодна компанія, сайти яких оцінювалися, не надали інформації стосовно [6]:

- політики щодо заробітної плати, бонусів, премій керівництва;
- прав людини, недискримінації та політики з працевлаштування людей з особливими потребами;
- результатів екологічного аудиту і штрафів;
- стратегії допомоги регіону і результати (хоча в новинах компаній зустрічається інформація щодо збору і надання допомоги в зоні АТО та вимушеним переселенцям).

Крім того, в Україні, на відміну від європейських країн, інформація про винагороду керівників державних компаній на їхніх сайтах не розкривається. Іноді сума винагороди повідомляється лише в річних деклараціях, тому суб'єктам господарювання рекомендується оприлюднювати власну політику заробітної плати, бонусів і винагород [7, с. 16–17]. Одним із невідкладних шляхів підвищення рівня прозорості компаній повинне стати постійне проведення консультацій з основними групами стейкхолдерів з питань визначення категорій інформації, яка, на їх думку, має бути представлена суспільству. Державним компаніям необхідно розширювати обсяги й оновлювати зміст інформації щодо основних аспектів корпоративного управління. Сайти державних компаній, як і приватних компаній з гарною репутацією, мають містити Кодекси етики, напрями реалізації антикорупційної політики та комплаєнс-політики (внутрішній контроль за відповідністю діяльності підприємства чинному законодавству), інформацію щодо зобов'язань з корпоративної соціальної відповідальності. Важливою складовою прозорості компаній є не тільки надання інформації щодо стратегії, політики і різноманітних ініціатив компанії, а також представлення інформації, яка розкриває результати фінансової і нефінансової діяльності компанії.

Політика соціальної відповідальності та фінансової прозорості, що є невід'ємною складовою стратегії розвитку підприємств, суттєво залежить від ефективності системи корпоративного управління, що склалась на підприємстві, зокрема належного захисту прав інвесторів, надійних механізмів управління та контролю, відкритості та прозорості у своїй діяльності.

В широкому розумінні корпоративне управління розглядають як систему, за допомогою якої спрямовують та контролюють діяльність підприємства. У рамках корпоративного управління визначається, яким чином акціонери здійснюють контроль за діяльністю менеджерів, а також яку відповідальність несуть менеджери перед акціонерами за результати діяльності підприємства. Належна система корпоративного управління дозволяє акціонерам бути впевненими у тому, що керівництво підприємства розумно використовує їхні інвестиції для фінансово-господарської діяльності. Належне корпоративне управління не обмежується виключно відносинами між інвесторами та менеджерами, а передбачає також урахування законних інтересів та активну співпрацю із заінтересованими особами, які мають легітимний інтерес у діяльності підприємства (працівниками, споживачами, кредиторами, державою, громадськістю тощо). Це пов'язано з тим, що підприємство не може існувати незалежно від суспільства, в якому воно функціонує, і кінцевий успіх його діяльності залежить від внеску всіх заінтересованих осіб. Таким чином, сутністю корпоративного управління є система відносин між

інвесторами-власниками підприємства, його менеджерами, а також зацікавленими особами для забезпечення ефективної діяльності підприємства, рівноваги впливу та балансу інтересів учасників корпоративних відносин.

Прозорість, розкриття інформації та аудиторський процес є фундаментальними елементами корпоративного управління компанією. Глобалізаційні процеси, ускладнення конкурентного середовища і безпосередня залежність рівня економічних збитків від розмірів корпоративного капіталу, що зростає, підтверджують необхідність дотримання більш чіткої міжнародного рівня фінансової звітності. Сучасні вимоги до відкритої інформації про діяльність підприємств охоплюють і відомості про нефінансову звітність, партнерів та інвесторів цікавлять питання про особливості менеджменту, соціальні програми, екологічну діяльність тощо [8, с. 92–93].

Прозорість та належне розкриття інформації є невід'ємною умовою ефективного корпоративного управління. Компанія має оприлюднювати свою бізнес-стратегію, фінансову звітність і висновки аудиту. Також вона має розроблювати й оприлюднити власну стратегію корпоративної соціальної відповідальності, що передбачає комплексний підхід компанії до своїх співробітників, клієнтів, партнерів і суспільства й відповідає бізнес-цілям і бізнес-стратегії організації. Діяльність підприємства у прозорому режимі, за зрозумілими для всіх «правилами гри» дозволяє підвищити його ефективність, сприяє захисту та реалізації прав інвесторів, залученню внутрішніх і зовнішніх інвестицій. Інформація, що розкривається підприємством, повинна бути суттєвою та повною, тобто містити всі дані про фактичні та потенційні наслідки операцій та подій, які можуть вплинути на рішення, що приймаються на її основі. При розкритті інформації підприємство не повинно обмежуватися лише фактичними відомостями, а також має розкривати обґрунтовані прогнози стосовно майбутніх результатів своєї господарської діяльності та фінансового стану. «Ефективні зв'язки з громадськістю сприяють мобілізації резервів збільшення ринкової вартості підприємства, підвищенню ліквідності, інвестиційної привабливості, рівнів фінансової стійкості та інформаційної прозорості підприємства» [11, с. 140].

До суттєвої інформації, яку підприємство має регулярно розкривати заінтересованим особам, належать, зокрема відомості про мету та стратегію товариства; результати фінансової та операційної діяльності; структуру власності та контролю над товариством; посадових осіб органів управління, розмір їх винагороди, володіння акціями товариства; істотні фактори ризику, що впливають на діяльність товариства; дотримання товариством національних Принципів корпоративного управління.

Більшість рішень, які приймають учасники корпоративних відносин на основі наданої інформації, є фінансовими, тому особливу увагу необхідно приділяти достовірності та своєчасності розкриття інформації про фінансово-господарську діяльність. Фінансова звітність – це найважливіше офіційне джерело інформації про фінансово-господарську діяльність підприємства. Тут містяться дані про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів. Ці дані використовуються для прийняття рішень широким колом користувачів фінансової звітності, яка включає баланс; звіт про фінансові результати; звіт про рух грошових коштів; звіт про власний капітал.

Інформація, яку наведено у фінансових звітах повинна відповідати наступним якісним характеристикам: дохідливість, доречність, достовірність та порівнянність. Вимога доречності передбачає, що фінансова звітність повинна містити лише доречну інформацію, яка впливає на прийняття рішень користувачами, дає можливість вчасно оцінити минулі, теперішні та майбутні події, підтвердити та скоригувати їхні оцінки, зроблені у минулому. Важко заперечувати, що саме права та обов'язки підприємств як платників податків мають суттєвий вплив на рішення користувачів фінансової звітності. Крім того, необхідність розкриття інформації про податкові відносини підприємства є наслідком двох принципів підготовки

фінансової звітності: принципу повного висвітлення та принципу безперервності діяльності.

Згідно з принципом повного висвітлення фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки операцій та подій, яка може вплинути на рішення, що приймаються на її основі. Також у відповідності з цим принципом фінансова звітність не обмежується лише балансом, звітом про фінансові результати, звітом про власний капітал та звітом руху грошових коштів, але також має містити примітки, які надають додаткову інформацію. Принцип безперервності діяльності передбачає оцінку активів і зобов'язань підприємства, з огляду на припущення, що його діяльність триватиме далі. В Міжнародному стандарті фінансової звітності 1 «Подання фінансових звітів» та в Міжнародному стандарті аудиту 570 «Безперервність діяльності» виділені дві обставини, при дотриманні яких можна без детального аналізу дійти висновку про доречність принципу безперервності, а управлінський персонал може дати таку оцінку. До таких обставин відносять наявність в минулому прибуткових операцій та відкритий доступ до фінансових ресурсів [3, с. 188–192].

Отже, система корпоративного управління має забезпечувати своєчасне й точне розкриття інформації з усіх найважливіших питань, що стосуються підприємства, включаючи його фінансовий стан, продуктивність, власність та управління товариством. Важлива інформація, що підлягає розкриттю, містить (але –

- не вичерпується) інформацію про:
- результати фінансової та операційної діяльності товариства;
- завдання товариства;
- володіння значними пакетами акцій та права голосу;
- членів спостережної ради та правління, а також розмір їхньої винагороди;
- значущі фактори ризику, що можна спрогнозувати;
- важливі питання, які пов'язані з працівниками та іншими зацікавленими особами;
- структуру й політику управління товариством [10, с. 12].

Інформацію необхідно готувати, перевіряти та розкривати відповідно до високих стандартів якості бухгалтерського обліку, розкриття фінансової й нефінансової інформації та аудиту. Задля забезпечення належної підготовки та надання фінансової звітності варто щороку проводити аудиторські перевірки з використанням незалежного аудитора, який дає зовнішню та об'єктивну оцінку цієї звітності. Канали розповсюдження інформації повинні передбачати рівноправний, своєчасний та непов'язаний із надмірними витратами доступ користувачів до необхідної інформації.

Діяльність, орієнтована на забезпечення соціальної відповідальності та фінансової прозорості, як одного з її найважливіших індикаторів, дає можливість підприємствам набути багато істотних конкурентних переваг, насамперед, таких як: партнерські відносини з урядовими структурами, міжнародними організаціями і громадськістю; зростання вартості власних матеріальних і нематеріальних активів; інтерес та лояльність потенційних інвесторів, що суттєво може спростити доступ підприємства до необхідних капіталів; забезпечення реалізації принципів відповідального ведення бізнесу, таких як: повага до прав власності, захист добросовісної конкуренції, боротьба з корупцією, уникнення конфлікту інтересів, утримання від неетичної діяльності. Крім того, така діяльність буде мати достатньо відчутний суспільний ефект: забезпечення і вдосконалення соціальної захищеності населення, підвищення його фінансової грамотності та інтегрованості на ринку фінансових послуг, орієнтація результатів діяльності підприємства на вирішення суспільних проблем.

**Висновки.** В умовах незрілості ринкових відносин та недостатнього досвіду соціально відповідальної і фінансово прозорої діяльності, розуміння підприємствами необхідності переходу до таких принципів ведення бізнесу носить поверхневий характер. У більшості вітчизняних підприємств відсутній чітко скоординований вектор прагнення до забезпечення цих базових принципів. Діяльність підприємств має бути спрямована таким чином, щоб принципи корпоративної соціальної відповідальності та фінансової прозорості стали частиною їх економічної стратегії і культури ведення бізнесу, що базуватимуться на відкритості й готовності звітувати за свої дії перед громадою та суспільством. Взаємодія підприємств із суспільством має ґрунтуватися на чіткому розумінні соціальної місії та ролі, яку воно виконує на місцевому та державному рівнях.

Необхідність активізації соціально відповідальної та фінансово прозорої діяльності бізнесу зумовлена, насамперед, інтенсивними світовими інтеграційними процесами, що в сучасних умовах є важливим регулятором соціально-економічного розвитку суспільства. Нехтування принципами соціальної відповідальності призводить до виникнення соціальних загроз національній безпеці держави, а саме: нівелювання престижності соціально та фінансово відповідальної поведінки у суспільстві, домінування у системі державного та регіонального управління приватних інтересів бізнес-структур над суспільними інтересами, постійне зниження рівня та якості життя більшості населення, високий рівень і зростання майнової диференціації в суспільстві, девальвація соціальних цінностей та настанов.

Основним завданням сучасних підприємницьких структур є формування нових передумов для повернення довіри суспільства до бізнесу. Активізація соціально відповідальної та фінансово прозорої діяльності перетворює підприємства з об'єкта впливу чинників невизначеного середовища на суб'єкт соціально-відповідального підприємництва. В її рамках енергія підприємств спрямовується на впровадження таких принципів діяльності, що сприяють забезпеченню стабільного та безпечного соціально-економічного розвитку суспільства.

### Список літератури/References

1. Розпорядження «Про схвалення Концепції створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи «Прозорий бюджет» від 11.02.2016 р. №92-р /Кабінет Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-%D1%80>

Cabinet of Ministers of Ukraine (2016). About approval of Conception of creation of the integrated research and information system “The Transparent budget”, no. 92-r, February 11. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-%D1%80>

2. Агромакова Н. В. Нефінансова звітність як інструмент інформування інтересів стейкхолдерів соціально відповідального підприємства / Н. В. Агромакова, С. Ю. Гончарова, О. О. Затеїщикова // Економіка та держава. – № 1. – 2016. – С. 44–48.

Ahromakova, N. V., Honcharova, S. Yu., Zateyschykova, O. O. (2016). *Nefinansova zvitnist yak instrument informuvannia interesiv steykholderiv sotsialno vidpovidalnoho pidpriemstva* [Unfinancial accounting as an instrument of informing the interests of stakeholders of socially responsible enterprise]. *Ekonomika ta derzhava* [Economy and state], no 1, pp. 44-48.

3. Давидов Г. М. Забезпечення інформаційної прозорості виконання обов'язків підприємств як платників податків в системі фінансової звітності / Г. М. Давидов, Г. І. Кузьменко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки: зб. наук. пр. – Кіровоград : КНТУ, 2012. – Вип. 21. – С. 187–198.

Davydov, H. M., Kuzmenko, H. I. (2012). *Zabezpechennia informatsiynoi prozorosti vykonannia obovyazkiv pidpriemstv yak platnykiv podatkov v systemi finansovoi zvitnosti* [Providing informative transparency of implementation of duties of enterprises as taxpayers in the system of financial accounting]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnogo tekhnichnogo universytetu* [Scientific works of the Kirovohrad national technical university]. *Ekonomichni nauky* [Economic sciences], no 21, pp. 187-198.

4. Євтушенко В. А. Оцінка корпоративної соціальної відповідальності: методи, об'єкти, показники / В. А. Євтушенко // Вісник НТУ «ХПІ». – 2013. – № 46 (1019). – С. 53–63.

Yevtushenko, V. A. (2013). *Otsinka korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti: metody, obyekty, pokaznyky* [Estimation of corporate social responsibility: methods, objects, indicators]. *Visnyk NTU "KhPI"* [The Bulletin of national technical university of «Kharkiv polytechnic institute»], no 46 (1019), pp. 53-63.

5. Іваницька О. М. Забезпечення прозорості державних фінансів і фінансової системи України / О. М. Іваницька // Наукові праці НДФІ. Фінансова політика та економічне регулювання. – 2014. – № 4 (69). – С. 13–19.

Ivanytska, O. M. (2014). *Zabezpechennia prozorosti derzhavnykh finansiv i finansovoi systemy Ukrainy* [Providing of transparency of public finances and financial system of Ukraine]. *Naukovi pratsi NDFI* [NDFI scientific works]. *Finanova polityka ta ekonomichne rehuliuвання* [Financial policy and economic adjusting], no 4 (69), pp. 13-19.

6. Індекс прозорості державних компаній України 2015 [Електронний ресурс] / Центр розвитку корпоративної соціальної відповідальності. – Режим доступу: [http:// uspa.gov.ua/images/other\\_files/transparency\\_index\\_2015.pdf](http://uspa.gov.ua/images/other_files/transparency_index_2015.pdf).

*Indeks prozorosti derzhavnykh kompaniy Ukrainy 2015* [Index of transparency of state companies of Ukraine 2015]. Available at: [http:// uspa.gov.ua/ images/other\\_files / transparency\\_index\\_2015.pdf](http:// uspa.gov.ua/ images/other_files / transparency_index_2015.pdf).

7. Курінна І. Прозорість і корпоративна соціальна відповідальність / Курінна І., Малярчук В., Саприкіна М., Супрунюк М., Трегуб О. – К. : Поліграфія «Юстон». – 2015. – 47 с.

Kurinna, I., Maliarchuk, V., Supruniuk, M., Saprykina, M., Trehub, O. (2015). *Prozorist i korporatyvna sotsialna vidpovidalnist* [Transparency and corporate social responsibility]. Kyiv, 47 p.

8. Куркін М. В. Стабільність інформаційної системи підприємства: прозорість і економічна безпека / М. В. Куркін // Радіоелектроніка та інформатика. – 2007. – № 1. – С. 92–94.

Kurkin, M. V. (2007). *Stabilnist informatsiynoi systemy pidpriemstva: prozorist i ekonomichna bezpeka* [Stability of the informative system of enterprise: transparency and economic security]. *Radioelektronika ta informatyka* [Radio electronics and informatics], no 1, pp. 92-94.

9. Новый курс: реформы в Украине. 2010-2015. Национальная доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦНБУВ, 2010. – 232 с.

Heyets, V. M. and others (2010). *New course: reforms in Ukraine. 2010-2015. National lecture*. Kyiv, 232 p.

10. Принципи корпоративного управління ОЕСР / Організація економічного співробітництва та розвитку. Спеціальна група з корпоративного управління, 1999. – 30 с.

*Pryntsypy korporatyvnoho upravlinnia OESR* [OECD Corporate Governance Principles]. *Orhanizatsiia ekonomichnogo spivrobotnytstva ta rozvytku. Spetsialna hrupa z korporatyvnoho upravlinnia* [Organisation of economic cooperation and development. Special group on corporate management], 1999, 30 p.

11. Терещенко Д. А. Роль зв'язків з громадськістю в системі фінансового менеджменту організації / Д. А. Терещенко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. – Харків : НТУ «ХПІ». – 2013. – № 7(981). – С. 137–144.

Tereschenko, D. A. (2013). *Rol zvyazkiv z hromadskistiu v systemi finansovoho menedzhmentu orhanizatsii* [Role of public relations in the system of financial management of organization]. *Visnyk NTU "KhPI"* [The Bulletin of national technical university of "Khar'kiv polytechnic institute"]. Serii: Aktualni problemy upravlinnia ta finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpriemstva [Series of Actual problems of management and financial-economic activity of enterprise], no 7 (981), pp. 137-144.

12. ISO 26000 «Керівництво з соціальної відповідальності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iso.org/iso/home.html>.

*ISO 26000 "Kerivnytstvo z sotsialnoi vidpovidalnosti"* [Social responsibility guidance]. Available at: <http://www.iso.org/iso/home.html>.

Дата надходження статті до редакції: 10. 12. 2016 р.

**Objective.** *It is necessary to introduce principles of social responsibility and financial transparency to facilitate the informational openness of business environment and enhance the mechanism of forming trust in society.*

**Methods.** *The study is based on a system approach and dialectical method of knowledge of economic phenomena and processes. Basic scientific results have been obtained through a set of general and special methods, namely of scientific abstraction – to form a conceptual and categorical apparatus of research; analysis – to examine the degree of accountability and transparency of Ukrainian enterprises; grouping – to determine the main characteristics of the information on the results of financial and business enterprises; synthesis – to formulate the basic provisions and basic principles of socially significant businesses.*

**Results.** *The importance of socially responsible behavior problems and financial transparency of enterprises to restore public relations harmonization of business environment that should be considered as one of the preconditions for the return of trust between them have been proved based on the research. Understanding by enterprises the need to implement the principles of openness and transparency in its business practices can provide effective and sustainable economic development of Ukraine on the principles of social and financial responsibility.*

**Key words:** *social responsibility, stakeholders, financial transparency, corporate management, enterprise, trust.*

**Цель.** *Обоснование необходимости внедрения в деятельность отечественных предприятий принципов социальной ответственности и финансовой прозрачности, которые будут способствовать информационной открытости среды функционирования бизнеса и активизации механизма формирования доверия в обществе.*

**Методы.** *Исследование основывается на системном подходе и диалектическом методе познания экономических явлений и процессов. Основные научные результаты получены с помощью комплекса общенаучных и специальных методов, а именно: научной абстракции – для формирования понятийно-категориального аппарата исследования; анализа – для изучения степени ответственности и прозрачности деятельности украинских предприятий; группирование – для определения основных характеристик информации относительно результатов финансово-хозяйственной деятельности предприятий; обобщение – для формулировки основных положений и базовых принципов общественно значимой деятельности.*

**Результаты.** На основании проведенного исследования доказана значимость проблемы социально ответственного поведения и финансово прозрачной деятельности предприятий для возобновления гармонизации отношений общества с предпринимательской средой, что следует считать одной из предпосылок возвращения доверия между ними. Понимание предприятиями необходимости внедрения принципов открытости и прозрачности в свою деловую практику способно обеспечить эффективное и постоянное экономическое развитие Украины на принципах социальной и финансовой ответственности.

**Ключевые слова:** социальная ответственность, стейкхолдеры, финансовая прозрачность, корпоративное управление, предприятие, доверие.

## ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА КОНТРОЛЬ

УДК 657.221

Брадул О. М.,

д-р екон. наук, проф.,

Шепелюк В. А.,

канд. екон. наук,

ст. викладач кафедри облік і аудит,

Донецький національний університет

економіки і торгівлі

імені Михайла Туган-Барановського,

м. Кривий Ріг, Україна,

e-mail: vera-ronya@yandex.ru

## РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ПРОФЕСІЇ В УКРАЇНІ

UDC 657.221

Bradul O. M.,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Sepeliuk V. A.,

Candidate of Economic Sciences,

Donetsk National University of

Economics and Trade

named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,

Kryvyi Rih, Ukraine,

e-mail: vera-ronya@yandex.ru

## REALITIES AND PROSPECTS OF ACCOUNTING PROFESSION DEVELOPMENT IN UKRAINE

**Мета.** Проаналізувати сучасний стан розвитку бухгалтерської професії в Україні, розкрити основні напрямки та шляхи підвищення конкурентоспроможності бухгалтерів на ринку праці в Україні.

**Методи.** У процесі дослідження застосовано загальнонаукові та спеціальні методи і прийоми пізнання. У роботі використано методи аналізу, групування, абстрагування, узагальнення, індукції та дедуції.

**Ключові слова:** бухгалтер, міжнародні стандарти фінансової звітності, професійна діяльність, професія бухгалтера, спеціаліст, сертифікат.

**Постановка проблеми.** Поступова зміна інституційних умов функціонування суб'єктів господарювання, реформування бухгалтерського обліку відповідно до міжнародних вимог сприяють тому, що на сучасному етапі в багатьох теоретичних доробках науковців досліджуються питання подальших напрямів розвитку бухгалтерської професії, визначення змісту поняття «професійний бухгалтер» та вимог до нього. Також до цього часу ведуться дискусії з приводу формулювання

ознак професійних бухгалтерів та визначення їх статусу.

Ці та інші проблеми стримують розвиток професії бухгалтера та вимагають від наукових, державних й професійних шкіл пошуки нової стратегії формування вітчизняного інституту бухгалтерів в умовах євроінтеграції.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Сучасні проблеми формування бухгалтерської професії в Україні відображені у працях вітчизняних вчених: Бутинець Ф. Ф., Голов С. Ф., Петрук О. М., Прилипко С. І., Чижевська Л. В. та ін. Незважаючи на різноплановість та глибину проведених цими науковцями досліджень, недостатньо вирішеною залишається проблема систематизації якостей професійного бухгалтера для створення комплексної картини бачення професії бухгалтера в сучасних умовах. У зв'язку з цим проблема освіти бухгалтерів потребує спеціального дослідження, потрібно визначити її місце в системі бухгалтерського обліку та основні шляхи розвитку даної професії.

**Мета статті.** Проаналізувати сучасний стан розвитку бухгалтерської професії в Україні, розкрити основні напрями та шляхи підвищення конкурентоспроможності бухгалтерів на ринку праці в Україні.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Одним з елементів ринкової економіки в Україні є ефективно організована бухгалтерська справа. Професія бухгалтера – одна з найдавніших і одна з найпоширеніших серед економічних професій. Бухгалтери відіграють життєво важливу роль в наданні доказової і правильної інформації, необхідної для прийняття рішень щодо постачання, найму кадрів і використання ресурсів, від чого залежить ефективність ринкової економіки. Це стосується як внутрішніх бухгалтерів, які обслуговують підприємства шляхом надання інформації для прийняття управлінських рішень, так і зовнішніх, однією з основних функцій яких є полегшення функціонування ринку капіталу через забезпечення достовірності фінансових звітів підприємств.

Історія бухгалтерської професії починається у середньовічні часи. Слово «бухгалтер» з німецької означає «книгознавець», адже раніше надходження і витрати товарно-матеріальних цінностей та грошових коштів записували в спеціальну книгу.

1494 року Лука Пачолі публікує свою роботу з математики під назвою «Сума арифметики, геометрії, дробів, пропорцій і пропорційності» Один з розділів, який називається «Трактат про обчислення та записи» який , містить формулювання основних принципів сучасного бухгалтерського обліку (подвійний запис, дебет, кредит, баланс ), в якій він розтлумачував купцям сенс найпростіших бухгалтерських операцій – дебету, кредиту та балансу. Сьогодні таких операцій набагато більше, а професія бухгалтера набула надзвичайної суспільної значущості [1].

Як стверджує Л. Чижевська, професія бухгалтера увійшла до ключових, найнеобхідніших для розвитку країни, чий внески та досягнення привертають увагу громадськості. На її думку, ця професія залишається привабливою для молоді, але стає дедалі складнішою для опанування [2].

У навчальному посібнику «Моя професія бухгалтер, фінансист», професор Бутинець Ф. Ф. зазначає, що сучасний бухгалтер – це:

– насамперед менеджер, який здійснює керівництво колективом. Отже, він повинен бути аналітиком, оскільки прийняття рішень здійснюється на основі системного аналізу ситуацій;

– висококваліфікований спеціаліст у питаннях правового, податкового та іншого законодавства. Він повинен чітко орієнтуватися в бізнес-середовищі та швидко реагувати на зміни в ньому;

– фінансист, який вміє грамотно розпоряджатися грошовими коштами підприємства [3].

Зарубіжні дослідники М. Р. Метьюс та М. Х. Перера виокремлювали ряд особливостей, якими характеризується бухгалтерська професія:

1) професія припускає дотримання певних правил і стандартів, які відносяться не тільки до професійних знань, вмінь і навичок, але й того, як практики забезпечують свою відповідність цим нормам;

2) компетентність повинна поєднуватися з професійною чесністю;

3) діяльність професіонала, що протікає у взаєминах з людьми, покладає на нього особливі обов'язки;

4) професія не ставить собі за мету отримання прибутку. У такому контексті має значення рівень обслуговування та якість виконуваної роботи;

5) чим більше праця є професійною, тим більша відповідальність покладається на працівника;

6) із соціальної точки зору професія являє собою організовану групу, яка сформована в постійній взаємодії з суспільством, виконує соціально значущі функції за допомогою системи формальних і неформальних відносин, створює свою субкультуру як передумову успіху в кар'єрі [4].

На думку С. М. Дячук, професійний бухгалтер – особа (суб'єкт професійної бухгалтерської діяльності), яка отримала право надавати професійні послуги клієнтові завдяки наявності сертифіката міжнародного зразка (за кваліфікаційною програмою, визнаною в усьому світі і, яка є членом однієї із професійних громадських організацій бухгалтерів [5].

Однак, незважаючи на численні дослідження професійної діяльності бухгалтерів, науковцями так і не сформульовано однозначного загальноприйнятого визначення терміна «професійний бухгалтер». Відсутнє і чітке розуміння статусу професійного бухгалтера у вітчизняному законодавстві.

У чинній редакції Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. № 996-XIV відсутнє визначення професійного бухгалтера [6].

Сьогодні термін «професійний бухгалтер» наводиться у Міжнародних стандартах аудиту, Міжнародних стандартах освіти, Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку в державному секторі:

– згідно з Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку в державному секторі професійний бухгалтер (Professional accountant) – це особи, які є суб'єктами професійної бухгалтерської практики (зокрема, самостійні професійні бухгалтери практики, товариства чи корпоративні об'єднання), зайняті у промисловості, торгівлі, державному секторі чи в освіті і є членами організації – члена МФБ;

– відповідно до Кодексу етики професійних бухгалтерів та Міжнародних стандартів аудиту термін «професійний бухгалтер» необхідно застосовувати до осіб, які працюють у сферах, пов'язаних з бухгалтерським обліком, аудитом, фінансами та оподаткуванням, та мають відповідну підтверджену кваліфікацію;

– у міжнародних стандартах освіти наводиться визначення професійного бухгалтера як особи, яка є членом організації-члена Міжнародної організації бухгалтерів [7].

На думку Міжнародної федерації бухгалтерів, термін «професійний бухгалтер» стосується усіх, для кого написані Міжнародні стандарти та, хто повинен їх застосовувати. МФБ розглядає універсальне тлумачення цього терміну як гарантію успішного використання усіх розроблених стандартів, незалежно від національних, законодавчих та галузевих особливостей.

В сучасних умовах господарювання змінюється характер праці бухгалтера від виконавчого до творчого, що потребує глибокого з'ясування проблем при підготовці інформації для прийняття управлінських рішень. Сьогодні посилюється креативність

бухгалтерської професії. Сучасний бухгалтер не тільки технічно здійснює облік, а й веде велику роботу з планування, контролю, аналізу, готує інформацію, яка сприймається менеджерами для прийняття управлінських рішень.

Свої професійні знання бухгалтер може застосувати у таких сферах:

- банківська діяльність;
- інші установи фінансового посередництва (страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, лізингові компанії, фінансові компанії тощо);
- бюджетні установи;
- державні органи контролю;
- суб'єкти господарювання малого і великого бізнесу.

Так, в Україні важливого значення в розвитку професійної діяльності бухгалтерів набуває інституційний підхід, який широко використовується в різних економічних науках. Під ним розуміють (від лат. *institutum* – встановлення, пристрій, установа) – учення, яке розглядає значення різних інституцій, а також їх взаємодію в області прийняття певних рішень [8].

Першим для забезпечення розвитку бухгалтерського обліку в Україні, інституційний підхід розглянув В. М. Жук. На думку вченого: «... формування інституту професійних бухгалтерів є найбільш складною складовою інституціонального забезпечення розвитку бухгалтерського обліку» [9].

Досягнення Україною західних успіхів розвитку професії бухгалтера неможливе без інституціональних змін. Такі зміни потрібні на всіх щаблях інституціонального забезпечення вирішення цього питання [10].

Сьогодні бухгалтер є активним учасником процесу управління. Він повинен не тільки вільно володіти практичними навиками з оперативного, фінансового та управлінського обліку, знаннями законодавчо-нормативної документації щодо бухгалтерського обліку в цілому, контролю, господарського, трудового та податкового законодавства, володіти навиками аналітичної роботи, здійснювати контроль за якістю ведення бухгалтерського обліку, добре знати новітні системи інформаційного забезпечення, проте й уміти накопичувати інформацію, проводити її аналіз і проводити підготовку інформації для прийняття управлінських рішень, а в багатьох випадках приймати її самостійно в межах своєї компетенції. Адже праця бухгалтера носить і творчий характер, а саме:

- відносно організації, методики та способів ведення бухгалтерського обліку, що потребує бухгалтерського судження;
- підготовкою для задоволення певних внутрішніх і зовнішніх споживачів різноманітною за характеристиками та складом інформацією;
- підготовкою та складанням внутрішньої звітності для потреб менеджменту тощо.

Сучасні тенденції світового економічного розвитку диктують українському бухгалтеру необхідність переходу на Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ). Попит на дипломованих фахівців в даній області зростає. Враховуючи потребу, що зростає в подібній підготовці фахівців, всесвітньо визнана Асоціація Присяжних Сертифікованих Бухгалтерів (АССА, Великобританія) запропонувала диплом *DipIFR* в російськомовному варіанті. АССА *DipIFR* – це англійський іспит, який проводиться російською мовою. Останній є частиною великої сертифікації АССА. *DipIFR* – це відокремлена частина, але диплом видає АССА та іспит проводиться під егідою асоціації. Програма *DipIFR* дає основоположні знання принципів і правил застосування міжнародних стандартів фінансової звітності російською мовою.

Програма *CIPA* – це єдина всеосяжна російськомовна програма міжнародної сертифікації професійних бухгалтерів. Назва програми – це скорочення англомовного назви сертифіката *CIPA* (*Certified International Professional Accountant*:

Сертифікований міжнародний професійний бухгалтер). Володарі сертифікатів CAP/ CPA отримують право додавати назву сертифіката до свого підпису, що відповідає міжнародній практиці. Програма CPA складається з трьох компонентів: навчання, проведення іспитів та сертифікації [11].

Однак сертифікація бухгалтерів в Україні на сьогодні не надає гарантії захисту користувачів бухгалтерської інформації від фальсифікації фінансової звітності, шахрайства і «для того, щоб зараз здобути сертифікат CPA, – пише д-р економічних наук, Жук В. М., – необхідно витратити близько 20 тис. грн, що включає також плату за участь у іспитах» [10].

Таким чином, незважаючи на явні організаційні та навчально-методичні переваги програми CPA, вона все частіше стає об'єктом критики з боку бухгалтерської науково-професійної спільноти країн СНД. Серед причин цього: запізнення в її оновленні по змінам в МСФЗ, розбіжність у вимогах до змісту по країнах СНД, відсутність фінансування на вдосконалення та популяризацію програми у зв'язку із закінченням проекту USAID, байдужість державних інституцій, регуляторних органів більшості країн СНД (в т. ч. і в Україні) до цього проекту, ігнорування національних традицій бухгалтерського обліку, в ній відсутній курс з обліку за національними стандартами, що значно знижує практичну цінність програми [10].

**Висновки.** Бухгалтерська професія сприяє тому, що завжди буде попит на таких фахівців. Сучасний бухгалтер має бути високоосвіченою, компетентною людиною, з кваліфікацією, яка відповідає вимогам професії, суспільства, часу; бути яскравою, неординарною і всебічно розвинутою особистістю, що постійно удосконалює свій професійний рівень; сучасний бухгалтер – це комунікабельний, здатний до продуктивного ділового спілкування спеціаліст, який розбирається в питаннях обліку контролю та оподаткування. Проте водночас має бути спокійною, розсудливою, виваженою людиною.

Отже, в Україні необхідно створити таку систему постійного підвищення кваліфікації бухгалтерських кадрів, яка б відповідала стандартам освіти Міжнародної федерації бухгалтерів. Крім того, необхідно запровадити на законодавчому рівні визначення нових термінів, зокрема: бухгалтер, бухгалтерські послуги, державний бухгалтер, професійний бухгалтер. Це значно розширить понятійний апарат бухгалтерського обліку та поліпшить його якість.

### Список літератури/References

1. Эволюция профессии «бухгалтер» // Профорientация [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://prof.osvita.org.ua/ru/guide/history/6.html>. – 01.01.2011. – Загл. с экрана.

*Evolutsiya professii "buhgalter"* [The evolution of the profession "accountant"]. *Proforientatsiya* [Professional orientation], 2011. Available at: <http://prof.osvita.org.ua/ru/guide/history/6.html>. (accessed 01 January 2011).

2. Чижевська, Л. В. Бухгалтерський облік як професійна діяльність: теорія, організація, прогноз розвитку [Текст] : монографія / Л. В. Чижевська. – Житомир : ЖДТУ, 2007.

Chyzhevska, L. V (2007). *Bukhhalterskyi oblik yak profesiina diialnist: teoriia, orhanizatsiia, prohnoz rozvytku: monohrafiia* [Accounting as professional activity: theory, organization, development projection: monograph]. Zhytomyr, ZhDTU Publ.

3. Моя професія бухгалтер, фінансист : навч. посібник / за ред. д-ра екон. наук, проф. Ф. Ф. Бутинця, І. А. Панченко. – Житомир : ЖТДУ, 2005. – 156 с.

Butyntsia, F. F., Panchenko, I. A. (2005). *Moya profesiya bukhhalter, finansyst* [My profession accountant, financier]. Zhytomyr, ZhDTU Publ., 156 p.

4. Метьюс М. Р. Теория бухгалтерского учета / М. Р. Метьюс, М. Х. Б. Перера ; пер. с англ. Э. И. Гогия, Я. В. Молотюк, И. А. Смирновой. – М. : ЮНИТИ, 1999. – 663 с.

Mathews, M. R., Perera, M. H. B. (1996). *Accounting Theory & Development* – third edition. Melbourne, 663 p.

5. Дячук С. М. Теоретичні засади розвитку професії бухгалтера / С. М. Дячук // Облік і фінанси АПК. – 2010. – № 4. – С. 103–109.

Diachuk, S. M. (2010). *Teoretychni zasady rozvytku profesii bukhhaltera* [Theoretical foundations of accounting profession development]. *Oblik i finansy APK* [Accounting and Finance of AIC], no. 4, pp. 103-109.

6. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 16.07.99 № 996–XIV. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>. – 01.01.2017. – Загол. з екрана.

The Verkhovna Rada of Ukraine (2017). The Law of Ukraine “On accounting and financial reporting in Ukraine”. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>. – 01.01.2017.

7. Кодекс етики професійних бухгалтерів [Електронний ресурс]: Міжнародна федерація бухгалтерів, затверджений рішенням АПУ від 30.11.2006 № 168/7. – Режим доступу : <http://www.studfiles.ru/preview/4451643/>.

*Kodeks etyky profesiinykh bukhhalteriv* [Professional accountants code of ethics], 2006. Available at: <http://www.studfiles.ru/preview/4451643/>.

8 Википедия: свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org>.

Vikipediya: svobodnaya entsiklopediya. Available at: <http://ru.wikipedia.org>.

9. Жук В. М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки [монографія] / В. М. Жук. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2009. – 648 с.

Zhuk, V. M. (2009). *Kontseptsiya rozvytku bukhhalterskoho obliku v ahrarnomu sektori ekonomiky: monohrafiia* [Concept of accounting development in the agricultural sector of economy: monograph]. Kyiv, NNTs “IAE” Publ., 648 p.

10. Жук В. М. Інституціональні засади розвитку професії бухгалтера / В. М. Жук // Облік і фінанси АПК. – 2010. – № 2. – С.122–127.

Zhuk, V. M. (2010). *Instytutsionalni zasady rozvytku profesii bukhhaltera* [Institutional foundations of accounting profession development]. *Oblik i finansy APK* [Accounting and Finance of AIC], no. 2, pp. 122-127.

Дата надходження статті до редакції: 18. 11. 2016 р.

**Objective.** *The objective of the article is to analyze the current state of development of the accounting profession in Ukraine, to reveal the main directions and ways of accountants' competitiveness increase in the labor market in Ukraine.*

**Methods.** *In the process of study general scientific and special methods and techniques of knowledge are applied as well as the methods of analysis, synthesis, grouping, abstracting, generalization, induction and deduction.*

**Results.** *On the basis of the study the existing approaches to the definition of requirements to professional accountant are analyzed, and the contribution of specialists in accounting in the development of the enterprises of the state and society is formalized.*

**Key words:** *accountant, international financial reporting standards, professional activity, the profession of accountant, specialist, certificate.*

**Цель.** *Проанализировать современное состояние развития бухгалтерской профессии в Украине, раскрыть основные направления и пути повышения конкурентоспособности бухгалтеров на рынке труда в Украине.*

**Методика.** В ходе исследования применены общенаучные и специальные методы и приемы познания. В работе использованы методы анализа, синтеза, группировки, абстрагирования, обобщения, индукции и дедукции.

**Результаты.** На основании проведенного исследования проанализированы существующие подходы к определению требований к профессионального бухгалтера и формализован вклад специалистов по бухгалтерскому учету в развитие предприятия, государства и общества.

**Ключевые слова:** бухгалтер, международные стандарты финансовой отчетности, профессиональная деятельность, профессия бухгалтера, специалист, сертификат.

УДК 336.22  
Каминський П. Д.,  
канд. екон. наук, доц.,

Донецький національний університет  
економіки і торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського,  
м. Кривий Ріг, Україна,  
e-mail: kaminsky75@ukr.net

### ПРИБУТОК ТА РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ ЯК ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

UDC 336.22  
Kamynskyi P. D.,  
Candidate of Economic Sciences,  
Associate Professor,

Donetsk National University  
of Economics and Trade  
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,  
Kryvyi Rih, Ukraine,  
e-mail: kaminsky75@ukr.net

### PROFIT AND PROFITABILITY AS INDICATORS OF ENTERPRISE ACTIVITIES EFFICIENCY

**Мета.** Метою статті є дослідження теоретичних підходів до категорій «прибуток» і «рентабельність» як ключових показників ефективності діяльності підприємства та шляхів їх зростання.

**Методи.** У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових методів гносеології: методи теоретичного й логічного узагальнення, аналізу і синтезу, порівняння та прогнозування.

**Результати.** На підставі проведеного дослідження розглянуто прибуток та рентабельність як показники ефективності діяльності підприємства, проблеми зростання прибутку та рентабельності, визначено роль прибутку та рентабельності в сучасних умовах господарювання, а також наведено шляхи підвищення рентабельності та прибутковості продукції з метою виявлення факторів, які впливають на ефективність діяльності підприємства.

**Ключові слова:** валовий дохід, витрати виробництва, ефективність виробництва, прибуток, підприємство, рентабельність, резерви підвищення.

**Постановка проблеми.** Прибуток є головною рушійною силою ринкової економіки та певним гарантом прогресу соціально-економічної системи. Прибуток це узагальнювальний показник діяльності підприємства, але він недостатньо точно відображає ефективність підприємницької діяльності. Прибуток показує абсолютний ефект діяльності підприємства без урахування використаних ресурсів, тому його необхідно доповнювати показником рентабельності.

---

© Каминський П. Д., 2016

Рентабельність – це якісний, вартісний показник, що характеризує рівень віддачі витрат або ступінь використання ресурсів, що є в наявності, в процесі виробництва і реалізації продукції. На даному етапі розвитку України багато підприємств та організацій є малоприбутковими, що є наслідком інфляції, нестабільності податкового законодавства, невисокої купівельної спроможності населення та нестабільної політичної ситуації в країні. Так, проблема отримання прибутку та підвищення рентабельності діяльності є актуальною в сучасних умовах для підприємств усіх галузей народного господарства України.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Питання збільшення прибутку та рентабельності підприємства широко розглянуто у теоретичному та практичному аспектах у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед них: Білик М. Д., Бланк І. О., Будько О. В., Верига Ю. А., Верхоглядова Н. І., Власова Н. О., Гриньова О. М., Дзюбенко Л. М., Кащена Н. Б., Кірейцев Г. Г., Лахтіонова Л. А., Линник О. І., Мелушова І. Ю., Саблук П.Т., Савицька Г. В., Хістієва О. В., Черниш С. С., Шеремет А. Д., Ярошенко С. П. Незважаючи на велику кількість розробок і значні досягнення в теорії та практиці збільшення прибутку та рентабельності, варто зазначити, що проблеми мобілізації резервів збільшення прибутку підприємства та його рентабельності саме у сучасних умовах вивчені недостатньо.

**Мета статті.** Головною метою цієї роботи є дослідження теоретичних підходів до категорій «прибуток» і «рентабельність» як ключових показників ефективності діяльності підприємства та шляхів їх зростання.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** У сучасних умовах господарювання головною місією функціонування підприємства є виробництво продукції (послуг) для задоволення потреб ринку та одержання максимально можливого прибутку. Для аналізу ефективності роботи підприємства використовують відповідні показники рентабельності та прибутковості, які є основними для визначення ефективності діяльності підприємства.

Ефективність виробництва – категорія, яка характеризує віддачу, результативність виробництва. Вона свідчить не лише про приріст обсягів виробництва, а й про те, якою ціною, якими витратами ресурсів досягається цей приріст, тобто свідчить про якість економічного зростання. Ефективність виробництва відображає не тільки приріст обсягів виробництва, а й те, якою ціною, тобто якими затратами досягають цього приросту [1, с. 98].

Прибуток і рентабельність також є основними якісними показниками, що відображають економічну ефективність підприємства, його фінансовий стан, успіхи та можливості у виконанні розробленої програми економічного та соціального розвитку. Рентабельність і прибуток тісно пов'язані між собою. Так, зростання прибутку підприємства створює умови для збільшення рентабельності. Прибуток підприємства в загальному розумінні являє собою частину вартості прибуткового продукту, створеного працею, і є складовою частиною доходу підприємства.

В економічній науці розрізняють обліковий, економічний і чистий прибуток. Обліковий або бухгалтерський прибуток – це різниця між валовим доходом (виручкою) і зовнішніми витратами виробництва. Економічний прибуток становить різницю між валовим доходом і всіма витратами виробництва, тобто зовнішніми і внутрішніми. Чистий прибуток – це та частина облікового прибутку, що залишається після сплати податків та інших обов'язкових платежів у бюджет [1, с. 170].

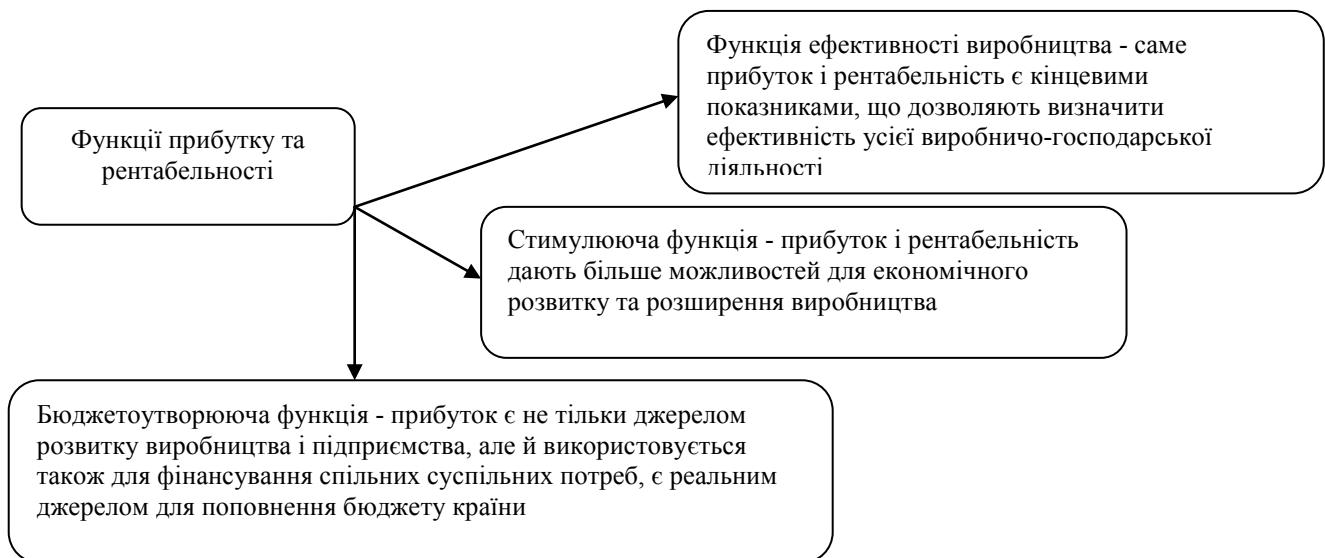
Одним з найкращих визначень прибутку є визначення, яке надає І. О. Бланк. Так, на думку вченого: «прибуток є вираженням у грошовій формі чистим доходом підприємця на вкладений капітал, що характеризує його винагороду за ризик здійснення підприємницької діяльності, і становить різницю між сукупним доходом і сукупними

витратами у процесі здійснення цієї діяльності» [2, с. 15]. Прибуток є тим самим показником, який характеризує успішність і ефективність діяльності будь-якого підприємства. З терміном «рентабельність» справа складніша.

Якщо сума прибутку показує абсолютний ефект діяльності, то рентабельність характеризує міру цієї ефективності, тобто відносний рівень прибутковості підприємства або продукції, яка реалізовується. У загальній формі рентабельність розраховують як відношення прибутку до витрат або використаних ресурсів (капіталу).

Рентабельність – це ступінь дохідності, вигідності, прибутковості бізнесу. Її вимірюють за допомогою цілої системи відносних показників, що характеризують ефективність роботи підприємства у цілому, прибутковість різних напрямів діяльності (виробничої, комерційної, інвестиційної тощо), прибутковість виробництва продукції і послуг окремих видів. Рентабельність здатна визначити як ефективність всього підприємства в цілому, так і ефективність його окремих напрямків виробництва. У фінансовій практиці виокремлюють такі основні групи показників рентабельності: рентабельність продукції, рентабельність активів, рентабельність власного капіталу, рентабельність продажів (валова, операційна, чиста рентабельність продажів).

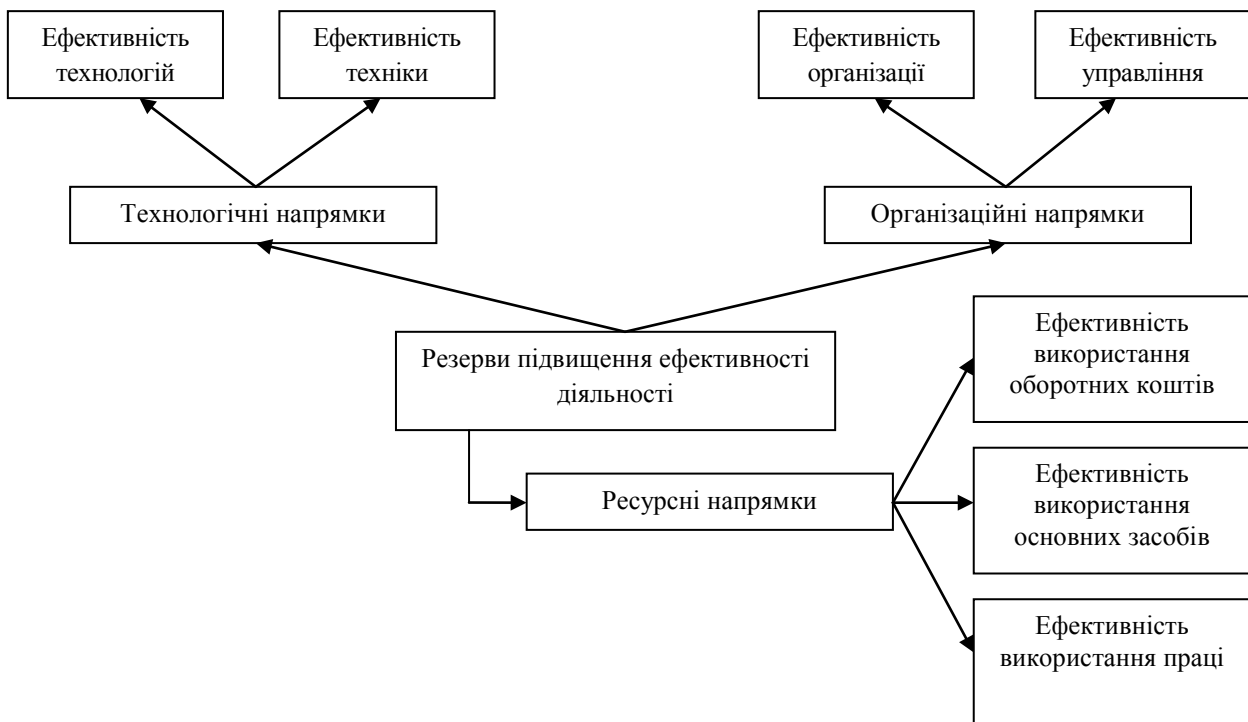
Для досягнення високих результатів фінансово-господарської діяльності та одержання прибутку керівництву підприємства необхідно звернути увагу на виготовлення прибуткової продукції, для цього підприємство повинно регулярно аналізувати рентабельність виробів, зменшуючи випуск нерентабельної або малорентабельної продукції. Прибуток і рентабельність є не тільки оціночними показниками, на них також покладаються найважливіші функції, пов'язані з ефективністю виробничо-господарської діяльності підприємства: облікова, стимулююча та бюджетоутворююча (рис. 1).



**Рисунок 1** – Основні функції прибутку та рентабельності

*Примітка. Розроблено автором на основі [3].*

Джерелами підвищення ефективності діяльності є систематичне зростання продуктивності праці, економне та дбайливе використання всіх видів ресурсів, збільшення обсягів виробництва та підвищення якості продукції (рис. 2). Кожне підприємство постійно веде роботу щодо пошуку резервів підвищення ефективності діяльності у якій задіяний керівний склад та провідні спеціалісти.



**Рисунок 2** – Резерви підвищення ефективності діяльності

*Примітка.* Розроблено автором на основі [4].

Схема, наведена на рисунку 2, окреслює загальні напрямки аналізу об'єкта. Перші з них – технологічні напрямки – справляють найзначніший вплив на рівень і динаміку ефективності виробництва продукції. Устаткуванню належить провідне місце в програмі підвищення ефективності, передусім, виробничої діяльності. Матеріали та енергія позитивно впливають на рівень ефективності, якщо розв'язуються проблеми ресурсозбереження, зниження матеріаломісткості та енергоємності продукції, раціоналізується управління запасами матеріальних ресурсів і джерелами постачання.

У межах другого, тобто організаційного напрямку, здійснюється пошук можливостей підвищення ефективності тих процесів, що відбуваються на підприємстві. Насамперед, увага звертається на ефективність управління. Важливою складовою ефективності підприємства, а, отже, і значним резервом її підвищення, є організація виробничого процесу. У конкретних умовах підприємства варто проаналізувати всі аспекти, що визначають ефективність організації робіт, від рівня робочого місця окремого робітника чи спеціаліста до рівня підприємства в цілому.

Найширше на підприємстві застосовують такі резерви, як підвищення ефективності використання персоналу шляхом оптимізації кадрового складу, реструктуризації та атестації, а також технологічний резерв, тобто капіталовкладення в основні засоби. Ресурсні напрямки відображають першочергову необхідність аналізу ефективності використання наявної матеріальної бази виробництва та живої праці. Проте варто врахувати рівень завантаження обладнання в часі, структуру собівартості продукції, що виготовляється, з точки зору співвідношення в ній часток амортизації, матеріальних витрат, витрат на оплату праці.

Зазначені показники варто розглянути в динаміці, а також, якщо є можливість, порівняти з показниками найближчих конкурентів. Для оборотних фондів найважливішим показником є швидкість їх обороту, отже, слід проаналізувати чинники її збільшення, зокрема, такі як зменшення обсягів незавершеного виробництва, удосконалення системи матеріально-технічного забезпечення з метою оптимізації

виробничих запасів, створення системи заохочення за економію сировини, енергії та матеріалів й відпрацювання її дієвості, акцентування увагу на використанні сучасних високотехнологічних матеріалів, прискорення реалізації готової продукції, зменшення обсягів дебіторської заборгованості та ін. [5, с. 134–135].

Що стосується аналізу ефективності використання трудового потенціалу підприємства, то тут слід зосередити увагу на таких аспектах:

- внутрішньо змінні втрати робочого часу;
- втрати робочого часу внаслідок плинності кадрів;
- рівень використання засобів механізації, автоматизації праці та комп'ютерної техніки;
- аналіз системи стимулювання тих, хто працює;
- визначення професійно-кваліфікаційної структури тих, хто працює [6, с. 218].

Лише вмиле використання всієї системи названих напрямків може забезпечити достатні темпи зростання ефективності діяльності підприємства.

На сучасному етапі в Україні в умовах кризи спостерігається тенденція до значного зниження рівня рентабельності виробництва, що означає збитковість багатьох підприємств (табл. 1).

**Таблиця 1 – Рівень рентабельності підприємств за видами промислової діяльності**

	Рівень рентабельності, %				
	2011	2012	2013	2014	2015
Промисловість, в т.ч.	6,0	3,4	3,0	1,6	3,4
– добувна промисловість і розроблення кар'єрів	21,6	14,7	12,5	21,4	14,8
– переробна промисловість	3,1	1,8	2,1	-0,6	2,9
– виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	2,9	-8,0	-8,2	-23,5	-14,7
– машинобудування	7,4	9,9	6,6	-2,4	5,2
– металургійне виробництво	0,7	-4,2	-2,7	2,8	2,6
– постачання електроенергії, газу, пари	6,8	3,3	1,3	-0,1	-0,5

*Примітка. Розроблено автором на основі [7].*

Аналіз наведених статистичних даних дозволяє зробити висновок про поступове зменшення рівня рентабельності діяльності по промисловості України в динаміці років з 6,0% 2011 року до 1,6 % 2014 року, при цьому зменшення рентабельності спостерігається в усіх галузях промисловості, а по деяких ми спостерігаємо навіть від'ємний результат рентабельності. Так, в переробній промисловості рентабельність зменшилась з 3,1% 2011 року до 2,1 2013 року, а 2014 року навіть був від'ємний результат – (-0,6%). По хімічній промисловості рентабельність зменшилась більш різкими темпами і склала 2014 року (-23,5%) замість 2,9% 2011 року, така динаміка спостерігається і в машинобудуванні і в постачанні електроенергії, газу, пари.

Такі показники рентабельності у більшій мірі пов'язані з ростом витрат на виробництво, з витратами на матеріальну і сировинну складову, вони прямо впливають на величину собівартості продукції, а, отже, і прибутки, це також пов'язано з тим, наскільки раціонально і економічно витрачаються матеріальні ресурси – адже частка матеріальних витрат у складі собівартості зазвичай коливається від 60 до 90%.

Лише політична стабілізація в Україні 2015 року поступово призводить до покращення рентабельності діяльності, так рентабельність промисловості збільшилась

на 1,8% і склала 3,4%. Це сталося через збільшення рентабельності переробної промисловості на 3,5%, машинобудування на 7,6% та покращення результатів діяльності виробництва хімічної продукції. Рентабельність добувної промисловості і розроблення кар'єрів, металургійного виробництва та постачання електроенергії, газу, пари продовжує поступово знижуватись 2015 року.

Необхідний рівень прибутку і рентабельності підприємства дозволяє вирішувати цілий комплекс завдань, що обумовлюють стабільність і ефективність бізнесу. Однак можливість досягнення прибутку проблема складна, оскільки залежить від впливу безлічі факторів. Всі фактори, що впливають на прибуток та рентабельність, можна поділити на дві групи:

- фактори зовнішнього середовища (об'єктивні),
- фактори внутрішнього середовища (суб'єктивні) [8, с. 141].

До факторів зовнішнього середовища відносять: економічну ситуацію в країні, рівень інфляції, характер і гостроту конкурентної боротьби, кон'юнктуру ринку або співвідношення між попитом і пропозицією на продукцію та послуги підприємств, податкову і кредитну політику держави і комерційних банків, тарифи на товари та послуги, що надаються іншими підприємствами, ціну на сировину та товари для підприємств.

Одні з цих чинників прямо впливають на прибуток, інші опосередковано через товарообіг (оборот) або витрати виробництва та обігу.

До внутрішніх факторів, залежних від діяльності підприємств, відносяться: тип і категорія підприємства, і відповідно розмір націнки на сировину, продукти та послуги, що встановлюються підприємствами, рівень технічної оснащеності підприємства, рівень механізації праці, прогресивність техніки та обладнання, що застосовуються на підприємствах, характер технологічних процесів та їх прогресивність, рівень продуктивності праці, обсяг і склад виробленої продукції, послуг і товарообігу, сума і рівень витрат виробництва і обігу, зокрема співвідношення між змінними і постійними витратами, обсяг активів підприємства, їх структура, віддача і інші фактори [8, с. 142].

Зростання прибутку та рентабельність має велике значення не тільки для подальшого розвитку підприємства, галузі, але й усієї України, оскільки являє собою джерело коштів для формування доходної частини державного (місцевого) бюджету.

Існує багато шляхів і методів збільшення прибутку і рентабельності, щоб зробити діяльність підприємства більш ефективним (табл. 2).

**Таблиця 2 – Напрямки збільшення прибутку і рентабельності**

Шляхи збільшення	
ПРИБУТКУ	РЕНТАБЕЛЬНОСТІ
1. Збільшення випуску продукції.	1. Зниження собівартості продукції.
2. Поліпшення якості продукції.	2. Підвищення продуктивності праці.
3. Продаж зайвого устаткування та іншого майна або здача його в оренду.	3. Скорочення невиробничих витрат.
4. Зниження собівартості продукції шляхом раціонального використання матеріальних ресурсів, виробничих потужностей і площ, робочої сили і робочого часу.	4. Скорочення адміністративно-управлінського персоналу.
5. Диверсифікація виробництва.	5. Зниження витрат від браку та ін.
6. Розширення ринку продажу та ін.	

*Примітка. Розроблено автором на основі [9].*

Крім вищезазначених напрямів підвищення рівня прибутку та рентабельності підприємства можна також виокремити:

- проведення серйозних маркетингових досліджень та прогноз

кон'юнктури ринку;

визначення своєї ніші на ринку і споживачів своєї продукції і послуг;

– удосконалення управління активами, скорочення наднормативних запасів, удосконалення їх нормування, вирішення проблем обліку й оцінки їх для наступної реалізації на сторону, посилення матеріальної зацікавленості в раціональному користуванні ресурсами;

– скорочення ризиків неплатоспроможності (при освоєнні нових ринків або висновку договорів з новими торговельними партнерами) через використання факторингу, тобто висновок тристоронніх договорів за посередництвом банківських структур;

– збільшення виручки підприємства, яка має великий вплив на прибуток.

Підвищенню рентабельності підприємства сприяє впровадження прогресивних технологій в галузі організації виробництва і обслуговування споживачів товарів і послуг, вдосконалення організації виробництва та якості обслуговування, підвищення технічної оснащеності підприємств та продуктивності праці, впровадження прогресивних інформаційних технологій, здійснення режиму економії на підприємствах, стимулювання збуту продукції та послуг, вдосконалення системи організації та оплати праці працівників, підвищення мотивації праці та ряд інших.

**Висновки.** Для успішного розвитку будь-якого підприємства чи організації керівництву необхідно приділяти увагу таким показникам ефективності діяльності, як прибуток і рентабельність. Співвідношення прибутку із затратами являє собою рентабельність. Рентабельність характеризує рівень прибутковості, аніж прибуток характеризує кінцеві результати діяльності підприємства. Після оцінки факторів впливу на рентабельність підприємство може виявити, за рахунок чого можливе нарощення обсягів виробництва і реалізації товарів. Це заходи щодо підвищення продуктивності праці працівників, зменшення витрат на виробництво продукції, цінова політика, покращення системи маркетингу на підприємстві.

Таким чином, керівництво підприємства повинно постійно здійснювати активний пошук всіх можливих напрямків вдосконалення виробництва, підвищення конкурентоспроможності власної продукції, що буде сприяти зростанню прибутку та рентабельності підприємства. Одним з таких сучасних напрямів є використання методу «витрати – випуск». За цим методом загальний результат роботи підприємства визначається шляхом підсумовування експлуатаційного, фінансового та надзвичайного результатів. За кожним з видів діяльності провадиться порівняння витрат з випуском продукції (реалізацією), доходами і визначається кінцевий результат. Це надає можливість аналізувати кожний фактор впливу, визначити «вузьке» місце та обирати напрями покращення діяльності і підвищення рентабельності.

### Список літератури/References

1. Основи економічної теорії : навч. посіб. рекомендовано МОН / Ажнюк М. О., Передрій О. С. – К. : Знання, 2008. – 368 с.  
Azhniuk, M. O. Peredriy, O. S. (2008). *Osnovy ekonomichnoi teorii* [Fundamentals of economic theory]. Kyiv, Znannia Publ., 368 p.
2. Бланк И. А. Управление прибылью. – 2-е изд., расш. и доп. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2002. – 752 с.  
Blank, I. A. (2002). *Upravlenie pribyllyu* [Profit management]. Kiev, Nika-Centr, Elga Publ., 752 p.
3. Кіндрацька Г. І., Білик М. С., Загородній А. Г. Економічний аналіз : теорія і практика. Підручник за ред. проф. А. Г. Загороднього. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Львів: Магнолія, 2006, 2008. – 440 с.

Kindratska, H. I., Bilyk, M. S., Zahorodniy, A. H. (2008). *Ekonomichniy analiz: teoriia i praktyka* [Economic Analysis: Theory and Practice]. Lviv, Mahnoliia Publ., 440 p.

4. Купалова Г. І. Теорія економічного аналізу : Навчальний посібник – К. : Знання, 2008. – 639 с.

Kupalova, H. I. (2008). *Teoriia ekonomichnoho analizu* [Theory of Economic Analysis]. Kyiv, Znannia Publ., 639 p.

5. Яркіна Н. М. Економіка підприємства : навч. посіб. / Н. М. Яркіна – Київ : Ліра-К, 2015. – 498 с.

Yarkina, N. M. (2015). *Ekonomika pidpriemstva* [Economics of Enterprise]. Kyiv, Lira-K Publ., 498 p.

6. Савицкая Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия : 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 536 с.

Savitskaya, G.V. (2009). *Analiz hoziaystvennoy deyatelnosti predpriyatiya* [Enterprise economic activity analysis]. Moscow, INFRA-M Publ., 536 p. (accessed 20 December 2016).

7. Тарасенко І. О. Фінанси підприємств: підручник / Тарасенко І. О., Любенко Н. М. – К. : КНУТД, 2015. – 360 с.

Tarasenko, I. O. (2015). *Finansy pidpriemstv* [Finance of Enterprises]. Kyiv, KNU TD Publ., 360 p.

8. Гавалешко С. В. Рентабельність підприємства та шляхи його підвищення [Електронний ресурс] / С. В. Гавалешко // Економікс. – 2012. – № 10. – Режим доступу: [www.rusnauka.com/10\\_DN\\_2012/Economics/10\\_106158.doc.htm](http://www.rusnauka.com/10_DN_2012/Economics/10_106158.doc.htm).

Navaleshko, S. V. (2012). *Rentabelnist pidpriemstva ta shliakhy yoho pidvyshchennia* [Profitability of the enterprise and ways to its enhance]. Available at: [www.rusnauka.com/10\\_DN\\_2012/Economics/10\\_106158.doc.htm](http://www.rusnauka.com/10_DN_2012/Economics/10_106158.doc.htm). (accessed 24 December 2016).

Дата надходження статті до редакції: 15. 09. 2016 р.

**Objective.** *The objective of the article is to study theoretical approaches to the categories of «profit» and “profitability” as the key performance indicators of the company and the ways of their growth.*

**Methods.** *During the research complex of scientific methods of gnosiology is applied: methods of theoretical and logic synthesis, analysis and synthesis, comparison and prediction.*

**Results.** *Based on the research the profits and profitability as the indicators of performance of the company, the problem of profit growth and profitability are considered; the role of profit and profitability in modern conditions of managing is determined; ways to improve profitability and profit of products in order to identify factors that influence the enterprise activity effectiveness are given.*

**Key words:** *gross revenue, production costs, production efficiency, profit, company, profitability, reserves increase*

**Цель.** *Целью статьи является исследование теоретических подходов к категориям «прибыль» и «рентабельность» как ключевых показателей эффективности производства и направлений их повышения.*

**Методика.** *В процессе исследования использован комплекс общенаучных методов гносеологии: методы теоретического и логического обобщения, анализа и синтеза, сравнения и прогнозирования.*

**Результаты.** *На основании проведенного исследования рассмотрены прибыль и рентабельность как показатели эффективности деятельности предприятия, проблемы роста прибыли и рентабельности, определена роль прибыли и рентабельности в современных условиях хозяйствования, а также приведены пути повышения рентабельности и прибыльности продукции с целью выявления факторов, влияющих на*

*эффективность деятельности предприятия.*

**Ключевые слова:** валовой доход, издержки производства, эффективность производства, прибыль, предприятие, рентабельность, резервы повышения.

УДК 661:557

Штик Ю. В.,

канд. екон. наук, доц.,

Донецький національний університет  
економіки і торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського,  
м. Кривий Ріг, Україна,  
e-mail: yuliashtyk@mail.ru

## ОСОБЛИВОСТІ АВТОМАТИЗАЦІЇ ОБЛІКУ ВІНАГОРОД ПРАЦІВНИКАМ

UDC 661:557

Shtyk Yu. V.,

Candidate of Economic Sciences,

Donetsk National University  
of Economics and Trade  
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,  
Kryvyi Rih, Ukraine,  
e-mail: yuliashtyk@mail.ru

## PECULIARITIES OF EMPLOYEE BENEFITS ACCOUNTING AUTOMATION

**Мета статті** полягає у обґрунтуванні теоретичних положень та розробці практичних рекомендацій з удосконалення автоматизації бухгалтерського обліку винагород працівникам торговельно-виробничих підприємств.

**Методи дослідження,** які були використані процесі дослідження: узагальнення, критичного аналізу, синтезу, спостереження, систематизації.

**Результати.** Пропозиції з удосконалення відображення винагород працівникам в інформаційній системі бухгалтерського обліку торговельно-виробничих підприємств розроблялися із застосуванням процесного підходу та моделювання. Обробка обліково-економічної інформації проводилася із застосуванням сучасних комп'ютерних технологій, зокрема з використанням пакету прикладних програм «ІС: підприємство – конфігурація 8.2».

**Ключові слова:** автоматизація обліку, облік винагород, облікова політика, документування, розрахункова відомість.

**Постановка проблеми.** На багатьох підприємствах облік праці та її оплати є тією ділянкою обліку, яку, насамперед, автоматизують, адже вона характеризується значним обсягом вхідної інформації і, відповідно, розрахункових робіт. Тому в організації обліку та складанні звітності з оплати праці широко розповсюджені сучасні інформаційні системи з використанням засобів комп'ютерної обчислювальної техніки. Їх особливістю є можливість складання в автоматичному режимі машинограм, узагальнюючих облікову інформацію в розрізах, необхідних для управління, контролю, аналізу та складання фінансової звітності.

Автоматизована система оплати праці дозволяє вирішувати такі завдання: по-перше, підвищується точність, ясність і прозорість розрахунків з персоналом; по-друге, впровадження програмних рішень забезпечує своєчасність розрахунків з оплати праці, а також формування внутрішніх управлінських звітів (про прибуток, недостачі, брак, рентабельність, продуктивність праці тощо), які є відправним пунктом для формування преміальної складової заробітної плати; по-третє, автоматизовані системи дозволяють зберігати і передавати великі масиви даних та забезпечують швидкий і легкий доступ до них; по-четверте, автоматизовані системи формують статистичні й динамічні звіти по

заробітній платі, що підвищує якість прийнятих управлінських рішень і вимагає менших затрат часу [1].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Загальні аспекти розвитку автоматизації обліку винагород працівникам висвітлені у працях вітчизняних вітчизняних вчених: О. Брадула, С. Голова, Р. Грачової, Т. Давидюк, І. Жиглей, Т. Мельник, Л. Мельянкової, О. Нестеренко, Н. Овсяк, К. Романчук, І. Саух, Т. Сковрунської, Н. Ткаченко, О. Шоляк, Н. Шульги, І. Щирби. При всій значущості наукових досягнень невирішеними залишаються наступні питання: недостатня розробленість організаційно-методичних положень документування та обліку винагород працівникам, відсутність практичних напрацювань в використанні актуарних розрахунків при оцінці активів і зобов'язань щодо винагород працівникам, які дисконтуються.

**Постановка завдання.** Метою досліджень є розробити рекомендації з організації документування винагород працівникам в інформаційній системі бухгалтерського обліку та удосконалити методику відображення в бухгалтерському обліку винагород працівникам за їх видами.

**Виклад основного матеріалу.** Автоматизована система обліку оплати праці може функціонувати як окрема система для розв'язання задач тільки цієї ділянки обліку, як складова комплексної автоматизованої облікової системи або ж як складова інтегрованої автоматизованої системи управління підприємством.

Для підвищення ефективності управління підприємством фірма «1С» в програмному комплексі «1С: Підприємство» створила конфігурацію по управлінню кадрами та розрахунку заробітної плати. Якщо раніше такою програмою була конфігурація «1С: Зарплата і Кадри 7.7», то з розвитком ринку і появою підвищених вимог до інформаційних технологій фірма «1С» випустила більш досконалий продукт «1С: Зарплата і Управління персоналом 8», яка відповідає всім запитам працівників, які здійснюють кадрове управління, планування і розрахунок заробітної плати, адже остання версія програми «1С: Зарплата і Управління персоналом 8.1» є найбільш досконалим продуктом у своїй сфері.

Для реалізації програмного продукту «1С: Підприємство 8» на території України фірмою «1С» було розроблено версію «1С: Підприємство 8 для України». Даний програмний продукт містить конфігурацію «1С: Зарплата і Управління персоналом 8 для України» і забезпечує: планування потреби у персоналі; управління атестацією, навчанням та фінансовою мотивацією працівників; ефективне планування зайнятості персоналу; ведення обліку кадрів і аналіз кадрового складу; ведення штатного розпису підприємства; розрахунок заробітної плати персоналу; розрахунок регламентованих законодавством податків, утримань із заробітної плати та нарахувань на фонд оплати праці; автоматизацію розрахунку нарахувань та утримань за будь-якими алгоритмами; відображення нарахованої заробітної плати і податків у складі витрат підприємства; управління грошовими розрахунками з персоналом, включаючи депонування; проведення розрахунків «заднім» числом; формування розрахункових листків будь-якого виду; розрахунки як індивідуальних, так і групових нарахувань типу бригадних нарядів; формування платіжних відомостей з впорядкуванням інформації за різними критеріями шляхом розподілу її за категоріями, підрозділами та іншими ознаками; розрахунок листків непрацездатності, відпусток, оплати по середньому заробітку на основі даних за попередні розрахункові періоди; повний розрахунок зарплати як по місячному, так і по тижневому циклу; формування стандартних звітів для податкової інспекції і позабюджетних фондів; отримання статистичної інформації по працівниках підприємства; фіксацію кадрових переміщень працівників і їх просуванням по службі із створенням відповідних звітів тощо [2, с. 167].

Порівнюючи з конфігурацією «1С: Зарплата і Кадри 7.7», можна виокремити наступні переваги версії «1С: Зарплата і Управління персоналом 8 для України»:

– ведення обліку декількох організацій в єдиній інформаційній базі. Організації можуть використовувати спільні списки фізичних осіб, класифікатори аналітичної інформації;

– ведення не тільки регламентованого обліку нарахувань, а й управлінського обліку заробітної плати: стимулюючих надбавок і бонусів. Можливість описувати додаткові нарахування;

– удосконалено механізм обліку використання робочого часу. Підтримуються індивідуальні, зведені індивідуальні і «гнучкі» графіки роботи; детальні чи зведені графіки роботи; оплата погодинних невиходів;

– у кадрову аналітичну звітність включені звіти з руху працівників і наочні діаграми відпусток, довільним спискам працівників, військовий облік з формуванням звітності [3, с. 10–11].

Більшість досліджених торговельно-виробничих підприємств визнають переваги електронного документообігу та виділяють основні з них, які полягають в: простоті внесення змін в документі, можливості поміщати в документ не лише текст, але і мультимедійні дані; можливості використовувати заздалегідь заготовлені форми документів, вищій швидкості передачі інформації за декількома адресами одночасно; економії паперу, вищій компактності архівів, простішому контролю за інформаційними потоками, великій швидкості пошуку інформації наведеної в документах, терміни підготовки документів стають більш прогнозованими і керованими, можливості захисту документів від несанкціонованого доступу і розмежування прав доступу співробітників до інформації.

Порівняння систем паперового та електронного документообігу показало, що витрати праці працівників, зайнятих документуванням господарських операцій в системах електронного документообігу значно ефективніші, оскільки основний час витрачається на дослідження змісту документу, тобто його здатності задовольнити інформаційні потреби користувачів [4, с. 57].

Система електронного документообігу дозволяє перевести в електронний формат первинні документи обліку винагород працівникам, сформувати електронні реєстри обліку винагород працівникам та переносити дані до фінансової звітності. Також важливо, щоб система електронного документообігу була інтегрована з системою автоматизації бухгалтерського обліку. Дослідження діяльності торговельно-виробничих підприємств встановило, що найбільш поширеною програмою автоматизації управління та бухгалтерського обліку є «1С: Підприємство», яка дозволяє вирішувати широкий спектр завдань автоматизації роботи підприємства: від автоматизації окремих об'єктів обліку до комплексної автоматизації системи управління підприємствами різного типу.

Порівняння найбільш поширених систем електронного документообігу встановило, що для автоматизації документування грошових коштів на торговельно-виробничому підприємстві доцільно використовувати програмний модуль «1С: Документообіг». Перевагою даної програми є можливість інтеграції з обліковою системою «1С: Підприємство», незначна вартість системи (в порівнянні з аналогічними програмами), можливість автоматизації всіх етапів обробки внутрішніх і офіційних документів, незалежно від типу документообігу – паперового або електронного.

Нестеренко О. О. зазначає, що проблема збереження електронних документів від копіювання, модифікації і підробки вимагає для свого вирішення специфічних засобів і методів захисту. Одним з поширених в світі засобів такого захисту є електронний цифровий підпис, який за допомогою спеціального програмного забезпечення підтверджує достовірність інформації документа, його реквізитів і факту підписання конкретною особою. Так, доцільно класифікувати електронні документи за

ознакою наявності юридичного статусу: підписані електронним цифровим підписом та без електронного цифрового підпису [5].

Шульга Н. В. в дисертаційній роботі підсумовує про необхідність доопрацювання модуля «Зарплата» з назвою «Виплати працівникам» за структурою, яка б максимально відповідала чинному бухгалтерському законодавству. Змінити головне меню модуля «Виплати працівникам», яке має містити такі складові:

1. «Довідкова інформація».
2. «Поточні виплати працівникам».
3. «Довгострокові виплати працівникам».
4. «Забезпечення виплат працівникам».
5. «Відомості і звіти» [6].

Варто зазначити, що запропоноване меню не відповідає структурі загального меню «1С: підприємство – конфігурація 8.2», тому не може бути змінено в конфігураторі програми. В головному меню програми є декілька модулів, які поділяються на різні види елементів. Так, винагороди працівникам відображаються в «Довідниках», в «Документах» і у «Звітах». До кожного з цих частин головного меню включається як кадрова інформація, так і інформація за допомогою якої формуються первинні документи з обліку винагород працівникам, реєстри обліку та звітність щодо винагород працівникам. «Довідники» потрібні для того, щоб внести в програму «1С: підприємство» всю необхідну інформацію про співробітників, і всі види їх винагород.

У «Документах» бухгалтер здійснює нарахування винагород працівникам, складає відповідну кореспонденцію рахунків, на підставі якої автоматично заповнюється журнал реєстрації господарських операцій для цілей бухгалтерського і податкового обліку. «Звіти» представляють собою узагальнюючий підрозділ щодо обліку винагород працівникам, саме на цьому етапі формується Відомість розрахунку винагород працівникам, відбувається аналіз нарахувань винагород працівника та узагальнення інформації про винагороди у звітності.

План рахунків бухгалтерського обліку винагород працівникам в програмному продукті «1С: підприємство – 8.2» розміщений у закладці «Довідники».

Перевагою прикладного рішення «1С: Зарплата і Управління Персоналом для України» є те, що вона дозволяє автоматизувати облік праці та її оплати на підприємствах з різними формами оплати праці (погодинною, відрядною, акордною, за договорами цивільно-правового характеру тощо), із широким списком доплат і утримань, та навіть просто з великою кількістю працівників (понад 100 осіб). До переваг програмного продукту можна віднести незначну вартість, підтримку імпорту інформації з баз даних різного формату й експорту в текстові процесори і електронні таблиці, можливість інтегрування в одній базі даних різних модулів програми 1С, щоб не виникла ситуація, коли на одному підприємстві різні робочі групи використовують різні програмні засоби для виконання функцій інформаційного забезпечення, які не є сумісними, що унеможливує колективну обробку інформаційних ресурсів за різних форматів зберігання інформації для різних програмних продуктів [7]. Наприклад, для торговельно-виробничих підприємств, які використовують в своїй діяльності програму електронного документування «1С: Документообіг 8 для України» можна розв'язати найважливіше для будь-якого підприємства завдання – підвищення ефективності роботи співробітників.

Розрахунок заробітної плати в програмі складає:

- 1) документи з нарахування зарплати;
- 2) нарахування зарплати;
- 3) первинні документи (лікарняні листи, нарахування відпустки працівникам організації, виплата за середнім заробітком, невиходи та одноразові виплати, виконавчий лист);
- 4) перерахунок зарплати організації;

5) введення початкових залишків по зарплаті та інше.

Прикладне рішення «1С: Зарплата і Управління Персоналом для України» призначено для комплексної автоматизації розрахунку винагород працівникам, заробітної плати і реалізації кадрової політики підприємств. Це прикладне рішення нового покоління, в якому враховані як вимоги законодавства, так і реальна практика роботи підприємств, а також перспективні світові тенденції розвитку підходів до мотивації і управління персоналом. Прикладне рішення може успішно застосовуватися в службах управління персоналом і бухгалтеріях підприємств, а також в інших підрозділах, зацікавлених в ефективній організації роботи співробітників.

З допомогою даної програми автоматизуються наступні напрямки управлінської і облікової діяльності: планування потреби в персоналі; вирішення завдань забезпечення бізнесу кадрами – підбір, анкетування і оцінка; управління компетенціями, навчанням, атестаціями працівників; управління фінансовою мотивацією персоналу; облік кадрів і аналіз кадрового складу; нарахування і виплата зарплати; розрахунок регламентованих законодавством податків і внесків у фонд оплати праці. В програмі паралельно ведуться два види обліку: управлінський і фінансовий.

Нарахування винагород працівникам відбувається у документі «Нарахування зарплати працівникам організації», який знаходиться у верхньому меню «Документи». Даний первинний документ складається з таких закладок як «нарахування», «внески», «податок з доходів фізичних осіб», «утримання», «внески ФОП», «відображення в регламентованому обліку», «відображення в управлінському обліку», «розрахунковий листок». Даний документ значно відрізняється від звичної ручної форми нарахувань винагород працівникам.

На підставі документа «Нарахування заробітної плати працівникам організації» автоматично формуються і заповнюються «Розрахункові листки організації» за кожним співробітником окремо. В цьому документі відображається основна інформація за кількість відпрацьованих днів працівником, нарахування заробітної плати, утримання з неї внесків і податків, сума до виплати (рис. 1).

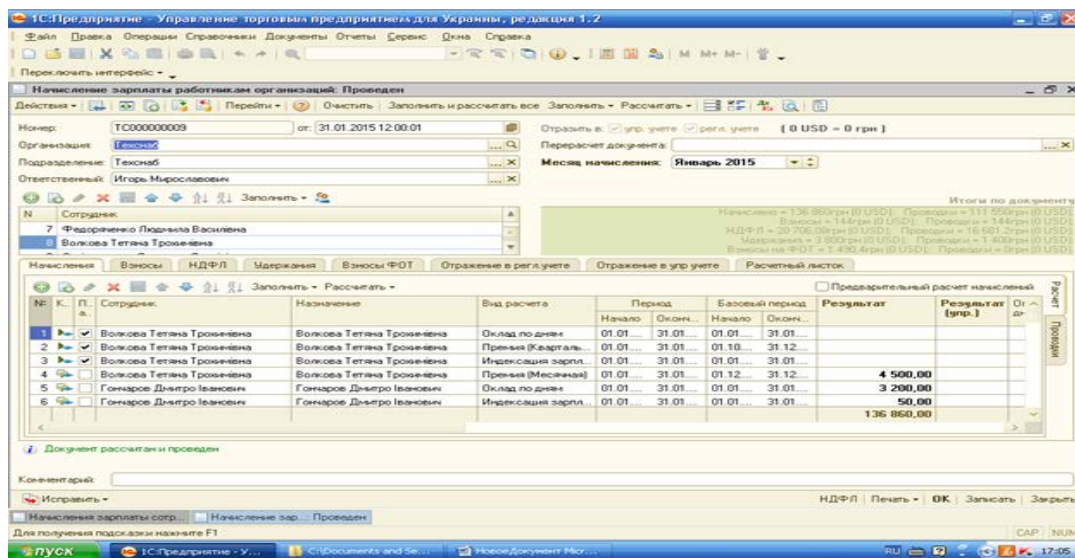
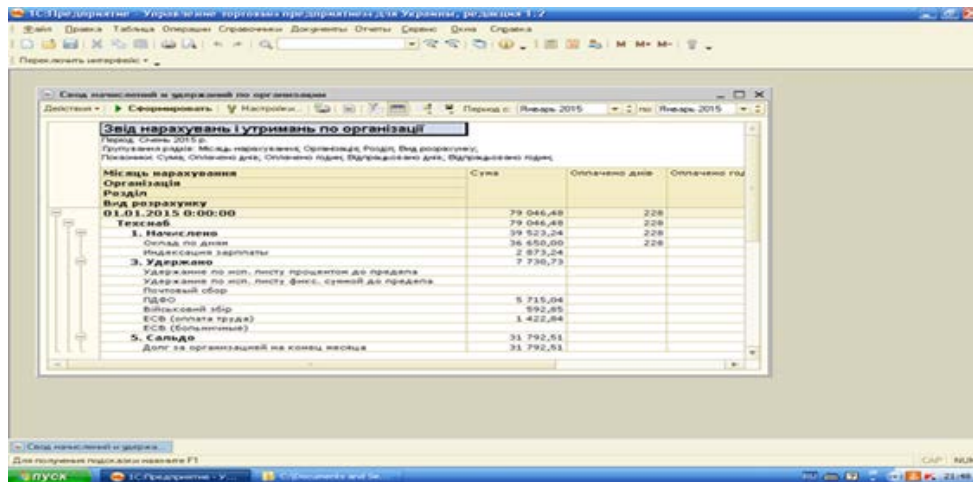


Рисунок 1 – Нарахування заробітної плати працівникам організації в програмі «1С: підприємство – 8.2»

Примітка. Розроблено автором.

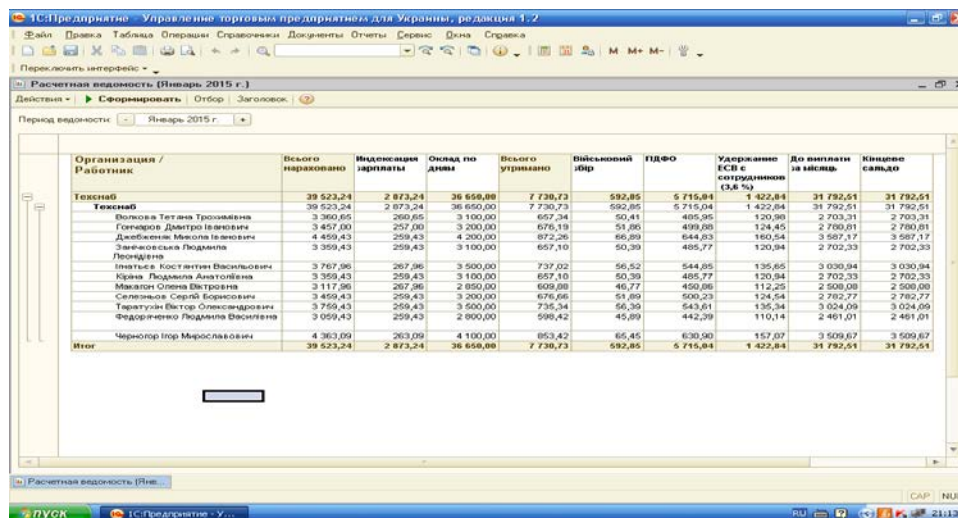
Загальну інформацію за нарахуваннями та утриманнями з винагород працівникам за всіма співробітникам можна отримати в закладці з верхнього меню «Звіти», де необхідно обрати «Звід нарахувань та утримань по організації» (рис. 2).



**Рисунок 2** – Зведення нарахувань та утримань в програмі «1С: підприємство – 8.2»

*Примітка. Розроблено автором.*

Детальну інформацію з нарахувань за кожним співробітником надає Розрахунково-платіжна відомість (зведена) за формою П-7 або довільної форми (рис. 3).



**Рисунок 3** – Розрахунково-платіжна відомість (зведена) в програмі «1С: підприємство – 8.2»

*Примітка. Розроблено автором.*

Аналізуючи всі вищезазначені первинні документи з обліку винагород працівникам в програмі «1С: підприємство – конфігурації 8.2.», необхідно зазначити, що відповідність документам у комп'ютерній програмі і П(С)БО 26 «Виплати працівникам» повністю відсутня, основні принципи МСБО 19 «Виплати працівникам» не дотримуються, а всі документи повторюють затверджені форми

ще 2008 року, які вже як 5 років втратили актуальність. Позитивним моментом є те, що бухгалтер має змогу самостійно вносити зміни майже до всіх документів, які формуються в програмі «1С: підприємство».

Таким чином, було запропоновано Розрахункову відомість винагород працівникам, сформовану на основі вимог національних та міжнародних стандартів обліку та внесено відповідні налаштування до програмного рішення «1С: підприємство» на торговельно-виробничому підприємстві.

Организация / Работник	Почасове сальдо	Всього нараховано	Поточні винагороди	Інші довгострокові винагороди працівникам	Винагороди при збільшенні працівників	Винагороди після закінчення трудової діяльності	Всього утримано	Висхідний борг	ПДФО	Утр. ЕС (З)
<b>Технаб</b>	112 209,92	336 200,00	133 200,00	193 000,00	5 000,00	5 000,00	50 376,46	3 847,09		38 575,98
Волкова Тетяна Трохимівна	3 861,60	31 600,00	21 600,00	10 000,00			568,30			38 575,98
Гончаров Дмитро Іванович	2 645,36	10 800,00	10 800,00				1 269,25			937,75
Джодобіна Нікола Іванович	4 502,50	20 900,00	20 900,00				2 271,96			1 721,61
Завенюкська Людмила Леонідівна	2 611,60	15 200,00	9 200,00	6 000,00			2 027,90			1 501,90
Іванська Костянтин Васильович	589,60	8 400,00	8 400,00				4 103,30			939,30
Карава Людмила Анатоліївна	7 467,60	12 200,00	12 200,00				1 780,00			1 156,00
Мавлюк Олена Вікторівна	34 803,60	75 200,00	7 200,00	68 000,00			1 313,26			11 150,22
Селіванова Сергій Борисович	44 853,60	105 000,00		100 000,00	5 000,00		18 525,60			16 209,40
Таратуй Віктор Олександрович	6 207,50	15 500,00	6 500,00	9 000,00			1 809,00			1 350,00
Федорченко Людмила Василівна	2 021,60	15 000,00	10 000,00			5 000,00	2 828,00			2 163,00
Чернотор Ігор Миколайович	3 445,36	26 400,00	26 400,00				1 956,00			1 446,00
<b>Итого</b>	112 209,92	336 200,00	133 200,00	193 000,00	5 000,00	5 000,00	50 376,46	3 847,09		38 575,98

**Рисунок 4** – Розрахункова відомість винагород працівникам в програмі «1С: підприємство – 8.2»

*Примітка. Розроблено автором.*

**Висновки.** Впровадження запропонованих електронних первинних документів на торговельно-виробничому підприємстві дозволить:

- підвищити цілісність та достовірність інформації, завдяки встановленню відповідних видів винагород для кожного працівника, відповідно до його кваліфікації та посади;
- зробити процес формування та зберігання документів більш та ефективним, завдяки їх актуальності і достовірності;
- суттєво прискорити процес пошуку документа у системі за будь-яким його атрибутом, а також зробити вибірку документів за певною ознакою чи їх сукупністю;
- підвищити ефективність контролю за своєчасним нарахуванням всіх винагород шляхом автоматичного спостереження за їх виконанням.

При обліку винагород працівникам з використанням комп'ютерних систем обробки інформації забезпечується економія часу, необхідного для виконання рутинних операцій та розрахунків. Бухгалтер може більше часу приділяти виконанню самоконтролю та аналітичної роботи.

Отже, перспективними дослідженнями в області удосконалення програмних продуктів з автоматизації досліджуваної ділянки обліку є також створення потужних аналітичних функцій, що дозволять здійснювати оперативний моніторинг правильності здійснюваних розрахунків і рівня витрат на оплату праці та проводити аналіз відхилень основних кількісних та якісних трудових показників.

## Список літератури/References

1. Щирба І. М. Облік оплати праці та аудит її ефективності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / І. М. Щирба; Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль, 2011. – 21 с.

Shchyrba, I. M. (2011). *Oblik oplaty pratsi ta audyt yi yi efektyvnosti* [Accounting of remuneration and audit of its performance]. *Avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk: spets. 08.00.09 "Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audit"* [Candidate in Economics diss.]. Ternopil, Ternopil Natsional Economic University, 21 p.

2. Информационные системы в экономике: [учебник для студентов вузов, обучающихся по специальностям «Финансы и кредит», «Бухгалтерский учет, анализ и аудит»] / Г. Н. Исаев. – М. : Омега. – Л., 2008. – 462 с. : ил., табл.

Isaev, G. N. (2008). *Informatsionnye sistemy v ekonomike [uchebnik dlya studentov vuzov, obuchayushchysya po specialnostyam "Finansy i kredit", "Buhgalterskiy uchet, analiz i audit"]* [Information system in the economy [Textbook for students of high schools, specialty «Finance and Credit» and «Accounting, analysis and audit»], Moscow, Omega-L. Publ., 462 p.

3. Селищева Н. В. 1С : Зарплата и управление персоналом 8.1: [практическое пособие] / [кол. авторов; под ред. Н. В. Селищева]. – М. : КНОРУС, 2009. – 368 с.

Selishcheva, N. V. (2009). *1S: Zarplata i upravleniye personalom 8.1 [prakticheskoye posobiye]* [1S: Salary and Personnel Management 8.1]. Moscow, KNORUS Publ., 368 p.

4. Янчев А. В. Розрахунки електронними грошима: документування, облік та контроль [Текст] : монографія / А. В. Янчев, О. О. Нестеренко, П. О. Сахаров. – Х. : ХДУХТ, 2014. – 230 с.

Yanchev, A. V. (2014). *Rozrakhunky elektronnyu hroshyma: dokumentuvannia, oblik ta kontrol: monohrafiia* [Calculations of electronic money, documentation, accounting and control: monograph]. Kharkiv, KhDUKhT Publ., 230 p.

5. Янчева Л. М. Облік і аудит собівартості готельних послуг [Текст] : монографія / Л. М. Янчева, Н. С. Герасимова, М. В. Левіна ; Харківський держ. ун-т харчування та торгівлі. – Х., 2013. – 208 с.

Yancheva, L. M. (2013). *Oblik i audyt sobivartosti hotelnykh posluh: monohrafiia* [Accounting and auditing of hotel services costs]. Kharkiv, Kharkiv State University of Food and Trade Publ., 208 p.

6. Шульга Н. В. Облік і аудит розрахунків з оплати праці та аналіз ефективності використання трудових ресурсів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09. «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» (за видами економічної діяльності) / Н. В. Шульга. – Київ, 2008. – 19 с.

Shulha, N. V. (2008). *Oblik i audyt rozrakhunkiv z oplaty pratsi ta analiz efektyvnosti vykorystannia trudovykh resursiv* [Accounting and audit of payments of wages and analysis of the efficiency of labour force use]. *Avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk: spets. 08.00.09. "Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt"* [Candidate in Economics diss.]. Kyiv, 19 p.

7. Крутова А. С. Облік праці та її оплати в інформаційній системі підприємства торгівлі / А. С. Крутова, О.О. Нестеренко // Вісник ЖДТУ. – Житомир : ЖДТУ, 2015. – С. 35 – 42.

Krutova, A. S. (2015). *Oblik pratsi ta yi yi oplaty v informatsiyniy systemi pidpryyemstva torhivli* [Accounting for labour and pay in the information system of trade enterprise]. *Visnyk of ZhDTU, Zhytomyr, ZhDTU Publ.*, pp. 35-42.

Дата надходження статті до редакції: 11. 09. 2016 р.

*The objective of the article is the substantiation of theoretical positions and development of practical recommendations to improve the automation of trade and manufacturing enterprises employee benefits accounting.*

*Methods that are applied in the study are synthesis, critical analysis, synthesis, monitoring, systematization.*

*Results. Proposals to improve employee benefits reflection in the information system of accounting of trade and industrial enterprises are developed using the process approach and modeling. Processing of accounting and economic information are conducted using modern computer technology, including using application package "1С: Enterprise – 8.2 configuration".*

*Key words: automation, accounting fees, accounting policies, documentation, billing statement.*

*Цель статьи состоит в обосновании теоретических положений и разработке практических рекомендаций по усовершенствованию автоматизации бухгалтерского учета вознаграждений работникам торгово-производственных предприятий.*

*Методы исследования, которые были использованы в процессе исследования: обобщение, критического анализа, синтеза, наблюдения, систематизации.*

*Результаты. Предложения по усовершенствованию отображения вознаграждений работникам в информационной системе бухгалтерского учета торгово-производственных предприятий разрабатывались с применением процессного подхода и моделирования. Обработка учетно-экономической информации проводилась с применением современных компьютерных технологий, в частности с использованием пакета прикладных программ «1С: Предприятие – конфигурация 8.2».*

*Ключевые слова: автоматизация учета, учет вознаграждений, учетная политика, документирование, расчетная ведомость.*

## ЗМІСТ

### ПІДПРИЄМНИЦТВО, МЕНЕДЖМЕНТ, МАРКЕТИНГ .....5

#### **Берідзе Т. М., Бондаренко О. О.**

Особливості формування принципів і функцій  
стратегічного моніторингу в системі управління підприємством.....5

#### **Волошина С. В., Костакова Л. Д.**

Методичний та практичний аспекти визначення  
впливу природних чинників на собівартість переділу  
виробництва залізорудної продукції.....13

#### **Добровольський В. В.**

Ухилення від ризиків при розрахунках в електронній торгівлі.....21

#### **Лохман Н. В.**

Оцінка ризиків сільськогосподарських підприємств  
Донецького регіону на прикладі ТОВ «Агродом 2».....30

#### **Наторіна А. О.**

Концептуальні засади управління власними  
торговими марками ритейлерів.....38

#### **Уткіна Г. А.**

Інтелектуальна активність як базовий складник  
виробничої діяльності особистості.....44

### НАЦІОНАЛЬНА ТА МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА .....55

#### **Гхайт Сарі О. С.**

Соціальна глобалізація як фактор формування  
нового порядку соціального розвитку країн, що розвиваються.....55

#### **Абудауд Басем**

Экономическое развитие стран  
Ближнего Востока: проблемы и перспективы.....61

#### **Антонюк К. І., Антонюк Д. А.**

Безпека споживання як ключова детермінанта  
сучасної системи технічного регулювання України.....67

#### **Бочарова Ю. Г.**

Концептуальні основи теорії конкурентного розвитку.....77

#### **Власенко Л. В., Скляр Н. М., Власюк Т. О.**

Використання досвіду КНР у розвитку приморських  
регіонів та морської складової зовнішньоторговельної політики..... 85

<b>Глушко В. О.</b> Вдосконалення системи інформаційного забезпечення розвитку туристичної галузі України.....	97
<b>Горіна Г. О.</b> Стратегічні пріоритети розвитку ринку туристичних послуг України в умовах поглиблення інтеграційних процесів.....	104
<b>Гудзь Ю. Ф.</b> Концепти оцінювання економічного потенціалу переробного підприємства АПК.....	110
<b>Завальнюк О. С.</b> Тенденції розвитку ринку спортивного туризму в Україні.....	122
<b>Зиза О. О.</b> Державне регулювання та національний добробут в Україні.....	130
<b>ФІНАНСИ ТА ІНВЕСТИЦІЇ.....</b>	<b>138</b>
<b>Косова Т. Д., Слободянюк Н. О.</b> Оцінка стратегічного потенціалу банківських інвестицій у національну економіку.....	138
<b>Фоміна О. О., Трохимчук В. В., Бугаєнко О. В.</b> Фінансова прозорість підприємств України як показник соціальної відповідальності бізнесу.....	145
<b>ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА КОНТРОЛЬ.....</b>	<b>154</b>
<b>Брадул О. М., Шепелюк В. А.</b> Реалії та перспективи розвитку бухгалтерської професії в Україні.....	154
<b>Каминський П. Д.</b> Прибуток та рентабельність як показники ефективності діяльності підприємства.....	160
<b>Штик Ю. В.</b> Особливості автоматизації обліку винагород працівникам.....	168

## CONTENT

<b>ENTREPRENEURSHIP, MANAGEMENT, MARKETING .....</b>	<b>5</b>
--	----------

<b>Beridze T. M., Bondarenko O. O.</b> Peculiarities of principles and functions formation in enterprise management strategic monitoring.....	5
---	---

<b>Voloshyna S. V., Kostakova L. D.</b> Methodological and practical aspects of determining the impact of natural factors on the production cost of the iron ore products.....	13
<b>Dobrovolskyi V. V.</b> Risk aversion in the process of calculation in electronic commerce.....	21
<b>Lokhman N. V.</b> Risk assessment of agricultural enterprises of Donetsk region on the example of LLC «Agrodom 2».....	30
<b>Natorina A. O.</b> Conceptual basis of retailers' private labels management.....	38
<b>Utkina H. A.</b> Intellectual activity of a person as basic component of business processes learning.....	44
<b>NATIONAL AND INTERNATIONAL ECONOMICS .....</b>	<b>55</b>
<b>Ghait Sari O. S.</b> Social globalization as a factor of a new order of developing countries social development.....	55
<b>Abudavud Basem</b> Economic development of the middle East Countries: challenges and prospects.....	61
<b>Antoniuk K. I., Antoniuk D. A.</b> Consumer safety as a key determinant of modern technical regulation system in Ukraine.....	67
<b>Bocharova Yu. H.</b> Conceptual foundations of the competitive development theory.....	77
<b>Vlasenko L. V., Skliar N. M., Vlasiuk T. O.</b> Implementation of PRC experience in sea trade policy and development of coastal regions .....	85
<b>Hlushko V. O.</b> Improving the system of information support of tourism development in Ukraine.....	97
<b>Horina H. O.</b> Strategic priorities of Ukraine tourism market development in the context of integration processes.....	104
<b>Gudz Yu. F.</b> Concepts of agrarian and industrial complex processing enterprises economic potential evaluation.....	110

Zavalniuk O. S. Development trends of sports tourism market in Ukraine.....	122
<b>Zyza O. O.</b> State regulation and national welfare in Ukraine.....	130
<b>FINANCE AND INVESTMENTS.....</b>	<b>138</b>
<b>Kosova T. D., Slobodyanyuk N. O.</b> The evaluation of strategic potential of bank investments in national economy.....	138
<b>Fomina O. O., Trokhymchuk V. V., Buhayenko O.V.</b> Financial transparency of ukrainian enterprises as an indicator of business social responsibility.....	145
<b>ACCOUNTING, ANALYSIS AND CONTROL .....</b>	<b>154</b>
<b>Bradul O. M., Shepeliuk V. A.</b> Realities and prospects of accounting profession development in Ukraine.....	154
<b>Kamynskyi P. D.</b> Profit and profitability as indicators of enterprise activities efficiency.....	160
<b>Shtyk Yu. V.</b> Peculiarities of employee benefits accounting automation.....	168

**Наукове видання**

# **ВІСНИК**

**Донецького національного університету  
економіки і торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського**

***Серія: Економічні науки***

**Науковий журнал**

**№ 64**

***Головний редактор – Чернега Оксана Богданівна***

Юридична адреса видавця:

Донецький національний університет економіки і торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського,  
вул. Курчатова, 13, м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50042,  
e-mail: [druk.visnyk@donnuet.edu.ua](mailto:druk.visnyk@donnuet.edu.ua), [www.donnuet.edu.ua](http://www.donnuet.edu.ua).

Адреса редакції:

Донецький національний університет економіки і торгівлі  
імені Михайла Туган-Барановського,  
вул. Трамвайна, 16, м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50005,  
тел. (0564) 409-77-97,  
e-mail: [druk.visnyk@donnuet.edu.ua](mailto:druk.visnyk@donnuet.edu.ua), [www.donnuet.edu.ua](http://www.donnuet.edu.ua).  
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4929 від 07.07.2015 р.

Підписано до друку 23. 12. 2016 р.

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 22,75. Тираж 150 пр.

Друкарня:

ФОП Маринченко С. В.  
вул. Героїв АТО, 81-А, оф. 109, м. Кривий Ріг  
Дніпропетровська обл., 50086  
Свідоцтво про державну реєстрацію  
№030567 від 19.01.2007 р.  
Тел. (067) 539-66-81